

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE NESTURİLER ve
MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selahattin SATILMIŞ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Bülent ÖZDEMİR

Balıkesir-2006

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE NESTURİLER ve
MİSYONERLİK FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Selahattin SATILMIŞ
200412517002**

Balıkesir-2006

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans Tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday
...../.../2006 tarihinde tez
savunma sınavına alınmış ve yapılan sınav sonucunda sunulan
.....
..... başlıklı tezin olduğuna
oy ile karar verilmiştir.

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÖZET

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE NESTURİLER ve MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Selahattin SATILMIŞ
Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Bülent ÖZDEMİR
Temmuz 2006, 186 sayfa

XIX. yüzyılın ortalarına kadar Nesturilerle bölgedeki en yakın komşuları Kürtlerin arasındaki ilişkiler gayet dostane idi. Aralarında bazı ufak tefek çatışmalar olsa da birbirlerine karşı düşmanlıkları uzun sürmemekteydi. 1840'lı yıllara gelindiğinde ise özellikle Amerikan ve İngiliz misyonerlerin Nesturiler üzerine faaliyetleri sonucu Kürtlerle Nesturiler arasındaki iyi olan ilişkiler bozulmaya başladı ve iki millet süreklilik arz eden bir şekilde birbirlerine düşman haline geldiler.

Kürtlerin Nesturiler üzerine saldırılarından sonra Osmanlı topraklarından ayrılmak zorunda kalan İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin ilk teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. Hatta Nesturi Patriği Abraham'ın (1820–1861) katliamlardan misyonerleri de sorumlu tutarak bütün yabancılarla uzlaşmaz bir tavır içine girmesiyle Osmanlı topraklarında Nesturilere yönelik misyonerlik faaliyetleri durdu. Yeni Nesturi Patriği Revil (1861–1903) ise, sefelinin Amerikan misyonerlerine karşı tutumunu devam ettirirken diğer taraftan da hem İngiliz misyonerlerine hem de Rusya'ya çok sıcak davranmaya başladı. Bu arada Amerikan misyonerler geldikleri andan itibaren İran'daki faaliyetlerini artırdılar ve burada bir Protestan Nesturi Cemaati meydana getirmeyi başardılar.

Uzun bir aradan sonra 1886'da Urmiye'de (Urumiye, Rumiye) misyonlarını kuran İngiliz misyonerler Nesturileri özellikle de Nesturi Patriğine büyük ilgi gösterdiler. 1898'de Urmiye'de Rus Ortodoks misyonunun kurulmasıyla İran Nesturileri kitleler halinde Rus Ortodoks Kilisesi'ne geçmeye başladılar. Osmanlı topraklarındaki Rus misyoner faaliyetleri ise I. Dünya Savaşı'na yaklaşılana senelerde giderek daha fazla yoğunluk kazandı.

Misyonerlerin çeşitli vaatlerine kanan Nesturiler I. Dünya Savaşı'nda vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı, önce Rusya'nın, sonra da İngiltere'nin saflarında çarpıştılar. Savaş sırasında Osmanlı topraklarını terk etmek zorunda kaldılar. Onların onarılması mümkün olmayan bu hataları asırlarca yaşadıkları topraklarından olmalarına ve birçoğlarının da hayatını kaybetmesine sebep oldu.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, Nestorius, Nesturiler, Hakkâri, Urmiye, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

NESTORIANS PRIOR TO WORLD WAR I and ACTIONS of MISSIONARIES

Selahattin SATILMIŞ

MS. Thesis, History Department

Supervisor: Assoc. Prof. Bülent ÖZDEMİR

July 2006, 186 pages

Starting from the 1830s, activities of the missionary organizations originating mainly from the West expanded to the marginal Christian communities of the Ottoman Empire. These missionaries were the outsiders in the Ottoman lands where various Muslim and Christian communities lived in peace for many centuries. Without knowing the certain traditions and shared culture of the people and being backed up by the ideals of the 19th century western imperialism, their activities created new socio-political problems amongst Assyrians, Kurds, Persians, Turks and Arabs at a time when the worldwide western imperialism was leading the humanity to the bloodiest war ever seen in the history.

In this thesis, interactions between missionaries and the Nestorians of the Ottoman Empire during the 19th century were studied according to the available sources and materials. First of all, the questions; who were the missionaries?, what objectives they sought? and what were their methods and utilities? are examined. Who are the Nestorians?, Why the Nestorians were chosen? What conditions did prepare the ground for interactions and interrelations? are the questions to be analyzed. The last part deals with interrelations and cooperation between the missionaries and Nestorians leading up to the World War I. Does the Christianity really matter for both? or was it the politics mixed with imperialist ideals? are the main questions tried to be answered in this study.

Key Words: Missionary, Nestorius, Nestorians, Hakkâri, Urmiye, Ottoman Empire.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında; Batılı misyonerlerin Nesturiler arasında hangi amaçlar doğrultusunda ne gibi faaliyetler gösterdikleri araştırılmış, bu faaliyetlerin Nesturileri hangi yönde, ne oranda etkiledikleri, misyonerlerle ve Nesturiler arasındaki yakınlaşma sonucunda Osmanlı Devleti'nin tutumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Nesturiler konusunda yapılan araştırmaların sayısının oldukça az olması ve mevcut çalışmalarda Nesturilere yönelik misyoner faaliyetlerinin ancak alt başlıklar halinde yer alması, bu konunun daha detaylı bir şekilde araştırılmasını lüzumlu kılmıştır.

Araştırmanın dönemi, misyonerlerin Nesturiler arasındaki faaliyetlerinin yoğunlaşmaya başladığı 1830'lu yıllarda başlar ve Nesturilerin, tabiisi oldukları Osmanlı Devleti'ne isyan ederek karşı blokta yer aldıkları ve ülkeyi terk etmeleriyle sonuçlandığı I. Dünya Savaşı ile son bulur.

Üç bölümden meydana gelen tezin giriş kısmında, Avrupa'daki gelişmeler sonucu dünyayı sömürgeleştirmeye başlayan Batılı devletlerin, Şark Meselesi ekseninde Osmanlı topraklarındaki emelleri ve bu yolda misyonerliği bir araç olarak kullanmalarının üzerinde duruldu.

Birinci bölümde, misyonerliğin tarihi gelişimi, amaçları, metotları ve faaliyet alanlarından ve misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerinden bahsedildi.

İkinci bölümde, Nesturiliğin ortaya çıkışı, Nesturilerin kökeni, I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçteki durumları dönemler halinde ele alındı ve Osmanlı Nesturilerinin sosyal, iktisadi, idari durumları ortaya konulmaya çalışıldı.

Üçüncü bölümde, Amerikan, İngiliz, Rus ve Katolik misyonerlerin Nesturiler arasındaki faaliyetleri ayrı başlıklar halinde detaylı olarak ele alındı ve Osmanlı Devleti'nin bu faaliyetler karşısındaki tutumuna yer verildi.

Bu tezin hazırlanışı sürecinde, gerek ilmi, gerekse manevi olarak büyük desteğini gördüğüm kıymetli danışmanım Doç. Dr. Bülent ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarım sırasında yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Abdülmecit MUTAF'a, Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı MERCAN'a, manevi desteğini esirgemeyen eşime ve emeği geçen tüm dost ve arkadaşlarıma şükranlarımı bildirmeyi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİSYONERLİK ve OSMANLI COĞRAFYASINDA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

1.1 Misyonerlik Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	9
1.2 Misyonerlerin Amaçları Metotları ve Faaliyet Alanları	15
1.2.1 Amaçları	15
1.2.2 Metotları	18
1.2.3 Faaliyet Alanları	28
1.2.3.1 Eğitim	28
1.2.3.2 Sağlık	31
1.2.3.3 Yayın	32
1.3 Osmanlı Topraklarında Misyonerlik Faaliyetleri	33
1.3.1 Katolik Misyonerlik Faaliyetleri	35
1.3.2 Protestan Misyonerlik Faaliyetleri	45

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE NESTURİLER

2.1 Nesturilerin Kökeni	55
2.2 Nesturiliğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	56
2.3 Sasani Arap İlhanlı ve Osmanlı Hâkimiyetinde Nesturiler	62
2.3.1 Sasaniler Döneminde Nesturiler	62
2.3.2 Müslüman Araplar Döneminde Nesturiler	62
2.3.3 Moğollar Döneminde Nesturiler	65
2.3.4 Osmanlılar Döneminde Nesturiler	66
2.4 Osmanlı Nesturilerinin Siyasi İctimai İktisadi ve Kültürel Durumları	74
2.4.1 Yerleşim Yerleri Nüfusları ve Geçim Kaynakları	74
2.4.2 İdari Yapıları	77
2.4.3 İnanç ve Gelenekleri	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NESTURİLER ÜZERİNE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

3.1 Nesturiler Üzerine Katolik Misyonerlik Faaliyetleri	87
3.1.1 İlk Dönem Katolik Misyonerlik Faaliyetleri	87
3.1.2 XIX. Yüzyılda Katolik Misyonerlik Faaliyetleri	89
3.2 Nesturiler Üzerine Protestan Misyonerlik Faaliyetleri	97
3.2.1 Nesturiler Üzerine Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri	98
3.2.1.1 BOARD Nesturi Misyonu'nun Kuruluşu	98
3.2.1.2 Osmanlı Nesturileri Üzerine Amerikan Misyonerlik	

Faaliyetleri	99
3.2.1.2.1 Bedirhan Bey Vakası'nda Amerikan Misyonerler	101
3.2.1.2.2 Bedirhan Bey Vakası Sonrasında	
Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri	107
3.2.1.3 İnan Nesturileri Üzerine Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri	109
3.2.2 Nesturiler Üzerine İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri	117
3.2.2.1 İngiliz-Nesturi İlişkilerinin Başlaması	117
3.2.2.2 Osmanlı Nesturileri Üzerine İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri	119
3.2.2.2.1 Bedirhan Bey Vakası'nda İngiliz Misyonerler	119
3.2.2.2.2 Canterbury Başpiskoposluğu Nesturi Misyonu'nun Kuruluşu	121
3.2.2.2.3 Hakkâri İstasyonu'nun Faaliyetleri	125
3.2.2.2.4 Misyon Merkezinin Van'a Taşınması	139
3.2.2.2.5 Misyon Merkezinin İmadiye'ye Taşınması	145
3.2.2.3 İnan Nesturileri Üzerine İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri	147
3.2.3 Diğer Protestan Misyon Teşkilatların Nesturiler Üzerine Faaliyetleri	154
3.3 Nesturiler Üzerine Rus Misyonerlik Faaliyetleri	156
3.3.1 Rus-Nesturi İlişkilerinin Başlaması	156
3.3.1 Ortodoks Misyonu'nun Kuruluşu ve İnan Nesturileri Üzerine Faaliyetleri	158
3.3.2 Ortodoks Misyonu'nun Osmanlı Nesturileri Üzerine Faaliyetleri	163
SONUÇ	170
KAYNAKÇA	174
EKLER	180

GİRİŞ

Avrupalıların, coğrafi keşifler, ilim, teknik gibi çeşitli vasıtalar sayesinde maddi ve fikri alanlarda diğer ülke ve topluluklardan üstün bir konuma gelmesi, onları Avrupa sınırları dışına çıkmaya ve diğer kıtalardaki toplumlarla ilişki kurmaya sevk etmiştir. Böylece tarihin akışı değişmiş, artık dünya tarihine Doğu yerine Batı, Asya yerine Avrupa şekil vermeye başlamıştır. Avrupa'nın bu üstünlüğü sonucunda Avrupa ile diğer ülkeler, Avrupalı insanlar ile diğer insanlar arasında "eşitsizlik" esas prensip olmuş ve "kolonyalizm" çağı açılmıştır. Bundan sonra Avrupa, deniz aşırı ülkelerde yeni topraklar elde etme, ticaret yapma, Hıristiyanlığı yayma, medeniyet götürme gibi çeşitli adlar ve farklı statüler altında koloniler kurmaya başlamıştır. Kolonileri anavatanın dışında bir ünite, bir ticaret vasıtası olarak görme anlayışı, yerini 1830'lardan sonra yavaş yavaş kolonilerin anavatanın bir parçası ve toprak elde etmenin pazar elde etmekten daha önemli olduğu fikrine bırakmıştır. Bu şekilde Avrupalı ülkeler hem dünyanın zenginliklerini ülkelerine taşımışlar hem de enerji ve hammadde kaynaklarını ellerine geçirmişlerdir. Bütün bu olanakların teknoloji ile birleşmesi sonucu XIX. yüzyılda sanayi inkılâbını gerçekleştiren Avrupa, 1860'lı yıllardan itibaren tümüyle sanayi üretimine geçmiştir. Sanayi İnkılâbı sonucu gelen seri üretimle birlikte emperyalizm çağı açılmış ve üretimdeki büyük artış yeni hammadde kaynakları ve yeni pazar ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır.¹

Afrika ve Amerika'da uyguladıkları koloni sistemlerini Osmanlı Devleti'ne uygulayamayan Batılı emperyalist devletler (İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, daha sonraları Almanya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri), farklı bir yöntem geliştirmişlerdir; Osmanlı Devleti'nin siyasi istiklaline ve bütünlüğüne dokunmadan, mevcut kapitülasyonlar ve yeni anlaşmalar yoluyla siyasi, iktisadi, mali, ticari ve kültürel hedeflerine ulaşmaya gayret etmişlerdir. Ancak emperyalist devletlerin

¹ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, ed. Hakkı Dursun Yıldız, C. XII, Çağ Yay., İstanbul: 1993, s. 23.

menfaatleri Osmanlı toprakları üzerinde çakışmıştır. Bu durum Batı'nın ortaya çıkardığı Şark Meselesi'ne² darbe vururken, Osmanlı Devleti için büyük avantaj olmuştur.

Bütün bu gelişmeler olurken Osmanlı Devleti hem emperyalist güçlerin ayrı ayrı veya birlikte yardımına muhtaç hale gelmiş hem de son dönemlerinde denge siyaseti uygulayarak ayakta kalmaya çaba göstermiştir. Aynı zamanda devletin kötü gidişe son vermek için çeşitli reformlar gerçekleştirmiş, fakat Avrupa'nın üstünlüğü karşısında yaptığı reformlardan istenilen sonucu elde edememiştir. Hatta Osmanlı Devleti, Avrupa'nın politik baskıları, diplomatik oyunları, adaletsiz ticari nüfuzu, faiz ve kâr oranı yüksek sermaye ihracı karşısında boğulup kalmış ve bir nevi yarı sömürge durumuna düşmüştür. Bunun yanında Avrupalı büyük devletler, verdikleri sözlerde durmayarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne riayet etmedikleri gibi, Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlıklar ile Türk olmayan Müslümanların devletten ayrılmasını desteklemişlerdir.³ Diğer taraftan Osmanlı topraklarında yaşayan azınlık milletlerin her birisi de kendi milletlerini güçlendirmek ve diğer gayrimüslim milletlerden daha kuvvetli olmak istemişlerdir. Bu nedenle kendilerine taraftar olan yabancı devletlerin himayesi altına girmek ve misyoner okullarında kalifiye elemanlar yetiştirmek için uğraş vermişlerdir. Bu şekilde Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklar, himayesinde oldukları

² Şark Meselesinin tarihi kökenleri çok eskilere kadar gitmektedir. Şark Meselesi'nin başlangıcını, Batı âlemiyle (Bizans İmparatorluğu) Türkler (Selçuklu Devleti) arasında gerçekleşen ve Türklerin Anadolu'yu vatan edinmeleriyle sonuçlanan 1071 Malazgirt Savaşı'na kadar götürülenler olduğu gibi, İslamiyet'in doğuşuna kadar götürülenler de vardır. Yani bu terim ile anlatılmak istenen, Hıristiyanlar ile Müslümanlar ya da Batı âlemiyle Türk-İslam âlemi arasındaki münasebetlerin tümüdür. Şark Meselesi Türkler açısından düşünüldüğünde iki safhada ele alınabilir. Birinci safha, Malazgirt Savaşı'yla başlamış ve Viyana bozgunu (1683) ile son bulmuştur. Bu safhada Türkler, batıya doğru ilerleyerek Hıristiyanların ellerinde bulunan Anadolu'yu, Rumeli'yi fethetmiş, hatta Orta Avrupa'ya girmeye çalışmıştır. Batılıların bu safhadaki mücadelesi ise Hıristiyanlarla meskûn toprakların, Türklerin eline geçmesini engellemeye çalışmak olmuştur. Türkleri Viyana'da durdurmayı başararak birinci safhayı kapatan Avrupa, ikinci safhada (1683-1913) savunmadan taarruza geçmiştir. Bu safhada Batı, Türk olmayan milletlere gerekli desteği sağlayarak ve milliyetçilik duygusu aşılayarak onları Osmanlı Devleti'nden koparmak istemiştir. Ayrıca Osmanlı toprağı olan Kuzey Afrika'yı ilhak etmeye ve Balkanlar'ı ele geçirerek bütün Müslümanları buradan çıkarmaya çalışmıştır. Bu safhayı da başarı kazanan Avrupa, üçüncü safhada İstanbul'u geri almak, Türkleri Anadolu'dan atmak istemiştir. Kısacası Osmanlı Devleti'ni parçalamak, yıkmak ve Türkleri geldikleri yere göndermek hedefleri olmuştur. Netice olarak Hıristiyan Batılılar Şark Meselesi'ni büyük oranda gerçekleştirmiş fakat Türkleri İstanbul ve Anadolu'dan atamamışlardır. Bu hedeflerini gerçekleştirmek için de günümüzde ellerinden geleni yapmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. XII, s. 20–23; Süleyman Kani İrtem, **Şark Meselesi**, Temel Yay., İstanbul 1999.

³ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, s. 25–26.

devletlerin politikaları doğrultusunda, devletin aleyhine siyasi faaliyette bulunmuşlardır.⁴

Güçten düşmesiyle birlikte Avrupalı büyük devletlerin baskılarına maruz kalan Osmanlı Devleti, 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Karadağ ve Romanya, 1908'de Bulgaristan ve Girit, 1912'de Arnavutluk, I. Dünya Savaşı'nın bitiş yılı olan 1918 itibariyle de şuan ki ülke sınırları haricindeki topraklarını kaybetmiştir.

Avrupa devletler amaçları itibariyle tek tek ele alındığında Osmanlı Devleti üzerindeki emperyalist emellerinin yanı sıra aralarında büyük bir çıkar mücadelesinin olduğu da görülür. Mesela uzun zamandır sıcak denizlere, özellikle de Akdeniz'e açılmayı hedefleyen Rusya, bir yandan Baltık Denizi'ne diğer yandan da doğuda Büyük Okyanus'a kadar uzanmayı başardı. Ancak birincisi, soğuk kış şartları ve Rus donanmasının Almanya ve İngiltere kıyılarından geçmek zorunda olması; ikincisi Moskova ile Büyük Okyanus arasındaki mesafenin çok uzak (8.000 km) olmasından dolayı denizaşırı faaliyetler için pek elverişli olmaması sebepleriyle hedefine ulaşamadı. Yani Rusya'nın Akdeniz'e inmesi ancak Osmanlı Devleti'nin bazı stratejik noktalarını ele geçirmesine bağlıydı. Bunun için üç seçenek mevcuttu: Birincisi İstanbul ve boğazlar, ikincisi Balkanlar, üçüncüsü ise kuzey-güney doğrultusunda Doğu Anadolu güzergâhıydı. Osmanlı Devleti'ne karşı emperyalist politikasını bu esaslar üzerine kuran Rusya, aşağıda üzerinde durulacağı üzere, bir ara Osmanlı Devleti'ni himayesi altına almaya çalışarak hedeflerine ulaşmayı denemiştir de, Avrupa'nın diğer büyük güçlerinin buna izin vermeyeceğini gördü. Bundan sonra yeniden Osmanlı Devleti'nin yaşamasının çıkarlarına aykırı olduğuna karar vermiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı yıkıcı faaliyetlerini kaldığı yerden devam ettirdi.

1829'da Edirne barışının yapıldığı sıralarda Osmanlı Devleti'ni parçalama siyasetinden, onu koruma altına alma ve kendine bağımlı hale getirme siyasetine geçmeyi menfaatleri açısından uygun gören Rusya, isyan eden Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın yerine Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır (1833). Aynı yıl, Osmanlı Devleti ile imzaladığı Hünkâr İskelesi ittifak anlaşması sayesinde Osmanlı Devleti'ni

⁴ Adnan Şişman, "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler", **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 176.

aşağı yukarı himayesine almıştır.⁵ Rusya, Kırım Savaşı öncesinde kutsal topraklardaki isteklerini savaş tehdidiyle Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeyi başarmış, daha da ileri giderek Osmanlı coğrafyasındaki Ortodoks tebaanın “meşru koruyuculuğunun” kendisine bırakılmasını ve Osmanlı Devleti'nin kendisiyle bir ittifak anlaşması imzalamasını istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti bu durumu egemenlik ve bağımsızlık ilkesiyle bağdaştıramamıştır. İngiltere ve Fransa'nın de tavsiyeleriyle, kendisini tamamen Rus himayesi altına sokacak nitelikte gördüğü Rusya'nın şartlarını kabul etmemiştir. Bunun üzerine Rusya, Kırım Savaşı ile tekrar Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik siyasetine dönmüştür. Ayrıca Avrupalı diğer büyük devletlerin Hünkâr İskelesi Anlaşması'ndan sonraki tavırlarından Osmanlı Devleti'ni kendisinin tahakkümüne bırakmayacaklarını da çok iyi anlamıştır. Kırım Savaşı'nda yenilmesinden sonra Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelmiştir. Zaman Rusya lehine ilerlemiş ve 1877–1878 Savaşı (93 Harbi) sonucu yapılan Ayestefonos Anlaşmasıyla hem Balkanlar'da hem de Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurmayı başarmıştır.

Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerinden Akdeniz'e açılması, İngiltere'nin Uzakdoğu'daki sömürgelerini tehlikeye sokmakta idi. Bu nedenle İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek, büyük bir tehlike arz etmeye başlayan Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine engel olmaya çalıştı. Mısır Valisinin isyanın başlangıcında Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz tavır takınmasına rağmen Rus donanması ve askerinin Osmanlı Devleti'ne yardım amacıyla İstanbul'a gelmesi üzerine Rusları İstanbul'dan uzaklaştırmak gayesiyle derhal Mısır meselesine dâhil oldu. 1909'dan beri boğazların kapalılığı ilkesini milletler arası bir anlaşmayla garanti altına almaya çalışan İngilizler için Hünkâr İskelesi Anlaşması (1833) çok endişe verici bir durumdu. İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston'a göre bu anlaşmayla İstanbul'daki Rus elçisi adeta Osmanlı sadrazamı haline gelmekteydi. Hünkâr İskelesi Anlaşması'ndan itibaren Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmamaya ve toprak bütünlüğünü korumaya karar veren İngiltere, 1841 Boğazlar Sözleşmesi'yle Rusya'nın boğazlar yoluyla Akdeniz'e inmesini engellemeyi başardı.⁶ Kırım Savaşı'nda Fransa ile beraber Osmanlı Devleti

⁵ Bu anlaşmaya göre, Osmanlı Devleti bir saldırıya uğrarsa Rusya hemen askeri yardımda bulunacaktı. Bunun karşılığında ise Osmanlı Devleti, Rusya savaş halinde iken Çanakkale Boğazını kapalı tutacaktı.

⁶ Fahir Armaoğlu, **XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, TTK Yay., Ankara: 1999, s. 200–237.

saflarında Ruslara karşı savaştı ve Paris Anlaşması'yla Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücünü ortadan kaldırarak, boğazları güvenlik altına aldı.

1876'dan itibaren İngiltere de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü savunmaktan vazgeçti. Bu tarihte Şark Meselesi'yle birlikte Osmanlı coğrafyasındaki İngiltere-Rusya arasındaki mücadele de Anadolu'ya kaydı. 93 Harbi'nin sonunda Kars, Ardahan, Doğu Beyazıt'ın Rusya'nın eline geçmesi İngiltere'yi oldukça endişelendirdi. Bunun üzerine İngiltere, hedefine bir adım daha yaklaşan Rusya'yı başarısız kılmak için Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs'ın yönetimini devraldı ve burayı Rusya'ya karşı bir üst olarak kullanmaya başladı. Kıbrıs Anlaşması'na göre, eğer Rusya, Doğu Anadolu topraklarını Osmanlı Devleti'ne geri verecek olursa, İngiltere de Kıbrıs'ı hemen boşaltacaktı. Ayrıca İngiltere, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarına saldırmaması durumunda, Osmanlı topraklarını savunmayı da taahhüt etmekteydi. Zaten Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarına muhtemel bir saldırısı da ancak Doğu Anadolu kanadından gelebilirdi. Yani Doğu Anadolu İngiltere için stratejik bir öneme sahipti. Doğu Anadolu'da Rusya'nın varlığı devam ettiği sürece İngiltere Kıbrıs'ı Rusya'ya karşı üs olarak kullanacaktı.⁷ Ayrıca İngiltere'nin, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Rusya'nın ortaya çıkardığı Ermeni sorununu sahiplenerek, kendi güdümüne almaya çalışması da Doğu Anadolu'nun kuzey-güney doğrultusunda bir geçiş noktası olarak İngiliz sömürgeleri için ne kadar önemli olduğunun işarettir. 1882 yılında İngiltere Mısır'ı işgal ederek Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini daha da güçlendirmeyi başardı.⁸

1798'de Mısır'ı işgal ederek Osmanlı topraklarına yönelik emperyalist emellerini gösteren Fransa ise 1830'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u ele geçirdi. Rusya'nın Akdeniz'e inmesini engellemek için İngiltere ile birlikte hareket etti. Avusturya'nın da Balkanlar'da emperyalist emelleri vardı. Almanya ve İtalya birliklerini 1870'li yıllarda tamamlayabildiklerinde ise neredeyse bütün dünya sömürgeci güçler tarafından paylaşılmıştı. Bu nedenle onlar da Osmanlı topraklarına göz dikmişlerdi.

⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 533-536.

⁸ Etem Xemgin, **Osmanlı-Safevi Döneminde Kürdistan Tarihi**, C. III, Doz Yayınları, İstanbul: 1997, 176.

Batılı devletlerin, emellerine ulaşmaları için Osmanlı coğrafyasında nüfuz alanlarına sahip olmaları gerekmektedir. Nüfuz alanları ortaya çıkarmanın bir yolu ise azınlıklara sahip çıkmaktan geçmekteydi. Batılı Emperyalist devletler, misyonerlik faaliyetleri vasıtasıyla Osmanlı bünyesindeki azınlıklar üzerinde, dolayısıyla da Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzlarını artırmaya gayret ettiler. Destekledikleri ve himaye ettikleri misyonerlik faaliyetlerini siyasal projelerinin bir parçası olarak gördüler. Dinlerini yani Hıristiyanlığı siyasetlerine alet ettiler. Örneğin laikliği benimseyen Fransa, Cizvitleri topraklarında barındırmamasına rağmen, dışarıdaki çıkarları nedeniyle onların hamiliğini yaptı ve elinden geldiği kadar onlara destek oldu. Vatikan'ı abluka altında tutan İtalya, emperyalist politikasını papazlar üzerine kurdu. Hatta ülkesinde dini tümünden yasak eden Rusya bile Ortodoksluğu kullanmaktan geri durmadı.

XIX. yüzyılda Fransa Katoliklerin, Rusya Ortodoksların üzerinde koruyucu sıfatına sahip iken İngiltere'nin hamisi olduğu bir millet yoktu. Çünkü Osmanlı Devleti'nde henüz bir Protestan millet mevcut değildi. İngiltere'nin Osmanlı tebaasından Protestan millet oluşturma hedefi ancak misyonerler sayesinde gerçekleşebilirdi. Bu nedenle İngiltere, kendi misyonerlerinin yanında Osmanlı topraklarında Protestan milletin oluşmasına en büyük katkıyı sağlayan Amerikan misyonerlerini de elinden geldiği kadar desteklemeyi ve himaye etmeyi ihmal etmedi.⁹

Misyonerlik faaliyetlerine çok büyük önem veren başka bir devlet de Amerika Birleşik Devletleri'dir. Çeşitli Avrupa ülkelerinden göç eden insanların kurdukları kolonilerin birleşmesiyle oluşan Amerika Birleşik Devletleri, halkının ulusallıkla bir ilgisi olmamasından dolayı, çoğunluğun oluşturduğu Protestan mezhebi çevresinde bir bütünlük sağlamak istedi. Protestanlığın önce Amerika'da, sonra da tüm dünyada yayılması bu devlet açısından önemliydi. Amerika Birleşik Devletleri için bundan daha önemli olan bir mesele, dünyanın sömürgeci devletler tarafından bölüşülmesinin Amerika'ya getireceği zararlardı. Bu pastadan kendisi de pay almak istiyordu. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, Monroe Doktrini (1823)¹⁰ nedeni ile kendi kıtasının

⁹ M. Halidi-Ö. Ferruh, **Misyonerler ve Tarihçeleri**, Araştırma Yay., İstanbul: 1991, s. 11-12.

¹⁰ Bir taraftan Avrupa devletlerinin, ABD'nin yayılma alanı olan Güney Amerika kıtasına (İspanyol sömürgelerine) müdahalesini önlemek, diğer taraftan da Rusya'nın Kuzey Amerika kıtasındaki (Alaska'daki) faaliyetlerine son vermek amacıyla beşinci ABD Başkanı James Monroe'nin 2 Aralık 1823

haricindeki siyasi olaylara doğrudan karışmamakta ve kayıtsız kalmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük çıkar beklentileri ile göz diktiği Osmanlı toprakları üzerinde spekülasyonlara girişmesi Monroe Doktrini'ni yok saymak olacağından, Avrupa'nın kendi içişlerine karışması söz konusu olabilirdi. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri, misyonerlerden faydalanma yoluna giderek işi uygun bir kılıfa soktu ve kapalılık politikasını kendi menfaatleri doğrultusunda delmeye çalıştı. Misyoner teşkilatları resmi kurumlar olmayıp sivil toplum örgütleri olarak kabul edildiğinden Monroe Doktrini delinmemiş olmaktadır. Bu şekilde misyonerlik, Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı topraklarında kendine ekonomik, sosyal ve kültürel bir hayat alanı oluşturma çabalarının bir aracı oldu. Bütün Protestan misyonerlik örgütlerinin daha sistemli çalışabilmek amacıyla dünyayı kendi aralarında paylaştıklarında, Osmanlı coğrafyasının büyük bir kısmının Amerikan misyonerlerinin payına düşmesi Amerika Birleşik Devletleri'ni hedeflerine daha fazla yakınlaştırdı. Osmanlı Devleti ile kalıcı bir Amerikan bağının kurulmasında en büyük etken misyonerlerce kurulup işletilen eğitim ve hayır kuruluşlarının faaliyetleri oldu.¹¹

Nesturiler arasında gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetleri değerlendirildiğinde ise yine Batılı büyük devletlerin emperyalist politikalarının mevcudiyeti görülür. Rusya ve İngiltere'nin Doğu Anadolu bölgesindeki nüfuz mücadeleleri ve bu bölgeye verdikleri önem daha önce yeterince vurgulanmıştı. Nesturilerin yaşamakta olduğu Osmanlı-İran sınır bölgesi, Akdeniz'e inmek isteyen Rusların geçiş güzergâhlarından biri olması bakımından önemlidir. Kısacası Rusya, Doğu Anadolu üzerinden Akdeniz'e açılmak isterken, İngiltere, Osmanlı ve İran Nesturilerinin koruyuculuğunu üstlenerek bölgede daha etkin bir politika gütmeye çalışmaktaydı. O zamana kadar bir koruyucusu olmayan bu dağlı halk, yabancı devletlerin çıkarlarının ön müfrezesi olmaya uygundu. Bu nedenlerle İngiltere, himayesinde çalışan Canterbury Başpiskoposluğu vasıtasıyla Nesturilerin hem dini hem de dünyevi lideri olan Patrikleriyle ilişki geçerek,

tarihinde Kongreye sunduğu mesajdır. ABD, bu doktrinle Avrupa'nın sorunlarına karışmamayı taahhüt ederken, Avrupa'nın da Amerika Kıtalarının sorunlarına karışmasına ve adı geçen kıtalarda sömürgecilik yapmasına izin vermeyeceğini bildirmiştir. ABD bu politikasını, I. Dünya Savaşı istisna olmak kaydıyla, II. Dünya Savaşına kadar sürdürmüştür. Daha geniş bilgi için bkz: Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK. Yay., Ankara, 1999, s. 708-713.

¹¹ Erdal Açıkses, "Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi", **Türkler**, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 545.

koruyuculuk için görüşmeler yaptı ve bir Protestan misyoner heyetini patriklik merkezi Koçanis'e gönderdi.

Rusya, İngiltere'nin Doğu Anadolu'daki çalışmalarını ilgi ve endişeyle takip etti. İngiliz misyoner heyetinin doğrudan Nesturi Patrikhanesine gitmesini bir İngiliz politikası şeklinde değerlendirerek İngilizleri eleştirdi. Aynı zamanda konsolosları ve ajanları vasıtasıyla bir takım tedbirler almaya çalıştı. Bir müddet sonra da kendi misyonerlerini Nesturilerin yaşadığı bölgeye gönderdi.¹² XVI. Yüzyılda Nesturilerin ikiye bölünmesinde en büyük etken olan Fransız misyonerler de XIX. yüzyılda bu toplumu kendi taraflarına çekmek için çeşitli girişimlerde bulundular. Nesturiler arasında ilk faaliyete başlayan Protestan misyonerler olan Amerikalılar ise İngiliz, Rus ve Fransız misyonerleri gibi doğrudan siyaset yapmadılar. Batılı misyonerlerin faaliyetleri, Nesturileri Osmanlı Devleti ve Kürt hâkimiyetinden kurtarmak için tahrik ve teşvik etti. Diğer taraftan Yunanlılardan sonra Romenlerin, Sırpın, Karadağlıların ve Bulgarların bağımsızlıklarını elde etmeleri, Ermeniler ve Türk olmayan milletlerin bağımsızlık için ayaklanmaya başlamaları da, Nesturileri bağımsızlık hayallerine sürükleyen diğer önemli bir etken oldu. Bu büyük hedefe ulaşmak için Nesturiler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Batılı büyük devletlerin politik desteğini almak için misyonerlerle sıkı ilişkiler içerisinde oldular.¹³

¹² Gabriele Yonan, **Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust**, çev. Erol Sever, Pencere Yay., İstanbul: 1999, s. 39-57.

¹³ Cihangir İleri, "Osmanlı Devletindeki Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları", **Süryaniler ve Süryanilik**, yay. haz. Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. I, Orient Yay., Ankara: 2005, s. 151.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİSYONERLİK ve OSMANLI COĞRAFYASINDA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

1.1 Misyonerlik Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Başka din ve mezhepten olanları kendi din ve mezheplerine kazandırmak amacıyla kurulan her türlü teşkilata “misyon”; resmi kilise teşkilatı ya da herhangi bir Hıristiyan cemaati tarafından kendi dinini ve mezhebini yaymak amacıyla özel olarak yetiştirilen ve bu maksatla kendi dininden veya mezhebenden olmayan toplumlarda görevlendirilen kişiye de “misyoner” denir. Böylesi kişilerin yerine getirdiği faaliyete ise “misyonerlik” adı verilir.¹⁴ Yani misyonerlik, örgütlü, amaçlı ve şuurlu bir biçimde yapılan din yayıcılığıdır. Misyoner örgütlerinin en büyüklerinden “American Board of Commissioners for Foreign Missions”¹⁵ göre misyoner, kendini İncil-i Şerifin hizmetkârlığına adanmış kişidir.¹⁶

Misyonerliğin temeli İsa'nın: “Gidin ve yeryüzünde her yaratığa İncil'i vaaz edin! Siz bana Kudüs'te de, Samaria'da da, Yahudiye'de de yeryüzünün en son

¹⁴ Misyon, Latince “missio” teriminden gelir ve kelime anlamı itibarıyla görev, yetki anlamındadır. Misyoner terimi ise “görevli olan kişi” anlamındadır. Misyonerlik, Hıristiyan kültür ve geleneğiyle özdeşleşmiş bir kavramdır. Öğretilerini bütün insanlara yaymak isteyen, evrensel mesaj taşıyan her inanç sistemini misyonerlik kavramıyla ifade etmek yanlıştır. Çünkü misyonerlik sıradan veya rasgele bir tebliğ faaliyeti değildir; insanların Hıristiyanlaştırılması için sistematik aktiviteleri ifade eder. Diğer dinlerin tebliğ metotlarında, inanç ve değerlerini kendi dinlerinden olmayanlara anlatmak, inanıp inanmama tercihini tebliğe muhatap olan kişiye bırakmak esas iken, Hıristiyanlığın misyonerlik anlayışında ise Hıristiyanlık mesajını duyurmak değil, Hıristiyanlaştırmak esastır. Bu nedenle Hıristiyanlar, hâkimiyetleri altına aldıkları farklı inanç ve kültürden insanları Hıristiyanlaştırmaya ve asimile etmeye çalışmışlardır. Bkz: Şinasi Gündüz-Mahmut Aydın, **Misyonerlik**, Kaknüs Yay., İstanbul: 2002, s. 13-18; Ömer F. Harman, “Genel Olarak Misyonerlik”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 34-35.

¹⁵ Bu misyoner teşkilatının isminin kısaltılmışı ABCFM veya BOARD’dır. Bundan sonra metinde BOARD olarak kullanılacaktır.

¹⁶ Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika**, Arba Yay., Ankara: 1989, s. 39.

parçasına kadar şahitler olacaksınız.” emrine dayanır.¹⁷ Misyonerlik, Hıristiyanlığın yayılmasında çok büyük bir rol oynayan Pavlos’la¹⁸ başlamıştır. Bununla beraber ondan öncede bizzat İsa ve Havarileri Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır. Ancak onların çalışmaları misyonerlik faaliyeti olarak görülmemelidir. Çünkü onların yaptıkları, teşkilat halinde organize bir faaliyet olmayıp, sadece tebliğ amacı taşımıştır. Hıristiyanlık, çalışmalarını genelde putperestler arasında yapan Pavlos ve öğrencileri vasıtasıyla Filistin, Suriye, Anadolu, Makedonya ve Yunanistan’da yayılmaya başlamıştır. Pavlos’un adı geçen yerlerde kurmuş olduğu birçok kiliseyi teşkilatlandırması ile Hıristiyanlığın örgütlü bir şekilde yayılması anlamına gelen olan misyonerlik ortaya çıkmıştır.¹⁹ Pavlos’un getirdiği teolojik yorumlar Hıristiyanlık inancının temelini oluştururken, misyon anlayışı ve metodolojisi de Hıristiyan misyonerliğinin temel yöntemi olarak benimsenmiştir.²⁰

V. yüzyılda ise rahipliğin bir meslek olarak tesis edilmesi, bu mesleği seçenlerin evlenmeleri ve fakirlik yemini ederek görev başlamaları misyonerlik çalışmalarını daha organize hale getirmiştir.²¹

Orta Çağda ve sonraki dönemlerde misyonerler iki farklı grubu muhatap aldılar. Bunlardan birincisi Hıristiyan olmayan halklardır. İkincisi ise İsa’nın kişiliği, ayinler gibi konulardan dolayı heretik (sapkın) sayılan Hıristiyanlardır. Roma ve Bizans İmparatorluklarının siyasal ve askeri desteğini arkalarına alan Roma ve İstanbul Kiliseleri, Avrupa ve Kuzey Afrika’nın Hıristiyan olmayan halklarını büyük oranda Hıristiyanlaşmasını sağlamışlardır.²² Kuzeyden gelen akıncı kavimler de bu cereyana

¹⁷ Erol Güngör, **Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri**, İstanbul: 1999, s. 15.

¹⁸ Önceleri İsa’nın en büyük düşmanlarından biri olan ve Hıristiyanlara büyük işkenceler yapan Pavlos, Şam’a gittiği bir sırada kendisine vead ve istiğrak halinin geldiğini, bu esnada İsa’nın kendisiyle konuşarak havarileri arasına kattığını ve kendisini putperestleri Hıristiyanlığa davet etmek üzere görevlendirdiğini iddia etmiştir. Pavlos, putperestlere Hıristiyanlığı benimsetmek için, Hıristiyanlığı tahrif ederek putperestliğe çok yakın ve benzer hale getirmiştir. Aynı zamanda Hinduizm ve Budizm’den bazı ilkeleri Hıristiyanlığa sokmuştur. Pavlos’un Hıristiyanlığı tahrif ettiğini gören Havariler, onun havarilik iddialarını kabul etmemişlerdir. Bkz: Şaban Kuzgun, “Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerliğinin Doğuşu”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Kayseri: 1983, s. 67-69; Süleyman Kocabaş, **Misyonerlik ve Misyonerler**, Vatan Yay., İstanbul: 2002, s. 17-20.

¹⁹ Kuzgun, **a.g.m.**, s. 66-67.

²⁰ Şinasi Gündüz, “Misyonerlerin Çalışma Yöntemleri”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 353.

²¹ Kuzgun, **a.g.m.**, s. 72-73.

²² Ş. Gündüz-M. Aydın, **a.g.e.**, s. 31.

katılmışlar ve Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir.²³ X. yüzyıla gelindiğinde ise artık Hıristiyanlık İsveç, Bohemya ve Danimarka'da yaşayanlar arasında da yayılmıştır.²⁴ Diğer taraftan V. yüzyılın sonlarından itibaren Nesturiler mezhebinden olan Hıristiyanların doğuya yönelmesiyle Hıristiyanlık zamanla Asya kıtası üzerinde de geniş bir sahaya yayılmıştır.²⁵ Nesturiler, Asya'da Hindistan, Çin ve Orta Asya'ya gönderdikleri misyonerleri sayesinde buralarda Hıristiyanlığı yaymışlar ve Nesturi Kiliselerinin kurulmasını sağlamışlardır.²⁶

Roma Katolik Kilisesi, XI. yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kilisesiyle bağlarını kesin olarak kopardıktan sonra Doğu Hıristiyanlığı üzerine misyon faaliyetleri planlamaya başladı. XII. ve XIII. yüzyıllarda altın çağlarını yaşayan Roma Katolik Kilisesi,²⁷ Bizans İmparatorluğunun resmi öğretisini temsil eden İstanbul Kilisesi de dahil olmak üzere bütün farklı kilise mensuplarını Roma'ya bağlayabilmek için yoğun çaba sarf etti. Müslümanlara karşı düzenlenmiş askeri seferler olarak bilinen Haçlı Seferleri, Müslümanlarla beraber Balkanlar ve Güney Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki farklı Hıristiyan gruplar dikkate alınarak gerçekleştirildi. Nitekim bu seferlerde Katolik Roma'ya bağlı Haçlı orduları sadece Müslümanlara değil, aynı zamanda Ortodoks ve çeşitli doğu kiliselerine mensup Hıristiyan gruplara da büyük zarar verdiler.²⁸

Kendilerini dünyanın efendisi, aklın tek temsilcisi, hak, hukuk ve hürriyetin yaratıcısı olarak gören Batılılar, ilkel milletler olarak gördükleri ve “barbar” olarak niteledikleri Müslümanlara karşı Haçlı seferlerini başlattılar. Ancak meydan savaşlarında zafere ulaşamayınca, bu işi daha keskin ve daha verimli yollarla halletme yolunu seçtiler. Böylece fiili mücadeleyi bırakarak fikri mücadeleye başladılar. İlk fikri mücadele çağrısı, o dönemde güçlerinin zirvelerinde olan din adamlarından geldi. Bu

²³Mehmet Aydın, “Türkiye’ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 102.

²⁴Ayten Sezer, “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yay, Ankara: 1999, s. 181.

²⁵Nikitin, “Nesturiler”, **İA**, MEB Yay., İstanbul: 1964, s. 208; Yonca Anzerlioğlu, **Nasturiler**, Tamga Yay., Ankara: 2000, s. 29.

²⁶“Nesturilik”, **Ana Britanica**, C. XVI, Ana Yay, İstanbul: 1989, s. 418; Kuzgun, **a.g.m.**, s. 72-73.

²⁷ Bu dönemde mutlak egemenliğe sahip olan Katolik Kilisesinde din adamları, kimsenin itiraz edemeyeceği manevi bir otoriteye sahiplerdir. Fakat Türklerin ve Arapların güçlü durumları ve doğudaki siyasi karışıklıklar onların durumunu zorlaştırmıştır. Bu zorluklara rağmen Roma Katolik Kilisesinin doğudaki misyon arzusu sürekli canlı kalmıştır. Bkz: Aydın, **a.g.m.**, s. 98.

²⁸Şinasi Gündüz-Mahmut Aydın, **a.g.e.**, s. 31.

şekilde gelişim gösteren misyonerlik meselesi, zamanla fikri temelleri itibariyle Doğu-Batı meselesinin görünmez bir parçası haline geldi.²⁹

XIII. yüzyılda Aziz François d'Assie (1181–1226) ve Aziz Dominique de Guzman (1170–1221) tarafından kurulan Fransisken ve Dominiken tarikatları, misyon ruhunun yeniden canlanmasına çok büyük katkıda bulundular.³⁰ Yani Pavlos'tan sonra misyonerlik düşüncesini ve idealini ilk benimseyenler XIII. yüzyılın başlarında Fransiskenler ve Dominikenler oldu. İlk olarak Aziz Francesco'nun benimsediği İslam ülkelerinde İncil'i tanıtmaya ve yayma fikri, sonraları kiliseden ayrı olarak bazı dernek ve kuruluşlarca desteklendi ve geliştirildi.³¹

Aziz François ve Aziz Dominique'nin ölümlerinden elli yıl kadar sonra misyonerliğin babası olarak kabul edilecek olan Raymond Lulle (1235-1316) bir misyon teorisyeni olarak ortaya çıktı. "Bütün Hıristiyan olmayanları, özellikle de Müslümanları Hıristiyan yapmak" prensibini ilan eden Lulle, Türk ilerleyişinin nasıl daha kolay durdurulacağını şöyle vurgulamaktaydı: "Türkleri kılıçla yenmek mümkün değil; o halde İslam felsefesini, Arapça'yı öğrenerek, onların arasına girerek, bu İslami gelişmeyi, Türklerde olan bu gelişmeyi durdurmak zorundayız."³² Amacına ulaşabilmek için Lulle, kırk yıl boyunca Avrupa'yı ve Ortadoğu'yu dolaşarak Hıristiyan olmayanlara vaaz verdi. Dört defa Müslümanların yaşadığı bölgelere seyahat düzenledi. Lulle misyonerlerin daha etkin olabilmeleri için faaliyet gösterilecekleri toplumların inançlarını bilimsel olarak incelenmeleri; düşünce, felsefe ve adetlerinin mutlaka öğrenilmeleri gerektiğini savunmaktaydı. Bunun için de en başta o milletlerin dillerinin bilinmesi gerekmektedir. İslamiyet'i incelemeyi kendisine dava edinen Lulle, 1274'te misyonerleri eğitmek için Mayorka Adası'nda "Saint Trinite Dil Koleji"ni açtı. On yıl sonra Papaya tesir ederek Paris'te "Doğu Dilleri Okulu"nun açılmasını sağladı. 1311'de toplanan Viyana Konsili'nde Avrupa'nın beş büyük şehrindeki üniversitelerde Arapça, İbranice, Süryanice ve Yunanca öğretilecek olan dil kolejlerinin açılması kararını aldırttı. Hatta Lulle, Papayı bu konuda bir kilise yasası çıkartmaya bile ikna etti. Böylece Fransisken ve Dominiken tarikatlarının hasbi ve heyecanlı bir şekilde

²⁹ Necmettin Tozlu, **Kültür ve Eğitim Tarihimize Yabancı Okullar**, Akçağ Yay., Ankara: 1991, s. 10.

³⁰ Aydın, **a.g.m.**, s. 98-99.

³¹ Osman Cilacı, **Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: 1992, s. 7.

³² Abdurrahman Küçük, "Misyonerlik ve Türkiye", **Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri**, Türk Diyanet Vakfı Yay., 1996, s. 42.

yürüttüğü misyonerliğin yerini zamanla bilimsel metotlarla eğitilen misyonerler almaya başladı. Sayılan bu nitelikleri nedeniyle Lulle, ilk popülist misyoner olarak kabul edilmektedir.³³

Yukarıda bahsedildiği üzere Doğu topraklarındaki Hıristiyan cemaatler üzerine Katolik egemenliği tesis etmek için ilk faaliyetler XIII. yüzyılda Fransisken ve Dominiken misyonerleri tarafından başlatılmıştı. Bu sırada Roma Katolik ve Rum Ortodoks Kiliselerince dini yönden dışlanan Nesturiler, Süryaniler, Kıptiler, Melkitiler gibi Hıristiyan grupları Müslüman devletlerin hâkimiyetinde kendi din ve kültürlerini özgürce yaşamaktaydılar. 1230'dan beri Nesturiler arasında faaliyet gösteren Katolik misyonerler, ancak üç yüzyıl sonra çabalarının karşılığını alabildiler. 1550'lerde Nesturi Kilisesinin ikiye bölünmesini sağladılar ve Nesturi Kilisesinden ayrılanları Keldani Katolik Kilisesi adıyla örgütleyerek, Roma Katolik Kilisesine bağlamayı başardılar.³⁴

Fransisken ve Dominiken misyonerlere XVI. yüzyılda Cizvitlerin katılması Katolik misyon faaliyetlerinin güçlenmesini sağladı. Yine aynı yüzyılın sonlarında dönemin papası, Katolik misyon faaliyetlerini yürütecek "İman Propagandası Topluluğu"nu (De Propaganda Fide) kurdu.³⁵ Coğrafi keşiflerle birlikte misyonerliğin önünde yeni sahalar açılmaya başladı. Nitekim Papalık, 1593 ve 1608 yıllarında Portekiz ve İspanya krallarına, keşfedecekleri bütün ülkelere misyoner gönderme yetkisi verdi. Ayrıca bu yolda yapılacak bütün çalışmaları manen destekleyeceğini de vaat etti.³⁶

Avrupa'da Protestanlığın ortaya çıkması ve geniş bir taraftar kitlesi bulması, misyonerlik faaliyetlerine yeni bir boyut kazandırdı. Papalık, nüfuzunun sarsılması üzerine daha örgütlü bir şekilde teşkilatlanma gereğini hissetti. Katolikler ve Protestanlar bu yeni dönemde Hıristiyan olmayanları, hatta Hıristiyan olup da kendi mezheplerinden olmayanları mezheplerine katmak için rekabet içine girdiler. Bu dönemdeki ilk teşkilatlanma, 1662 yılında Papalık tarafından Vatikan'da "Misyona Bakanlığı"nın kurulması ile gerçekleşti. Daha sonra Paris'te "Ecnebi Misyonerler Cemiyeti ve Okulu" açıldı. Faaliyete geçirilen bu teşkilatların bütün masrafları Papalık

³³ Aydın, **a.g.m.**, s. 98-101.

³⁴ Aydın, **a.g.m.**, s. 101-102.

³⁵ Aydın, **a.g.m.**, s. 99.

³⁶ Cilacı, **a.g.e.**, s. 7-10.

Propaganda Dairesi tarafından karşılanmakta idi. Böylece misyonerlik yeni bir çehreye büründüğü gibi, misyonerleri himaye eden İspanya ve Portekiz'in yenilgilerle maddi gücünü kaybetmelerinden doğan boşluk da bu şekilde doldurulmuş oldu.³⁷

Misyonerlik, sonuçları alınmaya başlanınca Batılı devletlerce görünmez ama etkili bir silah olarak görüldü. Batılı devletler bunu değerlendirerek misyonerliği bir siyasi araç olarak kullanmaya başladılar ve şartlara göre kesintisiz ve daha şuurlu bir şekilde yeniden organize ettiler. Bu arada Katolik misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra, Protestan misyoner teşkilatlarının sayılarında da XVIII. yüzyılda oldukça büyük artış oldu. Protestan misyonerler, XIX. yüzyılda dünyanın pek çok ülkesinde faaliyet gösterir hale geldiler. Protestan ülkelerin hepsinde var olan misyonerlik maksatlı teşkilatlanmaların en eskileri İngilizler tarafından kurulanlardır.³⁸ Nitekim 1649'da İngiltere Parlamentosu, Londra'da "Hıristiyanlığı Yayma Cemiyeti"ni kurdu. 1698, 1792 ve 1805'te yeniden düzenlenen bu cemiyet, yapmış olduğu büyük açılım ve faaliyetler sonucunda XIX. yüzyılda dünyanın çeşitli yerlerinde 7.000 civarında şube açma başarısını gösterdi. İngiltere'de bu cemiyetin yanı sıra 1701'de "İncil'i Yayma Cemiyeti", 1792'de "Vaftizci Misyonlar Derneği" kuruldu. İngiltere'de kurulan ilk cemiyette olduğu gibi 1823'te Şarkiyatçılıkla ilgili bir cemiyet daha devlet eliyle kuruldu. İngiltere Kralı, cemiyetin liderliğini bizzat kendisi üstlendi ve "Asya Kraliyet Dergisi"ni çıkardı. Fransızlar ise bu anlamda çalışmaya daha önce başladılar ve "Şarkiyatçılar Cemiyeti"ni kurdular. Hatta "Journal Asiatique" isimli bir şarkiyat dergisi çıkarmaya başladılar. Amerikalılar da 1810'da, Boston'da BOARD'ı, 1814'te "Vaftizci Misyonlar Birliği"ni kurdular. Aynı yıl New York'ta Presbiteryen Kilisesi dış misyonunu kurdu. Bu tür misyon teşkilatları kısa sürede Amerika kıtasının her tarafında çoğaldılar. Nitekim 1855'e gelindiğinde Amerika'da 6.000'den fazla misyoner kurumu ortaya çıkmıştı. Bütün bunlara ek olarak Almanlar, Avusturyalılar, İtalyanlar ve diğer Batılı devletlerin neredeyse hepsi, güçleri nispetinde misyoner cemiyetleri kurarak, misyoner faaliyetlerine destek verdiler.³⁹

³⁷ Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, Boğaziçi Yay., İstanbul: 1992, s. 25.

³⁸ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 30.

³⁹ Tozlu, **a.g.e.**, s. 10-11.

1.2 Misyonerlerin Amaçları Metotları ve Faaliyet Alanları

1.2.1 Amaçları

Tanımı yapılırken de belirtildiği gibi, misyonerliğin orta çıkış sebebi Hıristiyan olmayanları Hıristiyanlaştırmaktır. Bir müddet sonra bu hedefe misyonerlerin başka mezhepten olan Hıristiyanları kendi mezhebine dâhil etme hedefi eklendi.

Misyonerlik ilk başlarda sadece dini hedeflere sahipti. Dini hedeflere sonradan her türlü siyasi, sosyal ve iktisadi-ticari hedefler de eklendi. Giderek daha hızlı bir artış gösteren kolonileşme ve sömürgeciliğe paralel olarak, Batı dünyasının misyonerlik faaliyetleri de hız kazandı. XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın ilk çeyreği misyonerliğin altın çağı oldu. Zira bu çağ, aynı zamanda kapitalizmin emperyalizme dönüştüğü çağdır. Bu dönüşümde önemli bir araç olan misyonerlik, artık asıl amacının ötesinde, iktisadi-ticari çıkarların, siyasi, kültürel yayılmanın bir aracı ve adeta emperyalizmin küçük kardeşi haline geldi.

İslam ülkelerinde misyonerliğin siyasi ve sosyal hedefi, Hıristiyanların dışındaki topluluk ve milletleri eğitim ve kültürel alanlarda dejenere etmek, Müslüman hâkimiyetinin kırılmasına zemin hazırlayarak, Hıristiyan azınlıklara üstünlük sağlamak ve Osmanlı Devleti gibi çok uluslu yapıya sahip olan ülkelerdeki bütün milletleri devletten soğutarak, bağımsızlık isteklerini körüklemektir. Bunlardan daha önemlisi ise, himayesinde oldukları devletlerin siyasi ve iktisadi hâkimiyetlerini sağlamlaştırmaktır.⁴⁰ Aşağıda verilecek üç örnek alıntı, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bunlardan birincisi, 1804'te Fransız elçisinin emperyalist düşüncelere sahip bir Fransız'dan aldığı şu tavsiyedir: "Her zaman Fransa elçisinin elinde bulunan Yakınoğu Hıristiyan kanunlarının koruyuculuğu unvanı, misyonerlerin etkisi yeniden güçlendikçe daha da bir oturmuşluk kazanacak ve bu etki Yakınoğu'nun çeşitli ticaret yerlerinde Fransa'nın saygınlığını artıracaktır."⁴¹ İkinci örnek Sultan Abdülmecit dönemine ait olup İngiliz misyonerlerle ilgilidir. Gemi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla İngiltere'ye giden Bahriyeli Mustafa Bey'e daha evvel Osmanlı topraklarında faaliyet göstermiş olan Con isimli bir İngiliz misyonerin anlattıklarıdır: "...Şuna emin olunuz ki, İngiltere

⁴⁰ M. Halidi-Ö. Ferruh, **a.g.e.**, s. 76.

⁴¹ Paul İmbert, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yenileşme Hareketleri**, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: 1981, s. 93.

milletinin ve hükümetinin bu cemiyete (misyonerlik cemiyeti) şükran borcu vardır. Zira dört yüz milyon halkı İngiltere'ye bağlayan ve tanıttıran misyoner cemiyetidir. Bununla beraber ticaret ve servet toplanmasında İngiltere'yi hakim kılan bir kuvvettir...."⁴² Üçüncü örnek ise BOARD okullarının Osmanlı topraklarındaki Amerikan ekonomisine sağladığı katkıya işaret eden Amerika Birleşik Devletleri'nin Harput konsolosuna aittir: "Bu ülkede Amerika Birleşik Devletleri'nin ticari üstünlüğünün temini için Amerikalı öğretmenlerin, Amerikan eğitim araçlarının ve kitaplarının, metotlarının ve fikirlerinin gelmesinin açtığı olağanüstü potansiyellerden daha iyi bir yol bilmiyorum."⁴³

Amerikan ticaret potansiyelinin artırılmasında misyonerlerin önemine 1850'de BOARD'ın bir yöneticisi şöyle vurgu yapmıştır: "Eğer ülkemizin imalatçıların Çin'e, Afrika'ya, Sandwich Adaları'na ve Hindistan'a her gelişlerinde daha fazla miktarla gelebilmeleri, o yörelere ulaşarak insanların yaşama alışkanlıklarını değiştiren, önyargılarını kıran ve daha önce tanımadıkları rahat ve zenginliklere talep yaratan misyonerler sayesinde." Hindistan'daki İngiliz genel valisi, bir ticari kuruluş olan East India Company'e "ticaretlerini geliştirmeleri için pahalı mallar satan bezirgânlar yerine misyonerler göndermeleri" tavsiyesinde bulunmuştur. Çoğaltılabilecek benzeri örnekler, gerek emperyalist ülkelerin yöneticilerinin, gerekse misyonerlerin, misyonerlik faaliyetlerinin hangi amaca hizmet ettiğini çok iyi kavradıklarını gösterir.⁴⁴

Yukarıda bahsedilen amaçların gerçekleşebilmesi için Batılı emperyalist devletler misyonerlerine daima büyük destek vermişlerdir. Her devlet, hamisi olduğu misyonerlerin her zaman yardımcısı, koruyucusu ve destekçisi olmuştur. Çünkü misyonerler, emperyalist devletlerin yeryüzündeki hâkimiyetlerinin öncüleri olmuşlardır. Himayesinde buldukları devletlerinin siyasi ve iktisadi hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için mücadele etmişlerdir. Aynı zamanda kendi ülkeleri adına casus gibi çalışmışlardır.⁴⁵ Bu nedenle misyonerler ile hamisi olan devletlerin resmi kurumları arasında daima çok sıkı bir bağ mevcut olmuştur. Hatta bazen devletler elçilerini, elçilik kâtiplerini, konsoloslarını ve konsolos vekillerini misyonerlerden seçmişlerdir. Bu yola

⁴² Bkz: Ahmet Hamdi, **İngiliz Misyoneri**, yay. haz. Hüdavendigâr Onur, Edile Yay., İstanbul: t.y., s. 15-17

⁴³ Hans-Lukas Kieser, **İskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet (1839-1938)**, çev. Atilla Dirim, İletişim Yay., İstanbul: 2005, s. 297-298.

⁴⁴ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 15-21.

⁴⁵ M. Halidi-Ö. Ferruh, **a.g.e.**, s. 76.

en sık başvuran devletler Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Özellikle XVII. yüzyılda Fransa'nın konsolos olarak gönderdiği kişilerin çoğu Papa tarafından seçilmiştir.⁴⁶ Fransa bu tutumunu daha sonraki yüzyıllarda da sürdürmüştür. Örneğin Fransa, XIX. yüzyılın sonlarında Nesturiler arasında çalışmalarına başlayan Rus misyonunun bu milleti Rusya'ya meylettirmesinden endişe ederek, Van ve Siirt dolaylarında on beş yıl faaliyet gösteren Dominiken papazlarından Per dö Frans'ı Van konsolos yardımcısı olarak görevlendirmiş ve doğruca patriklik merkezi Koçanis'e göndermiştir.⁴⁷ Amerika Birleşik Devletleri de bu konuda Fransa'dan aşağı kalmamış ve diplomatlarını zaman zaman misyonerlerden seçmiştir.⁴⁸ Zaten Amerika Birleşik Devletleri, Anadolu'da konsolosluklarını ticari çıkarlardan ziyade misyonerler ve Ermeniler için açmıştır. Anadolu'daki ilk Amerikan konsolosluğu 1866'da Sivas'ta açıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Anadolu'da ticari çıkarları söz konusu değildir. Açıkları eğitim kurumlarında görev alan personel dışında burada Amerikan vatandaşı yoktur.⁴⁹

Misyonerler, mensubu oldukları Hıristiyan milletler tarafından birer aziz derecesinde sevgi ve saygıya layık görülmüşlerdir.⁵⁰ Misyonerler idealist hayırsever Hıristiyan zenginlerden ve bağlı buldukları devletlerden başka, merkezi misyoner teşkilatlarından, Hıristiyanlığı yaymak, geliştirmek üzere kurulan cemiyetlerden, yerli Hıristiyan azınlıklardan sürekli maddi yardım almışlardır.⁵¹ Misyonerler, devamlı olarak Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan azınlıklara kötü davrandığının, faaliyetleri sonucu birçok Müslüman'ın Hıristiyanlığı kabul ettiğinin veya milli ve dini duygularından uzaklaştığının propagandasını yaparak, gerçeklerden habersiz Avrupa ve Amerikan toplumlarını yanıltmışlardır. Böylece bir taraftan Batı kamuoyunun Osmanlı Devleti aleyhine ve Osmanlı topraklarındaki azınlıklar lehine kamuoyu oluşmasına sebep

⁴⁶ M.Halidi-Ö.Ferruh,, **Misyonerler, Eğitim ve Siyaset**, Araştırma Yay., İstanbul: 1991, s.106-107.

⁴⁷ **BOA**, A.MKT MHM, 698/16; 642/2.

⁴⁸ Necmettin Tozlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okulları", **Osmanlı**, C. V, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 1999, Tozlu, **a.g.e.**, s. 332.

⁴⁹ İlkur Polat Haydaroglu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara: 1990, s. 202.

⁵⁰ Esrar-ı İseviyye adlı eserde bu sevgi; "Fark-ı İseviyye kendi mezheplerine mensup bulunan misyonerleri Mesih'in şakirdanı olan Petros ve Pavlos kadar severler, önem verirler" şeklinde izah edilmiştir. Misyonerlerin gönderilişleri sırasında yapılan ve büyük ilgi gören törenlerde zenginler başlılarda bulunurlardı. Hatta bu törenlerde takılarını vermekten çekinmeyen kadınlara bile rastlanırdı. Bkz: Erdal Açıkse, **Tanzimat Sonrası Harput'ta Amerikan Misyoner Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara: 1991, s. 10.

⁵¹ Tozlu, **a.g.m.**, s. 332-336.

olmuşlar, diğer taraftan da kendilerini bu şekilde başarılı göstermek suretiyle Hıristiyan dünyasından sağladıkları yardımın miktarını artırmaya çalışmışlardır.⁵²

1.2.2 Metotları

Misyonerler, yeni bir bölgede faaliyetlere başladıklarında ilk yıllarını genellikle sondaj çalışması yaparak geçirirlerdi. Yani üzerinde çalışılması düşünülen alanı önceden derinlemesine incelerlerdi. Halkın arasına karışarak, özellikle onların zayıf noktalarını tespit etmek izlenecek misyoner metotları bakımından çok önemliydi. Böylece daha sonra yapılacak faaliyetlerde kolaylık sağlanacak ve hedef tam on ikiden isabet ettirilecekti.

Misyonerlerin önceden araştırdıkları konular, halkın dinlerine olan bağlılık derecesi, tarihleri, sayıları, yoğun olarak buldukları mahaller, halk arasındaki sınıf farklılıklarının düzeyi, din adamlarının sayıları, eğitim, bilgi ve ahlaki düzeyleri, kutsal kitaplarına hâkimiyetleri, eğitim ve öğretime ilişkin durumlar ve tüccarların ahlaki durumudur. Halkın tarım ve zanaatlarının durumu, devlet yöneticilerine karşı tutumları ve kendilerince girişilecek çalışmaların bu tabakalar tarafından nasıl karşılanacağı da izlenen konular arasındadır. Ayrıca misyonerler, gittikleri yörelerin coğrafi, topoğrafik, jeolojik ve meteorolojik özelliklerini de, bir sonraki sefere daha hazırlıklı gelmek amacıyla saptarlardı. 1833 yılında BOARD tarafından misyonerlere verilen bir talimat mektubunda, sondaj çalışmalarına verilen önem vurgulanmakta ve misyonerlik faaliyetlerinin perde arkasındaki hedef açık bir şekilde gösterilmekteydi: “Bir fetih savaşına girmiş askerler olduğunuzu asla unutmayın. Ve her ne kadar mücadele, manevi alanda, kafanın kafayla, kalbin kalple mücadelesi ise de ve sizin silahınız Tanrının inayeti ile güçlendirilmiş bir silahsa da Napolyon’un askeri girişimlerdeki kadar araştırma, bilgi ve düşünmeye ihtiyaç gösterir. Bu mukaddes ve vaat edilmiş topraklar silahsız bir haçlı seferiyle geri alınacaktır...”⁵³ Önce Suriye ve Filistin’de daha sonra da Anadolu’da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş olan William Goodel, Boston’daki meslektaşlarına gönderdiği bir mektupta, aynı noktaya şöyle değinmekteydi: “Bana öyle geliyor ki, bir misyoner ilk üç yıl başka hiçbir iş yapmadan halkın arasına karışsa ve

⁵² M.Halidi-Ö.Ferruh, **Misyonerler ve Tarihçeleri**, s. 98.

⁵³ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 29-33.

onların gerçekte ne denli zayıf, cahil, aptal ve önyargılı olduğunu öğrense, bu kendisi için Osmanlı İmparatorluğu'nda konuşulan tüm dilleri öğrenmekten daha büyük bir kazanım olur...”⁵⁴

Misyonerler, daha ülkelerinden ayrılmadan, faaliyet gösterecekleri toplumlar hakkında gerekli bilgileri öğrenmekteydiler. Örneğin, özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında görev yapan Amerikan misyonerler iyi bir formel (laik ve dinsel) eğitim görmekte ve gidecekleri ülkelerin coğrafi, kültürel, ekonomik, siyasi durumlarına ilişkin bilgiler edinmekteydiler. Hatta misyoner adaylarının pek çoğu hastanelerde kurs görerek ilk yardım kurallarını ve basit tıbbi müdahaleleri öğrenmekteydiler. İçlerinde pratik diş hekimliği öğrenenler bile bulunmaktaydı. Amerikalı misyonerler genelde 20–30 yaşları arasında göreve başlamaktaydılar. Pek çoğu New England eyaletlerindeki küçük kasaba ve çiftliklerden gelen, o günün koşullarına göre daha iyi eğitim görmüş kişilerden oluşmaktaydı. Örneğin Amerikan misyoner adayları, kolejlerde dört yıllık yüksek öğrenim gördükten sonra Andover, Bangor, New Haven, Auburn, Princeton, East Windsor ve Union gibi ilahiyat okullarını (Theological Seminary) bitirmekteydiler.⁵⁵

Misyonerler, aralarında faaliyet gösterecekleri toplumların yerel dillerini öğrenmeye büyük önem vermekteydiler. Aralarında faaliyet gösterdikleri halkı istedikleri şekilde yönlendirebilmeleri, onlara empoze etmek istedikleri bilgileri aşılabilmesi için yerel dili konuşabilmek çok önemlidir. Aynı zamanda yabancılıklarını gidererek, yadırgamadan halka yaşamak zorundaydılar. Bu nedenlerle onlar, yerel dilleri ya öğrenmiş olarak gitmekte ya da gittikleri yerlerde öğrenmekteydiler. İkinci grupta olanlar ilk yıllarını diğer faaliyetlerin yanında yerel dilleri öğrenmekle geçirirler ve bu iş için büyük çaba sarf etmekteydiler.⁵⁶ Misyonerler tarafından dil konusuna ne kadar önem verildiği, ilk popülist misyoner olarak kabul gören Raymond Lulle'un çalışmalarından anlaşılabilir.⁵⁷

Dil bakımından olduğu gibi, misyonerlerin bir kısmı faaliyet gösterdikleri halk arasında yabancılıklarından dolayı yadırganmamak için oldukça temkinli hareket

⁵⁴ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 30.

⁵⁵ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 37-41.

⁵⁶ Açıkses, **a.g.t.**, s. 17.

⁵⁷ Aydın, **a.g.m.**, s. 100-101.

ederler ve kılık değiştirerek o topluma şekil bakımından benzemeye çalışırdı. Zaten yeni göreve başlayacak misyonere, “yılan gibi akıllı ol” ve “insanlardan kendini kolla” tavsiyesinde bulunulurdu. Misyonerlerin, kendilerini “kurtların ortasında kalmış bir kuzu” olarak nitelemeleri bu bakımdan anlamlıdır.⁵⁸ İstanbul’da bulunan Robert Koleji’nin kurucusu olan Amerikan misyoneri Cyrus Hamlin, Osmanlı toplumu arasında yabancı görüntüsünden kurtulabilmek için sakal bırakıp fes giymişti.⁵⁹ Hatta I. Dünya Savaşı ncesinde Osmanlı tebaasını devlete karşı kışkırtmak için Müslüman kılığına bürünen misyonerlere bile rastlanmaktadır. Bunlar lakaplarını şeyh Rahmetullah, Seyyid Ahmed, Seyyid Zeynep gibi İslam leminde hürmete şayan isimlerden seçerek halka karşı daha samimi görünmek arzusundaydılar.⁶⁰

Bir misyoner rneği vermek, XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Amerikan misyoner tipini daha iyi canlandırabilmek açısından faydalı olacaktır. William Goodel, çok fakir bir New England ailesinin çocuğudur. Kolejden mezun olduktan sonra bir ilahiyat okulu bitirmiştir. İyi düzeyde Latince ve Grekçe bilgisine sahiptir. Osmanlı topraklarına geldikten sonra Arapça, Türkçe, Ermenice ve Rumcayı iyi bir şekilde öğrenmiştir. İlk olarak Suriye Misyonu’nda görev yapmış olan Goodel, başarılı görülerek Anadolu’ya tayin edilmiştir. İstanbul’da BOARD’a bağlı misyonu kurmuş, İncil’i Türkçeye evirmiştir. Son derece mücadeleci ve rgtc bir kişiliğe sahiptir. Tam kırk yıl misyonerlik görevinde bulunmuştur.⁶¹

Misyonerler bazen kendisi gibi sömürgeciliğe hizmet eden başka bir araç olan oryantalistlerden ⁶² yardım alırlardı. Hatta bazen oryantalistlerin misyonerliğin önemli yan kuruluşlarından biri olarak çalıştıkları görülürdü. Oryantalistler yaptıkları çalışmalarla misyonerlere malzeme hazırlayarak, onların İslam ülkelerine girişecekleri faaliyetlerinde yardımcı olurlardı. Özellikle oryantalist rahipler, birer din adamı olarak,

⁵⁸ İhsan Süreyya Sırma, **Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri**, Beyan Yay., İstanbul: 1984, s. 24; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 46.

⁵⁹ Cyrus Hamlin, **My Life and Times**, y.y., Boston: 1983, s. 217.

⁶⁰ Güngör, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁶¹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 40-42.

⁶² Ortaçağda kendisine ilham vermesi için doğu düşüncesini ğrenen Avrupa, sömürgeci dönemin başlamasıyla birlikte aynı doğu düşüncesini, hâkimiyeti altında bulundurduğu milletlerin kültürünü daha iyi tanımak ve milletleri zayıflatmak amacıyla politikalar tespit etmek için yeniden keşfetmiştir. Oryantalistler de misyonerler kadar yıkıcı olmuşlardır. Fransalı oryantalist Louis Massignon, faaliyet gösterdiği millete ne oranda zarar verdiklerini şu cmlerle ifade etmiştir: “ Onların her şeyini tahrip ettik, felsefeleri, dinleri mahvoldu. Artık hiçbir şeye inanmıyorlar. Derin bir boşluğa düştüler. Anarşi veya intihar için uygun hale geldiler.

ilmi araştırmalarında misyonerlerin hedeflerini her zaman dikkate alırlardı.⁶³ Bazen bu iki grubun ortak çalıştıkları da görülürdü. Oryantalistlerden gelecek yerel ve kültürel bilgi desteğine ihtiyaçları olan misyonerlerin pek çoğu, oryantalist çalışmalar da yaparlardı. Böylece oryantalist kılığındaki misyonerler, ilmi araştırmalarını ön plana çıkarak, dini çalışmalarını kolaylıkla gizleyebilirlerdi.⁶⁴

Birbirlerinin faaliyetlerinden yararlanmakta olan misyoner, kâşif ve tüccar üçlüsü, gittikleri yerlerde daha etkili olabilmek için ittifak içinde çalışma gereği duyarlardı. İhtiyaç duydukları taktirde asker ve subaylarla da işbirliği içerisine girerlerdi. Misyonerlik faaliyetleri, ekonomik yönden ticari ilişkilerin geliştirilmesinde önemli rol oynarken, tüccar sınıfı da misyonerlere çeşitli şekillerde yardım ederdi. Emperyalist ülkelerin dış ticaretlerine bakıldığında misyoner faaliyetleri ile ticaret arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu açıkça görülür. Örneğin gemi kaptanlarının misyonerleri ve eşyalarını hiç bir ücret almadan taşıması; misyonerlerin de tüccar ve denizcilerin gönüllü rehberliğini ve simsarlığını üstlenmesi oldukça sık rastlanan vakalardandı. Amerikan misyon teşkilatı BOARD ise Pasifik'teki Güney Denizi Adaları'na gönderdiği ilk misyonerlerin yanında altı marangoz, ikişer demirci, duvarcı, terzi, kunduracı, dokumacı, ifti ve birer doktor ve mimar göndermiştir. Göndermiş olduğu misyoner sayısı ise sadece dörttür. Bundan kırk yıl sonra ise her hafta Amerikan mallarını taşıyan bir gemi Pasifik'teki bu adalara gelmeye başlamıştır. 1869 yılında bu ülkede satılan Amerikan pulluklarından elde edilen kâr, buradaki misyonun masraflarından daha fazladır. Aynı zamanda misyonerler patates (1827), fotoğraf makinesi (1856), dikiş makinesi, salon orgu (1854) ve gaz lambası (1865) gibi rnlerin Ortadoğu'ya yayılmasında en büyük payın kendilerine vermişlerdir.⁶⁵

Misyonerler, gayelerine ulaşmak için genellikle bütün yolları kullanırlar ve işlerine yarayan her şeye ilgi duyarlardı. Buldukları yerlerde papaz, rahip, doktor, hastabakıcı, ğretmen, mühendis, seyyah gibi ilim ve din adamı görüntüsü altında faaliyetlerde bulunurlardı. Fakat her türlü kıyafetlere bürünen misyonerlerin asıl gayeleri farklıydı. Dünyada kâşiflerin kılığına girenlere bile oldukça sık

⁶³ Cilacı, **a.g.e.**, s. 19.

⁶⁴ Bilal Gökkır, "Oryantalizmi Yeniden Okumak", **Batı'da İslam alışmaları Sempozyumu**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara: 2003, s. 393; M. Halidi-. Ferruh, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁵ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 18-20.

rastlanmaktaydı. Örneğin İngiliz misyoner David Livingstone (1838–1873), seyyah olarak Afrika'nın ortalarına kadar seyahat ederek gemilerin nehirden ülkelerin iç kısımlarına kadar girebilmeleri için araştırmalar yapmıştır.⁶⁶ Londra Zooloji Cemiyeti'nin üyesi olarak alanında uzmanlaşmak amacıyla Yemen'e geldiğini, hayatını ve servetini bu yola adadığını söyleyen Abdullah Mansur'un (G. Ayman) faaliyetleri de buna örnek olarak verilebilir. Beraberinde fotoğraf makinesi, mikroskop gibi önemli gereçleri getiren Abdullah Mansur'un, gezdiği bölgelerin haritalarını çıkartması, açtırmış olduğu kuyulardan çıkarttığı taşları mikroskopla inceledikten sonra elde ettiği sonuçları ilgili yerlere göndermesi dikkat çekicidir. Misyonerlerin bu türden çalışmaları, ülkelerin en zengin kaynaklarını tespit amacıyla yapılan bir ön hazırlık olarak değerlendirilebilir.⁶⁷

Misyonerler, her ne kadar gittikleri yerlerde politika yapmadıklarını ileri sürseler de, başta kendi faaliyet alanlarını ilgilendiren konular olmak üzere pek çok alanda ve değişik platformlarda politika yapmaktan çekinmemektedirler. Bir baskı grubu olarak yönetimleri üzerinde her türlü etkiyi yapmaktan geri durmayarak, siyasi gücü istedikleri gibi yönlendirmeye çalışmaktaydılar. Ancak kendi ülkelerinin yönetimleri ve hariciyeleri ile doğrudan işbirliği içinde görülmemeye özen göstermekteydiler. Himayesinde oldukları devletlerden daha fazla miktarda destek sağlayabilmek için genelde yalan propagandalara başvurduklarına sık rastlanmaktaydı.⁶⁸ Yerel basınları harekete geçirebilme konusundaki becerilerini, yönetimlerin kendi taleplerine karşı her zaman duyarlı olması için kullanmaktaydılar. Himayesinde oldukları devletler sayesinde faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki yönetimleri baskı altında tutmaya çalışmaktaydılar.⁶⁹ Bazı devletler bu sebeple, Osmanlı Devletine siyasi baskılar yapmışlar hatta tehditler bile savurmuşlardır. Örneğin 1888 yılında Osmanlı Devleti, hükümetten izin almadan açılan okulları haklı olarak kapattığında, Beyrut'taki Amerika Birleşik Devletleri elçisi hemen olaya müdahale etmiştir. Osmanlı Devleti, yalnız Hıristiyan öğrencilerin okula kabul edilmesi şartıyla bu okulların tekrar açılmasına izin vermiştir. Ancak elçilik Osmanlı Devleti tarafından konulan şartların tamamının kaldırılmasına kadar

⁶⁶ M.Halidi-Ö.Ferruh, **a.g.e.**, s. 114–118.

⁶⁷ Hamdi, **a.g.e.**, s. 8.

⁶⁸ M.Halidi-Ö.Ferruh, **Misyonerler, Eğitim ve Siyaset**, s. 90.

⁶⁹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 21.

müdahalesini sürdürmüştür.⁷⁰ II. Abdülhamit döneminde Osmanlı topraklarında bulunan 400'ü aşkın ruhsatsız Amerikan müessesesi kapatıldığında da, Amerika Birleşik Devletleri elçisi bunların tescili için yoğun gayret göstermiştir. Olumsuz cevap aldıktan sonra bunlardan ehemmiyetli olan on tanesinin tescilini ısrarla istemiş, bu isteğinin kabul edilmediği takdirde de Amerika Birleşik Devletleri'nin diplomatik ilişkileri keseceği tehdidinde bulunmuştur.⁷¹

Misyonerler ile onları himaye eden devletler işbirliği içinde olmuşlardır. Misyonerler, diplomatlara danışmanlık yaparak faaliyet gösterdikleri ülkelerde siyaseti yönlendirmeye çalışmışlardır. Yıllık toplantılarında, Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan uyruklu azınlıkların çıkarları doğrultusunda almış oldukları kararları, himayesinde oldukları devletler vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeye çalışmışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır. Örneğin, "Koca Elçi" lakaplı İngiltere Büyükelçisi Stratford Canning'le İstanbul'daki Protestan Ermeni cemaati arasında gizlice sağlanan irtibat Amerikan misyoner William Goodell tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı topraklarındaki küçük Protestan cemaatinin millet statüsüne kavuşması için, Canning'in cansiperane çalışmasının arkasında yine Goodell vardır. Aynı şekilde, 1846'da Ermeni Protestan Kilisesinin resmen organize edilmesinde, Islahat Fermanı'ndaki azınlıklara ve yabancılara yeni haklar getiren maddelerin Osmanlı yönetimine dikte ettirilmesinde İngiliz büyükelçisi ile Amerikan misyonerler arasında gıpta edilecek bir işbirliği mevcut olmuştur.⁷² BOARD'ın genel sekreteri Anderson, İngiltere'nin Amerikan misyonerlerinin çalışmalarına kolaylık sağlayan girişimlerini "Bütün bunları, Tanrı sayesinde, İngiltere'nin Hindistan'da bir imparatorluğa sahip oluşu ve oraya engelsiz ulaşmak ihtiyacının ilahi gerçeğine borçluyuz." diye yorumlamıştır. Balkan Savaşlarının sonunda Paris'te toplanan barış konferansında, Amerikan heyetinde askeri danışman olarak Robert Koleji öğretmenlerinden misyoner Prof. Albert H. Lybyer görev yapmıştır. Yine Lozan'da Amiral Mark Bristol'un danışmanlığını Robert Koleji müdürü Dr. Gates yapmıştır.⁷³

⁷⁰ M.Halidi-Ö.Ferruh, **a.g.e.**, s. 90-93.

⁷¹ Güngör, **a.g.e.**, s. 28.

⁷² Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 71-72.

⁷³ Tozlu, **a.g.e.**, s. 67.

Misyonerlerin yetişme tarzları ve amaçları bağlı oldukları devletlere ve o devletin amaçlarına göre değişmektedir. Bu nedenle örgütlenmeleri de farklıdır. Misyoner teşkilatlarından birinin özelliklerinin verilmesi konunun daha iyi kavranabilmesi açısından faydalı olacaktır. Örneğin Amerikan misyoner teşkilatı BOARD, örgütsel yapı olarak misyon, istasyon ve uç istasyon birimlerinden oluşmakta idi. Uç istasyonlar istasyonlara, istasyonlar misyonlara, misyonların her biri de doğrudan BOARD'ın merkezi Boston'a bağlıydı. Yani misyonerler hiyerarşik bir yapılanmaya sahiptiler. Bu organize oluşumda misyonerler, kendilerine ait bir tüzükle, yönetmelikle teşkilatlanırlardı. Faaliyetlerde temel birim olarak ülke değil, misyon esas alınırdı. Bir ülkede bir veya daha fazla misyon bulunabilirdi. Misyona, esas alınan bölgenin tüm faaliyetlerini kapsamaktaydı. İstasyonlar genelde kentlerde kurulurdu. İstasyonlardaki misyonerler, buldukları kentlerde ve kendilerine bağlı çalışan uç istasyonlarda, kuruluşuna ve işleyişine parasal olarak katkıda buldukları kurumlardan sorumluydular. Eğitim kurumlarından hastanelere, kiliselerden ıslahevlerine kadar tüm kurumları belli aralıklarla düzenli olarak ziyaret ederlerdi. Amaç, bu kurumların işleyişlerini takip etmek ve denetimlerini sağlamaktı. Kasaba ve köylerde kurulan uç istasyonlar ise yerli Hıristiyan ahaliden bir yardımcının sorumluluğundaydı. Bunlar karar almaktan çok, alınan kararları uygulayan birimler olarak faaliyet gösterirlerdi. Misyona genelde görev paylaşımı yapılırdı. Misyona yönetiminden sorumlu sekreter, para işlerine bakan veznedar, denetimleri gerçekleştiren müfettişler, üst dereceli okulların yönetiminden sorumlu mütevelliler ve idari işlere bakan görevliler seçimle iş başına gelirlerdi.⁷⁴

Fransız misyonerlerin faaliyetleri ve müesseseleri, diğerlerinden oldukça farklıdır. Katolik misyonerler, Fransız kültür ve siyasetinin yayılmasına mezheplerinin yayılmasından daha çok önem vermekteydiler. Bu nedenle okullarında her şeyiyle emperyalist gaye güden tek bir eğitim programı uygularlardı. Bu okullarda eğitim verdikleri çocuklara onların milli hasletlerini vermeye gayret göstermezlerken, tam tersine onları kıyafette, konuşmada, düşünce tarzında aynen Fransız çocukları gibi yetiştirmeye çalışırlardı. Bu nedenle Fransız okullarında okuyan öğrenciler, Fransa'nın tarihini, coğrafyasını ve diğer özelliklerini kendi ülkelerinininkinden daha iyi bilirdiler;

⁷⁴ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 52-54.

Fransa'daki dağları, nehirleri, Fransa'nın ihraç ve ithal ettikleri malları bile tanırlardı. Çünkü Fransız misyoner okullarında ders kitabı olarak okutulan kitaplar, Fransa'da okutulan ders kitaplarının aynısıydı.⁷⁵

Osmanlı Devleti'nde yeni bir kilise yapımı yasak olduğundan Katolik misyonerler, kiliselerin olmadığı yerlerde, kiraladıkları evlerde faaliyet göstermekteydiler. Çoğu Ortodoks olan gençler, Fransisken ve Dominiken misyonerler tarafından Roma'ya getirilerek “propaganda seminerleri”nde eğitilmekteydi. Yerli kilise mensupları, eğitildikten sonra tekrar yaşadıkları yerlere gönderilmekteydi. Aynı soydan ve kültürden olan insanların daha etkili olacağını göz önüne alan misyonerler, eğitim kurumlarında yetiştirdikleri yerli halktan bir kısmına misyonlarında görev vermekteydiler.⁷⁶ Yerli halktan temin edilen yardımcılarının yaptığı propaganda faaliyetlerini, “yerli bir nebat gibi kök salarak, yerli bir nebat gibi büyümek” olarak değerlendirmeleri bu açıdan anlamlıdır. Misyoner faaliyetlerine sağlayacakları katkılardan dolayı genelde bütün misyoner teşkilatları yerli halktan yararlanmaktaydılar.⁷⁷

Misyonerlerin, yerli halkı vahşi ve medeniyetsiz sayarak, küçük düşürmeye çalıştıklarına da sık rastlanılmaktaydı. Bu konuda “Kolonilerde Avrupalıların papağanları bile ‘Çık dışarı pis zenci’ demesini pek güzel bir şekilde ezberlemiştir.” diyen Andre Gide, çok yerinde bir değerlendirme yapmıştır.⁷⁸

Misyonerler, kendi devletlerinin kanun ve hükümlerine sıkı sıkıya bağlı kalmalarına rağmen, gittikleri yerlerin kanunlarına pek uymamaktaydılar.⁷⁹ Açtıkları okul ve diğer kurumların büyük bir kısmı ruhsatsızdı. II. Abdülhamit döneminde Osmanlı topraklarında dört yüzü aşkın ruhsatsız Amerikan müessesesinin bulunması, misyonerlerin faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki kanunları daha çok işlerine geldiği gibi yorumladıklarını gösterir.⁸⁰

⁷⁵ M.Halidi-Ö.Ferruh, **a.g.e.**, s. 76, 84-85.

⁷⁶ Aydın, **a.g.m.**, s. 106.

⁷⁷ Güngör, **a.g.e.**, s. 42.

⁷⁸ Güngör, **a.g.e.**, s. 28.

⁷⁹ Açıkse, **a.g.t.**, s.10.

⁸⁰ Güngör, **a.g.e.**, s. 28.

Misyonerlerin, Müslümanlar arasındaki faaliyetlerinde, gayrimüslimler arasındaki faaliyetlerinden daha farklı metotlarla çalıştıkları görülmektedir. Bazen misyonerler kendilerine engeller çıkaran devlet adamı, düşünür ve yazarlara yönelik yayın ve karalama faaliyetlerinde bulunmakta, hatta ülke içerisindeki önemli gelişmeleri engellemeye yönelik stratejiler takip etmekteydiler. Nitekim Voltaire'in, misyonerleri "koyun postuna girmiş ejderhalar" olarak nitelemesi ve bunların "dünyayı bin dört yüz sene kana boyadıklarını" söylemesi yerinde bir tespittir.⁸¹

Misyonerlerin çalışma metotlarından en önemlisi bir taraftan Hıristiyanlığı överken, diğer taraftan İslamiyet'i şiddetli bir şekilde eleştirerek, küçük düşürmektir. İslam'ın taklitçi bir din olduğunu, muhtevasında bulunan esasların büyük bir kısmını Hıristiyanlıktan, bunun dışında kalan hükümlerin ya olduğu gibi ya da biraz değiştirilmek suretiyle Putperestlikten alındığını, bu nedenle de Kuran-ı Kerim'in yeni bir şey getirmediğini ifade etmekte idiler.⁸² Hatta İslam'ın Yahudilikten daha maddeci olduğunu, ruhi cephesinin olmadığını, daha ziyade idari bir nizam olduğunu iddia etmekteydiler. İslamiyet'i çağdışı, gerici, zararlı, yetersiz, çelişkili ve uydurma bir din olarak nitelemekteydiler. İslam dininin kılıç zoruyla yayıldığını, Müslümanların peygamberleri Muhammed'in ide yalancı, düzenbaz, hayat hikâyesinin ve hadislerinin uydurma olduğunu iddia etmekteydiler.⁸³ Onun bir putperest olduğunu söyleyenler, Mekke'nin yalancısı lakabını takanlar bile vardı. Bir grup misyoner daha da ileri giderek Müslümanları hırsız, zorba, gerici olarak nitelemekteydi. Müslüman bir erkeğin dilediği dört kadınla evlenmesini istismar ederek, erkeklerin kadınları sebepli sebepsiz boşayabildiğini ve ayrıca kadınları dövmeye Kuran'ın davet ettiğini ileri sürerek kendilerine propaganda malzemesi yapmakta idiler. Misyonerlerden İslam'a, Müslümanlara ve peygamberlerine saldıranların yekûnu oldukça fazlaydı.⁸⁴ Bazen de misyonerler halkı ürkütmemek ve onların tepkisine yol açmamak için halkın inançlarına ve adetlerine oldukça duyarlı davranmaktaydılar. Örneğin İsa Allah'ın oğludur gibi sözler yerine, Kuran-ı Kerim'de yer alan cennet, şefaet, vb. şeylerden bahsetmekteydiler. Bu şekilde Müslümanları kendi taraflarına çekmeye gayret eden

⁸¹ Haydaroğlu, a.g.e., s. 195-196.

⁸² M. Halidi- Ö. Ferruh-, **Misyonerler ve Tarihçeleri**, s. 90.

⁸³ Adnan Şişman, "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler", **Genel Türk Tarihi**, C. VII, Ankara: 2002, s. 596.

⁸⁴ M.Halidi-Ö.Ferruh, a.g.e., s.93-95.

misyonerler Müslümanlara yaklaşmayı başarabildiklerinde ise kendi propagandalarını yapmaya başlamakta idiler. Bu konuda araştırmalara sahip R. Watson, misyonerlerin faaliyet gösterdiği toplumlar arasında nasıl davranmaları gerektiğini güzel bir şekilde özetler: “Misyonerlerin güvercinler kadar masum olmaları gerekir. Fakat bu da onların yılan gibi kurnaz olmalarına mani değildir.”⁸⁵

Misyonerler, Adem peygamber ve eşi Havva'nın büyük günah işlediklerini, dolayısıyla bütün insanların günahkar doğduğunu söylerlerdi. Arkasından da kendi inançlarına göre Allah'ın İsa'yı bütün insanların günahlarına kefarete olması için haçta kurban ettiğini söylerlerdi. Bu nedenle günahlarından kurtulmaları için insanlara, İsa'ya ve Hıristiyanlığa inanmaları gerektiğinin propagandasını yaparlardı.⁸⁶

Misyonerler, gittikleri memleketlerin yerli kültürünü yıkmaya çalışmakla işe başarlardı. Bunda, önce mevcut kültürü yozlaştırıcı sonra da ona yeniden şekil verici bir yol izlerlerdi. Genç nesilleri dinlerinden, maddi ve manevi değerlerinden soğutmaya çalışırlardı. Dini ve milli değerlerini kaybedenleri ruhsal çöküntü içinde olanları bulunca da Hıristiyanlığı takdim ederlerdi. Hıristiyanlığın kolay bir din olduğunu, İslamiyet'teki gibi oruç-namaz vs. sorumlulukların bulunmadığını, sadece haftada bir defa kiliseye giderek dini görevin yerine getirilmesinin mümkün olduğunu telkin ederlerdi.⁸⁷

Misyonerler, erkeklere verdikleri önemin yanı sıra, çocuklar üzerindeki etkilerini ve terbiye edici rollerini dikkate alarak kadınları ihmal etmemekteydiler. Onların Batılı anlayışa göre hür ve bağımsız olarak yetişmeleri için çalışmaktaydılar.⁸⁸

Misyonerler, Müslümanlar üzerine yürütülen Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinde başarılı olamadıklarında değişik yöntemler denemeyi ihmal etmediler. Örneğin 1911 yılında bir rahip misyoner: “Müslümanlara önce Hıristiyan adetlerini, bayramlarını, kültürünü ve ahlakını aşılalım. Girişeceğimiz faaliyetlerle Müslümanları öyle bir hale getirelim ki, isimleri Müslüman olduğu halde giyinişleriyle, davranışlarıyla, akıl ve hisleriyle tamamen Hıristiyan'a benzesinler, sonra da günü geldiğinde onları toptan

⁸⁵ Cilacı, **a.g.e.**, s.16.

⁸⁶ İslam'a göre ise her doğan çocuk günahsız doğar, Allah kulunun günahını bağışlamak için bir başka vasıtaya muhtaç değildir ve İsa ne haça gerilmiş ne de öldürülmüştür, o göğe yükseltilmiştir.

⁸⁷ Cilacı, **a.g.e.**, s. 15.

⁸⁸ Tozlu, **a.g.m.**, s. 335.

vaftiz ederiz.” diyerek yeni bir metot gündeme getirmiştir.⁸⁹ Bu stratejinin iyi bir şekilde uygulanmış ve hâlâ uygulanmakta olduğu görülmektedir. Bu görüşler doğrultusunda yapılan misyonerlik faaliyetlerinin giyim ve yaşayış bakımından Müslümanları tesiri altına aldığı görülebilir. Ancak misyonerlerin Müslümanları Hıristiyanlaştırmak olan nihai emellerine ulaşabilecek kadar başarılı olamadıklarını da belirtmek gerekir.

1.2.3 Faaliyet Alanları

Misyonerler, din, eğitim ve sağlık kurumları ile yayın faaliyetlerini amaçlarına ulaşmak için araç olarak kullanmışlardır. Okullar, kiliseler, manastırlar, hastaneler, klinikler, dispanserler, hayır cemiyetleri, yetim evleri, pansiyonlar, spor kulüpleri, misyonerlerin faaliyetlerini gerçekleştirdikleri en önemli sahaları olmuştur. Misyonerler çocuklara, genç kız ve erkeklere yönelik faaliyetlere çok önem vermişlerdir.⁹⁰ Osmanlı Devleti’nde mali durumun kötü, eğitimin yetersiz ve denetimsiz, sağlık hizmetlerinin yok denecek kadar az oluşu ve kapitülasyonlar nedeniyle Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti’nin iç işlerine yaptıkları müdahaleler misyonerlik faaliyetleri için oldukça uygun bir zemin hazırlamıştır.

1.2.3.1 Eğitim

Osmanlı Devleti’nin bütün vatandaşlarının en önde gelen ihtiyaçlarından birisi eğitimdi. Bu gerçek, Osmanlı yönetimi tarafından görüldüğü gibi misyoner örgütlerinin gözünden de kaçmamıştır. Bütün misyonerler daha etkin, becerikli ve uyanık davranarak, hem Osmanlı hükümetinden hem de diğer misyoner teşkilatlarındaki meslektaşlarından daha önde olmaya çalışmışlardır. Çünkü bilgiye, eğitime, okula aç olan bir topluluğa nüfuz etmenin en iyi yolu eğitim faaliyetleridir.⁹¹ Diğer taraftan misyoner okulları, araç-gereç ve öğretim teknikleri bakımından Osmanlı Devleti’ndeki Müslüman ve azınlık okullarından çok üstündü. Onlar daha aktif ve daha katılımcı

⁸⁹ Cilacı, **a.g.e.**, s. 33-34.

⁹⁰ Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 195-196.

⁹¹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 59.

eğitim yöntemlerine, çok daha gelişmiş bilimsel araç-gereçlere sahiplerdi. Bu cazip durum, misyoner okullarına olan talebin artmasına önemli derecede katkı sağlamıştır.⁹²

Misyonerler, eğitime ve okullarındaki faaliyetlere fevkalade önem vermişlerdir. Çünkü eğitim, hem ideallerin aşılandığı hem de kültürel dönüşümün sindire sindire yaşandığı alandır. Diğer bir ifadeyle ideoloji, bilgi ve becerilerin aktarılmasına yardımcı olan en önemli araçtır. Eğitimin en önemli aracı ise okullardır. Okullar, misyonerlerin amaçlarına ulaşabilmesi için en elverişli ortamı oluşturur. Okullar, misyonerlerin gittikleri yerlerde kendi dinlerini ve fikirlerini yayabilmeleri, ileride işbirliği yapabilecekleri elemanları yetiştirebilmeleri için en önemli eğitim kurumlarıdır. Halkla kaynaşabilmek ve gençliğe el atmak için okul şarttır. Okullar sayesinde misyonerler, faaliyetlerini köylere kadar genişletme imkânı bulmuşlardır.⁹³ Okulların sayılan bu niteliklerinden dolayı Cizvitler, “İlk misyoner, okuldur.” demişlerdir.⁹⁴

Misyonerler, okullar içinde ilkokullara diğerlerinden daha fazla önem vermişlerdir. Çünkü ilkokullar, misyonerlerin amaçlarını gerçekleştirebildikleri en elverişli öğretim kurumlarıdır. İkokullar sayesinde öğretmenler, her türlü tesire kapılacak akıllarla ilişki kurabilme olanağını elde edebildikleri gibi okul çocuklarının aileleriyle temas kurma olanağına da kavuşmuşlardır. Nitekim Protestan misyonerlerin ulaştıkları başarının büyük kısmı ilkokullar sayesinde olmuştur. Cizvitler de küçük sınıfları rahibelerin sorumluluğına vererek, kendi istedikleri tarzda eğitim vermişlerdir. Öğrencilerle şahsi münasebet kurma olanağı daha fazla olduğundan dolayı misyonerler için yatılı okullar, gündüz okullarından daha önemli görülmüştür.⁹⁵ Ayrıca yatılı okullarda değişik kent ve kasabalardan gelen öğrencilere eğitim vermesi, misyonerlere faaliyetlerini mümkün olduğu kadar geniş alanlara yayabilme imkânı sağlamıştır.⁹⁶ Diğer taraftan misyonerler, özellikle vaiz ve papaz yetiştirmek üzere yerli yardımcılar

⁹² Uygur Kocabaşoğlu, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Okulları”, **Osmanlı**, C. V, Ankara 1999, s. 341; İlknur Haydaroğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 182.

⁹³ Tozlu, **a.g.m.**, s. 334.

⁹⁴ M.Halidi-Ö.Ferruh, **Misyonerler, Eğitim ve Siyaset**, s. 19.

⁹⁵ M.Halidi-Ö.Ferruh, **a.g.e.**, s. 20-39.

⁹⁶ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 86.

sağlamak için, yerli konuşma dillerinde eğitim veren ilahiyat ve öğretmen okulları açmaya gayret göstermişlerdir.⁹⁷

Misyoner okullarında okutulan kitaplar incelendiğinde, bunların bir kısmının hakikati bulandıran, İslam'a saldıran ve onu küçük düşüren kitaplar olduğu görülmektedir. Bu tür kitaplar sıradan insanlar tarafından değil, Batılı ilim adamlarınca, kasıtlı olarak yazılmıştır. Üstelik bu kitaplar Papalar tarafından da onaylanmış ve takdir edilmiştir. Örneğin, 1887'de Papalık tarafından onaylanan Monsiniyor Koli'nin kitabı Müslümanların şuuru aşırı derecede rencide edecek şekilde hazırlanmıştır. Kitaptaki şu ifadeler mevcut durumu ortaya koymaktadır: “Miladi VII. asırda yeni bir düşman belirdi. Bu taassubun en şiddetli örneğiyle ortaya çıkan ve zor kullanarak kurulan İslam'dır. Muhammed, kendisine inananların eline kılıcı verdi ve en mukaddes ahlak kaidelerini hafife aldı. O kendine uyanlara fuhuş ve yağmacılığı hoş gördü...” Bahsedilen bu kitap, misyoner okullarında okutulmuştur. Buna benzer daha birçok kitap misyoner okullarında okutularak İslam'a ve Müslümanlara düşman öğrenciler yetiştirilmeye çalışılmıştır.⁹⁸

1863'te herhangi bir din, mezhep farkı gözetmeksizin, bilimsel ve edebi bir müessese olarak kurulan Robert Kolej'in tüzüğündeki dini esasların uygulanmasından bahsetmek, okullarda gerçekleştirilen faaliyetlerinin boyutunu göstermek için yardımcı olacaktır. Robert Kolej'de tüm öğrencilerin pazar günü hariç her gün 8.15'te sabah dualarına katılmaları mecburiydi. Sabah dualarında Kitab-ı Mukaddes okunur ve dua edilirdi. Bazen Kitab-ı Mukaddes'teki pasajın çok kısa bir uygulaması yapılırdı. Pazar günü saat 11.00'de vaaz vardı. Öğleden sonra saat 3.00'te başkanın idaresindeki açılıştan sonra sırasıyla dua etme, ilahi söyleme, tarih ya da Kitab-ı Mukaddes tefsirine dair kısa bir konuşmanın yer aldığı yarım saatlik bir uygulama şeklinde İncil dersi yapılırdı. Yatılı öğrencilerin Pazar günü ibadetlere katılmaları mecburiydi. Robert Koleji'nde her ne kadar iddia edildiği gibi din değiştirmek yönünde herhangi bir girişimde bulunulmamış ise de bu günlük dualar, İncil dersleri, pazar ayinleri ve

⁹⁷ Mustafa Erdem, “Türkiye’de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 282–283.

⁹⁸ Ö.Ferruh-M.Halidi, **a.g.e.**, s. 20-22.

özellikle Hıristiyan öğretmenlerin yaşantıları vasıtasıyla Protestanlık tüm Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman öğrencileri etkilemiştir.⁹⁹

Eğitim alanında misyonerler arasında, özellikle de Protestan Amerikalılar ile Katolikler arasında oldukça büyük bir mücadele olmuştur. Bu durum misyonerleri eğitime daha fazla yatırım yapmaya zorlamıştır. Eğitim alanındaki faaliyetlerde 1850'lerden sonra canlanma olmuş, ancak asıl hızlı gelişme 1865'lerden sonra yaşanmıştır. Eğitimin parasal kaynağı önceleri tamamen misyoner merkezleri tarafından karşılanırken, bu kaynağa 1870'lere doğru yerli Hıristiyanlar arasından toplanan paralar da eklenmiştir. Bu durum misyoner merkezlerini maddi yönden oldukça rahatlatmıştır.¹⁰⁰

1.2.3.2 Sağlık

Misyonerler, sağlık alanındaki faaliyetlere de çok önem vermişlerdir. Tıbbi yardım ve bakım misyoner faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası görülmüştür. Sağlık faaliyetlerinin, Hıristiyanlığı telkin etmenin en kolay ve en etkili yollarından biri olduğu misyonerler tarafından çok iyi kavranmıştır. Zira misyoner Ritchter: “Tedavi münasebetiyle bir doktor Müslümanlara çok şey söyleme imkanına sahip olur. Şayet Hıristiyanlığa hizmet eden sözleri hastane dışında veya doktor olmayan birinden duysalar, onların içi hiddet ve gafletle dolardı.” derken, bir başka bir misyoner doktor da sağlık faaliyetlerini şöyle değerlendirmiştir: “Eğer bir Hıristiyan gitse de Müslümanlara İncil’den bahsetse mutlaka taşlanır. Fakat kıymet itibarıyla bir peniden daha az olan bir ilaç, yirmi cahil Arap Müslüman’ın gerçeği iştmesinde daha basit ve müessir olur.” Tıbbi misyonun bu derece öneminden dolayı, Suriye’de Cizvitler misyonerlik faaliyetlerinin çoğunu sağlık merkezleri kanalıyla yapmışlardır.¹⁰¹

Misyon teşkilatları Osmanlı topraklarında faaliyetlerine başladıkları ilk zamanlar, sağlık alanında görevlendirdikleri misyonerlerine gezici hekimlik yaptırmışlardır. Gezici hekimlik kırsal kesimlerde devam etmekle birlikte, zamanla

⁹⁹ Emine Kocamanoğlu, “Osmanlı Dönemi’nde Robert Kolej’de Din Eğitimi”, **Osmanlı**, C. V, Ankara: 1999, s. 360–362.

¹⁰⁰ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 80-110.

¹⁰¹ M.Halidi-Ö.Ferruh, **Misyonerler ve Tarihçeleri**, s.137–141.

istasyon merkezleri klinik, hastane, dispanser vb. hizmetlerle donatılmıştır. Tıbbi tedavi ve bakım konusundaki çalışmalar, 1880'lerden itibaren daha fazla ivme kazanmıştır. Misyonerlerin sağlık kurumları Müslümanlar tarafından da rağbet görmüştür. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin de içinde olduğu Doğu ve Ortadoğu ülkelerinde önemli sağlık problemlerinin yaşanması, buralarda hasta sayısının kabarık olması ve hâlâ geleneksel tedavi yöntemlerinin uygulanması, misyonerlerin sağlık alanında faaliyetlerine daha fazla imkân sağlamış ve onların halkla sıcak ilişkiler kurmalarını kolaylaştırmıştır. Hatta sağlık alanındaki yetersizlik nedeniyle Osmanlı yönetimi, genelde misyonerlerin tıbbi faaliyetlerine hoşgörüle bakmıştır.¹⁰²

1.2.3.3 Yayın

Misyonerlerin faaliyet gösterdikleri başka bir önemli saha da yayıncılıktır. Kitap ve basılı malzemeler, önceleri misyoner teşkilatlarının mensup olduğu devletlerden getirilmiştir. Daha sonraları misyonerlerin faaliyet gösterdikleri belli merkezlerde matbaaların kurulmasıyla çeşitli kitap, dergi, gazete ve broşürlerin basımına başlanılmıştır. BOARD, on iki yılda 40.000 adet Türkçe İncil basıp dağıtmayı başarmış, Antep'te bile matbaa açmıştır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde BOARD'ın dünya ölçeğinde yirmi üç dilde yayın yapabilmesi ve bu yayınlardan yarısına yakını Osmanlı topraklarında gerçekleştirmesi oldukça dikkat çekicidir. Misyoner matbaalarında yoğun bir yayım faaliyeti gerçekleştirildiği açık olmakla birlikte bu matbaalardan sadece Amerikan misyonerlerine ait olanlar, 1898 yılı içinde 28.000.000 sayfa basım yapmıştır.¹⁰³

Misyonerler bir taraftan matbaa yoluyla yayıncılık yaparlarken, diğer taraftan da misyon istasyonlarının bulunduğu her kentte birer kitaplık oluşturmaya önem vermişlerdir. Amerikan ve İngiliz misyoner kuruluşları, Osmanlı topraklarında küçümsenmeyecek boyutlarda bir kitap ticaretini birlikte yürütmüşlerdir.

Misyonerler, bahsedilenlerin dışında ihtiyaç duyulan daha birçok sahada faaliyette bulunmuşlardır. Örneğin, Harput'ta Amerikan misyonerler, halkı patates

¹⁰² Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 127-128.

¹⁰³ Tozlu, **a.g.m.**, s. 333; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 147.

yetiştirmeye alıştırmışlar, yerli halka çiftlik hayatında sulama tekniği ve makine kullanımı gibi önemli yenilikleri öğretmişlerdir. Küçük üreticilere tekstil ve halı dokuma alanlarında iplik ve dokuma tezgâhı sağlamışlardır. Fakir çocuklara ve fakir ailelere yardımlarda bulunmuşlar, işsizleri iş sahibi yapmışlardır. Kendi ihtiyaçları için ürettikleri et, süt ve tahılın yanı sıra, pazara sunulmak için de ipek ve tığ işleri üretmişlerdir. Yine ipekböcekçiliği Harput'taki Amerikan misyonerlerinin uğraştıkları alanlardan biri olmuştur.¹⁰⁴

1.3 Osmanlı Topraklarında Misyonerlik Faaliyetleri

Misyonerlerin Osmanlı topraklarına ilgi duymalarının dini, tarihi, siyasi ve ekonomik pek çok sebebi vardır. Dini sebep, Hıristiyanların kutsal saydıkları yerlerin Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında bulunmasıdır. İncil'de ismi geçen mekânların hepsi bu topraklardadır. Bu nedenle Hıristiyanlık literatüründe bu mekânlar “Bible Land” olarak geçmektedir.¹⁰⁵ Aynı zamanda İsa ile Meryem'in Kudüs ve civarında yaşaması, Haçlı Seferlerinde hayatlarını kaybeden çok sayıda komutan ve askerin mezarlarının ve Hıristiyanlara ait çok sayıda mabedin bu bölgede olması Hıristiyanların bu topraklarla bağıını güçlendirmektedir.¹⁰⁶

İslam dininin, ortaya çıkışından itibaren hızla yayılması ile beraber önemli yerlerin Müslümanların ellerine geçmesi ve Müslümanların Hıristiyan toplulukları üzerinde hâkim durumda olması, Hıristiyanların kaybettikleri toprakları geri almak için giriştikleri Haçlı Seferlerinin başarısızlığa uğraması, Osmanlı Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldırması, Hıristiyan dünyasının Müslümanlara özellikle de Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmesinin nedenleri olarak sayılabilir. Hıristiyan dünyasının Osmanlı topraklarına ilgi duymasının en önemli sebebi ise Osmanlı hâkimiyetindeki toprakların, jeopolitik ve jeostratejik açıdan dünya coğrafyasının kilit noktalarını oluşturmasıdır.¹⁰⁷ Ermeni, Rum, Bulgar, Nesturi, Keldani, Yakubi, Maruni gibi Hıristiyan grupların I. Dünya Savaşı öncesinde bu coğrafyada yoğun olarak

¹⁰⁴ Bkz: Kieser, **a.g.e.**, s. 295, 369-374; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 39-49, 147.

¹⁰⁵ Ömer Turan, “XIX. yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri”, **XIII. Türk Tarihi Kongresi**, C. III, TTK Yay., Ankara: 2002, s. 1547.

¹⁰⁶ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁰⁷ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 26; Şişman, **a.g.m.**, s. 596.

yaşamaları da, misyonerlerin Osmanlı topraklarına yönelik ilgi sebeplerinden birini oluşturur.¹⁰⁸

Bu sebeplerle ilk olarak XVI. yüzyılın sonlarında Katolik misyonerler Osmanlı topraklarına gelerek çalışmalarına başladılar. İstanbul'daki Fransa Büyükelçisi'nin himayesinde çalışmaya başlayan Cizvit ve Fransisken misyonerlerini, XVII. yüzyılın birinci yarısında Protestan misyonerleri izlediler. Örgütlü Protestan misyonerlerinin gelişi ise XVIII. yüzyılda oldu. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyoner teşkilatlarının ve misyonerlerin sayısı her geçen yüzyıl daha da arttı. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında bu sayılardaki artış, yüzyılın birinci yarısına göre birkaç kat oldu.¹⁰⁹ XIX. yüzyılda kapitülasyonların sağladığı ayrıcalıklardan yararlanan Batılı büyük devletler ve bu devletlerin himayesindeki misyonerlik teşkilatları Osmanlı tebaası Hıristiyanları paylaşma yarışına girdiler. Fransa, İtalya, Avusturya Katoliklerin, Rusya Ortodoksların, İngiltere ve bilhassa Amerika Protestanların hamisi sıfatıyla Osmanlı Devleti'ne nüfuz etmeye çalıştılar. Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan tebaanın haklarını aramaya yönelik faaliyetler içerisinde görünerek, aslında kendi siyasi, iktisadi, kültürel çıkarları doğrultusunda misyonerlik faaliyetlerini her bakımdan desteklediler. Neticede, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında had safhaya ulaşan misyonerlik faaliyetleri, adı geçen devletlerin siyasi amaçlarıyla örtüşerek, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında önemli bir rol oynadı.¹¹⁰

Osmanlı topraklarında yaptıkları araştırmalar ve geçirmiş oldukları deneyimler sonucu misyonerler, Müslümanların Hıristiyanlaştırılmasının oldukça zor olduğunu anladılar. Daha sonra nüfuzlarından faydalanmak istedikleri Yahudilere yöneldiler. Onlardan da tepki görmeleri üzerine Hıristiyan azınlıklar üzerinde çalışmaya karar verdiler. Ancak Hıristiyanlar arasında çalışmak suretiyle, Osmanlı ülkesinin kalbine kolayca girebileceklerini kavradılar. En başta Ermeniler olmak üzere Bulgar, Rum, Nesturi, Keldani, Yakubi gibi gayrimüslim gruplar üzerinde yoğunlaştılar.¹¹¹

¹⁰⁸ Ömer Turan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı**, C. IV, Ankara: 1999, s. 204; Tozlu, **a.g.m.**, s. 331.

¹⁰⁹ Ö. Turan, **a.g.m.**, s. 204-205.

¹¹⁰ Şişman, **a.g.m.**, s. 597-598.

¹¹¹ Ö. Turan, **a.g.m.**, s. 204; Tozlu, **a.g.m.**, s. 331.

1.3.1 Katolik Misyonerlik Faaliyetleri

Cizvit, Fransisken, Kapuçin, Lazarist, Dominiken, Frerler vs. birçok Katolik tarikatına mensup misyoner Osmanlı topraklarında faaliyet gösterdi. Doğunun yeniden fethi için büyük gayret sarf eden Papalık, bütün Hıristiyan halklar arasında Katolikliği canlı tutmayı sağlamak amacıyla Fransisken misyonerlerini daha Osmanlı Devleti kurulmadan önce seferber etmişti. Doğu Hıristiyanları üzerine yapılan Katolik misyon faaliyetleri, bu Hıristiyan cemaatlerin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra da devam etti. İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesini hazmedemeyen o dönemin Papası, Fatih Sultan Mehmet'e düşmanca tavır takınan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile işbirliği girişimlerinde bulunmaktan geri durmadı.¹¹² Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa ile Osmanlı Devleti'nin Habsburglar'a karşı ittifak yapması sonucu iki devlet arasında sağlam ilişkilerin kurulması, Osmanlı topraklarındaki gerçekleştirilen Katolik misyonerlik faaliyetlerinin geleceği açısından çok önemliydi. Çünkü 1534 yılından itibaren İstanbul'da görev yapmaya başlayan Fransa elçileri, Osmanlı topraklarında faaliyet gösterecek olan Katolik misyonerlere destek oldular ve onların hamiliğini yaptılar. Onlara göre her Katolik din adamı Osmanlı topraklarındaki Fransız gücüne güç katmaktaydı.¹¹³ Bu nedenle Fransız elçiler İstanbul'daki dini işlerle meşgul olmayı görevlerinin bir parçası olarak gördüler. Örneğin, Fransa'nın İstanbul elçisi Marquis de Bonnac, doğuda Fransız ticaretinin artırılıp korunmasının yanında, Katolikliğin yayılmasına imkân sağlanmasının kendisinin görevi olduğunu söylemekteydi.¹¹⁴ Fransa, Katolik misyonlarını personel, maddi ve politik olarak destekledi. Farklı bir açıdan bakılacak olunursa, Osmanlı Devleti'nin Katolik misyonerlere müsamahakâr davranmasının sebebini de onların arkasında Fransa'nın olduğu gerçeği yatar.¹¹⁵ 1673 yılında verilen kapitülasyonlar ile Katolik din adamlarının doğrudan Fransa'nın himayesine verilmesi misyonerlerin

¹¹² Aydın, **a.g.m.**, s. 103-104.

¹¹³ Markos N. Roussos-Milidonis, "XIX. yüzyıl İstanbul'unda Katolik Azınlık" **XIX. yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler**, çev. Foti-Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul: 1989, s. 87; Aydın, **a.g.m.**, s. 103-104.

¹¹⁴ Açıkse, **a.g.t.**, s. 26.

¹¹⁵ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

işlerini daha da kolaylaştırdı.¹¹⁶ Katolik misyoner faaliyetleri Fransa'nın yanında İtalya, Avusturya ve İspanya tarafından da hem maddi hem de manevi olarak desteklendi.¹¹⁷

Katolik misyonerler, Osmanlı topraklarında hür oldukları kadar dünyanın başka bir yerinde hür olamadılar. Cizvit misyonerlerden Emile Lagrand, Osmanlı topraklarındaki çalışmalarının durumunu Hıristiyan devletlerine sitem edercesine şöyle özetlemekteydi: “Gönül isterdi ki Katolikler Osmanlı Padişahının ülkesinde olduğu gibi İngiltere ve Hollanda’da da rahat ve serbest olsunlar.”¹¹⁸ XVIII. yüzyılın ortalarında Katoliklerin en önemli ikamet merkezleri olan Galata’da Katolik yaşam o kadar belirgindi ki, bir misyoner, kız kardeşine yazdığı mektupta mevcut durumu şöyle anlatmaktaydı: “İnanır mısın, İstanbul merkezinde bile Katolikler, Paris’in merkezindeymiş gibi geçit törenleri yapmaktadırlar.”¹¹⁹

Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ilk misyonerlerin Katolik olduğuna değinilmişti. XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarına ilk olarak gelen Katolik Fransisken misyonerler, Osmanlı Devleti’nin birçok bölgesinde küçümsenemeyecek sayıda manastır ve çalışma merkezi oluşturdular. Bu yüzyılda İstanbul, Sakız Adası, İzmir, Kahire, İskenderiye, Kıbrıs, Sayda, Beyrut, Cebel-i Lübnan ve Halep’te görev yapan Fransisken rahiplerin sayısı 28 idi.¹²⁰

Katolikler arasında en etkili misyonerlik faaliyetlerini Cizvit tarikatına bağlı misyonerler yürüttüler. Cizvitler diğer yerlerde olduğu gibi Anadolu’ya ilk gelişlerinden itibaren etkili bir eğitim ve kültür faaliyeti gösterdiler. Yunan ve Ermeni dilleriyle ilgili filolojik çalışmalar yaptılar. Batı’nın ilahiyat metinlerini Yunancaya çevirdiler ve çeşitli eserler yayınladılar.¹²¹ Osmanlı topraklarında ilk misyoner okulunu onlar açtılar. 1583’te açılan Saint Benoit isimli bu okul, misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin başlangıç noktasını oluşturması bakımından önemlidir.¹²²

¹¹⁶ Aydın, **a.g.m.**, s. 107.

¹¹⁷ Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 112; Aydın, **a.g.m.**, s. 120.

¹¹⁸ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

¹¹⁹ Aydın, **a.g.m.**, s. 105-108.

¹²⁰ Tozlu, **a.g.e.**, s. 26-27; Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 27.

¹²¹ Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 86.

¹²² Hazırlık, lise, ticaret ve bankacılık bölümlerinden oluşan Saint Benoit, Cizvit tarikatının kaldırılmasıyla 1773’te Lazarist misyonerlere devredildi. Haydaroğlu, **a.g.m.**, s. 184-185.

Dini yönden Vatikan, dini siyaset yönünden Fransa'ya bağlı olarak idare edilen Cizvit müesseseleri başta Fransa, İtalya ve Vatikan olmak üzere bütün Batı Katolik ülkeleri tarafından desteklendi. Fransa'nın, problem olmaları nedeniyle ülkesinde düşman ettiği ve kovduğu Cizvit tarikatı mensuplarına ülke dışında büyük ehemmiyet vermesi ve bol miktarda yardım yapması oldukça dikkat çekicidir. Bunun sebebi kendilerini Haçlıların varisleri olarak gören Cizvitlerin, Fransa'dan aldıkları bu himaye ve yardımlar karşılığında Fransa'yı dışarıda tapılacak bir put mahiyetinde göstermeleridir.¹²³ Cizvitler, kendi ülkeleri Fransa'nın yanı sıra Portekiz, İspanya, Almanya, Hollanda, İsviçre, Rusya'dan da kovuldular. Kendilerini Hristiyanlığa ve Katolikliğe adanmış olan bu tarikat mensupları, dini taassupta aşırı gittiklerinden dolayı faaliyet gösterdikleri yerlerde problem çıkarmaktaydılar.¹²⁴

Osmanlı Devleti'nin 1616'da Avusturya İmparatoru'na verdiği kapitülasyonlar ile Cizvitlerin Osmanlı topraklarında kilise yapmalarına ve kendi geleneklerine göre ayinlerini icra etmelerine müsaade edildi. Cizvitler lehine ciddi teşebbüslerde bulunan Fransa Kralı Henry ise beş Cizvit misyoneri vaiz olarak İstanbul'a gönderdi. Bununla beraber Fransa, İstanbul'daki Fransız elçiliğinde çalışan Cizvitlerin vaiz olarak tanınmasını Osmanlı Devleti'nden istedi ve Osmanlı topraklarına gönderdiği Cizvitlerin bütün masraflarını karşıladı.¹²⁵ Bu dönemde Fransa Kralı'nın ricası üzerine Cizvit misyonerlerinin Galata'da oturmalarına izin verildi. Fransız elçisinin desteğiyle Cizvitler İstanbul'un yanı sıra İzmir, Selanik, Atina ve Sakız ile Nakşe adalarına yerleşerek propaganda faaliyetlerine başladılar.¹²⁶

XVII. yüzyılda Cizvitler ile Fransiskanlar Osmanlı topraklarındaki aktif propaganda faaliyetlerini sürdürdüler. Bu arada Müslüman ahaliye de yöneldiler, ancak etkili olamayacaklarını anladıklarında bakışlarını tekrar Katolik olmayan Hristiyan tebaa üzerine çevirdiler. Katolik misyonerlerin Osmanlı topraklarında en yoğun faaliyet gösterdikleri yerler İstanbul, İzmir, Halep, Suriye, Filistin, Mısır, Irak ve Orta Yunanistan oldu.¹²⁷

¹²³ M.Halidi-Ö.Ferruh, **Misyonerler, Eğitim ve Siyaset**, s. 97-98.

¹²⁴ Tozlu, **a.g.e.**, s. 15.

¹²⁵ Aydın, **a.g.m.**, s. 104-105.

¹²⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, kısım II, TTK Yay., Ankara 1985, s. 118; Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 27.

¹²⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.119-120; Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

Adı geçen Katolik gruplarına XVII. yüzyılda Kapuçin tarikatının katılmasıyla Osmanlı topraklarındaki Katolik misyoner faaliyetleri daha da arttı. Kapuçin tarikatından bir vaiz 1621’de İstanbul’a gelerek Osmanlı topraklarında faaliyetlerine başladı. Kapuçin misyonerler ilk iş olarak Ermeniler için İstanbul’da bir okul açtılar. Çalışma alanlarını genişleterek, Rumeli, Kıbrıs, Suriye, Filistin ve Irak bölgelerinde okullara sahip oldular.¹²⁸ Yüzyılın başlarında İstanbul’da 8 Fransisken, 4 Dominiken, 4 Cizvit ve 4 de Kapuçin misyoner faaliyet göstermekteydi.¹²⁹

XVII. yüzyıl Fransası’nın dini rönesansı ile ateşlenmiş Katolik misyonerler, İstanbul ve başka yerlerde Doğu Hıristiyanlarına ait kiliseleri Roma Katolik Kilisesiyle birleştirmek için büyük gayret sarf ettiler. Katolik Fransisken, Cizvit ve Kapuçin misyonerlerin faaliyetleri sonucu Osmanlı topraklarında, özellikle de Doğu Akdeniz’de XVII. yüzyılın başlarında misyonerliğin altın çağı başladı. Katolik misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştığı bu yüzyılda Katolik misyoner gruplarının birbirleriyle ilişkileri oldukça iyiydi ve aralarında bir rekabet hâsil olmadı. Bunda rahip ve rahibelerin daha koordineli ve uyum içinde çalışması için 1622’de papalığa bağlı olarak kurulan “propaganda teşkilatı”nın etkisi büyüktür. Ayrıca Doğu Katolik misyonunun bu kurumun emrine verilmesiyle Osmanlı topraklarında gerçekleştirilen bütün Katolik misyonerlik faaliyetleri papalığın daha fazla kontrolüne girdi.¹³⁰

XVII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti’nin ve Ortodoks Rum azınlığın Katolik misyonerlerine karşı olumsuz tutumu onların faaliyetlerini zora soktu. Bu sırada Fransız elçisi Jean-Louis d’Usson, seleflerinin aksine İstanbul’daki misyonerlerin fazlalığından şikâyet etmekte ve Osmanlı Devleti’nin Katolik misyonerlerin faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığını belirtmekteydi. Fransız elçisinin haklılığı Antakya Melkit Kilisesindeki bölünmeyle ortaya çıktı. Osmanlı Devleti 1695’te, Roma Katolik Kilisesi ile birleşen Hıristiyanların mahkûm edileceğine dair bir ferman yayınladı. Rum Ortodoks Patrikliği, Eylül 1722’de Bab-ı Ali’den Katolikliğe geçmeyi yasaklayan ve bu mezhebe geçenlerin geleneksel inançlarına dönmesini isteyen bir ferman elde etti. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Katolik misyonerler Doğu

¹²⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.120; Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 27; Tozlu, **a.g.e.**, s. 26-27.

¹²⁹ Aydın, **a.g.m.**, s. 106.

¹³⁰ Aydın, **a.g.m.**, s. 105-106.

Hıristiyanlarıyla teması kesmediler. Bir müddet sonra Katolik misyonerlerin işleri düzeldiyse de, ancak daha sonra tekrar yeniden kötüleşmeye başladı.¹³¹

1773'te tarikatlarının Papalık tarafından yasaklanması sonucu Cizvitler, Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldılar. Doğu misyonerliğinin temelini oluşturan Cizvitlere karşı baskı artmış, hatta Cizvit okulları kapatılmıştı. Katolik misyonerliği için bir bunalım durumu oluşunca, resmi Fransız politik ve dini şefleri Cizvitlerin yerlerine Lazarist misyonerleri yerleştirdiler. Lazarist misyonerler Saint Benoit Okulu'nu yeniden açarak, Katolikliğin yayılması için faaliyetlerde bulundular. Bu arada Saint George okulundaki Avusturyalı rahipler ve Saint Vincent de Paul tarafından kurulan "Hayırsever Rahipler" Lazarist misyonerlere yardımda bulundular.¹³² Ancak sayı bakımından yetersiz olan Lazarist misyonerler, Cizvitlerin yerini dolduramadılar. Bunun ardından 1789 Fransız İhtilali, Osmanlı topraklarındaki Katolik misyonerlerlik çalışmalarını olumsuz etkiledi. İhtilal boyunca ve Napolyon'un iktidarda olduğu dönemlerde Katolik misyonerler Fransız himayesini kaybettiler. Çünkü 1790 Fransız anayasası, bütün misyoner tarikatlarının imtiyazlarını kaldırdı ve din adamlarına seçim şartı getirdi. Mısır'ın Napolyon tarafından işgali de Osmanlı topraklarındaki Katolik misyonerleri zor duruma soktu.¹³³ Katolik misyonerlerin desteksiz kaldıkları bu dönemde, Fransiskanlar ve Kapuçinler tarafından kurulan Saint George ve Saint Louis manastırlarına devam eden insan sayısı epey düştü. Hatta bu iki kuruluşun yönetimi de Cizvit müesseseleri gibi İtalyan Katolik misyonerlerine devredildi.¹³⁴

Doğudaki Katolik misyoner faaliyetleri XIX. yüzyılda Papalığın gayretleriyle yeniden ivme kazandı. Fransa, doğudaki menfaatleri doğrultusunda yeniden misyonerler üzerindeki koruyucu rolünü devam ettirme kararı aldı. Bu dönemde Katolik misyonerler Osmanlı topraklarına akın ettiler. Ancak Katolik misyonerlerin kendi mezheplerine dâhil ettikleri Ermeniler üzerine Ortodoks Ermenilerin baskısı başladı. Mevcut durum sonucu Katolik Ermeniler, hamileri konumunda olan Fransa ve Avusturya'nın talepleri doğrultusunda Osmanlı yönetimince ayrı bir millet olarak tanındılar. Temmuz 1830'da

¹³¹ Aydın, **a.g.m.**, s. 105-108.

¹³² Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 87.

¹³³ Aydın, **a.g.m.**, s. 108-109.

¹³⁴ Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 86.

İstanbul'da Katolik Ermeni Başpiskoposluğu kuruldu. Osmanlı Devleti, sonradan Katolikliği benimsemiş milletlerle ilgilenme yetkisini de verdiği bir Katolik Ermeni Patrikliği kurmayı uygun gördü.

1830–1835 yılları arasında on yedi Lazarist misyoner Osmanlı topraklarına gelerek bu elverişli durumdan yararlanmaya çalıştı. Lazaristler 1812'den itibaren kapalı durumda olan İstanbul ve İzmir'deki kolejlerini yeniden açmakla birlikte iki kolej (Santorin ve Antoura Kolejleri) daha açtılar. 1831'de Papalık Fransız, İtalyan ve Alman olan üç Cizvit'i merkezi bir seminer okulu kurmaları için Beyrut'a gönderdi. 1846'da Ghazir'de sadece bir öğrenciyle açılabilen Cizvit Seminer Okulu, ileriki senelerde gelişti ve 1859'a gelindiğinde öğrenci sayısını 200'e yükseltmeyi başardı. Yani zamanla seminer okulu koleje dönüştü. "Hayırın Kızları" isimli bir Katolik teşkilat da 1847 yılında bir okul açtı. Kudüs'teki Ortodoks ve Protestan papazlar karşısında Fransisken rahipleri yetersiz kalmaktaydı. XIII. yüzyıldan beri Kudüs'te oturmeyen Latin patriğinin kutsal şehre dönmesine Osmanlı Devleti tarafından 1847 yılında izin verildiğinde, buradaki Katolik papazların sayısı artırıldı. XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde Kudüs'teki Katolik misyonerlerin sayısı yüze ulaştı. Katoliklik, Filistin'de çok sayıda din evlerinin kurulmasıyla kendini gösterdi.¹³⁵

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar'dan gelen göçe paralel olarak İstanbul'daki Katolik misyonerlerin sayıları ve kurumlarında artış görüldü. Ayrıca Melkit (1848), Keldani (1861), Süryani (1866) ve Kıpti Katolikler (1898) üzerinde belirtilen tarihlerde İstanbul Ortodoks Kilisesinin otoritesinin kaldırılması, misyoner faaliyetleri için daha rahat bir ortam oluşmasını sağladı. Katolik misyoner dalgasının II. Abdülhamit döneminde de devam etmesi, önemli şehirlerde misyon istasyonlarının açılmasıyla sonuçlandı. Bu dönemde Katolik misyoner teşkilatları, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarındaki kurumsallaşmalarını tamamladılar. Özellikle Katolik rahibe tarikatları ciddi bir gelişme gösterdi, hatta sayı bakımından erkek tarikatlarını bile geçti. 11 farklı Katolik rahip tarikatına karşılık, 15 Katolik rahibe tarikatı

¹³⁵ Aydın, a.g.m., s. 112-113.

bulunmaktaydı.¹³⁶ Katolik rahiplerin sahip olduğu 306 misyoner kurumuna karşılık ise 354 rahibe kurumu faaliyet göstermekteydi.¹³⁷

Doğu kiliseleriyle ilişkileri daha sağlam temellere oturtmak için 1862 yılında propaganda teşkilatı yeniden düzenlendi. Sadece doğu kiliseleriyle ilgilenecek özel ve bağımsız bir bölüm organize edildi. Bu bölümdeki her bir kardinal doğu kiliselerinden sadece birisinden sorumlu olacaktı. Ayrıca bir grup ilahiyatçı oryantalist genel sorumluya yardım edecekti. Bu ilahiyatçı oryantalistler, kendilerini bilimsel ve Apostolik aydınlığın kaynağı olarak takdim eden Assompsiyonist tarikatının mensuplarıydılar. Assompsiyonist misyonerlerin bir kısmı da 1863'te Papalık tarafından Bulgaristan'a gönderildi. Diğer taraftan bu misyoner tarikatının mensupları İstanbul'da kurdukları Bizantin Yüksek Araştırmalar Okulu vasıtasıyla Doğu'ya ait ilmi çalışmalar yaptılar.¹³⁸ Ayrıca Kadıköy bölgesini diğer Katolik meslektaşlarından devralarak, burada ilk Rum Assomptionistlerini yetiştirdikleri Saint Leon ruhban okulunu açtılar.¹³⁹

1867–1870 yılları arasında Doğu Katolik Patriklerinin katıldığı toplantılarda Katolik misyonları ve kiliseleri ele alındı. Papalık temel konusu “kilise birliği” olan I. Vatikan Konsili'yle (1869–1870) Katolik evrenselliğini güçlendirmeyi ve Vatikan'ın hâkimiyet alanını genişletmeyi planladı. Kudüs'ü faaliyetlerine pilot bölge olarak seçti. Papalık, Assompsiyonist misyonerler vasıtasıyla Kudüs'te haç organizasyonları da gerçekleştirdiler. Assompsiyonist misyonerler hacıların konaklamaları için Kudüs'e 300 yataklı bir otel bile yaptılar. 1882 yılında 1.000 hacı adayını buraya çekmeyi başardılar.¹⁴⁰

Cizvitler 1863'ten sonra tekrar faaliyetlerine başladılar. Galata'da, 1881'de, on iki yıl faaliyette kalacak olan Saint Pulcherie Koleji'ni açtılar. Devrin kaynakları tarafından “küçük üniversite” olarak adlandırılmakta olan bu okul, Ortadoğu'daki diğer örneklerinden daha iyi bir seviyedeydi.¹⁴¹ Aynı yıl Cizvitlerin Beyrut'ta Saint-Joseph Üniversitesi'ni açmaları önemli bir gelişme oldu. Yine 1881'de Cezayir'den kovulan birkaç tecrübeli Cizvit misyoner Anadolu'ya geldi. Bu dönemde Propaganda Teşkilatı,

¹³⁶ Aydın, **a.g.m.**, s. 109-115.

¹³⁷ Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 127; Aydın, **a.g.m.**, s. 120.

¹³⁸ Aydın, **a.g.m.**, s. 115-119.

¹³⁹ Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 90-91.

¹⁴⁰ Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 89-90.

¹⁴¹ Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 89-90.

kolejler şeklinde büyümekte olan misyon okullarının artırılması fikrindeydi. Bu istek doğrultusunda Cizvit misyonerler, 1881–1883 yılları arasında Adana, Amasya, Merzifon, Sivas, Kayseri ve Tokat'ta Ermenilere yönelik okullar açtılar. Ancak bu dönemki Katolik misyonerlik faaliyetleri, Fransa ve İtalya arasındaki rekabet sebebiyle zarar gördü. Okulun idaresini İtalyanların değil, Fransız Katoliklerinin ele almasını isteyen Fransa'nın tepkileri sonucu Saint Pulcherie Koleji kapandı. Vatikan iki Katolik devlet arasındaki rekabette, 1870'te Roma'yı kilise devletinden ayıran İtalya'ya karşı Fransa'nın tarafını tuttu. XIX. yüzyılın son çeyreğinde açılan Cizvit okullarını Assompsiyonist misyonerlerin Eskişehir, Konya ve Bursa'da açtıkları okullar izledi. Bu arada hem Assompsiyonist misyonerler hem de Lyon Saint Joseph rahibeleri kız okulları açtılar. Papalık, 1883'te Ermeniler, 1891'de Marunîler için Roma'da birer seminer okulu açtı. 1883'e gelindiğinde 4.000 Bulgar'ın Assompsiyonist misyonerler sayesinde Roma Katolik Kilisesine geçişi sağlandı. Katolikliği seçen Bulgarlar İstanbul'da ikamet eden bir başpiskopos ve Selanik ile Edirne'de bulunan iki papalık vekili tarafından idare edildiler.¹⁴²

XVIII. yüzyılın son çeyreğindeki olumsuz gelişmelerden etkilenmiş olan Fransiskanlar ve Kapuçinler de Cizvitler gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısında yeniden hareketlilik kazandılar. XIX. yüzyılın sonlarına doğru yirmi civarında Fransiskan misyoner, Büyükdere'de bir bölge kilisesi ve elli öğrenciye sahip bir okulu idare etmekteydi. Ayrıca Fransiskan rahibelerin idaresinde bir tane de hastane vardı. Aynı dönemde Dominiken misyonerler ise 1535'ten beri idare ettikleri Galata'daki San Pietro Kilisesinin yanı sıra İstanbul'da üç kiliseye sahiplerdi. Ayrıca yönetimlerinde bir tane erkek ve bir tane kız okulu vardı.¹⁴³

1883 yılında Fransız Kapuçinler Papa XIII. Leon'un direktifiyle Saint Lois Kilisesinde ruhban okulu açtılar. Bu okul, Yunanistan ve Ortadoğu'nun çeşitli ülkelerinden gelen öğrenciler sayesinde II. Dünya Savaşı'na kadar faaliyetlerini sürdürdü. Hatırlanması gereken tarikatlardan birisi de 1838'de Galata'ya gelen "Merhamet Rahibeleri"ydi. 1900'de İstanbul'da 160 civarında rahibe on iki hayır kurumunda görev yapmaktaydı. Aynı tarihte "Metastatis Meryem Ana Rahibeleri'nin

¹⁴² Aydın, **a.g.m.**, s. 117-119.

¹⁴³ Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 86-89.

sayısı ise 125 civarındaydı. Bu tarikatın İstanbul'da 1.500 öğrencili sekiz okulu, bir ruhban okulu ve iki hastanesi bulunmaktaydı.¹⁴⁴

Katolik misyonerler bunlardan Ermeni, Rum ve Süryani toplulukları üzerine yöneltmiş oldukları faaliyetlerinden olumlu sonuçlar aldılar. Büyük bir kitlenin Katolik mezhebine girmesini sağlayarak Katolik Ermeni, Katolik Rum, Katolik Keldani ve Katolik Süryani Kiliselerini kurdular.¹⁴⁵ Amerikan misyonerler kadar olmasa da, Katolik misyonerlerin Ermeniler arasındaki faaliyetlerdeki başarısı büyüktü. İtilaf Devletlerinin, Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için I. Dünya Savaşı sırasında yaptıkları gizli anlaşmalarda Ermenilerin bulunduğu Kilikya bölgesinin (Harput dâhil olmak üzere Sivas'a kadar) Fransa'nın payına düşmüş olması tesadüfî değildir.¹⁴⁶ Katolik Fransız misyonerler, özellikle Suriye ve Filistin üzerindeki faaliyetleriyle XVIII. yüzyıldan beri bölgede hak iddia eden Fransa'nın bölgeye yönelik emperyalist gayelerine hizmet etmişlerdi. Katolik Kapuçin, Trapest ve Lazarist misyonerler de Fransa'nın çıkarları doğrultusunda Antakya ve Suriye bölgesinde yoğun faaliyette bulunmuşlardı.¹⁴⁷

Dini çalışmaların yanı sıra toplumsal alanlarda da çalışmalar yapan Katolik misyonerler, sağlık hizmetlerine de önem verdiler. Osmanlı kalyonlarındaki forsalara hatta hapisanelerdeki mahkûmlara yardım ettiler. Bütün bunları yaparken esas amaç olan vaazların verilmesini ihmal etmediler.¹⁴⁸ Katolik misyonerler sağlık ve sosyal hizmetlerle propagandalarını kamufle etmeye çalışarak çok sayıda fakir ve kimsesiz çocuğu, yaşlıları öncelikli hedef olarak belirlediler. Kurdukları yetimhane, fakirhane, bakımevleri ve sağlık kurumlarında onlara yönelik yoğun propaganda faaliyetleri yürüttüler.¹⁴⁹ Katolik misyonerler Beyrut ve Kudüs'te birden fazla, Tripoli, Nezaret, Hayfa, Sayda, Yafa ve İzmir'de birer adet yetimhane kurdular. İstanbul, İzmir, Kudüs, Beyrut, Yafa, Şam ve Bursa'da hastanelere sahip oldular. Bunların yanı sıra birçok yerde açtıkları dispanser ve sağlık ocakları gibi sağlık kurumları sayesinde propaganda faaliyetleri gerçekleştirdiler.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 89-91.

¹⁴⁵ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁴⁶ Haydaroğlu, **a.g.e.**, s. 207.

¹⁴⁷ Tozlu, **a.g.m.**, s. 330-332.

¹⁴⁸ Roussos-Milidonis, **a.g.m.**, s. 87.

¹⁴⁹ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁵⁰ Sezer, **a.g.m.**, s. 185.

Erken tarihlerde açılan ve halen eğitim-öğretime devam eden Fransız misyoner okullarından Notre Dame de Sion ve Saint Joseph kolejleri Osmanlı eğitim sistemine katkıları itibariyle önemlidirler. Bunlardan birinci okul, eğitiminin yanında kimsesiz çocuklar için yurt hizmeti de verdi. Osmanlı Devleti tarafından kısa bir süreliğine de olsa Maden Mühendis Mektebi olarak kullanıldı. Yüksek mevki sahibi ailelerin çocuklarının da devam ettiği Saint Joseph Koleji ise bünyesinde barındırdığı Ticaret Enstitüsü ile Osmanlı Ticaret Nazırlığı'nın 1910'da İstanbul'da açtığı Yüksek Ticaret Okulu'na program ve idari yapı bakımından örnek teşkil etti.¹⁵¹

II. Abdülhamit devri Maarif Nazırlarından Ahmet Zühdi Paşa'nın Osmanlı topraklarında bulunan yabancı okullar hakkındaki 1894 tarihli raporunda, 321 yabancı okuldan 108'inin Fransızlara ait olduğu belirtilmiştir. Bu okulların otuzu İstanbul'da, yirmi dördü Kudüs'te, yedisi Gazze'de, altısı Beyrut'ta, beşi Edirne'de, dördü İzmir'de, üçü Cezayir'de ve üçü de Şam'dadır. Diğer okullar ise birer ikişer Osmanlı topraklarının çeşitli yerlerine dağılmıştır. 1901 yılında Osmanlı topraklarında bulunan, devlet tarafından onaylanmış 259 okul, geri kalanı ibadethane, hastane, hayır kurumu vs. olan Fransız müesseselerinin sayısı 477'dir. 1912 yılına gelindiğinde ise Osmanlı topraklarında Fransızlara ait okul sayısı 370'tir ve bu okullarda 108.112 öğrenci öğrenim görmektedir.¹⁵²

İtalyanlar, dil kursları ve Fransa'dan kendi himayelerine geçen okullar sayesinde kültürlerini yaygınlaştırmaya çalıştılar. Ancak faaliyetlerini siyasetten uzak durarak gerçekleştirdiler.¹⁵³

XIX. yüzyıla gelindiğinde İngiltere ve Amerika'nın mali ve iktisadi imkânları ve gittikçe gelişen siyasi nüfuzları dolayısıyla Katolik misyon tarikatları, Ortadoğu'daki müessir durumunu kaybetmeye başladılar.¹⁵⁴

¹⁵¹ Haydaroglu, **a.g.m.**, s. 185.

¹⁵² Şişman, **a.g.m.**, s.598.

¹⁵³ Haydaroglu, **a.g.m.**, s. 186.

¹⁵⁴ Güngör, **a.g.e.**, s. 21.

1.3.2 Protestan Misyonerlik Faaliyetleri

Protestan misyonerlerden Osmanlı topraklarına ilk olarak İngilizler geldiler. İngiliz misyonerlerin Osmanlı topraklarına gelmeye başlamaları XVII. yüzyılın ilk yarısında, örgütlü olarak çalışmalarına başlamaları ise XVIII. yüzyılda oldu. Osmanlı topraklarında örgütlü olarak çalışmaya başlayan ilk teşkilat olan “Moravya Kilisesi” (Brethren’s Society for the Furtherence of the Gospel Among the Heathen) kuruluşundan bir yıl sonra, 1740’ta, misyonerlerini İstanbul ve Romanya Prenslıklarına gönderdi. Fener Patrikhanesi yetkilileriyle temas kurmaya çalışan bu kiliseye mensup misyonerler, 1768–1783 yılları arasında Mısır’da da faaliyet gösterdiler. “Church Missionary Society” (CMS) isimli başka bir İngiliz misyon teşkilatına bağlı misyonerler, 1815’ten itibaren Osmanlı topraklarına geldiler. İlk ciddi Protestan misyonerlik faaliyetlerini başlatan CMS, o dönemde Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren en büyük misyoner teşkilatı olma özelliğine sahipti. İngiltere’nin hâkimiyetine geçen Malta adasını üst edinen CMS mensupları, burasını hem sığınak hem de bir ikmal merkezi olarak kullandılar. Faaliyet gösterdikleri yerlerdeki insanlara dağıtmak için çeşitli dillere tercüme ettikleri İncil ve diğer propaganda kitaplarını adadaki matbaalarında bastılar.¹⁵⁵ 1822 yılı itibariyle İngiliz misyonerler Osmanlı topraklarında dört küçük matbaaya sahipti.¹⁵⁶ Mısır’daki faaliyetlerinde başarılı olamayan CMS misyonerleri, 1851’den itibaren Filistin’de çalışmalarına başladılar. 1882’de Bağdat ve Musul’da çalışmak üzere bir Türk-Arap misyonu teşkil ettiler.¹⁵⁷ Bu yerlerin yanı sıra Ürdün’de de faaliyette bulundular.¹⁵⁸

Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren bir başka İngiliz misyonerlik kurumu “Canterbury Başpiskoposluğu”dur. Bu cemiyete mensup İngiliz misyonerler, bir araştırma sürecinden sonra Hakkâri, Van ve Musul havalisinde yaşayan Nesturiler arasında 1842 yılından itibaren faaliyet göstermeye başladılar. Özellikle 1880’lerin ikinci yarısından sonra bu bölgedeki faaliyetlerini artırdılar ve “Arcbishop of Canterbury’s Assyrian Misssion” isimli Nesturi misyonunu kurdular. İngiliz misyonerler

¹⁵⁵ Ö. Turan, **a.g.m.**, s. 204.

¹⁵⁶ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁵⁷ Güngör, **a.g.e.**, s. 20-21.

¹⁵⁸ Ö. Turan, **a.g.m.**, s. 204.

bu bölgede, Nesturi din adamlarını yetiştiren bir ilahiyat okulu'nun¹⁵⁹ yanı sıra birçok köy okulu açtılar. Köy okullarının 1901 yılındaki sayısı on dokuzdur.¹⁶⁰ Yahudiler arasında faaliyet gösteren “The London Society for Promoting Christianity Amongst Jews” isimli teşkilata bağlı olarak çalışan İngiliz misyonerler de 1829'da İzmir'de bir, daha sonra da İstanbul'da üç tane okul kurdular.¹⁶¹

Protestan misyoner teşkilatları, menfaatleri doğrultusunda daha sistemli çalışabilmek için aralarında dünyayı paylaştılar. Paylaşımında Osmanlı topraklarının, özellikle de Anadolu'nun büyük bir kısmı Amerikan misyonerlerinin payına düştü. Bu nedenle İngiliz misyonerler, İstanbul ve Anadolu'da Amerikan ve Katolik misyonerler kadar etkili çalışmalar yapamadılar.¹⁶² İngiliz misyonerler daha çok Suriye-Filistin bölgesine yöneldiler. Bu bölgedeki ilk muhatapları Dürzîler oldu. Protestanlaştırdıkları Dürzîleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalıştılar. Diğer taraftan o dönemde bölgeye hâkim olan Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın bu bölgede yaşayan yabancılara müsamahakâr davranışı, Suriye'deki okullaşma faaliyetlerinin hız kazanmasına olanak sağladı.¹⁶³ 1903'te Beyrut'ta 24, Suriye'de 3, Kudüs'te 2, Bağdat'ta 1 İngiliz okulu vardır.¹⁶⁴ Ayrıca İngiliz misyonerlerine ait Kudüs'te 2, İzmir ve Umman'da birer hastane ve Yafa'da da 1 dispanser mevcuttur.¹⁶⁵

İngiliz yardım derneklerinin, İngiliz misyonerlerin yanı sıra diğer Protestan misyonerlere de yardım yaptığı görülmektedir. 1854 yılında Cuthbert Young tarafından kurulan, “Türkiye Misyonlarına Yardım Cemiyeti”, Türkiye'deki Protestan misyonlara özellikle de BOARD misyonuna büyük oranda yardım sağladı. Cemiyet, kiliselerin tamirâtı, mektep açma ve yayın konusunda Protestan misyonerliğine büyük hizmet verdi. Ayrıca, bütün Bible (İncil) cemiyetleri bu dernekten yardım aldılar.¹⁶⁶ Aynı şekilde, BOARD misyoneri Grant'ın Hakkâri'ye yaptığı ilk başarılı gezi sonrasında Kraliyet Coğrafya Kurumu, Nesturiler üzerinde çalışmak amacıyla Hakkâri'de bir

¹⁵⁹ J.F. Coakley, **The Church of the East and the Church of England: A History of Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission**, Clarendon Press, Oxford: 1992, s. 250–251.

¹⁶⁰ BOA., Y. PRK. KOM., 10/73.

¹⁶¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK. Yay., Ankara:1999, s. 118.

¹⁶² Açıkses, **a.g.m.**, s. 545.

¹⁶³ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 30-31.

¹⁶⁴ Tekeli- İlkin, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁶⁵ Sezer, **a.g.m.**, s. 186.

¹⁶⁶ Güngör, **a.g.e.**, s. 21.

misyoner merkezinin kurulma planını onaylayarak, bu bölgede yapılan misyoner faaliyetlerine para yardımı sağlamıştı.¹⁶⁷

“The British-Syrian Mission”, “The Babtist Missionary Society”, “The Christian Alliance”, “The Friends of Foreign Mission”, “The British and Bible Society” Osmanlı topraklarında yaygın olarak faaliyette bulunan diğer İngiliz misyonerlik teşkilatlarıdır.¹⁶⁸

İngiliz misyonerlerini BOARD teşkilatının gönderdiği Amerikan misyonerler izlediler. Protestan misyoner teşkilatlarının en güçlüsü olan BOARD’a mensup Pliny Fisk ve Levi Parsons isimli misyonerler, 1820 başlarında İzmir’e geldiler. İki Amerikan misyoner Kudüs’ten başlayarak tüm dinsizleri, Müslümanları, Musevileri ve sözde Hıristiyan olarak kabul ettikleri Protestanlık haricindeki tüm mezhep ve tarikat mensuplarını Protestanlığa davet edeceklerdi. Sayıları büyük bir hızla artan BOARD’a mensup misyonerler bir süre sonra Osmanlı topraklarının her tarafına yayılmayı başardılar.¹⁶⁹

Osmanlı topraklarında gerçekleştirilen Amerikan misyonerlik faaliyetlerini üç döneme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, İncil’in ve saf Hıristiyanlığın vurgulandığı hazırlık dönemidir (1820–1839). Bu dönemde Doğu Hıristiyan Kiliseleriyle iyi ilişkiler içinde olmaya gayret edildi. Ancak Osmanlı tebaası Ortodoks ve Katolik papazlar, Protestan misyonerlerden ilk başlarda oldukça rahatsız oldular; onların faaliyetlerine şiddetle karşı çıktılar ve onları Osmanlı yönetimine şikâyet ettiler.¹⁷⁰ Ermeni Patrikhanesi (Gregoryen) Protestanların bastırdıkları kitapları yaktı, Protestanlığı kabul eden Ermenilerle ilişkileri kesti. Anadolu’daki Ermeni din görevlileri hapis, dayak ve dışlama yöntemleriyle Protestanları yıldırmaya çalıştılar. Hatta Protestanlığı kabul eden Ermenilerin, Ermeni mezarlığına gömülmesine izin bile verilmedi.¹⁷¹ İkincisi, Protestan kiliselerinin kurulmaya başlandığı yerleşme dönemidir (1839–1870). Bu dönemde, Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları ile getirilen

¹⁶⁷ Celile Celil, **XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler**, çev. Mehmet Demir, Özge Yay., Ankara : 1992, s. 137.

¹⁶⁸ Sezer, **a.g.m.**, s. 186.

¹⁶⁹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁷⁰ Ö. Turan, **a.g.m.**, s. 205.

¹⁷¹ Mustafa Numan Malkoç, “Türkiye’de Protestan Misyonerliği”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 167.

düzenlemeler ile özellikle 1850’de Protestanların ayrı bir millet olarak tanınmaları Amerikan misyonierlerin işlerini çok kolaylaştırdı. Gerçekleştirilen faaliyetler meyvelerini vermeye başladı. Nitekim bundan sonra Protestanlık, Ermeniler arasında büyük rağbet görmeye başladı. Üçüncüsü ise Türklere ve diğier Müslümanlara yönelik faaliyetlerin başlayıp yoğunlaştığı ve azınlıklar üzerine gerçekleştirilen faaliyetlerin meyvelerinin alındığı hasat dönemidir (1870–1914).¹⁷²

İstanbul’daki Protestan misyonierlik faaliyetlerine ilk ilgi duyanlar Rumlar olmasına rağmen, Amerikan misyonierler onlar üzerinde pek başarılı olamadılar. 1851 yılında yirmi kişilik bir Protestan Rum topluluğu vardı. Sayı azlığından dolayı kısa bir ihtida ettirilen Rumlar Ermeni Protestan Kilisesine dahil edildiler. 1880’lerde Rumlar üzerine ikinci yoğun propaganda faaliyetleri sonucu küçük bir Protestan Kilisesinin kurulması sağlandı.¹⁷³

BOARD Anadolu’da daha çok Ermenilere yönelik faaliyet gösterdi. Ermeniler arasında daha sistemli çalışabilmek için Anadolu’ya büyük miktarda yatırım yaptı ve 1860 yılında faaliyetlerini üç misyon çerçevesinde yürütmeyi kararlaştırdı. Bu örgütlenmeye göre, kabaca Trabzon’dan Mersin’e kadar harita üzerinden aşağı doğru çekilecek bir çizginin batısında kalan alan merkez İstanbul olmak üzere “Batı Türkiye Misyonu”; Sivas’ın güneyinden Mersin’e, Mersin’den Halep’e kadar çekilen doğrular içinde kalan üçgen alan merkez Antep olmak üzere “Merkezi Türkiye Misyonu” ve bu iki misyonun doğusunda kalan alan ise merkez Harput olmak üzere “Doğu Türkiye Misyonu”nu oluşturmaktaydı.¹⁷⁴ Batıdan doğuya doğru yayılan Amerikan misyonierleri, 1870 yılı itibariyle bugünkü Türkiye Cumhuriyeti topraklarının tümünü etki alanları içine almayı başardılar. Bu tarihte daha önce adı geçen üç misyona bağlı on yedi büyük kentte istasyon ve yüz seksenden fazla kasaba ve köyde uç istasyon düzeyinde faaliyet gösterdiler. Bu yerleşim yerleri genellikle Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. İstanbul ve Anadolu coğrafyasında otuz beşi misyonier olan doksan altı kişilik misyon personeli vardır. 20.000 kişilik Ermeni Protestan cemaatinin oluşturulması sağlandı.¹⁷⁵ BOARD yayımlarının hangi dillerde, ne oranda yapılmış olduğuna bakılırsa,

¹⁷² Ö. Turan, **a.g.m.**, s. 205.

¹⁷³ Malkoç, **a.g.m.**, s. 165.

¹⁷⁴ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 342.

¹⁷⁵ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 105-108.

bu teşkilatın hangi milletler üzerinde ne oranda faaliyet gösterdikleri kolaylıkla anlaşılabilir. BOARD, Osmanlı topraklarında yaptığı yayınların tamamına yakını azınlıkların dillerinde yapmıştır. BOARD, 1822–1881 yılları arasında bastırdığı 725 adet kitap, risale ve broşürün % 48’ini Ermenice, % 24’ünü Rumca, % 14’ünü Bulgarca, % 4’ünü Türkçe ve %12’sini başka dillerde yayınladı.¹⁷⁶

İngiliz misyonerlerle yaptıkları paylaşımda, Osmanlı topraklarının büyük bir kısmının kendi paylarına düşmesi, Amerikan misyonerlerin Anadolu’ya büyük önem vermelerini ve Türkiye’yi faaliyetleri açısından Asya’nın anahtarı olarak görmelerini sağladı.¹⁷⁷ 1820–1895 yılları arasında Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren BOARD’a bağlı toplam 540 misyonerden 427’sinin (% 79’unun) Anadolu’da görev yapması,¹⁷⁸ BOARD’ın bütün dünyada sahip olduğu ilahiyat okullarının % 25’inin, yatılı kız okullarının % 45’inin ve ilkokullarının % 44’ünün Anadolu’da bulunması, Amerikan misyonerlerin Anadolu’ya vermiş olduğu önemi açık bir şekilde gösterir. Hatta teşkilat Anadolu’ya daha fazla miktarda para, personel ve zaman ayırabilmek için Suriye Misyonu’nu 1870 yılında başka bir Amerikan misyonu olan “Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church”e (BFMDC) bıraktı. Diğer taraftan dünya çapında yirmi üç dilde yayın yapan BOARD, bu yayınların yarısına yakını Osmanlı topraklarında gerçekleştirdi. Yine aynı yıl daha çok Bulgarlar üzerine faaliyet yapmak amacıyla Avrupa Misyonu’nu kurdu.¹⁷⁹

Amerika Birleşik Devletleri’nin Osmanlı Devleti’ndeki çıkarlarının bel kemiğini yüksek okullar (kolejler) teşkil etti. Çünkü açılan yüksek okullar bir yandan Batı sermayesine açık olan Osmanlı Devleti’nde ihtiyaç duyulan daha bilgili ve nitelikli genç kuşakları geleceğe hazırlarken, diğer taraftan kendi kaderlerini tayin etme özlemleriyle güçlenen veya güçlendirilen azınlıkların ulusal bilincini artırarak lider kadrolar yetiştirmekteydi. Bir başka açıdan bakıldığında bu yüksek okullar Amerika Birleşik Devletleri’nin eğitim alanındaki prestijini simgelemekteydi. Amerikalılar denizaşırı ülkelerde ilk kolejlerini Osmanlı topraklarında kurmuşlardı. BOARD’dan ayrılan Cyrus Hamlin’in İstanbul’da kurduğu Robert Kolej, Amerikalıların kendi kıtaları dışında

¹⁷⁶ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 344.

¹⁷⁷ Şişman, **a.g.m.**, s. 597.

¹⁷⁸ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁷⁹ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 343-349.

kurdukları ilk kolej olması hasebiyle çok önemliydi. Amerikalı misyonerler, Osmanlı topraklarında Robert Kolej'den başka Suriye Protestan Koleji (Beyrut), Fırat Koleji (Harput), Merkezi Türkiye Koleji (Antep), Anadolu Koleji (Merzifon), Merkezi Türkiye Kız Koleji, İstanbul Kız Koleji, Aziz Pavlos Enstitüsü (Tarsus) gibi yüksek okullar kurdular. Kendi belgelerinden edinilen bilgilere göre, 1914 yılı itibariyle başta BOARD olmak üzere çeşitli Amerikan kuruluşları Osmanlı topraklarında 40.000.000 dolar yatırım yaptılar. Amerikan misyoner kurumlarının bu tarihteki bu harcamalarının % 46'sını yüksek okullara ayırmaları bu okullara vermiş oldukları önemi gösterir.¹⁸⁰

Amerikan misyoner okullarında esas itibariyle Ermeniler yoğun olmakla birlikte diğer Hıristiyan cemaatlere mensup çocuklar ve Museviler eğitim görmekteydiler. Müslüman çocukların bu okullara girmeye başlaması ise 1880'li yılların sonlarına doğru oldu. Ancak Müslüman çocukların Amerikan okullarına rağbet etmeye başlaması II. Meşrutiyet'i izleyen yıllarda oldu ve bu rağbet Cumhuriyet döneminde hız kazandı.¹⁸¹

BOARD ve PFMDC'den başka, "Woman's Board of Missions" (WBM), "Woman's Board of Missions of the Interior" (WBMI), "American Bible Society", "The Near East Relief", "Young Men's Christian Association" (YMCA), "Young Women's Christian Association" (YWCA) gibi Amerikan misyoner teşkilatları da Osmanlı topraklarında faaliyette bulundular.¹⁸²

Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyonerlerin zararlarına bakılırsa Osmanlı Devleti'nin yıkılışının perde arkasında önemli bir yer teşkil ettiği görülür. Katolik Cizvit misyonerler ile Protestan misyonerler arasında Suriye'de ortaya çıkan büyük rekabet, bölge halkını kalıcı bir kin, fitne ve kavgalar içine sürükledi. Örneğin, İngiltere'nin himayesine güvenen ve Amerikan okullarını tercih eden Dürzîler ile Fransa'yı gerçek dost olarak gören ve Fransız okullarını tercih eden Marunîler arasında günümüze kadar devam eden kavgaların temelinde misyonerlerin rolleri küçümsenemez.¹⁸³ Mısır'da ise zayıf bir hükümdar olan Hıdiv Sait Paşa zamanında misyonerler büyük imkânlar elde ettiler. Sait Paşa, hem Katolik hem de Protestan misyonerlerine verimli toprak parçaları hibe etti. Onun döneminde Mısır'da hayli etkin

¹⁸⁰ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 346-349.

¹⁸¹ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 345-346.

¹⁸² Sezer, **a.g.m.**, s. 187.

¹⁸³ M.Halidi-Ö.Ferruh, **Misyonerler, Eğitim ve Siyaset**, s. 121.

olan misyonerlik faaliyetleri basiretli bir hükümdar olan Hıdiv İsmail Paşa'nın 1863'te başa geçmesiyle etkinliğini kaybetti.¹⁸⁴

Okullar, özellikle de XIX. yüzyılın son çeyreğinde büyük önem kazanan kolejler vasıtasıyla Bulgar, Rum, Ermeni, Süryani, Marunî vs. azınlıklar ve başta Araplar olmak üzere Türk olmayan Müslümanlar şuurlandırılmaya çalışıldı. 1877–1913 arasında Robert Kolej vasıtasıyla Bulgarlara yönelik yapılan çalışmalar sayesinde Bulgaristan'da okur-yazarlık sorununun halledildi ve okur-yazar olmayanların oranının % 5'e kadar düşürüldü. Bulgaristan'daki okulların öğretmen atamaları bile uzun zaman İstanbul'daki Robert Kolej tarafından yapıldı.¹⁸⁵ Diğer taraftan bu kolejden mezun olanların çoğu Bulgaristan'da önemli görev ve makamlara geldiler. Kolej mezunlarından başbakanlar, bakanlar, milletvekilleri, parti liderleri, generaller, Rus ordusunda subay olanlar, İngiliz gizli servisi adına çalışanlar vs. birçok önemli görevlerde bulunanlar çıktı. Bu sonuçlar göz önüne alındığında bir İngiliz ajanının "Bulgaristan doğuşunu ve mevcudiyetini Robert Kolej'e borçludur." sözü¹⁸⁶ ile E. Gold'un "Robert Kolej olmasaydı Bulgaristan olmazdı." sözü oldukça yerindedir.¹⁸⁷ Osmanlı Devletinin çeşitli bölgelerinde bulunan Arap toplulukları arasında da yabancı okullar aracılığıyla Osmanlı aleyhtarı propagandalar yapıldı. Suriye'deki Protestan ve Cizvit kolejlerinde yetişen Araplar, Arap milliyetçiliğinin liderleri olarak ortaya çıktılar. Beyrut'ta açılan Suriye Protestan Koleji, bölgede Robert Kolejinin oynadığı rolü oynadı ve Arap milliyetçiliğinin liderlerini yetiştirerek, onları Osmanlı Devletine karşı kışkırttı.¹⁸⁸

Osmanlı Devleti'ndeki yabancı okulların menfi faaliyetlerine örnek vermek bakımından bunlardan birkaçına daha değinmek yerinde olacaktır. Bunlardan biri 1878 yılında Ermenistan Koleji adı altında faaliyete geçen, Bâb-ı Âli'nin itirazı üzerine on sene sonra ismi Fırat Koleji olarak değiştirilen, tamamen Ermenilere yönelik olan Amerikan kolejidir. Bu kolejin öğrenim dili Ermenicedir. Yirmi bir kişilik öğretim kadrosunda sadece bir Türk ve dört Amerikan profesör vardır. Geri kalanların hepsi Ermeni'dir. Kolejde görev yapan misyonerler, fırsat buldukça halkı ve öğrencileri devlet aleyhine organize edip kışkırttılar. 1915 yılında meydana gelen Ermeni

¹⁸⁴ M.Halidi-Ö.Ferruh, **a.g.e.**, s. 89-90.

¹⁸⁵ Tozlu, **a.g.m.**, s. 331-332.

¹⁸⁶ Şişman, **a.g.m.**, s. 603.

¹⁸⁷ Tozlu, **a.g.m.**, s. 332.

¹⁸⁸ Şişman, **a.g.m.**, s. 603.

ayaklanmasıyla kolej müdürünün ilgisi belirlendiğinden dolayı, kolej müdürü sınır dışı edildi ve kolej kapanmak zorunda kaldı.¹⁸⁹

1864–65 öğretim yılında Merzifon’da açılan Anadolu Koleji ise okul niteliğini kaybetmiş, Osmanlı devletine karşı eli silah tutan Rum ve Ermeni çetelerinin eğitildiği, ihtilalci fikirlerin aşılandığı bir komita merkezi hüviyeti kazanmıştır. Kolej, bir taraftan, Ermeni ayaklanmalarının organize edildiği, diğer taraftan da Samsun ve havalisindeki Rumların Pontusçuluk etrafında toplanmasının sağlandığı bir merkez konumunda olmuştur. Amerikan misyonerlerin açtığı okullardan mezun olan Ermeni gençlerin 1890 yılından itibaren çıkardıkları isyanlara Fırat Kolejindeki misyonerler öncülük etmişlerdir. 1893 yılında ihtilalci bir Ermeni örgütün manifestosunun duvarlarına asılmasıyla dikkatleri üzerine çeken okulda, misyonerler Ermenilere silah yapımını dahi öğretmişlerdir. İlk Pontus Cemiyeti okulun desteği ile 1904’te kurulmuştur. İleriki yıllarda kolej 1000’e yakın Rum gencini ihtilalci gayelerle yetiştirmiştir. Ermeni ve Rumların Hıristiyanlık için çok kan döktüklerini söyleyen kolej müdürü White, Anadolu’daki Alevileri de Osmanlı Devletine karşı isyana kışkırtmaktan geri durmamıştır. Mart 1921’de yapılan bir baskınla kolejde çok sayıda Yunan bayrağı, Pontus’la ilgili armalar ve belgelerin bulunması okulun hangi amaçlar doğrultusunda çalıştığını açık bir şekilde gösterir.¹⁹⁰ Okul, bu zararlı faaliyetlerinden dolayı kapatılmış ve öğretim elemanları sınır dışı edilmiştir. Ayrıca okulun Rum öğretim elemanlarından üçü, ayaklanmayı hazırlama suçu ile aynı yıl idam edilmiştir. Bir kısım öğrenci ve öğretim elemanlarının ihtilalci Ermeni örgütleriyle ilişkisi tespit edilen ve XIX. yüzyılın bir nifak yuvası suçlamasıyla kapatılan Antep’teki Merkezi Türkiye Koleji de zararlı faaliyetlerde bulunan okullardan biridir.¹⁹¹

Turan’ın Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki 1903 tarihli bir defterden elde ettiği bilgilere göre, XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti topraklarında 266’sı okul, 22’si kilise, 15’i yetimhane, 4’ü sağlık kurumu, 2’si ev-mesken, 1’i de çocuk yuvası olmak üzere toplam 310 Amerikan müessesesi mevcuttur. Yine aynı dönemde Osmanlı topraklarında İngiliz misyonerlerine ait 83 okul, 11 ibadethane, 2 yetimhane, 14 sağlık

¹⁸⁹ Şişman, **a.g.m.**, s. 601.

¹⁹⁰ Şişman, **a.g.m.**, s. 601-603.

¹⁹¹ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 348.

kurumu, 4 kabristan, 1 İncil Cemiyeti, 1 hayır evi olmak üzere toplam 116 ruhsatlı müessese vardır.¹⁹²

Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetinde bulunan bir diğer Protestan millet Almanlardır. Alman kültürünün kolaylıkla aşılmasını, yürütülecek eğitim faaliyetlerine bağlayan Alman propaganda uzmanları, okullarını Almanya'nın politik menfaatleri gereği Bağdat demiryoluna yakın çevrede açmayı lüzumlu görmüşlerdir.¹⁹³ Alman müesseselerle ilgili olarak 1902 tarihli belge ve basılı kaynaklara göre, Osmanlı topraklarında 39 okul, 6 ibadethane, 6 yetimhane, 9 sağlık kurumu, 9 ikametgâh-misafirhane, 4 kabristan, 1 ziraat müessesesi ve 7 arsa olmak üzere toplam 81 Alman müessesesi mevcuttur.¹⁹⁴

Rusya da Osmanlı Devleti'ndeki siyasi menfaatleri gereği önce Ortodoks patriği ve papazları üzerinde hâkimiyet kurmak istemiştir. Bu sebeple Ruslar bilhassa Filistin'de toprak satın alarak evler inşa etmiş, fırsat buldukça da dini ve siyasi işlere müdahale etmiştir.¹⁹⁵ Rusya daha çok Osmanlı topraklarında açmış olduğu az sayıdaki eğitim kurumları, Rumların bazı mabetlerinin tamirati¹⁹⁶ ve azınlıkların dillerinde yayınladıkları binlerce dini içerikli kitap dağıtma işiyle meşgul olarak varlığını hissettirmeye çalışmış, ancak faaliyetleri Protestan ve Katolik faaliyetlerinin boyutuna ulaşamamıştır.¹⁹⁷ Sayılanların haricinde daha birçok devletin belli bir sayı veremeyeceğimiz müesseseleri mevcuttur. 1912 yılında Suriye'de, siyasi olarak rekabet halinde olsa da, Hıristiyanlığı empoze etme konusunda hemfikir olan İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İsviçre, İskoçya, İrlanda ve Danimarka'ya ait 38 misyoner kuruluşunun olması, Osmanlı coğrafyasındaki misyonerlik faaliyetlerinin boyutu hakkında bilgi verebilir.¹⁹⁸

Misyonerlik faaliyetleri, Osmanlı Devletinin parçalanması ve yıkılmasına büyük etki etmekle birlikte, Ortodoks Patrikliği için de aynı sonucu doğurmuştur. Çünkü Katolik mezhebinin milletler üstü hüviyetine karşın, Ortodoksluğun milli nitelikte

¹⁹² Kemal Turan, "Başlangıçtan Günümüze Türk-Alman Eğitim İlişkileri", **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 198-199.

¹⁹³ K. Turan, **a.g.m.**, s. 198-199.

¹⁹⁴ M.Halidi-Ö.Ferruh, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁹⁵ M.Halidi-Ö.Ferruh, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁹⁶ Şişman, **a.g.m.**, s. 598.

¹⁹⁷ Kieser, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁹⁸ M.Halidi-Ö.Ferruh, **Misyonerler ve Tarihçeleri**, s. 50.

olması sebebiyle, Katolikler Papaya bağı kalırken, 1833 yılından önce Yunanlılar, 1855 yılında Rumenler, 1872 yılında Bulgarlar, 1878 yılında Sırlar müstakil kiliselerini kurmuşlardır. Kısacası dini kisve altında başlatılan bu faaliyetler, milli duyguları da körükleyince hem Osmanlı Devleti'nin hem de Rum-Ortodoks Kilisesinin zayıflamasına ve parçalanmasına yol açmıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Vahapoğlu, **a.g.e.**, s. 41-42.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE NESTURİLER

2.1 Nesturilerin Kökeni

Nesturilik bir mezhep ismi olarak ortaya çıkmıştır. Bu mezhebin mensupları Süryani'dir. Aslında Süryani ismi²⁰⁰ de tam olarak bir ırkı temsil etmez. Çünkü M.S. 38 yılında Antakya'da Hıristiyanlığı kabul eden Aramilerin bir kısmı, kendilerini Hıristiyanlığı kabul etmeyen putperest soydaşlarından ayırmak için bu ismi almışlardır. Yani Süryanilerin kökeni Sami ırklarından biri olan Aramilere kadar gitmektedir. Diğer bir ifadeyle Süryani denildiğinde Hıristiyanlığı kabul eden Aramiler anlaşılmalıdır.²⁰¹ Zaten putperest inançlarına devam eden Aramiler diğer kültürler arasında kaybolup gitmişler, ancak Hıristiyanlaşan Aramiler milli varlıklarını korumayı başarmışlardır.²⁰²

Aynı zamanda arkeolog olan İngiliz Büyükelçisi Henry Layard, yapmış olduğu kazılardan elde ettiği eski Asur'lara ait eserlere bakarak, o bölgede yaşayan Süryani kökenli insanların Asur soyundan geldiğini ileri sürmüştür. Layard'ın fikirlerini destekleyen çoğu misyoner de bu görüşün yayılmasında etkin rol oynamışlardır.²⁰³ Fakat mevcut kaynaklara göre Süryanilerin kendilerini asla "Asurlu" olarak çağırılmamış

²⁰⁰ Süryani kelimesinin Hıristiyanlığın ortaya çıkışından sonra kullanılmaya başlandığı ve Suriye'den (Suriye kelimesinin de Arami Kralı Suros'tan) kaynaklandığı görüşü hâkim olmakla birlikte bunun dışında bir kaç görüş daha vardır. Bu görüşlerin ortak özelliği, Süryani adının ya Mezopotamya'daki bir yerleşim biriminden, bu coğrafyada hüküm sürmüş bir kralın ya da krallığın adından kaynaklandığı yönündedir; Suriye'den, M.Ö. 559–529 yılları arasında hükümdarlık yapmış Pers Kralı Keyhüsrev'den (Kyrus; Süryanicede Syrus ve Sirus), bugünkü Lübnan'ın güney sahilinde bulunan Sur şehrinden, Fırat nehrinin kuzey kesiminde bulunan Suri adlı bir Babil şehrinden ve Asur İmparatorluğu'ndan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Geniş bilgi için bkz: Yakup Bilge, **Geçmişten Günümüze Süryaniler**, Zvi-Geyik Yay., Ankara: 2001, s. 23-30.

²⁰¹ "Süryaniler", **Meydan Larousse**, C. XI, Meydan Yay., İstanbul: 1981, s. 670.

²⁰² Midhat Sertoğlu, **Süryani Türklerinin Siyasi ve İçtimai Tarihi**, Baba Matbaası, İstanbul: 1974, s. 65–67.

²⁰³ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 61-62.

olmaları kafalarda soru işareti oluşturmaktadır. İnsanlar tarafından kullanılmakta olan bir ismin kullanılmasından vazgeçilerek, bir milletin mensupları için yeni bir isim icat edilmesi kuşkulu bir yaklaşımdır.

2.2 Nesturiliğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Nesturilik, M.S. V. yüzyılda ortaya çıkmış Hıristiyan mezheplerinden biridir. Hıristiyanlar arasında mevcut olan İsa'nın nitelikleriyle ilgili tartışmalardan doğmuştur.²⁰⁴ Bu mezhep, ismini Hıristiyanlık dinine yeni bir yorum getiren Patrik Nestorius'tan almıştır. Nestorius, 382 yılında bugünkü Maraş çevresinde doğmuş ve Antakya Süryani Kilisesine²⁰⁵ bağlı Antakya İlahiyat Okulu'nda eğitim görmüştür. Daha sonra Antakya'da bir kilisenin başına rahip olarak atanmış, bilimsel gücü, güçlü söylev yeteneği ve kutsal duaları çok güzel bir sesle okumasıyla kısa sürede Antakyalıları büyülemiştir. Nestorius'un ünü Antakya dışına taşmış, Bizans İmparatorunun kulağına kadar ulaşmıştır. Ülkenin her tarafında olduğu gibi başkente de devam eden kristolojik tartışmalardan²⁰⁶ usanan ve bunun çözümü için son derece güçlü ve bilgili bir papaz arayan İmparator II. Theodosius, Nestorius'u 428 yılında İstanbul Patrikliğine getirmiştir.²⁰⁷

Nestorius'un düşüncelerinin kaynağını, öğrenim gördüğü Antakya İlahiyat Okulu oluşturur. Bu okul, Hıristiyanlığın ilk dönemindeki dini tartışmaları yönlendiren diğer bir merkez olan İskenderiye İlahiyat Okulu ile rakip konumdaydı. İki okul, İsa'nın tabiatı konusunda farklı görüşlere sahiplerdi. Hıristiyanlar arasında İsa'nın tabiatı

²⁰⁴ "Nesturilik", **Meydan Larousse**, C. IX, Meydan Yay., İstanbul: 1999, s. 299.

²⁰⁵ Süryani Hıristiyanlığının tarihi havarilere kadar gider. Hatta bu milletten Urfa Kralı Abgar'ın İsa ile yazıştığına dair bir efsane mevcuttur. Havarilerden Petros (Pierre) ve arkadaşı Thomas'ın telkinleriyle Hıristiyanlığı kabul eden Aramiler, Süryani ismini alarak Antakya Süryani Kilisesini kurmuşlardır. "Süryaniler", **Meydan Larousse**, C. XI, s. 670; Kutsal Kitap'ta İsa'nın kardeşi olarak tanımlanan, on iki havariden biri olan 'Aziz Küçük James'in Süryani Kilisesinin ilk piskoposu olduğu ileri sürülür. Kudüs'tekilerden sonra İsa'ya ilk inananlar, Antakya'da ikamet eden Süryanilerdir. Antakya Süryani Kilisesi de Hıristiyanlığın ilk müminleri tarafından kurulmuş olan en eski kiliselerden biridir. Süryani Kilisesinin ilk piskoposları çoğunlukla Yahudi'dir. Ancak zamanla başka ırktan ve milletten olanların da Hıristiyanlaşmasıyla Yahudi olmayan unsurlar ağır basmaya başlamıştır. Sayı bakımından çoğalan Antakya Kilisesinin yeni mensupları Yahudi piskoposluk geleneğini terk ederek bağımsız ve kendilerine özgü politikalar benimsemişlerdir. Aralarında bir yakınlık olmayan Grekler ve Süryaniler iki piskoposluk şeklinde ayrı ayrı teşkilatlanmışlardır. Aziz S. Atiya, **Doğu Hıristiyanlığı Tarihi**, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yay., İstanbul: 2005, s. 265-266

²⁰⁶ Kristolojik tartışmalar: İsa-Masih'in kişiliği üzerine tartışmalar.

²⁰⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinler Tarihi**, İstanbul: 1983, s. 260; Atiya, **a.g.e.**, s. 277.

konusundaki tartışmalar, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu tarafından serbest ilan edildiği zamana kadar gitmektedir. V. yüzyıldaki tartışma da bir yüzyıl öncesinin problemlerinin yansımasıdır. İlk ekümenik konsil olan İznik Konsili'nde (325) bulunan bir formülle sorun geçici olarak çözülmüştü. Buna göre Tanrı ile İsa aynı öz dendi. Antakya Kilisesi mensupları İsa'nın beşeri yönüne vurgu yaparak, onu hem insan hem Tanrı olarak kabul etmekte iken, İskenderiye Kilisesi mensupları İsa'nın sadece tanrısal yönünün olduğunu savunmaktaydılar.²⁰⁸ Diğer bir ifadeyle İskenderiye İlahiyat Okulu'nda İsa'nın tek doğaya sahip olduğu, yani onun sahip olduğuna inandıkları tanrısal ve insani kişiliklerinin birbirinden ayrı düşünülemediği görüşü benimsenmekteydi. Antakya İlahiyat Okulu'nda ise İsa'nın iki doğaya sahip olduğu, onun tanrısal ve insani niteliklerinin ayrı ayrı doğaları ifade ettiği ve bu doğaların birlikte düşünülemediği fikri benimsenmişti.²⁰⁹

Nestorius'tan önce Antakya İlahiyat Okulu'ndan mezun olan Arius, Dioderes ve Theodore gibi piskoposlar, onun fikirlerinin temellerini oluşturmuşlardır. Bütün araştırmacılar Nesturilik'in gerçek fikir babası olarak Theodore'u²¹⁰ göstermektedirler. Zaten Antakya Okulu'nun en iyi teologları tarafından eğitilen Nestorius, Theotokos (Tanrı Anası, Tanrı Doğuran) unvanına karşı fikirlerinin temellerini Theodore'den almıştır. Nestorius, Antakya İlahiyat Okuluna Theodore'un okulun başında bulunduğu sırada çocukken gelmiş ve öğrenimi sırasında onun düşüncelerinden son derece etkilenmiştir.²¹¹ Nestorius'un hasmı olan İskenderiye Patriği Krilos, Antakya İlahiyat Okulundaki bilimsel çalışmalarını inceledikten sonra şu sonuca varmıştır: "Bu görüşler Dioderes tarafından ekilmiş, öğrencisi Theodore tarafından geliştirilmiş ve Nestorius tarafından sistemleştirilmiştir."²¹²

²⁰⁸ Turhan Kaçar, "Eskiçağ İskenderiye Kilisesinde Politik Bir Araç Olarak Şiddet", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XVII, S. 2, s. 26.

²⁰⁹ Mehmet Çelik, **Süryani Tarihi**, Ayraç Yay., Ankara: 1996, s. 145-146.

²¹⁰ Theodore Eski Ahit'in metinlerinin Mesih'e atfedilen özelliklerini yalanlayarak, onun tek olan Tanrı olmadığını, aksine bir insan olduğunu savunmuştur. Ona göre, önceleri bir vücudun taşıdığı bütün şehvi arzulara sahip olan İsa, yavaş yavaş nefsinin taşıdığı bu şehvi arzuların arınmış ve saf bir insan olarak Baba ve Ruhü'l Kudüs adına vaftiz olmuştur. Bu vaftiz sırasında Ruhü'l Kudüs'ün nimetini almaya yetkili kılınmıştır. Ona kılınan secde ise kendine değil, içindeki kelimedir. Ayrıca Theodore, Meryem için İskenderiyeliler tarafından kullanılan Tanrı Anası (Theotokos) deyimini şiddetle reddederek onun Mesih Anası (Hristokos) olduğunu iddia etmiştir. Bkz: Çelik, **a.g.e.**, s. 145-146.

²¹¹ J.N.D. Kelly, **Early Christian Doctrines**, A-C Black Press, London: 1993, s. 310; Stuart G. Hall, **Doctrine and Practice in the Early Church**, SPCK Press, London: 1991, s. 212.

²¹² Çelik, **a.g.e.**, s. 145-149.

Nestorius'un patrikliğinin ilk yılındaki tartışmalar Meryem ve İsa'nın tanrısallığının ne zaman başladığı üzerine yoğunlaşmıştır. İskenderiye Kilisesi, İsa'nın tanrısallığının başlangıcı ve sonu olmadığını, bu nedenle onun Tanrı olarak doğduğunu ve onu doğuran Meryem'in Tanrı Anası olduğunu savunmaktaydı. Meryem'e Theotokos unvanını veren Suriye ve Mısır keşişleri Meryem'in "Tanrı Anası" olmadığını söyleyenleri küfürle suçlamaktaydılar. Bu görüş Anadolu ve başkent İstanbul'a da sıçrayarak birçok taraftar bulmuştu. Nestorius ise İsa'ya tanrısallığın sonradan geldiğini, kundakta bir Tanrının tasavvur edilemeyeceğini²¹³ ve Tanrı'nın bir anneye ihtiyacı olmayacağını iddia etmekteydi.²¹⁴ Bu nedenle ona göre Meryem, gövdelenen kelamı değil, tanrısallıkla ilgisi olmayan saf bir insan doğurmuştu. Mesih otuz yaşında vaftiz olurken, üzerine Tanrı'nın kelamı inmişti. Bu nedenle Meryem'e "Tanrı Anası" denilemezdi ve o ancak insan olan Mesih'in anasıydı.²¹⁵

Nestorius İstanbul piskoposu olur olmaz sapkın gördüğü fikirlerle kararlı bir şekilde mücadele etmeye başlamıştı. O imparatora daha ilk vaazında: "Bana sapkınlıktan arınmış bir dünya ver, karşılık olarak sana cenneti vereceğim. Sapkınlığı ortadan kaldırmama yardım et, ben de sana İranlıların hakkından gelmen için yardım edeyim." demektedir.²¹⁶ Konu İstanbul'da güncel bir tartışma haline geldiği sırada Nestorius'la beraber İstanbul'a gelen keşiş Anastas'ın bir ayin sırasında: "Kimse Meryem'e "Tanrı Anası" demesin. Çünkü Meryem de bir insandır. Ve sonuç olarak da doğurduğu da bir insandan başka bir şey değildir. Tanrı doğmamış ve doğurmamıştır. Hele hele bir insandan doğduğunu söylemek en büyük küfürdür." şeklindeki hitabı Nestorius tarafından desteklenince, var olan gerginlik zirveye tırmandı. İmparatorluk halkı ikiye bölünerek, tartışmanın boyutları gösterilere ve sokak çatışmalarına dönüştü.

Nestorius, Meryem'in Tanrı Anası olmadığına dair fikirlerini daha da sistemleştirerek her tarafa yaymaya çalıştı. Görüşlerini kısa sürede eyleme döktü ve patrikliğine bağlı tüm kiliselerde ayin sırasında okunan, başta "Ey bizim yerimize haça gerilen Tanrı" ibaresi olmak üzere düşüncelerine ters düşen bütün ibarelerin ve metinlerin okunmasını yasakladı. Görüşlerinin kısa sürede İskenderiye de dâhil olmak

²¹³ Kaçar, a.g.e., s. 26.

²¹⁴ Kelly, a.g.e., s. 311.

²¹⁵ Çelik, a.g.e., s. 158.

²¹⁶ Hall, a.g.e., s. 211-212.

üzere ülkenin her yanında çok sayıda yandaş bulması, İskenderiye Patriği Krilos'u oldukça endişelendirdi. 429'da Nestorius'un görüşlerini sert bir dille kınayan İskenderiye Patriği, Nestorius'a karşı önce en yüksek derecedeki patrikliğin başında olan Papanın desteğini elde etti. Daha sonra İmparatoru Nestorius'un aleyhine çevirmeyi başardı. Nestorius ile İskenderiye Patriği Krilos arasındaki çekişme, ülkenin her yerinde ruhanilerin yanı sıra cemaatlerin de ikiye bölünmesine sebep oldu. Tartışmalar şiddetlenmeye ve önü alınmaz bir hal almaya başladığından dolayı ülke, iç barış ve huzurdan söz edilemez hale geldi. İç huzuru sağlamak için bireysel girişimlerin, tehditlerin, önlemlerin hiçbir işe yaramayacağına inanan İmparator II. Theodosius, iktidar ortağı Batı Roma'daki III. Valentinian ile anlaşarak ekümenik bir konsilin toplanmasına karar verdi.²¹⁷

431 yılında toplanan Efes Konsili'nde²¹⁸ Meryem'in Tanrı anası değil de insan anası olduğunu söyleyen Nestorius ve onun taraftarı olan ruhaniler aforoz edilerek sürgüne gönderildiler. Efes Konsili'nden sonra İmparator, Nestorius'a istediği yere gitmekte serbest olduğunu bildirdiğinde o, mezun olduğu Antakya'daki Ubrisyos Manastırına döndü. Ancak kendisine yakın olan piskoposlara mektuplar yazdığı İmparatorun kulağına gidince 435 yılında Mısır çöllerine sürgün edildi.²¹⁹ Sürgünde çok acı çeken Nestorius, burada takma ad kullandığı "The Bazaar of Heracleides (Heracleides'in Çarşısı) adlı eserini kaleme aldı. Nestorius Kadıköy Konsili'nin arifesinde öldü ve bilinmeyen bir yere gömüldü.²²⁰

440 yılına gelindiğinde Nestorius taraftarları (Antakya Patriği Yuhanna ve halefi Dumnos, Urfa Piskoposu Hiba, Kuros Piskoposu Theodore) yeniden örgütlenerek doğuda durumu kendi lehlerine çevirdiler. Böylece Antakya Süryani Kilisesi mıntıkasında yönetim Nestorius yandaşlarının eline geçti. Bu durumun İskenderiye ve

²¹⁷ Çelik, **a.g.e.**, s. 150-158.

²¹⁸ Dini meselelerin çözüme kavuşturulması için 331 yılında toplanan I Efes Konsili'nde İskenderiye patriği, henüz Antakya ve Roma Patrikliğinin temsilcileri gelmediği ve Nestorius ile taraftarlarının da bütün temsilcilerin gelmediğini belirterek iştirak etmediği bir sırada, işi oldubittiye getirip konsili toplamış ve Nestorius ile taraftarlarını aforoz etmiştir. Diğer taraftan Antakya Patriğinin gelmesiyle, bu sefer imparatorun temsilcisinin resmen açılış konuşmasını yaptığı, İskenderiye temsilcilerinin katılmadığı yeni bir konsil toplanmıştır. İkinci toplanan konsil, İskenderiye patriğinin aldığı kararları iptal ederek, aksine İskenderiye Patriğini aforoz etmiştir. Önce Krilos'un aldığı bütün kararları iptal ettiğini bildirmiş olan İmparator, bir süre sonra onun başkanlık ettiği konsili resmen kabul ettiğini ilan etmiştir. Bkz. Atiya, **a.g.e.**, s. 277-278; Çelik, **a.g.e.**, s. 164-165.

²¹⁹ Hall, **a.g.e.**, s. 219; Çelik, **a.g.e.**, s. 170-171.

²²⁰ Atiya, **a.g.e.**, s. 278.

Roma kiliselerini endişelendirmesi ve bu arada İstanbul Kilisesinde teolojik tartışmaların şiddetlenmesi nedenleriyle yeni bir ekümenik konsilin toplanmasına karar verildi. 449 yılında toplanan II. Efes Konsili²²¹ de Nestorius taraftarları aleyhine kararlar aldı. II. Efes Konsili'nin almış olduğu kararlar, Antakya Süryani Kilisesindeki çatlakları daha da büyüttü. Bu konsilde Nestorius taraftarları bütün piskoposlar aforoz edilerek ikinci bir sürgüne maruz kaldılar. Bu durum, mücadelenin durulmasına değil, daha alevlenmesine sebep oldu.²²² Aralarında bir kopukluğa meydan vermeden ilişkilerini Efes Konsili'ne kadar kardeşlik duyguları içerisinde sürdürmeyi başaran Süryaniler bu konsille birlikte ilk defa Doğu ile Batı, Diyofizit (çift doğa yanlıları-Nesturiler) ile Monofizit (tek doğa yanlıları) olarak ayrıldılar.²²³

II. Theodusius'un İskenderiye Patrikliğine tanıdığı imtiyazların imparatorluğun iç politikası için zararlı sonuçlar doğurduğunu gören yeni imparator Marcian, Papa Lui'nin ısrarlı girişimleri sonucu 451 yılında Kadıköy Konsili'ni topladı. Bu konsil, İznik, İstanbul ve Efes Konsilleri'nin saptadığı iman akidelerinin tersine kararlar aldı. Daha önceki konsillerde İsa'nın Tanrı ile aynı özü taşıdığı yani tek doğaya sahip olduğu vurgulanırken, bu konsilde İsa'nın iki doğaya sahip olduğuna karar verildi. Onun insani yönü açıkça ortaya konuldu ve dünyadaki yaşamı bu insani doğa üzerine oturtuldu. Konsilin Nestorius'un teolojisini kabul ederken, onun taraftarlarını mahkûm etmesi ise ilginçtir. Konsilin bu tutumu Nestorius taraftarları arasında büyük kızgınlığa sebep oldu. Bu kızgınlığa halk da katılınca yeniden ayaklanmalar ortaya çıktı. Bu ayaklanmalar İmparatorluk kuvvetleri tarafından çok kanlı bir şekilde ve acımasızca bastırıldı.²²⁴

Monofizit ile Diyofizit Süryaniler, imparatorların izledikleri politikaya uygun olarak Kadıköy Konsili'nden sonra Antakya Süryani Patrikliğini ve ona bağlı piskoposlukları ele geçirmek için çetin mücadeleler vermeye başladılar. İki grup arasında sürekli el değiştiren Antakya Patrikliğinde, tek doğa yanlıları 480'li yıllara

²²¹ İskenderiye Patriği, I. Efes Konsili'nde olduğu gibi henüz İstanbul, Antakya ve Roma Kiliselerinin temsilcilerinin hiç biri gelmeden konsilin açılışını yaparak oturumları yönetmeye başlamıştır. Konsil'de görüşülmesi düşünülen asıl sorun (Rahip Utuhi sorunu) gündeme alınmadan Nestorius yanlısı piskoposlar tek tek ele alınmış, hepsi yokluklarında görevden alınıp aforoz edilmiş ve yerlerine başkalarını takdis edilmiştir. Ünü birincisinden daha kötü olan II. Efes Konsili tarih kayıtlarına "Haydutlar Konsili" olarak geçmiştir.

²²² Çelik, a.g.e., s. 170-184.

²²³ Atiya, a.g.e., s. 273.

²²⁴ Çelik, a.g.e., s. 219.

gelindiğinde egemenlik kurmayı başardılar. Bundan sonra İmparator çift doğa öğretisini benimseyenlere karşı şiddetli baskı ve katliamlar yapmaya başladı. Ama Süryaniler arasında Nesturilik öğretisi bütün olumsuzluklara rağmen gelişti. İmparatorluğun ve tek doğa yanlılarının baskısından kaçan Nesturiler önceleri Edessa (Urfa) ve civarında toplandılar. Fakat İmparatorluk kuvvetleri onları burada da rahat bırakmadılar ve Nesturiler arasında büyük öneme sahip olan Urfa İlahiyat Okulu'nu 489'da imparatorun buyruğu ile kapattılar. İmparatorluk kuvvetlerinin ardı arkası kesilmeyen baskı ve zulümlerine ayaklanmalarla karşılık veren Nesturiler, ordu tarafından kendilerine karşı adeta kıyım yapılmasına daha fazla dayanamadılar. Bizans topraklarında tutunamayacaklarını anlayarak Sasani İmparatorluğu topraklarına göç etmeye başladılar. Böylece çift doğa yanlısı Nesturi Süryaniler Sasani topraklarında yaşamaya başlarken, tek doğa yanlısı Süryaniler Bizans topraklarında kaldılar. Bu durum iki Süryani grubu arasındaki ayrılığın dönüm noktasını oluşturur.²²⁵

Efes Konsili'nde sürgüne gönderilen Nestorius taraftarlarının yenilgiyi kabullenmemeleri, kiliselerin liderlik çekişmeleri ve politik hevesleri, devlet güçlerinin işe karışması sonucu kanlı mücadeleler döneminin başlaması Antakya Süryani Kilisesinin parçalanmasıyla neticelendi. Kuruluşundan (I. yüzyıl) itibaren giderek ulusal bir nitelik kazanan ve V. yüzyıla kadar bütün Süryani halkını kucaklayan Antakya Süryani Kilisesi, bu yüzyılda Süryani Nesturi ve Süryani Ortodoks olarak ikiye ayrıldı.²²⁶ Nesturi Kilisesinin resmi bir şekilde tanınması ise VI. yüzyılın ikinci yarısında oldu. Önceleri "Doğu'nun Kilisesi" olarak tanınan bu kilise daha sonraları karşıtları tarafından "Nesturi Kilisesi"²²⁷ olarak adlandırıldı. Bu adlandırmayı Nestorius taraftarları kendileri de kullanmaya başladılar.²²⁸

²²⁵ Bilge, **a.g.e.**, s. 85-86; Nesturilerin İran'a göç ettikleri sırada İran'da monofizit Süryaniler de yaşamaktaydılar. Monofizit Selevka-Ktesifon metropolitleri Roma topraklarındaki Antakya'ya bağlıydılar. Nesturilerin İran'a göç etmeleri monofizitlerin zararına gelişti. Nesturi piskoposlarının etkisi ve bir monofizitin Bizans İmparatoruyla haberleşirken yakalanması İran'daki monofizit papazların katledilmesiyle sonuçlandı. Atiya, **a.g.e.**, s. 279-280.

²²⁶ Bilge, **a.g.e.**, s. 72-73.

²²⁷ Nesturi kelimesi kilisenin adı olarak resmi ya da yarı resmi belgelerde ilk olarak XIII. yüzyılın sonunda (1298) Nsibis metropolitinin The Orthodox Creed of The Nestorians (Nesturilerin Ortodoks İtikadı)'ı oluşturmasıyla geçer. Abbasi dönemi Arap eserlerinde Nesturiler, "Nastiriya"ya da "Nasatiriya" adıyla kayıtlara geçmiştir. Atiya, **a.g.e.**, s. 265.

²²⁸ Bilge, **a.g.e.**, s. 93-94.

2.3 Sasani Arap İlhanlı ve Osmanlı Hâkimiyetinde Nesturiler

2.3.1 Sasaniler Döneminde Nesturiler

Sasani hükümdarları Bizans'a isyan eden Nesturilere kucak açtılar ve onlara çoğu zaman hoşgörü gösterdiler. Nesturiler Sasani hükümdarların koruyuculuğu altında sayıca çoğaldılar, güçlendiler ve daha etkin hale geldiler.²²⁹ Urfa İlahiyat Okulu'nun kutsal geleneklerini sürdüren Nusaybin'deki yeni ilahiyat okulu, İran'daki Nesturi Kilisesinin düşünsel merkezi oldu.²³⁰ Fakat o dönemdeki Bizans ile Sasaniler arasındaki savaşlar Nesturi toplumunu olumsuz yönde etkiledi. Bizans, Nesturileri ezmek isterken, Sasaniler de onları Bizans'ın politik ve askeri gücüne karşı kullanmak istemekteydi. Nesturiler çoğu zaman Bizans'a karşı Sasanilerin desteğini alırlarken, bazı zamanlar da Hıristiyanlığı yaymalarından dolayı onların zulmünü maruz kaldılar.²³¹

Nesturilerin Sasaniler hâkimiyetindeki ilk devirlerinde dönem dönem baskı altında yaşadıkları ve zulüm hareketlerine maruz kaldıkları oldu. Fakat Patrikliğin Selevka'da bulunduğu dönemde "Süryani Doğu Kilisesi"nin ilan edilmesiyle Nesturiler ile devlet arasında iyi münasebetler başladı. Nesturiler, 484 yılında topladıkları konsilde Batı ile olan tüm bağları koparma kararı aldılar. Bu tarihten sonra Nesturilik doğuya yöneldi. Zamanla Asya'da geniş bir saha üzerinde yayılmaya başladı. Hatta Çin'e kadar ulaştı. Sasaniler dönemi, doğuda misyonerlik faaliyetlerinin başlaması bakımından hem Nesturi hem de Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yer teşkil eder.²³²

2.3.2 Müslüman Araplar Döneminde Nesturiler

Nesturiler ile Müslüman Araplar arasındaki ilişkiler, onlar üzerinde henüz İslam hâkimiyeti kurulmadan başlamıştı. Nesturilik, Sasanilerin Arabistan Yarımadası'ndaki nüfuz bölgesinde İslam fetihlerinden önce mevcuttu. Arabistan'ın doğu sahilinde altı Nesturi piskoposluğu vardı. Hatta bu piskoposluklara bağlı Nesturi Kiliseleri Muhammed tarafından yazıldığı iddia edilen himaye mektubunun hususi bir nüshasına sahipti. Bu mektupta, Müslümanların Hıristiyanlara zarar vermemeleri, hatta kiliselerini

²²⁹ Salahi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy*, TTK Yay., Ankara : 2001, s. 8.

²³⁰ "Nesturilik", *Ana Britanica*, s. 418.

²³¹ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 29-30.

²³² Nikitin, *a.g.m.*, s. 208; Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 29.

inşa etmelerinde onlara yardımda bulunmaları Peygamber tarafından tavsiye edilmiştir.²³³

Nesturiler ile Müslüman Araplar arasındaki ilişkiler gayet iyi seyretti. 637'de İran'ın Müslüman Arapların eline geçmesiyle, İslam halifeleri Nesturi Kilisesi mensuplarını ayrı bir millet veya dinsel topluluk olarak tanıdılar. Onları yasal koruma altına aldılar.²³⁴ Bu dönemde bir Nesturi piskoposunun, Müslümanların Hıristiyanlıktan çok uzak olmadıklarını ve din adamlarına saygı gösterip kiliselerini koruduklarını yazması, iki toplum arasındaki olumlu ilişkiyi gösterir.²³⁵ Nesturi Kilisesi Müslüman Arap hâkimiyetinin ilk üç yüzyılında oldukça güçlendi. Nesturiler, Arap hakimiyeti döneminde girdikten sonra doğuda bütün Asya'ya yayıldılar, hatta Roma İmparatorluğu'nun yasakladığı Monofizitizm ve Ortodoksluğun kalelerine kadar uzandılar. Suriye, Kıbrıs ve Mısır'a gittiler.²³⁶ Hindistan'dan daha ötelere giderek, Çin'de ve Orta Asya'da Nesturi Kiliseleri kurdular. Orta Asya'da bazı Tatar kabileleri neredeyse tümünden Nesturi mezhebini benimsediler. Doğu Sibiry'a da Baykal Gölü'ne kadar ulaşan Nesturilik, Moğolistan'da Büyük Han'ın sarayına kadar yerleşti.²³⁷ Hatta Türk-Moğol devletlerinden bazılarında resmi din olarak kabul edildi.²³⁸ X. yüzyıla gelindiğinde, İslam topraklarında on beş piskoposluğun yanı sıra, Hindistan ve Çin'in de içinde olduğu beş dış piskoposluk bulunmaktaydı.²³⁹ Arapların Nesturilere karşı olan ılımlı tutumları sonucu, Nesturi Kilisesinin piskoposluk sayısı yirmi beşe kadar çıktı ve Selevka'da bulunan Nesturi Patrikliği başkent Bağdat'a taşındı.²⁴⁰ Hatta son halife Mutasım (1241-1258) Moğol tehlikesi yaklaştığında barış anlaşması yapılması için Nesturi Patriğini (II. Maçiça) vezirinin yanında Hülagu'ya göndermişti.²⁴¹ Diğer taraftan Hıristiyan topluluklar arasında Nesturilerin İsa ile ilgili görüşleri, İslam'ın İsa

²³³ Bar Habraeus'un kayıtlarına göre Peygamber, huzuruna çıkan Nesturi piskoposu İşoyab'a bir vesika vermiştir. Nikitin, **a.g.m.**, s. 208.

²³⁴ "Nesturilik", **Ana Britanica**, s. 418.

²³⁵ Atiya, **a.g.e.**, s. 296.

²³⁶ Atiya, **a.g.e.**, s. 292-293.

²³⁷ "Nesturilik", **Ana Britanica**, s. 418.

²³⁸ Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Turhan Kitabevi, Ankara: 2001, s. 62.

²³⁹ Atiya, **a.g.e.**, s. 285; "Nesturilik", **Ana Britanica**, s. 418.

²⁴⁰ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 31; Nesturiler ilk patrikliklerini V. yüzyılda, Bizans baskısından kaçarak sığındıkları İran'da, Selevka-Ktesifon rahibinin Antakya Kilisesinden ayrılması ile kurdular. Sasaniler döneminde başkent Selevka-Ktesifon'da bulunan patriklik merkezi, Abbasiler döneminde halifeliğinin başkenti olan Bağdat'a taşındı (775). Timur istilasından sonra da Urmiye Gölü'nün doğusundaki Maraga kentine nakledildi. Atiya, **a.g.e.**, s. 300.

²⁴¹ Atiya, **a.g.e.**, s. 303.

telakkisine en yakın olanıdır. Bu gerçek nedeniyle Müslümanların Nesturilere diğer Hıristiyanlardan daha fazla değer verdikler iddia edilmekte²⁴² ise de, Müslüman Araplarda uygulanan zimmî hukukta Hıristiyanlar arasında bir ayırım söz konusu değildir.

Nesturiler, Sasaniler devrinde olduğu gibi Müslüman Arap yönetimleri altında da Bizans İmparatorluğu'na karşı korundular. Din konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmadılar ve inançlarını serbestçe yerine getirebilme imkânı buldular. Ancak askerlikten muaf tutulmalarına karşılık olarak diğer Hıristiyanlar gibi onlardan da belli bir miktar vergi alındı.²⁴³ Diğer taraftan Nesturiler, İslam fetihleri sırasında Bizans'a karşı, hâkimiyetinde yaşadıkları Müslüman Araplara yardım ettiler. Çünkü aynı dinden olmalarına rağmen kendilerine yapılan zulümden dolayı Bizans'tan nefret etmekteydiler.²⁴⁴

Müslüman Arapların hâkimiyetindeki Hıristiyan toplulukların en büyüğünü oluşturan Nesturiler, İslam dünyasında bilim ve kültür alanında önemli rol oynadılar. Bir çok Nesturi doktor İslam dünyasında ün kazandı. Bunlar halifelerin hâkimiyetinde zenginlik içerisinde entelektüel bir hayat yaşadılar ve devlette önemli statüler elde ettiler.²⁴⁵ 830 yılında Halife Memun tarafından kurulan Dar ül-Hikmet'in (Bilgelik Evi) ilk öğretmenlerinin çoğu Nesturi idi. Burada görev yapan Nesturilerin çoğu Süryanice, Arapça ve Yunancayı çok iyi bilmekteydiler. Yunanca eserlerin tercümesini yapan Nesturiler, Arapların Yunan bilim ve felsefesini tanımlarında da etkin rol oynadılar. Halife Memun dönemin Nesturi bilginlerini maddi olarak desteklemekteydi; Nesturi bilgin Hunayn bin İshak'ı Dar ül-Hikmet'in başına getirdi ve ona aylık maaş bağladığı gibi çevirdiği kitaplar için de kitapların ağırlığına altın vermekteydi.

Selçukluların Orta Doğu'ya hâkim olmaları ve Abbasi halifelerini himayelerine almaları ile Nesturiler altın çağlarını yaşamaya başladılar. Bu dönemde çok çeşitli devlet görevlerine getirildiler. Bu durum onların düşünce alanında rönesanslarını gerçekleştirmelerine imkan sağladı. Nesturi aydınları eski Süryani kaynaklarına yöneldiler. Süryanice tekrar etkin olarak kullanılmaya başlandı. Bu hareket tarih,

²⁴² Nikitin, **a.g.m.**, s. 208.

²⁴³ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 30.

²⁴⁴ Sonyel, **a.g.e.**, s. 9.

²⁴⁵ Sonyel, **a.g.e.**, s. 18; Atiya, **a.g.e.**, s. 296.

politika ve din alanında birçok çalışmanın yapılmasını ve önemli eserlerin vücuda getirilmesini sağladı. Nesturi aydınlarca birçok tarih kitabı, ansiklopedi ve kronik bu dönemde yazıldı.²⁴⁶ Nesturilerce kaleme alınan eserlerin birçoğunun bu dönem ait olması onların Selçuklu döneminde rahat bir ortamda yaşadıklarına bir işarettir.

Erken Orta Çağda Nesturi Kilisesinin tüm Hıristiyanlık dünyasında en yaygın kilise olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü Nesturiler, misyonerlik faaliyetlerinin meşalesini İran'dan Türkistan'a, Hindistan'dan Çin'e kadar taşıdılar. Erken Orta Çağda Asya'da göz kamaştırıcı bir hızla yükselen Nesturiler, geç Ortaçağ'da aynı hızla etkilerini kaybettiler. Asya'da yayılabileceği alanın sınırlarına dayanan Nesturi Kilisesinin gerilemesinin en büyük sebebi kilisenin kendi içinden kaynaklandı. Abbasi Halifeliğinin gerilemesi de özellikle XII. ve XIII. yüzyıllarda Nesturi Kilisesini olumsuz etkiledi. Fakat kilise yönetiminin manevi bakımdan kokuşmaya başlaması kiliseye daha büyük zararlar verdi. Kilise işlerinde daha IX. yüzyılda yolsuzluklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Patriklik seçiminde piskopos oyları Patrik adayları tarafından satın alınır hale gelmişti ve bu yarış en fazla parayı veren kazanmaktaydı. Patriklik makamı için girişilen rekabet, patriklik makamının uzun süre boş kalmasına sebep olmaktaydı.²⁴⁷ XII. ve XIII. yüzyıllarda Nesturi Hıristiyanlığının Asya'da yayılan son dalgası da geri çekildi. Bir müddet sonra da Nesturi Kilisesinin parlak dönemi kesin olarak sona erdi.²⁴⁸

2.3.3 Moğollar Döneminde Nesturiler

Nesturiler, Bağdat'ın 1258'de Hülagu Han tarafından ele geçirilmesiyle İlhanlı hâkimiyetinde yaşamaya başladılar. Ne patriklik merkezinin bulunduğu Bağdat'ın zaptı sırasında ne de sonraki dönemlerde İlhanlılar tarafından kötü bir muameleye maruz bırakılmadılar. Hülagu Han ve diğer İlhanlı idarecileri Hıristiyanlara karşı toleranslı davrandılar. Hatta eskiden halifenin sekreteryasına ayrılmış olan sarayı Nesturi Patriğine tahsis ettiler. İlhanlı hükümdarı Hülagu'nun hanımının (Dokuz Hatun) Hıristiyan olması ve ordusunda Hıristiyanların bulunması Nesturilerin hoşgörüsü

²⁴⁶ Bilge, **a.g.e.**, s. 55; Sonyel, **a.g.e.**, s. 19.

²⁴⁷ XII. yüzyılda üç patrik, miktarı tam olarak saptanamamış olmakla birlikte büyük rüşvetler vererek işbaşına gelmişlerdir. Bunlardan birisi olan V. Yeşuyab, 1148'de 5.000 dinar karşılığında patriklik makamını elde etmiştir. Bkz. Atiya, **a.g.e.**, s. 267-301.

²⁴⁸ Yonan, **a.g.e.**, s. 60.

çerçevesinde daha rahat bir hayat yaşamalarına katkı sağlayan etkenlerden biriydi.²⁴⁹ Zamanla bu durumun İlhanlılar arasında Nesturiliğe geçme eğilimlerini artırdığı oldu. Ancak XIII. yüzyılın son çeyreğinde İlhanlılar, Hıristiyanlıkla Müslümanlık arasında seçim yapmak zorunda kaldılar ve İslamiyet'i seçtiler.

XIV. yüzyılda İlhanlı idaresinin güç kaybetmesi ve Timur istilaları sonucu mevcut durum bozulmaya başladı. Timur'un 1380'da İlhanlıların üzerine yürümesiyle ortaya çıkan felaketten Müslüman topluluklar gibi Hıristiyan Nesturiler de nasibini aldılar. Bu saldırıda Nesturiler büyük kayıp verdiler. Kaçabilenler, Van ile Urmiye Gölleri arasındaki, Moğolların geçit yolu olmayan dağlık bölgenin ücra köşelerine sığındılar. Nesturilerin yaşadıkları yerler viraneye döndü. Nesturi Hıristiyanlığının kalesi olan Bağdat, Musul, Erbil, Nusaybin, Tebriz, Marağa, Urmiye, Mardin, Diyarbakır kentlerindeki kiliseleri yıkıma uğradı. Nesturilik Çin'de ve Orta Asya'da da kendi kaderine terk edildi.²⁵⁰

Nesturilerin yaşadıkları bölge daha sonra Safevilerin eline geçti. XVI. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, Nesturilerin yaşadıkları bölgenin yarısından fazlasına sahip olmayı başardı. Bu şekilde Nesturiler iki devletin hâkimiyetinde, sınır bölgesini teşkil eden sahalarda yüzyıllar boyu sürececek yaşamlarına başladılar.²⁵¹

2.3.4 Osmanlılar Döneminde Nesturiler

Nesturilerin büyük bir kısmı, Timur'un istilalarını takiben Hakkâri²⁵² ve çevresinde dağlık yerlere sıkışıp kalmıştı. Onlar sığındıkları bu ıssız yerlerde XVI. yüzyıla kadar yaşadılar. Yaşadıkları bölgelerin Osmanlı Devleti'nin eline geçmesiyle birlikte yavaş yavaş dağlardan inmeye başladılar.²⁵³

Nesturilerin en yoğun olarak yaşadıkları Hakkâri bölgesindeki Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı XVI. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. 1514 yılında Yavuz

²⁴⁹ Atiya, **a.g.e.**, s. 302-303; Nikitin, **a.g.m.**, s. 209., Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 31.

²⁵⁰ Atiya, **a.g.e.**, s. 305-306.

²⁵¹ Yonan, **a.g.e.**, s. 60.

²⁵² Bugünkü Hakkâri ili, 1550 yılında ocaklık haline getirilerek Van eyaletine bağlandı. Uzun süre bu statüde kalan kentin 1847 yılında bu statüsü kaldırılarak, sancak haline getirilen Van ile birlikte Erzurum'a bağlandı. Hakkâri, 1865'te Van'ın vilayet olmasıyla tekrar Van'a bağlandı. 1877-78 arası il olmuşsa da, daha sonra yeniden Van'a bağlandı. Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 32.

²⁵³ Sonyel, **a.g.e.**, s. 19.

Sultan Selim'in Safevileri Çaldıran'da yenilgiye uğratmasıyla Hakkâri ve Kuzey Mezopotamya Osmanlı denetimi altına girdi.²⁵⁴ Ancak bölge Osmanlı Devleti ile Nesturiler arasında sürekli el değiştirdi. 1548 yılında Hakkâri bölgesinde yeniden, fakat bu sefer kalıcı bir Osmanlı hâkimiyeti tesis edildi.²⁵⁵

Nesturiler, Osmanlı yönetimine ilk girdiklerinde diğer Ortodoks din grupları gibi Ermeni Milleti kategorisine dâhil edildiler. Gayri Müslim cemaatlere ait defterlerde, devlet karşısında Nesturilerden sorumlu olan kişiden, patrik olarak değil de, Osmanlıca lügatlerde²⁵⁶ Ermeni piskoposu olarak tanımlanan marhasa ya da murahhasa olarak belirtilmesi, bu görüşü desteklemektedir. Fakat Nesturilerin Ermeni Milleti içerisinde sayılmaları kâğıt üzerinde olmaktan ileri gitmedi. Nesturiler, 1864 yılında Ermenilerden ayrı bir millet olarak tanınmak için girişimlerde bulundularsa da istediklerini elde edemediler.²⁵⁷

Osmanlı Devleti diğer gayrimüslim tebaaya tanıdığı bütün ayrıcalıkları Nesturilere de tanıdı. Bu sayede Nesturiler din ve kültürlerini serbestçe yaşayabildiler. Bu hoşgörü ortamında XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar, aşağı yukarı dört yüz yıl kadar dinsel ve kültürel bakımdan asimile olmayıp varlıklarını sürdürebildiler.²⁵⁸ Birbirine düşman Osmanlı ve İran arasında sıkışan Nesturiler, aynı zamanda Kürt kabileler tarafından etrafları çevrilmiş vaziyetteydiler. Dış dünyadan ve uygarlıktan çok ayrı kaldılar ve uzun bir tecrit dönemi yaşadılar. Bu tecrit döneminde eski din bilimsel araştırma geleneklerini unuttular ve oldukça cahilleştiler. Bu dönemde dışarıdaki

²⁵⁴ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 32.

²⁵⁵ İleri, **a.g.m.**, s. 141.

²⁵⁶ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara: 1998, s. 684; A.Yeğin, A. Badıllı, H. İsmail, İ. Çalım, **Osmanlıca-Türkçe Büyük Lügat**, Tür Dav Yay., İstanbul: 1981.

²⁵⁷ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 37-38; Nesturi Patriğinin devlet tarafından resmen tanındığını iddia edenlerin olmasına rağmen ne Osmanlı arşivinde her hangi bir belgede ne de Nesturiler üzerine yazılan kitapların büyük çoğunluğunda böyle bir tanınmayı gösteren her hangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Osmanlı'daki modernleşmeden diğer azınlık milletlere nazaran Nesturiler pek pay alamadılar. Tanzimat sonrası, 1860'lı yılların başlarında azınlık milletlere, kiliselerinin mutlak egemenliklerinden çıkaracak "milli meclisler" kuruldu ve onlar için "milletler nizamnamesi" çıkarıldı. En son olarak 1913'te Rum, Rum Katolik, Ermeni, Ermeni Katolik, Bulgar Eksarlığı ve Keldani Nizamnameleri yeniden düzenlendi. Her iki modernleştirmeden nasibini almayan yegâne kilise ve cemaat ise Nesturiler oldu. Bunun sebebi Devletin Doğu'da Ermenilerden başka bir Hıristiyan topluluğun bulunduğunu kabul etmek istememesidir. Zira tanınan her yeni topluluk devlet açısından yeni bir sorunun ve bir veya birkaç yabancı devletin artan baskısı anlamına gelmektedir. Suavi Aydın, "Doğu ve Batı Hıristiyanlığı Arasında Son Hesaplaşma: Modernleşme ve Doğu Hıristiyanlığı Üzerinde Misyon Faaliyetleri", **Süryaniler ve Süryanilik**, yay. haz. Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. III, Orient Yayınları, Ankara: 2005, s. 121-122.

²⁵⁸ İleri, **a.g.m.**, s. 141.

Hıristiyan dünyasından tek ilişki kurdukları, kendilerini Katolik Kilisesiyle birleştirmek isteyen Fransız misyonerlerdi. Fakat onlar da Nesturilerin açılımlarına her hangi bir katkıda bulunmadılar. Bu nedenle Batılı Protestan misyonerlerin faaliyetlerine kadar Nesturiler hakkında pek bir kayıt ve arşiv malzemesi yoktur. Protestan misyonerlerin, aralarında faaliyet gösterdikleri Nesturiler üzerine eserler kaleme almaları onların Batı kamuoyunda tanınmalarını sağladı.²⁵⁹

Patrik IV. Simeon devrinde, 1450'ye doğru ruhani reislikte veraset usulünün benimsenmesiyle Nesturilerde patriklik bir aile içinde kuşaktan kuşağa geçmeye başladı. Patrik evlenmediğinden patriklik amcadan yeğene geçmekteydi. Veraset sistemi ilk zamanlar iyi işlemişse de birkaç kuşak sonra Nesturilerin ikiye bölünmesine yol açtı. Çünkü XV. yüzyılın ortalarında, yani veraset sistemi uygulanmaya başladıktan yüzyıl sonra Nesturi halkı bu durumdan rahatsız oldu. Bazı aileler bu sistemi kaldırmak için harekete geçtiler. Cemaatin büyük bir bölümünün desteğini alan bazı piskoposlar, 1551'de Patrik Şimun Bar Mama öldüğünde onun yerine, patriğin yeğeni Denha'yı değil de daha uygun gördükleri piskopos John Sulaka'yı seçtiler. Onun seçilmesi Nesturi Kilisesinde parçalanmaya neden oldu. Çünkü Sulaka birçok taraftarıyla birlikte Katolikliği benimseyerek Roma Katolik Kilisesine bağlılığı kabul etti. Bunun üzerine 1553 yılında Papa tarafından ona Keldani²⁶⁰ patriği unvanı verildi. Böylece Nesturi cemaati ikiye bölünmüş oldu ve ayrılan taraf "Keldani Kilisesi" adı altında teşkilatlandı. Üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan Katolik misyonerlik faaliyetleri, Nesturilerin bölünmesinde en büyük rolü oynayan etkendi.²⁶¹

XIX. yüzyılın ortalarına kadarki Nesturi tarihini konu edinen eserlerin olmaması nedeniyle Nesturilerin bu dönemki tarihi pek fazla belirgin değildir. Mevcut bilgilere göre, 1553'teki ilk bölünmeden sonra Nesturilerin Roma Katolik Kilisesine birkaç defa bağlandıkları söz konusudur, ancak onların Nesturi Kilisesinden hangi tarihlerde ayrıldıkları ve tekrar geri dönüş yaptıkları konusu biraz karışıktır. Katolikliğe geçmeyen Nesturiler Denha'nın patrikliğiyle veraset devam ettiler. Onun iki ardılından VI. Elias

²⁵⁹ Atiya, **a.g.e.**, s. 268-306.

²⁶⁰ Katolik Nesturiler için kullanılan Keldani kelimesi Babil'deki eski Kalde bölgesinden türetilmiştir. Keldani terimi ilk olarak 1445'te Papa Eugenius tarafından Kıbrıs Nesturilerini ayırt etmek için kullanılmıştır.

²⁶¹ Atiya, **a.g.e.**, s. 307; Nikitin, **a.g.m.**, s. 209; "Keldani Katolik Kilisesi" **Ana Britanica**, C. XIII, Ana Yay., İstanbul: 1989, s. 148.

1607'de, VII. Elias 1657'de, Keldani Patriklerinin silahını elinden almak için Katolik olduklarını ilan ettiler. Bu durumda Papa tarafından tanınan iki Katolik Patrik ortaya çıktı. Elias kanadında Roma ile olan bağlar o kadar zayıftı ki, bu iki patriğin halefi Roma'yla bağları kopardı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında patriklik makamına göz diken ve kendi hanedanını kurmak isteyen Diyarbakır Başpiskoposu Yusuf, patriklik iddiasını güçlendirmek için Elias kolundan ayrıldı ve Roma'ya başvurarak Katolikliğe geçti. 1826'da Elias kolu tekrar Roma'ya bağlandı. Bu gelişme üzerine Papa, Diyarbakır kolunu terk etmesi konusunda ikna edilince bu grup, o yıl içinde tekrar Nesturiliğe döndü.²⁶²

XIX. yüzyılda himayelerine almak için birbirleriyle nüfuz mücadelesine giren İngilizler ile Ruslar, Ermeni milletiyle Nesturilerin saf birliği yapmalarını istemekteydiler. Onların gayretine rağmen iki Doğu Hıristiyan millet arasında bir birliktelik sağlanamadı. Hatta Ermeniler ihtilalci örgütlerine katılmadıkları için Nesturilere düşmanlık gösterdiler; kiliselerini yıktılar, bir kısım Nesturi'yi öldürdüler. Nesturilerin Ermenilere yakınlık göstermemesinde, onların fikir bazında olmasa da henüz fiilen devlete bağlılıkları en büyük etkendi.²⁶³

Nesturi halkının en yakın komşuları Kürtlerdi. Nesturiler ve Kürtler birbirlerinden ayrı köylerde yaşamakta iken, kentlerde karışmaktaydılar. Her iki millet de çoğunlukla aşiretler şeklinde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Kürt kabileler arasında olduğu gibi Nesturi kabileler arasında da kavga eksik olmamaktaydı. Bu durum, aşiretler ve onlara bağlı alt örgütlenmeler arasında sosyal birlik olmamasından kaynaklanmaktaydı.²⁶⁴ Diğer taraftan Nesturi ve Kürt kabileler arasında ufak tefek çatışmalar olduğu görülmekteydi. Fakat iki milletin arasındaki düşmanlık uzun

²⁶² Sulaka Roma'dan Diyarbakır'a döndüğünde tutuklandı ve cezaevinde öldü. Keldani Patriği Sulaka'nın halefi Ebedyışu da (1555-1567) Roma'ya bağlı kaldı. Onun iki halefi Roma'ya kuşkulu bir bağlılık göstermişlerse de, ondan sonraki Patrik döneminde Roma'yla ilişkiler tekrar düzene girdi. Sonraları zaman zaman kopan bağlar 1670, 1770 ve 1830 yıllarında tamir edilerek yeniden birleşme sağlandı. 1830'da son birleşmede oluşturulan Keldani Patrikliği günümüze kadar kesintisiz bir şekilde varlığını sürdürdü. Atiya, **a.g.e.**, s. 307-308; "Keldani Katolik Kilisesi" **Ana Britanica**, s 148.

²⁶³ Mim Kemal Öke, **Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)**, Bilge Karınca Yay., İstanbul: 2002, s. 187; Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul: 1991, s. 135.

²⁶⁴ Yonan, **a.g.e.**, s. 62.

sürmemekteydi. Çünkü bu tür çatışmalardan birkaç hafta sonra Kürt ve Nesturi liderler bir araya gelerek barış yaparlardı.²⁶⁵

1840'lerden önceki Nesturi ve Kürt kabilelerin arasındaki çatışmaları, Nesturi ve Kürt ayrımı yapmaksızın, iki milletin kendi kabileleri arasındaki mücadelesi gibi düşünmek gerekir. Çünkü daha o dönemde, hem Nesturilerde hem de Kürtlerde etnik kimlik ve dini taassuptan ziyade, kabile çıkarları baskındı. Bu nedenle onların kendi soydaşlarına karşı birbirleriyle ittifak ettikleri sık karşılaşılan manzaralardan biriydi.²⁶⁶ “Kurds of the Otoman Empire” isimli kitabın yazarı David Magie'nin Kürtlerle ilgili raporunda Nesturilerle Kürtler arasındaki ilişki şöyle anlatılır: “Kürtler, bazı Nesturi aşiret üyelerinden birini öldürdüğünde diğer bir Nesturi aşiretine giderek sığınabilirdi. Sığındıkları aşiretin reisine göre bu Kürtler onun misafiriydiler. Eğer öldürülen Nesturi'nin öcünü almak için peşinden gelen olursa, himayeci Nesturi kendisine sığınan Kürtlere emniyetli bir yere ulaşıncaya kadar refakat ederdi.”²⁶⁷ Bunun yanı sıra iki millet arasında bölgesel bir dayanışmanın olduğu görülür. 1838'de devlete isyan bayrağını açan Kürt lider Bedirhan Bey²⁶⁸ Osmanlı ordusu tarafından kuşatıldığında, kurtarılması için yola çıkan birliğin içinde Kürtlerin yanında Nesturilerin de olması bölgesel dayanışmayı kanıtlar niteliktedir.²⁶⁹ Nesturilerle Kürtler arasındaki uyum Kürt liderlerin şehir dışına çıktığında, kendi yetkilerini Nesturi Patriğine devretmesinde ve haremini ona emanet etmesinde de görülmekteydi.²⁷⁰

Nesturiler ve Kürtler birbirlerinin bayramlarına saygı gösterirler ve bayramlarda karşılıklı ev ziyaretlerinde bulunurlardı. Müslümanların Nesturilere ait azizlerin türbelerini ziyaret ettikleri bile olmaktaydı.²⁷¹ Bölgedeki törenlerde Kürt lideriyle

²⁶⁵ William Chauncey Emhart -George M. Lamsa, **The Oldest Christian People**, The Macmillan Company Yay., New York: 1926, s. 85-86.

²⁶⁶ Yonan, **a.g.e.**, s. 62.

²⁶⁷ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 42.

²⁶⁸ Bedirhan Bey, Cizre bölgesinde uzun yıllar devlet adına yöneticilik yapan Azizi veya Azizan lakabıyla anılan aileden gelmektedir. Daha önce mütesellimlik (sancak yöneticiliği) yapan Bedirhan Bey, II. Mahmut döneminde Redif askeri teşkilatının kurulmasıyla “redif miralayı (albayı)” olmuştur. Tanzimat'ın uygulanmaya konulmasıyla Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olan Cizre havalisinin bir kısmının Musul Eyaletine bağlanması sonucu Bedirhan Bey Musul Valisi ile sorunlar yaşamaya başlamıştır. İleri, **a.g.m.**, s. 161-163.

²⁶⁹ Martin Van Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, çev. N.Kıraç vd., İletişim Yay., İstanbul: 2005, s. 131.

²⁷⁰ Atiya, **a.g.e.**, s. 313.

²⁷¹ Yonan, **a.g.e.**, s. 62.

Nesturi Patriği yan yana otururlardı.²⁷² Bazen Kürt şeyhler ile Nesturi piskoposlar beraber halk festivallerine katılırlar, beraber yer içerler ve kabile işlerini tartışırlardı. Bunların yanı sıra Kürtlerle Nesturiler arasında borç alıp vermeler de olmaktadır.²⁷³ Kürtler ve Nesturiler arasında çıkan problemlerin çözümünde etkin rol oynayan Nesturi Patriği, Kürtler arasında da oldukça itibar görmekteydi. Kürt liderleri patriği davet ettiklerinde, onu bütün süvarileriyle karşılar ve konuk olacağı eve kadar ona eşlik ederlerdi.²⁷⁴ Hatta Kürt aşiretleri arasındaki problemlerde bile patriğin hakemliğine müracaat edildiği olurdu. Bazen de bunun tam tersi yaşanırdı. Nesturiler kendi aralarındaki problemlerde Kürt ağalarından aracılık yapmalarını isterlerdi.²⁷⁵ Bir Kürt atasözüne göre, Nesturilerle Kürtler arasında ancak bir “saç kılı” kadar ayırım vardı.²⁷⁶

Nesturiler, XVI. yüzyıldan beri Katolik misyonerlerden oldukça zarar görmüşlerdi. Fakat onların faaliyetleri Kürtlerle Nesturilerin aralarındaki ilişkilere zarar vermemişti. Çünkü Katolik misyonerler o zamanlar rakipsizdiler ve Nesturilere politik destek vaat etmemişlerdi. Gayet dostane bir şekilde seyreden Nesturilerin Kürtlerle olan ilişkileri, Protestan misyonerlerin gelmesiyle 1840’larda bozulmaya başladı. Çünkü misyonerler Müslümanlara karşı Nesturilere eğitim ve sosyal yardım boyutlarını aşan politik yardım vaatlerinde bulunmuşlardı. Üçüncü bölümde geniş olarak yer verilecek olan misyonerler faaliyetleri, süreklilik arz eden Kürt-Nesturi çatışmalarına sebep olduğu gibi, Nesturileri Osmanlı Devleti’ne isyana kadar götürdü.²⁷⁷

Hem Osmanlı yönetiminden hem de Kürtlerden daha özgür kalmaya hatta bağımsızlık hayalleri kurmaya başlayan Nesturilerle Kürtler arasındaki ilk ciddi çatışmalar, 1843 ve 1846 yıllarında gerçekleşti. Botan Beyi Bedirhan’ın bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği saldırılarda 20.000 civarında Nesturi hayatını kaybetti. Bu arada birkaç bin Nesturi, Kürtlerin saldırılarından canını kurtarabilmek için Osmanlı tarafından Rusya’nın Kafkasya topraklarına kaçtı. Olay sonrasında Batılı büyük devletlerin Nesturiler nezdinde müdahaleleri görülmeye

²⁷² Öke, **Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)**, s. 186.

²⁷³ Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 85-86.

²⁷⁴ Foggo, **Kırmızı Püskül: 1843-1846 Nesturi Katliamı**, Chiviyazilari Yay., İstanbul: 2002, s. 29.

²⁷⁵ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 42.

²⁷⁶ Öke, **Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)**, s. 186.

²⁷⁷ Atiya, **a.g.e.**, s. 313; İleri, **a.g.m.**, s. 155; Nikitin, **a.g.m.**, s. 209.

başladı.²⁷⁸ Başta İngiltere olmak üzere büyük devletlerin uyguladıkları baskı sebebiyle Osmanlı Devleti Kürt liderleri cezalandırmak zorunda kalmıştı. Bundan sonra Nesturi Patriği, korunmak ve destek istemek için büyük devletlere başvurmayı adet edinir oldu. Kürtlerle Nesturiler arasında oluşan uçurum bir daha kapanmamak üzere gittikçe büyüdü.²⁷⁹

Rusya çevirmiş olduğu birçok entrika sonucu Kürt ve Nesturiler arasındaki sürtüşmelerin artmasına zemin hazırlamaktaydı. Nesturileri Rus kuvvetlerine katılmaya ikna etmek için onlar üzerine Kürtleri kışkırtmaktaydı. Osmanlı-İran sınırı üzerinde bulunan Tergavar ve Mergevar bölgelerindeki Rus kışkırtması oldukça etkiliydi. Bir defasında da Rusya, Kürt saldırısı sebebiyle Urmiye'ye kaçan bir Nesturi köyünün halkını Kürtlere karşı silahlandırmıştı.²⁸⁰

Kırım Savaşı sırasında Kürt aşiret reisi İzzettin Şir'in Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği isyana katılan Nesturiler, 1878'e kadar önemli bir olay çıkarmadılar. 93 Harbi sırasında bir kısım Nesturi, bölge halkı ile çarpışmalara girerken bir kısım Nesturi de Türklere karşı Ruslarla işbirliği yaptı.²⁸¹ Kürtlerle Nesturiler arasında bozulan ilişkiler 1890'da II. Abdülhamit tarafından Hamidiye Alayları'nın kurulmasıyla hız kazandı.²⁸²

Misyonerlerle sıkı ilişkiler içerisinde olduğu görülen Nesturilerin, XIX. yüzyılda Osmanlı hükümeti tarafından çeşitli yollarla devlete kazandırılmasına ve bağlılıklarının artırılmasına çalışıldı. Önce patriğe hediyeler verildi. Maaş bağlandı. Nesturilerin meskûn oldukları yerin ortasında bir kaza merkezi tesis edildi ve kaymakamlık görevine 2.500 kuruş aylıkla patriğin yeğeni David Efendi atandı. Aynı zamanda nahiye müdürlerine maaş bağlandı. Fakat bu teşvikler de Nesturilerin yabancılara karşı tavrını değiştirmeye yetmedi.²⁸³

XIX. yüzyılın sonunda Nesturi Patriği Revil, Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz bir tavır içerisindeydi. Hatta kendisine bağlı olan meliklere yazmış olduğu bir mektupta,

²⁷⁸ Atiya, **a.g.e.**, s. 314.

²⁷⁹ Atiya, **a.g.e.**, s. 314.

²⁸⁰ Sonyel, **a.g.e.**, s. 86-87.

²⁸¹ İleri, **a.g.m.**, s. 156.

²⁸² Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 43.

²⁸³ İleri, **a.g.m.**, s. 156-157.

isyan çıkarmak için hazır olmalarını istemekteydi. Diğer taraftan Sultan II. Abdülhamit'e hakaretler savururken, Rusya'dan övgülerle bahsetmekteydi.²⁸⁴

Ağustos 1914'te I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı hükümeti Nesturiler arasında Rus entrikalarının devam ettiğinin farkındaydı. Van valisi Tahsin Paşa 22 Ağustos 1914'te patriği şehre davet ederek kendisiyle görüştü. Tahsin Paşa ondan, savaşa girdiği takdirde Rusya'nın değil, Osmanlı safında yer almasını ya da en azından tarafsız kamasını istedi. Osmanlı Devleti Van valisi aracılığıyla Patrik Benyamin'e çeşitli hediyeler göndererek Nesturilerin idari, mali, dini ve eğitim konusundaki her türlü şikâyetlerinin ele alınıp çözüleceğine dair güvence verdi. Fakat Patrik kesin bir görüş bildirmeden Van'dan ayrıldı. Aynı zamanda, I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'nın Musul konsolosu da ajanları vasıtasıyla Nesturi Patriğini tarafsız kalması için ikna etmeye çalıştı. Karşılığında ise Osmanlı Devleti'ndeki bütün Nesturilerin güvenliğinin kesin olarak sağlanması garantisini verdi. Ancak bu teklif de Nesturi Patriği tarafından reddedildi.²⁸⁵ Patriğin amcası Nemrut Efendi'nin öncülüğündeki bir kısım Nesturi ise tarafsızlık politikası gütmekteydi. Patrik, hayallerini kurduğu bağımsızlık emellerini gerçekleştirebilmek için savaşın başlamasıyla birlikte faaliyete geçti. Önce kendisine muhalefet eden amcası Nemrut Efendi'yi öldürttü. Daha sonra da Rus kumandanıyla anlaştı ve 10 Mayıs 1915'te seferberlik ilan ederek Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma başlattı. Ayaklanmanın liderliğini Osmanlı Devleti'nin bir temsilcisi, Urmiye fahri konsolosu olan Nesturi, Aga Petros üstlendi. Bu ayaklanmayla Van'ın Ruslar tarafından işgaline zemin hazırlayan Nesturiler, bazı Kürt aşiretleriyle de birleşerek Müslüman halka saldırdılar ve çeşitli katliamlar yaptılar. Ancak Rus ordularının geri çekilmesiyle çareyi İran'a kaçmakta buldular. Fakat kaçarken de geçtikleri yerleri yakıp yıktılar, yağmaladılar ve buraların halklarını katlettiler.²⁸⁶

Osmanlı yetkilileri Nesturilerin karşı tarafta yer almaması için ellerinden geleni yaptılar. Ancak yabancı devletlerin misyonerleri, ajanları tarafından çeşitli vaatlerine

²⁸⁴ Nesturi Patriğinin mektubu için bkz: BOA., İ. HUS., 4/1310/Ra/06.

²⁸⁵ Sonyel, a.g.e., s. 86-87.

²⁸⁶ Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, s. 187; Bilge, a.g.e., s. 101; Sonyel, a.g.e., s. 86, 92; İleri, a.g.m., s. 156-157.

kanan Nesturiler kendilerini I. Dünya Savaşı'nın içinde buldular. Önce Ruslar, onların savaştan çekilmesiyle İngiltere tarafından kullanıldılar.²⁸⁷

Hakkâri dağlarından Musul ovalarına inerek Osmanlı ordularına karşı Rusların yanında savaşan Nesturiler, gönüllü alaylar oluşturdular. Böylece 40.000 Nesturi yaşadıkları yerleri terk etti. Bağımsızlık kazanma umutlarıyla intihar sayılabilecek bir yola girdiklerinin farkında değillerdi.²⁸⁸

Nesturiler, I. Dünya Savaşı öncesinde büyük güçlerin, özellikle 1890'lardan itibaren misyonerler, ajanlar ve konsolosların sayesinde birçok entrikalara katılmışlarsa da kendilerini yönetenlere karşı silahlanmamışlardı. Bu Nesturilerin ilk ve son ciddi başkaldırısıydı. Papaz John B. Panfil'e göre, "Nesturiler savaş öncesinde Güneydoğu Anadolu'nun tepeliklerinde oldukça mutlu yaşamaktaydılar. İki yüzyılı aşkın bir süredir ciddi bir sıkıntıları olmamıştı. Müslüman kabileler tarafından etrafları çevrilmiş olmalarına rağmen, Avrupalıların bu bölgeye gelişinden önce bu Müslümanlar onlara karşı oldukça arkadaşça davranmışlardı." I. Dünya Savaşı'nda Nesturilerin komutanlığını üstlenen Aga Petros ise "1914'ün başlarında her şey çok sakindi ve biz mutluyduk" şeklinde yorum getirerek üzüntüsünü ve pişmanlıklarını ifade etmişti. Ancak son pişmanlık fayda vermeyecekti. Çünkü bağımsızlık için I. Dünya Savaşı'nı büyük bir fırsat olarak değerlendiren Nesturiler, terk ettikleri topraklara bir daha geri dönemeyeceklerdi.²⁸⁹

2.4 Osmanlı Nesturilerinin Siyasi İçtimai İktisadi ve Kültürel Durumları

2.4.1 Yerleşim Yerleri Nüfusları ve Geçim Kaynakları

Nesturiler, I. Dünya Savaşı'ndan önce İran ile Osmanlı Devleti sınırını teşkil eden ve Musul'a kadar uzanan dağ silsilesinin eteklerinde yaşamaktaydılar.²⁹⁰ Kabaca Osmanlı ve İran Nesturilerinin yaşadıkları bölge Van, Musul ve Urmiye üçgeniydi. Ayrıca Osmanlı ve İran'ın yanında Çin ve Hindistan'da da çok sayıda Nesturi

²⁸⁷ Sonyel, **a.g.e.**, s. 84-92.

²⁸⁸ Atiya, **a.g.e.**, s. 314-315.

²⁸⁹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 84-92.

²⁹⁰ **BAO.**, DH. EUM. YŞB, 23/113.

yaşamaktaydı.²⁹¹ Osmanlı Nesturileri, geçilmesi zor ve ulaşılmaması imkânsız olan Büyük Zap suyunun kaynağı boyunca ve bunun bazı kolları etrafında yaşamaktaydılar. Buralarda Aşağı ve Yukarı Tiyari, Tuhup, Valto, Tal, Diz, Baz ve Cilo isimlerinde büyüklü küçüklü sekiz aşiret halinde hayatlarını sürdürmekteydiler.²⁹² En yoğun buldukları yer Hakkâri bölgesiydi. Hakkâri Sancağı'nın merkezi olan Çölemerik ve civarında kümelenmişlerdi. Çölemerik'in doğusunda ve güneyinde en büyük iki Nesturi aşireti olan Tiyari ve Tuhup aşiretleri yaşamaktaydı.²⁹³ Çölemerik ve Gevar (Yüksekova) kazalarında bulunan Nesturiler toplu halde iken başka yerlerdeki dağınık bir şekilde yaşamaktaydı.²⁹⁴ Aşiretlerdeki köy sayılarının fazla ve köylerdeki hane sayılarının az olması (en fazla 80), Nesturi aşiretlerinin dağınık bir yerleşim biçimine sahip olduğuna işaret eder. Nesturiler, Hakkâri'de nüfus olarak yoğun olmalarına rağmen Müslümanlarla kıyaslanınca azınlıkta kalmaktaydılar. Müslüman çoğunlukla aynı bölgede olsalar da onlardan farklı yerleşim birimlerinde yaşamaktaydılar.²⁹⁵

Konsolos Taylor'un Kont Klarendon'a yazdığı rapora göre Osmanlı Devleti'nde yaşayan aşiret ve reaya Nesturilerinin toplamı 111.010'dur. Bu nüfusun aşağı yukarı üçte ikisini aşiret Nesturileri teşkil etmektedir. Bu raporda Aşağı ve Yukarı Tiyari aşiretleri birlikte değerlendirilmiş ve Tal aşiretine yer verilmemiştir. Konsolos Taylor'un raporuna göre Nesturi aşiretlerinin nüfusları aşağıdaki gibidir:

Aşiret Nesturiler	Hane	İnsan
Tiyari	2.500	15.000
Cilo	2.000	12.000
Diz	2.400	14.400
Tuhup	1.500	9.000
Baz	1.700	10.200
Valto	650	3.900
Toplam		76.500
Reaya Nesturiler		34.510
Genel Toplam		111.010 ²⁹⁶

²⁹¹ BOA., Y.PRK.DH., 9/26 ; Nikitin, a.g.m., s. 207-208.

²⁹² Nazmi Sevgen, "Kürtler" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. II, S. 12, Eylül 1968, s. 46; Hatip Yıldız, "Bedirhan Bey ve Nasturiler", **Süryaniler ve Süryanilik**, yay. haz. Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. I, Orient Yay., Ankara: 2005, s. 164.

²⁹³ BAO., DH. EUM. YŞB, 23/113.

²⁹⁴ BOA., İ.HUS., 4/1310/Ra/06.

²⁹⁵ Muzaffer İlhan Erdost, **Şemdinli Röpörtajı**, İstanbul: 1987, s. 65.

²⁹⁶ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)**, çev. Şinasi Orel, Bilgi Yay., Ankara: 1986, s. 86-87.

Osmanlı arşiv belgelerine göre Van vilayetindeki Nesturi nüfusu, 1895 yılı itibariyle 70.000–80.000 arasında,²⁹⁷ 1907 tarihinde 80.000 civarındadır.²⁹⁸ Nüfus bakımından en büyük Nesturi aşireti, Tiyari'dir. Bu aşiret toplam yirmi yedi köye sahiptir. En büyük köyü Hoşut, seksen haneye sahipken, diğerleri on ila kırk haneye sahiptir. Osmanlı arşiv belgelerine göre, büyüklük bakımından Tiyari'den sonra 24 köyden oluşan Tuhup aşireti gelir. Fakat Konsolos Taylor'un raporunda Tuhup aşireti en küçük aşiretlerden biri olarak gösterilmektedir. Tuhup aşiretinin, Cilo aşiretinden iki kattan daha fazla vergiyle yükümlü olduğu dikkate alınırsa Konsolos Taylor'un sıralamasının yanlış olduğu anlaşılabilir. Yine aynı belgeye göre, toplam kırk civarında köyden oluşan Diz, Baz ve Cilo aşiretleri 28.000 nüfusa sahiplerdi. Osmanlı topraklarında yaşayan Nesturilerin yanında 1895 itibariyle İran'da 40.000–50.000 Nesturi yaşamaktaydı. Ayrıca Hindistan ve Çin'de yaşayan çok sayıda Nesturi vardı.²⁹⁹

Erzurum, Van ve Bitlis Vilayetlerindeki nüfusun milletlere dağılımını gösteren Binbaşı Henry Trotter'in raporuna göre düzenlenen karşılaştırmalı tabloda, 1863'te Konsolos Taylor'a göre Nesturi nüfusu 110.000'dir. 1880 yılındaki istatistiklerde ise Charles Dike'a bir memuru tarafından gönderilen rapora göre 84.995, Ermeni Patriğinin Büyükelçiye verdiği bilgilere göre 85.000, Konsolos Yardımcısı Clayton'a göre 53.940, Bekir Paşanın teftiş sırasında topladığı resmi rakamlara göre 61.778 Nesturi bu vilayetlerde yaşamaktadır.³⁰⁰

Dağlık bölgelerde ikamet eden Nesturilerin yaşadıkları yerlerdeki hayat, doğa ve iklim şartları son derece elverişsizdi. Rus General Mayewski, onların meskûn oldukları bu yerleri "Küçük Asya'nın en ıssız yerleridir, medeniyetten eser yoktur" şeklinde tarif etmekte ve "bu yerleri gezerken çok korktuğunu" ifade etmektedir.³⁰¹ Onların yaşadıkları yerler küçük dağ sıraları ve bu dağ sıralarının arasındaki vadilerden oluşmaktaydı. Bu vadilerinden her birinde mevcut olan bir veya daha fazla köyde yaşıyorlardı. Buralarda yollar eğimli ve geçit vermeyecek kadar sapa olduğundan

²⁹⁷ BOA., Y.PRK.DH., 9/26.

²⁹⁸ BAO., DH. EUM. YŞB, 23/113.

²⁹⁹ BOA., Y.PRK.DH., 9/26.

³⁰⁰ Kemal Karpaz **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s. 229.

³⁰¹ Mayewski, Van-Bitlis Vilayetleri Askeri İstatistiği, çev. Binbaşı Sadık Bey, İstanbul: 1930, s. 315.

ulaşım oldukça zordu. Bu nedenle onların meskûn olduğu yerlerde at kullanılmamaktaydı. Ulaşım, ancak bu sapa yollardan geçebilecek tek hayvan olan katırlarla sağlanmaktaydı. Hatta bazı patikalar o kadar sarp ve dar idi ki, buralardan aşağıya inme riskini herkes göze alamazdı. Çünkü dikkatsizce atılan bir adım insanın hayatına mal olabilmekteydi.³⁰²

Yaşadıkları bölgede hava kışın çok soğuk, yazın ise oldukça sıcaaktı. Bu koşullar Nesturilerin yaşamlarını oldukça zorlaştırmaktaydı. Ayaklarını sıcak tutması için kendi yaptıkları, ipten örme ruşık denilen arıklar giyerlerdi. Bölgenin coğrafi yapısı Osmanlı Devleti'nin idaresini de zorlaştırmaktaydı. Vergi toplama içinde bu zorluk bariz bir Şekilde görünmekteydi.³⁰³

Nesturiler, geçimlerini genellikle hayvancılık (koyun ve sığır) ve tarım yaparak sağlarlardı. Fiziki ortam Şartları nedeniyle Nesturilerin yaşadığı bölgede ekonomik anlamda en önemli geçim kaynağı hayvancılıktı. Genellikle koyun ve sığır yetiştirirlerdi. Yetiştirdikleri kukbaş hayvanları İran, Musul ve Rusya'ya ihraç ederlerdi. Son derece dağlık bir bölgede yaşamalarından dolayı tarıma elverişli toprakları azdı. Bu nedenle Nesturilerin iyi bir tarımsal verim elde etmeleri mümkün değildi. Tarım yine de ikinci önemli geçim kaynağıydı. Darı en fazla ekilen bitkiydi. Sonbahar sonuna doğru tarlalardaki işlerin bitmesinden sonra erkeklerin bir kısmı para kazanmak amacıyla başka Őehirlere veya ülkelere giderlerdi. Bu bakımdan Őehirlerden Musul ve Halep, lkelerden Rusya en çok tercih edilen yerlerdi. Musul'a gidenler genelde kamıştan sepet yapma işiyle uğraşırlardı. En ok Cilo aşireti dışarıya işii göndermekteydi. Arıcılık, dokumacılık, rgclk, demircilik ve inşaat işiiliği de önemli uğraşlardandı. Ana ticaret yolları üzerinde bulunmadıklarından dolayı ticari faaliyetleri düşük seviyedeydi.³⁰⁴

2.4.2 İdari Yapıları

Nesturiler idari açıdan önce uzun bir süre Van, sonra bir süreliğine (1847–1865) Erzurum, daha sonra yine Van Vilayeti'ne (1865–1877), daha sonra da kısa bir

³⁰² BOA., Y.PRK.DH., 9/26; Foggo, a.g.e., s. 22-23; İleri, a.g.m., 144.

³⁰³ İleri, a.g.m., 144.

³⁰⁴ Foggo, a.g.e., s. 23.

süreligine vilayet olan Hakkâri'ye (1877–1878) bağlı kaldılar. Hakkâri'nin vilayetliğinin düşürülmesiyle tekrar Van Vilayeti'ne bağlı olarak yaşamlarını sürdürdüler.³⁰⁵ Gerçekte ise Nesturiler, Patrikleri idaresinde Hakkâri Kürt Emirinin iktidarını kabul etmiş durumdaydılar. Nesturilerin ve Kürtlerin yaşadığı Hakkâri bölgesinde Başkale'de oturan Hakkâri Emiri hükümdar, Nesturi Patriği ise emirin derebeyi konumundaydı. Patrik, Hakkâri Emiri sefere çıkacağı zaman ona silahlı bir müfreze temin etme yükümlülüğündeydi. Bunlara karşın Patrik, Hakkâri Emirinin kurullarına katılırdı. Diğer taraftan iç savaşta ve Hakkâri Emirliğinin taht mücadelelerinde patriğin tutumu büyük bir öneme sahipti.³⁰⁶ Nesturilerin çoğu politik olarak Kürt aşiret liderlerinin egemenliğinde olmakla birlikte bunun tam tersi de görülmekteydi. Dağlı Nesturiler bazı yerlerde Kürt köylülerini idarelerine almışlardı.³⁰⁷

Nesturiliğin en yüksek makamında bulunan Patrik, sadece Mezopotamya'daki Nesturilerin değil aynı zamanda bu inancı benimseyen bütün Nesturilerin dini lideriydi. Osmanlı topraklarında yaşayan Nesturilerin yanı sıra Hindistan, Çin ve İran'da yaşayan Nesturilerin de dini yönden Koçanis köyünde ikamet eden patriğe bağlı olmaları, diğer bir ifadeyle bu memleketlerdeki bütün Nesturi dini reislerinin atama ve tayin işlerine Patriğin bakması, onun siyasi önemini artırmaktaydı.³⁰⁸

XVI. yüzyılda Nesturilerin Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamaya başladıkları tarihten itibaren Patrik, dini liderliğinin yanında Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Nesturilerin dünyevi liderliğini de üstlendi. Bu Nesturi Patriğinin, Osmanlı idaresindeki diğer azınlık milletlerin liderleri olan Patriklerden ayrılan önemli bir yönüdür. Osmanlı Devleti'nde uygulanan millet sisteminin bir gereği olarak dini işlerin yanı sıra evlenme, boşanma vb. konularda bütün Patriklere bir ölçüde bağımsızlık tanınmakla birlikte, Nesturi Patriği bütün konularda yetkili kabul edildiği görülmektedir.³⁰⁹ Osmanlı topraklarındaki Nesturilerin dini ve dünyevi işlerinde en büyük lider konumunda olan Patrik, davalarda hâkim pozisyonundaydı. Onun gücü ve otoritesi asla tartışılmazdı.³¹⁰ Halkın iç yönetiminde etkin olan ve patriğe danışmanlık yapan melikler, Patrik

³⁰⁵ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 32-36.

³⁰⁶ Celil, **a.g.e.**, s. 136; Yıldız, **a.g.m.**, 165.

³⁰⁷ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, çev. Banu Yalkut, İletişim Yay., İstanbul: 2003, s. 172.

³⁰⁸ **BOA.**, Y.PRK.DH., 9/26.

³⁰⁹ Atiya, **a.g.e.**, s. 319.

³¹⁰ Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 81.

tarafından seçilir, atanır ve azledilirlerdi. Örneğin, 1892 tarihinde Nesturilerden Tiyari aşireti reisi Melik İsmail, Müşir Derviş Paşa'ya gelerek kendisinin ve halkının hükümete itaatini ve vergilerini ödeyeceğini bildirmişti. Bunu öğrenen Nesturi Patriği Revil, oldukça hiddetlenerek, Melik İsmail'i aforoz edip meliklikten azletmiş, ve meliklik mührünü ondan almıştı.³¹¹

Her kabilenin başında bir melik mevcuttu. Melikler başka bir kabileye savaş açma ve onunla barış yapma yetkisine sahiplerdi.³¹² Melikler halkın iç yönetiminde etkin olsalar da dış işlerde son söz hakkı patriğe aitti. Meliklerin yönetimindeki bazı kabilelerde iktidar veraset yoluyla geçmekte olup bir aileye mensuptu. Bu kabile reisleri Patrik tarafından azledilmedikleri sürece, ölünceye kadar vazifelerini sürdürürlerdi. Diğer kabilelerde ise reisler köy temsilcileri tarafından oldukça kısa bir süre için seçilirlerdi.³¹³

Nesturi Patriklerinin cemaati üzerindeki otoritesi giderek zayıfladı. Birçok konuda kendi başlarına hareket etmeye başlayan bazı melikler, XIX. yüzyılda Nesturi Patriğine muhalefet etmeye başladılar. Hatta eskiden beri patriğe vermekte oldukları vergileri kestiler. Bu durum patrikhane gelirinin ciddi olarak azalmasına sebep oldu.³¹⁴ Bununla birlikte halk arasında Patrik hakkında birtakım söylentiler çıktı. Patrik, Osmanlı hükümetinden maaş almasından dolayı Nesturi cemaati tarafından kendini hükümete satmakla ve kendi çıkarlarını halkın çıkarlarından üstün tutmakla suçlandı. İngiltere Van Konsolosu Clayton'a göre bu durum, aşiret reislerinin ve patrikhane görevlilerinin patriğe dış bilemesine ve onların verilen görevleri çoğu zaman yerine getirmemelerine neden olmuştu. Clayton, raporunda bu durumu şöyle ifade etmekteydi:

“...Geleneklere uymayan, verilen içkiyi içen Mar Şemun'un otoritesi zayıflamış ve itibarını kaybetmiştir... daha öne hiç kimse Mar Şemun'un payını vermeden hayvanlarından veya sürüsünden yararlanmazdı ama şimdi maddi endişeler araya girdi ve Nesturi halk patriğe neden bu kadar vermeliyiz, ürünümüzü kendimiz için daha iyi koruruz...”³¹⁵

³¹¹ BOA., Y. MTV., 69/77.

³¹² Kadir Albayrak, **Keldaniler ve Nasturiler**, Vadi Yay., Konya: 1997, s. 84.

³¹³ Foggo, **a.g.e.**, s. 29-32.

³¹⁴ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 45.

³¹⁵ İleri, **a.g.m.**, s. 143; Şimşir, **a.g.e.**, s. 365.

Nesturilerin bir kısmında aşiret, diğer kısmında yerleşik yaşam tarzı hâkimdi. Reislerine derin bağları olan aşiret Nesturileri çoğunlukla silahlı olurlardı. Göçebe hayat tarzını benimsemeleri ve ulaşılması zor dağlarda yaşamaları yapılarını etkilemiş ve onlara güvenlik ve cesaret hissi kazandırmıştı. Aşiret Nesturileri cesur olduğu gibi aynı zamanda iyi silah kullanırlardı. Fakat genellikle cehalet içinde kalmışlardı ve vahşi bir yapıya sahiplerdi.³¹⁶ Nitekim İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası memurlarından Rich, “Narrative of a Residence in Koordistan” isimli eserinde “Nesturi aşiret bölgesinden geçen bir Türk’ün, en asabi Kürtlerden ziyade Nesturilerden korktuğunu” ifade etmekteydi.³¹⁷ Aşiret Nesturileri, yaşadıkları yerler ve yaşam biçimleri sayesinde tamamen veya kısmen vatandaşlığın vermiş olduğu yükümlülükten kurtulmuşlardı. Bu şartlar onların devlete karşı bağımsız hareket etmelerini kolaylaştırmış olduğundan, genelde yasaları dinlemezler ve vergilerini vermezlerdi. Kısacası vatandaşlığın doğal zorunluluklarından sıyrılmış olarak neredeyse bağımsız bir şekilde yaşarlardı. Bununla birlikte kendi aralarında anlaşmazlıklar eksik olmazdı ve sürekli birbirleriyle çatışarlardı.³¹⁸ XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, Nesturi aşiretlerini düzenlemeye gitmek istedi. Diz, Baz ve Cilo kabileleri Osmanlı askerine karşı gelmediklerinden bir bölük piyade askeriyle ıslahı ve kontrolü sağlanabilirken, diğer üç aşiret, Tiyari, Tuhup ve Tal devlete karşı itaatsizliğinden dolayı ancak bir tabur askerle kontrol altında tutulabilecek güçtelerdi.³¹⁹ Hükümetin kontrolüne girmek istemeyen dağlı aşiretler biraz baskı görünce konsoloslara müracaatı alışkanlık haline getirmişlerdi.³²⁰

Tiyari ile Tuhup Nesturi aşiretlerinin en güçlüleriydiler. Çölemerik’te nüfus sayımı yapıldığı zaman bunu yanlı değerlendiren ahalinin kaçarak Tiyari’de toplanması, Nesturi aşiretlerinin kibirlenmesine neden olmuştu. Bunun üzerine Van Valisi Halil Bey iki bölük askerle harekete geçmiş fakat Tiyari içine girememişti. Hatta 1887 senesinde Tiyarililer, İmadiye yönünden kendileri üzerine sevk olunan bir Nizamiye taburunu gece basarak taburun bütün eşyasını ele geçirmeyi başarmışlardı.³²¹

³¹⁶ BOA., Y.PRK.DH., 9/26; İ.HUS., 4/1310/Ra/06; İleri, **a.g.e.**, s. 146, 151.

³¹⁷ Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s. 190.

³¹⁸ BOA., Y.PRK.DH., 9/26; İ.HUS., 4/1310/Ra/06; İleri, **a.g.m.**, s. 146, 151.

³¹⁹ BOA., Y.PRK.UM., 48/69.

³²⁰ BOA., DH. EUM. YŞB, 23/113.

³²¹ BOA., Y.PRK.DH., 9/26.

Aşiretlerin silahları kılıç, hançer ve çakmaklı tüfekten oluşmaktaydı. Nesturiler o devirdeki orduların kullandıkları yeni ve mükemmel silahlardan yoksundular. Sadece Cilo aşireti mensuplarında değişik silahlar mevcuttu. Cilo aşireti mensupları ise bunları sonbaharın sonunda para kazanmak amacıyla gittikleri değişik ülkelerden getirmekteydiler. Mevcut bilgilere göre 1895 yılı itibariyle Tuhup aşireti 5.500, Tiyari aşireti 5.000'e yakın ve Diz aşireti de ancak 500'e yakın silaha sahipti.³²²

Reaya Nesturiler ise Nesturi ya da Kürt aşiretleri tarafından boyunduruk altına alınmış köylülerdi.³²³ Bunlar aşiretlerinin dağılmasıyla ya da farklı aşiretlerden kopuşlarla bir araya gelmiş, aşiret birliğinden yoksun olan ailelerden oluşmaktaydılar. Reaya Nesturilerin aşiret Nesturileri gibi silahlı birlikleri yoktu. Osmanlı yönetimine bağlı ve barışçıl insanlardı. Daha çok hayvancılık ve çiftçilik yaparak geçimlerini sağlardı.³²⁴ Ovalarda yaşamakta ve çalışkan tarımsal bir sınıfı oluşturmaktaydılar.³²⁵

Nesturiler Osmanlı Devleti'nin kendilerine sağladığı hizmetler karşılığında devlete vergi vermekle mükelleftiler. Mayewski'den alınan bilgilere göre Nesturilerden Tiyari aşireti 500, Tuhup aşireti 150, Cilo aşireti 70 lira yıllık vergi ödemekle yükümlüydü. Bu aşiretlerin borcunu önceden belirlenmiş bir yerden alan Osmanlı vergi memurları "tahsildar kayası" denilen yerden öteye geçemezlerdi.³²⁶ Yıllık olarak toplanan vergiler melikler vasıtasıyla tahsil edilmekteydi. Özellikle aşiret Nesturileri vergilerini düzenli olarak ödememekteydiler.³²⁷ Nesturilerin vergilerini ödemediği durumlarda devlet yetkililerinin, nişan ve hediyelerle meliklerin gönlünü alarak vergi tahsil etme yoluna gittiği sık görülen durumlardandı. Nişan ve hediyeler pek değersiz olsa bile genel olarak aşiretler tarafından büyük rağbet görmekte ve ehemmiyet verilmekteydi. Bir defasında Çölemerik kaymakamı Kamil Bey, meliklere bazı hediyeler göndermek suretiyle iki zabıta ile vergilerin (Tekalif-i Emiriye) tamamını tahsil etmişti.³²⁸

³²² BOA., Y.PRK.DH., 9/26.

³²³ Bruinessen, Ağa, Şeyh, Devlet, s. 190.

³²⁴ Şimşir, a.g.e., s. 86; Erdost, a.g.e., s. 65; İleri, a.g.m., s. 145.

³²⁵ Sonyel, a.g.e., s. 60.

³²⁶ Nikitin, a.g.m., s. 209.

³²⁷ BOA., Y.PRK.DH., 9/26; İleri, a.g.m., 142.

³²⁸ BOA., Y.PRK.DH., 9/26.

Nesturilerin vergilerini aksatmalarındaki en önemli etkenler, cemaatin büyük bir kısmının göçebe hayatı yaşaması, yaşadıkları bölgenin ulaşım açısından son derece elverişsiz olması ve yerleşik oldukları toprakların verimsiz olması nedeniyle gelir kaynaklarının sınırlı olmasıydı. Bunun yanında vergi görevlilerinin, Nesturilerin Türkçe'yi bilmemelerini fırsat bilip, tam olarak topladıkları vergiyi eksik teslim etmeleri devlet ile Nesturiler arasında sürekli anlaşmazlığa neden olmaktaydı. Devlete ait borçlarını ödememeleri sonucu Nesturilerin borçları giderek yükselmışti. Bu da Osmanlı Devleti ile Nesturiler arasında en büyük sorunlarından biri olmuştu. Cuinet'in verdiği bilgilere göre, XIX. yüzyılın sonlarında Nesturilerin vergi borçları 16.000 lirayı geçmişti.³²⁹ Nesturiler Osmanlı Devleti'ne ödedikleri vergilerin yanında Patriklerine her yıl riş d-şita adıyla bir vergi öderlerdi.³³⁰

2.4.3 İnanç ve Gelenekleri

Nesturiler teslise inanmazlar; itikatlarına göre Allah tektir ve İsa Allah'ın kulu ve resulüdür (Ruhullahdır). İçki içmeleri, domuz ve et obur hayvanları yemeleri haramdır. Her çarşamba ve cuma günlerinde oruç tutarlar. Bunun dışında belli süreler için tuttıkları dört çeşit oruç ibadetleri daha vardır. Farklı zamanlarda tutulan bu oruçların üçü 50, 25 ve 15 günlüktür. Yaklaşık olarak yılın yarısını, yani toplam olarak 172 gününü dinen oruçlu geçirme sorumluluğundadırlar. Ayrıca cumartesi ve çarşamba günleri et de yemezler. Evlerinin duvarlarına astıkları haçın önünde ailenin büyüğü her gün sabah ve akşam olmak üzere iki defa dua eder. İbadetlerinden önce abdest alırlar. Normal günlerde sabah ve akşam olmak üzere iki defa ibadet ederlerken, oruç zamanlarında sabah, öğle, ikindi ve akşam vakitlerinde olmak üzere günde dört defa ibadet ederler. Komünyon ayinlerini³³¹ diğer mezheplerdeki gibi her pazar günü değil de, sadece çok özel günlerde icra ederler.³³² Komünyon ayininin dışında vaftiz,³³³ nikâh

³²⁹ İleri, **a.g.m.**, 142-143.

³³⁰ Nikitin, **a.g.m.**, s. 209.

³³¹ Hıristiyanların kutsal ekmek-şarap ayinidir. Bu ayinde ekmek İsa'nın etini, şarap ise kanını temsil eder. Komünyon ayinine katılacak olanlar bir önceki gece yarısından itibaren oruçlu olurlardı. Öğleye doğru ayinde dağıtılacak kutsal ekmek kilise binasında ayrıntılı bir törenle yapılmaya başlanmasıyla komünyon başlardı.

³³² **BAO**, Y.PRK. DH., 9/26; Atiya, **a.g.e.**, s. 326-327.

ve kutsal emirler ayinlerini de tartışmasız kabul etmelerine rağmen bunlardan başka mevcut olan üç ayin hakkında din adamlarının görüşleri arasında farklılıklar vardır.³³⁴ Nesturiler, dağınık halde buldukları yerlerde ise Ermeni kiliselerine devam etmekteydiler.³³⁵

Nesturilerin kendi bölgelerinde dünyadan tecrit edilmiş halde yaşamaları, din bilimcilerin onların ibadet biçimlerine el sürmelerini engelledi. Bu nedenle onların ibadet biçimleri Hıristiyanlığın en özgün kalıntıları olarak korundu.³³⁶ Nesturi kiliselerinin yapıları çok kabadır ve içerisi loş bir atmosfere sahiptir. Dinen yasak olmasından dolayı kiliselerinde resim ve suret bulunmaz. Sadece “haç” asılıdır. Hıristiyan azizlerine, Theodere’a ve Nestorius’a³³⁷ ait üç din kitapları mevcuttur.³³⁸

Nesturilerde dini hiyerarşi zinciri büyükten küçüğe doğru mar şemun, matran, abune, erkan, şemaş ve kaşa şeklindedir. Mar Şemun “Efendimiz Şemun” anlamındadır. Nesturilerde patriğin hayatı boyunca et yemesi yasaktır. Matran ve abunenin de et yemesi asla uygun görülmez. Matran payesine kadar ruhani yolu terk etmek serbesttir. Hatta patrik olacak kişiye hamile kalan kadının, hamile kalmasından itibaren çocuğun süttten kesilmesine kadar et yememesi gerekir.³³⁹ Ayrıca Nesturi Patriğinin evlenmesi ve cinsel ilişkiye girmesi asla uygun görülmez.³⁴⁰

Nesturilerde patrik önceden piskoposlar tarafından seçilirdi. Ancak IV. Basili döneminden itibaren (1437–1477) patriklik makamının sahibi veraset usulüyle belirlenmeye başladı. Patrik evlenmediğinden patriklik amcadan yeğene geçmekteydi. Yeğenlerin en büyüğü normal olarak patrikliğin mirasçısı olurdu. Veraset sisteminde bazen küçük bir çocuğun patriklik makamına geldiği görülürdü. Bu durumda, çocuk yaştaki patrik büyüünceye kadar cemaatin işlerini annesi veya kız kardeşi yönetirdi. Patrik ailesinin soyu tükendiğinde yeni patrik seçimle belirlenirdi. Velihtlar patrik olarak takdis edilince Simon (Şemun) veya Mar Simon (Mar Şemun) unvanını alırlardı.

³³³ Doğumdan hemen sonra papaz tarafından kutsal suyla yıkanan bebekler ilk büyük yortuda büyük bir törenle vaftiz edilirdi. Vaftiz sırasında bebekler papaz tarafından yüzleri doğuya gelecek şekilde tutularak üç kez kutsal suya daldırılarak çıkarılırdı. Daha sonra bebeklerin tüm gövdesi kutsal yağla yağlanırdı.

³³⁴ Atiya, **a.g.e.**, s. 326.

³³⁵ **BAO.**, DH. EUM. YŞB, 23/113.

³³⁶ Atiya, **a.g.e.**, s. 325-326.

³³⁷ Theodere ve Nestorius için bkz. s. 53-54.

³³⁸ Erdost, **a.g.e.**, s. 63.

³³⁹ **BOA.**, Y.PRK.DH., 9/26.

³⁴⁰ Foggo, **a.g.e.**, 28.

Patriğin tahta çıkışı bütün piskoposların katıldığı bir törenle kutlanırdı.³⁴¹ Patrik vefat ettiğinde yerine geçecek kişinin Şemdinli'deki matranın tasdiğiyle atanması adettendi.³⁴² Patriklik merkezi Şemun XIII. Denha (1662–1700) döneminden beri Hakkâri'nin 13 km uzağındaki küçük bir köy olan Koçanis'teydi. (Bugünkü Konak)

Nesturilerde kiliseler piskoposluklar şeklinde yönetilirdi. Her kabilenin Abune denilen bir piskoposu bulunurdu.³⁴³ Patrik, piskoposlarını dört yılda bir yapılan dini kurulda toplar ve kiliseyi onlarla beraber yönetirdi. Patriklik makamıyla birlikte piskoposluklar da veraset yoluyla geçmeye başladığından, on iki yaşında piskoposların olduğu bile görülmekteydi. Bununla birlikte XX. yüzyıla gelindiğinde bu makama piskopos aileleri dışından seçilenler de oldu. Piskoposların da patrikler gibi et yemeleri ve evlenmeleri yasaktı. Piskoposların gelirleri vergi, evlilik ilamı, papazlık töreni haklarından ve kiliseye gelenlerin ödedikleri yıllık vergilerden oluşmaktaydı. XIX. yüzyılın ilk yarısında yirmi altı piskoposluk bölgesi varken, bu sayı yüzyılın sonlarına doğru on ikiye indi. Daha sonra Osmanlı topraklarındaki piskoposlukların sayısı Cilo, Gevar ve Şemdinli'de olmak üzere üçe düştü. Her köy halkı rabbi veya kaşa dedikleri papazlarını kendisi seçerdi. Genellikle 30–40 aile için bir papaz bulunurdu. Papazlar evlenebilirlerdi ve görevleri sık sık oğullarına ya da damatlarına devrederlerdi.³⁴⁴

Bir zamanlar Hıristiyan âleminin en kudretli kiliselerinden birine sahip olan Nesturiler zaman geçtikçe dini hassasiyetlerini kaybettiler. XIX. yüzyıla gelindiğinde Nesturi halkın Hıristiyanlıkları, dini önderleri gibi, tam kavrayamadıkları bir inanca bağlı bir tutkudan öteye geçmemekteydi. İlahiyat eğitimi alabilecekleri bir okul ya da manastırları olmadığından ruhani liderlerin neredeyse hepsi derin bir cehalet içerisindeydi. Bu nedenle ruhban sınıfı cemaatine dinin ilkelerini öğretmekten bile acizdi. Çoğu, ibadetlerde rehberlik edecek bilgilerden bile yoksundular. Hiç basılı kitapları olmadığı için tüm ülkede hala el yazmaları kullanılmaktaydı. Hem okuyabilen hem yazabilen bir papaz bulmak çok zordu. Birkaç tanesi eski el yazmalarını okurken

³⁴¹ Atiya, **a.g.e.**, s. 319; Albayrak, **a.g.e.**, s. 83.

³⁴² **BOA.**, İ.HUS., 4/1310/Ra/06.

³⁴³ Nikitin, **a.g.m.**, s. 209.

³⁴⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s. 85-88.

diğerleri ancak önemli yerleri tekrar edebilmektedirler. Okuyanlar da okuduklarından pek bir şey anlamamaktaydılar.³⁴⁵

Doğu Kiliselerinin hepsinde görüldüğü gibi başlıklarının etrafına sarık saran din adamları, giyim tarzlarıyla az da olsa cemaatten ayrılırlardı. Sakallı olan ruhban sınıfı kilise dışına siyah renkli sıradan bir türbanla çıkardı. Ruhban sınıfının gelirleri çok azdı. Nikâh törenlerinden alınan ücretler ve gönüllü olarak yapılan bağışlar sayesinde geçimlerini sağlardı. Bunun yanında küçük çapta toprak işler ve çoğunlukla bir el sanatıyla uğraşırlardı. Ayrıca cemaatin her üyesi bir iş gününü gönüllü olarak papaza ayırmakla mükellefti. Ruhani liderlerin neredeyse hepsi derin bir cehalet içinde olmasına rağmen, cemaatleri nezdinde büyük saygı görmekteydi.³⁴⁶

Nesturiler, Hıristiyanlığın ilk devirlerinden beri toplumsal gelenek ve göreneklerine bağlı kaldılar. Ancak komşuları Kürtlerden de bazı özellikler aldılar.³⁴⁷ Nesturilerin kendi alfabeleri mevcuttur. Bu, Arapça alfabesine benzeyen Aramicedir. Ancak ibadetlerinde diğer Süryaniler gibi Süryanice konuşurlardı.³⁴⁸

1880'li yıllarda Nesturiler üzerine araştırmalar yapan İngiltere Canterbury Başpiskoposluğuna bağlı misyonerlerden Riley, Nesturileri kaba, cahil, beceriksiz olarak nitelemekte ve onlardan dağlılar ve çobanlardan oluşan ilkel bir ırk olarak bahsetmektedir.³⁴⁹ Aralarında çalışan misyonerlerin raporlarına göre Nesturiler paraya aşırı düşkünlerdi ve hatta onlar bir çift öküz karşılığında mezheplerini bile değiştirebilirlerdi.³⁵⁰

Nesturilerin kiliseleri mimari özelliklerden yoksun, gösterişsiz ve çok basit yapılarıdır. Kiliseleri diğer binalardan ancak girişin üzerindeki basit bir haç sayesinde ayırt edilebilir.³⁵¹ Nesturi evleri ise genellikle geniş bir salon ve bir odadan ibaretti. Akşam yemekleri yerde, keçi derisi üzerinde yenilirdi. İbadethaneleri gibi evlerinde de resim ve heykel bulundurmazlardı. Giyimleri komşuları Kürtlerinki ile benzerlik

³⁴⁵ S. Aydın, **a.g.m.**, s. 117.

³⁴⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s. 89.

³⁴⁷ Foggo, **a.g.e.**, s. 28.

³⁴⁸ Cemal Şener, **Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar**, Etik Yay., İstanbul : 2004, 181.

³⁴⁹ S. Aydın, **a.g.m.**, s. 112.

³⁵⁰ İleri, **a.g.m.**, 143,

³⁵¹ Atiya, **a.g.e.**, s. 328.

göstermekteydi. Erkekler genellikle gömlek, işlik³⁵² ve pantolon giyerlerdi. Kadınlar ise zibun³⁵³ denilen bir elbisenin üzerine etekleri yandan kesik bir bluz giyerlerdi. Başlarına da madeni paralar ve şeritlerle süslenmiş fes takarlardı. Tipik Nesturi erkekleri saçlarını uzatarak iki ya da üç örgü yaparlardı.³⁵⁴

Nesturilerde çok evlilik yoktu. Erkek ancak hanımı vefat ettiğinde ya da hanımının kısır olması durumunda ikinci kez evlenebilmekteydi. İkinci durumda erkeğin resmi olmayan bir nikâhla evlenmesine müsaade edilirdi. Akraba evliliği de yasaktı. Evlilikte başlık parası esastı. Boşanma ise sadece zina yapıldığında söz konusu olurdu. Boşanma izni verme yetkisi sadece patriğe aitti.³⁵⁵

Nesturi ailesinde babanın otoritesi tartışılmazdı. Ancak kadınlar da bütün aile meclislerine katılır ve erkeklerle tartışırlardı. En küçük gelin ailedeki herkesten çok çalışırdı; sabah herkesten önce kalkar, herkesten sonra uyur, her istenilen yerine getirir ve aile büyüklerinin karşısında alçak sesle konuşurdu. Fakat bu durum ilk çocuğunu doğurduktan sonra yavaş yavaş değişmeye başlardı.³⁵⁶

³⁵² İşlik, gömleğin üstüne giyilen, uzun kollu, pamuktan yapılmış bir elbisedir.

³⁵³ Zibun, dışa giyilen kolsuz kadın elbisesidir.

³⁵⁴ Foggo, **a.g.e.**, s. 24.

³⁵⁵ **BOA.**, Y.PRK.DH., 9/26; Foggo, **a.g.e.**, s. 25-26.

³⁵⁶ Foggo, **a.g.e.**, s. 24-25.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NESTURİLER ÜZERİNE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

3.1 Nesturiler Üzerine Katolik Misyonerlik Faaliyetleri

Nesturiler arasında faaliyet gösteren ilk misyoner grubu Katolik Dominiken tarikatı mensuplarıdır. Dominiken misyonerler Mezopotamya’da yaşayan Nesturiler arasında 1230 yılında faaliyetlerine başladılar. Genel olarak Papa tarafından yönlendirilen Katolik misyonerler ilk girişimlerinde başarılı olamadılar. Ancak üç yüzyıl sonra faaliyetlerinin meyvelerini almaya başladılar ve Nesturi toplumu arasında çıkan liderlik tartışmalarının sonuçlanmasında oldukça etkili oldular.³⁵⁷

3.1.1 İlk Dönem Katolik Misyonerlik Faaliyetleri

XV. yüzyılın ortalarında Katolik misyonerlerin Nesturiler arasındaki faaliyetleri yoğunlaşmaya başladı. Katolik misyonerler bu ara patriklik seçimlerine de müdahale etmekteydiler. Bu nedenle Patrik IV. Simeon devrinde, 1450’ye doğru Nesturilerde patriklik seçimi kaldırılarak, veraset usulüne geçildi. Veraset sistemi ilk zamanlar iyi işlemiş, Nesturi piskoposları bu kalıtsal sistemi tamamen benimsemişlerdi. Ancak bir müddet sonra Nesturi cemaatinin bazı ileri gelenleri bu durumdan rahatsız oldular ve veraset sistemine muhalefet etmeye başladılar. Veraset kararına muhalefet eden Nesturiler, Katolik misyonerlerin de kışkırtmalarıyla, patriğin almış olduğu karara uymayarak seçim yapılmasını istediler. 1551 yılında Patrik Şimun Bar Mama öldüğünde, patrikliğin varisi olan, ölen patriğin yeğeni Şimun Denha’nın yerine Yuhanna Sulaka’yı

³⁵⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 102.

kendilerine patrik seçtiler.³⁵⁸ Bu fırsatı Katolik misyonerler çok iyi değerlendirmeyi başardılar ve Nesturiler arasındaki patriklik mücadelesini istismar ettiler. Bu sırada Katolik Fransisken misyonerler Nesturilerin yaşadıkları bölgede faaliyette bulunmaktaydılar. Onlar, yeni patriği Katolikliğe geçtiği takdirde durumunu güçlendireceğine ikna ettiler. Bunun üzerine Sulaka, Fransisken misyonerlerle beraber Roma'ya gitti. Papa tarafından çok iyi karşılanan Sulaka, Nisan 1553'te patrik olarak kutsandı. Sulaka'nın patrik seçildikten hemen sonra Katolikliği benimseyerek Roma'ya bağlılığı kabul etmesi, Nesturi Kilisesinden ayrı yeni bir kilisenin ortaya çıkmasına sebep oldu. Böylece Nesturiler arasındaki ilk parçalanma Katolik misyonerler sayesinde gerçekleşmiş oldu.³⁵⁹

Nesturilikten Katolikliğe dönenlere o tarihte Babil'deki eski Kalde bölgesinden türetilen Keldani adı verildi. Kiliselerine de Keldani Kilisesi denildi. Kendi içişlerindeki serbestliği koruma şartıyla Keldani Kilisesi, Katolik Kilisesiyle birleşme kararı aldı. Birçok Nesturi'nin Keldani adını alarak Katolik olması, Katolik misyonerler açısından büyük bir başarı oldu.³⁶⁰

Osmanlı yöneticileri bu olayda Keldanilere karşı Nesturileri destekledi. Çünkü Avrupalı misyonerlerin nüfuzunun güçlenmesi, aynı zamanda kendi nüfuzunun zayıflaması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle 1555'te Diyarbakır'da Yuhanna Sulaka'yı idam ettirerek, yerine Odişu'yu Keldani Kilisesine patrik yaptı. Katolikliğe geçmeyen Nesturiler ise Şimon Denha'nın vefat eden amcasının yerine patriklik makamına geçmesiyle veraset usulünü devam ettirdiler.³⁶¹

Nesturi Kilisesinden ufak olmasına rağmen Keldani Kilisesi politik olarak avantajlıydı. Çünkü Bâb-ı Âli fermanıyla tanınmış olması nedeniyle özellikle yerleşik Nesturiler, Keldani Katolik Kilisesine sıcak bakmaktaydılar. Bu politik üstünlükten dolayı Nesturilerden Katolik Kilisesine geçene rastlanmaktaydı. Örneğin, 1778'de ovalardaki Nesturiler tarafından Katolikliği benimseyenler vardı.³⁶²

³⁵⁸ K.P. Matfiyef, **Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu**, çev. Vahap Kelat, Kaynak Yay., İstanbul: 1996, s. 37-38.

³⁵⁹ Atiya, **a.g.e.**, s. 307.

³⁶⁰ "Keldani Katolik Kilisesi" **Ana Britanica**, s. 148; Nikitin, **a.g.m.**, s. 209.

³⁶¹ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 38.

³⁶² Emhart - Lamsa, **a.g.e.**, s. 93-94.

Katolik mezhebine geçmeyi kabul etmeyen Nesturiler Hakkâri dağlarına çıkmak zorunda kaldılar. Bundan sonra Hakkâri vilayetindeki Koçanis köyü Nesturi Patrikliğinin merkezi oldu. Nesturilerin Katolik misyonerlere karşı çetin mücadelesi XIX. yüzyıla kadar sürdü.³⁶³ Uzun bir müddet Nesturilere dışarıdaki Hıristiyan dünyasından pek yaklaşan olmamıştı. Sadece Katolik misyonerler onlarla temas halindeydiler. Ancak Katolik misyonerlerin Nesturiler hakkında pek fazla kayıt tutmadıklarından, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Batılı milletler Nesturilerden habersizdiler.³⁶⁴

İkiye bölünmeden bir müddet sonra Keldani Kilisesinden Nesturi Kilisesine geri dönüşler oldu. Bu durum sonucu daha hummalı bir çalışma içerisine giren³⁶⁵ Katolik misyonerler, Katolikleştirdikleri Keldaniler arasındaki faaliyetlerini devam ettirerek, onların Roma Katolik Kilisesiyle kurdukları bağları sağlam tutmaya çalıştılar. Ayrıca Nesturiler üzerine yürüttükleri faaliyetlerde Keldani din adamlarını da misyoner olarak kullandılar. Bu nedenlerle Katolik misyonerler, Keldanilerin yoğun olarak yaşadıkları Musul'da yoğunlaştılar. Böylece Musul, papalığın liderliğinde çeşitli Katolik tarikatlarca Keldani ve Nesturiler arasında gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetlerinin merkezi konumuna geldi. Katolik Kapuçin misyonerler 1632'den itibaren Musul'daki Keldaniler arasında faaliyet göstermeye başladılar. Dominiken misyonerler 1762'de Musul'a geldiler. Ancak bir süre sonra faaliyetlerini durdurdular.³⁶⁶

3.1.2 XIX. Yüzyılda Katolik Misyonerlik Faaliyetleri

1841'de İtalyan Dominiken misyonerleri Musul'da faaliyetlerine başladılar. Ancak onlar da faaliyetlerini fazla devam ettiremediler. On altı yıl burada çalıştıktan sonra yerlerini Fransız Dominiken misyonerlerine bıraktılar.³⁶⁷ Papalık, 1856'da faaliyetlerine başlayan Fransız Dominikenlerinin kurduğu Musul Misyonunun başına

³⁶³ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 64.

³⁶⁴ Atiya, **a.g.e.**, s. 268-306.

³⁶⁵ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 38.

³⁶⁶ Sonyel, **a.g.e.**, s. 31-32.

³⁶⁷ Kieser, **a.g.e.**, s. 94-96.

Besson'u genel sorumlu olarak atadı. Bu misyon 1882–1884 arasında faaliyetlerini Van, Siirt ve Cizre'ye kadar genişleterek önemli başarılar kazandı.³⁶⁸

Hakkâri bölgesinde Kürtlerin Nesturiler üzerindeki baskısı ve 1843–1846 Kürt-Nesturi olayları nedenleriyle, Fransa'nın sağladığı güvenceden yararlanmak isteyen Nesturilerden Keldani Kilisesine kitlesel geçişler oldu.³⁶⁹ Katliamlardan hemen sonra 108 Nesturi mezhep değiştirerek Katolikliğe geçti. Katolik misyonerler yeni katılımlarla birlikte mensuplarının artması sonucu kiliselerini genişlettiler.³⁷⁰ Keldani Kilisesine mensup piskoposlar ve papazlar yıkıma uğrayan Nesturilere yardım dağıttılar. Bu durum İngiltere'nin Musul Konsolos Yardımcısı Rassam'ı kuşkulandırmıştı. Ona göre, yardım organizasyonu Keldanilerce değil de Fransız hükümeti ya da Lyon Cemiyeti'nin girişimi ile oluşturulmuştur ve Tiyari Nesturilerini kendi taraflarına çekebilmek amacıyla Fransız konsolosu aracılığıyla bu girişimler yapılmıştır.³⁷¹

1840'lı yıllarda Nesturi Patriğinin, İstanbul'daki İngiliz büyükelçisinden kendisinin Osmanlı topraklarındaki Nesturi ve Keldanilerin lideri olarak tanınmasına dair Sultandan bir ferman çıkartılmasını istemişti. Bunun üzerine Katolikleştirdikleri Keldaniler üzerine Nesturi Patriğinin nüfuz kurmasını istemeyen Katolik misyonerler hemen harekete geçtiler. Bu durumda tedbir olarak Erzurum'da faaliyet gösteren iki Katolik papaz, Tiyari bölgesine geldiler ve Nesturi Patriğini Musul'daki Keldaniler üzerinde yargı yetkisi istemekten vazgeçirmeye çalıştılar.³⁷²

Nesturi Kiliseni kendi kiliseleriyle birleştirmek istemekte olan Dominiken Misyonu, Patrik Abraham'ın Amerikan misyonuyla kavgasını iyi bir fırsat olarak değerlendirdi. Dominiken misyoner Marchi, 1847'de Musul'un kuzeyindeki Kashafir köyünde Mar Yakup adında uzak misyon istasyonu kurdu. 1857'de misyona gelen ve İmadiye'de yaşayan Pere Vincent Lemee daha ileri giderek orada bir ev inşa etti. O, "dağların paşası" unvanını alarak, vefatına kadar (1875) bu havalide faaliyetlerini sürdürdü. Ancak alınan netice pek tatmin edici olmadı. Çünkü ihtida edenler çok azdı. Ancak bazı melikler, bölgelerinde faaliyet göstermekte olan Katolik misyonerlerle arkadaşlık kurmuşlardı. Onlar da, ya patriğe karşı bağımsız olduklarını göstermek ya da

³⁶⁸ Aydın, **a.g.m.**, s. 116.

³⁶⁹ Yonan, **a.g.e.**, s. 54-55.

³⁷⁰ Foggo, **a.g.e.**, s. 89.

³⁷¹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 31-32.

³⁷² Sonyel, **a.g.e.**, s. 32-33.

Fransız misyonerlerin hediyelerine nail olabilmek için Katolik misyonerlerle ilişkiye girmişlerdi. Aynı zamanda bazı Katolik misyonerler Nesturi Patriği ile ilişkiler kurmayı ihmal etmediler. Patrikle ilgilenmeye başlayan Pere Hyacinthe Besson, 1857’de Koçanis’e bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaretle birlikte Nesturi Patriği ile Katolik misyonerler arasında ilişkiler gelişmeye başladı. Katolik kaynaklarda, Patrik Abraham’ın erkek kardeşlerinden birisinin: “Patriğin Katolik olarak öldüğünü” ve Patriğin ölmeden önce: “Eğer ulusumuzu korumak istiyorsanız, dininizi değiştirin, Protestanlığa değil Katolikliğe katılın.” şeklinde vasiyet ettiğini söylediği yer almaktadır. Besson’dan sonra Musul’daki Katolik papazlardan önce L. H. Lion (1861–1873), arkasından G. Duval (1873–1895) Koçanis’e ziyaretler gerçekleştirdiler.³⁷³

1861’de patriklik makamına geçen Revil, Katolik misyonerlere amcasından daha az ilgi gösterdi. Lion, 1865’te Koçanis’e giderek patriği ziyaret etti ancak patrik ailesinin Osmanlı hükümetine ait şikâyetlerinden başka bir şey duymadan geri döndü. 1869’da ise Lemee, Vatikan Konsili’ne katılması için papadan bir davetiye getirmişti. Fakat onun gelişi şanssız bir zamana denk geldi. Çünkü o sırada iki İngiliz diplomat, Taylor ve Rassam oradaydı. Lemee, bu ziyaret sırasında Patrik Revil’in, “İngilizlerin kendi halkını Protestanlaştırmak istediklerini, Protestanlığın bütün dinleri bozduğunu, bu nedenle de kendisinin onlardan nefret ettiğini; Roma’ya karşı güzel hisler beslediğini ve Nesturilikle Katoliklik arasında yakınlık olduğunu söylediğini” iddia etmekteydi. Ancak patriğin Katolik misyonerlerle münasebetten hiçbir şey kazanmadığını düşünerek, Lemee ayrılır ayrılmaz Katolik hareketini durdurmaya çalışması böyle bir iddianın gerçek olamayacağına işarettir.³⁷⁴

Patriğin teşviki olmaksızın Dominiken pederler, dağlardaki Nesturiler üzerine faaliyetlerine devam ettiler. 1884’te Pere Benvoisin, Nesturiler arasında Katolikliğin günden güne daha fazla güç kazandığını söylemekteydi. Fakat daha önce karşılaştığı gibi Katolik misyonerlerin, mevcut durumu olduğundan çok iyi gösterdikleri aşikârdır. Bu nedenle onların sözlerine temkinli bakılmalıdır. Canterbury Başpiskoposluğu misyonerlerinin gelmesiyle Katolik papazların çalışmaları daha da zorlaştı. Benvoisin Ekim 1886’da Maclean ve Browne’un Riley’le birlikte ziyaretinden kısa bir süre sonra Nesturi Patriği Revil’i yine ziyaret etti. Fakat onu ketum (ağzı sıkı) bir şekilde buldu.

³⁷³ Coakley, **a.g.e.**, s. 172-174.

³⁷⁴ Coakley, **a.g.e.**, s. 172-173.

Hatta Benvoisin, Koçanis'e düzenli olarak yaptığı ziyaretlerinin birinden dönüşü sırasında (1887), Tuhuplu birkaç kişi tarafından iki defa saldırıya uğrayarak soyuldu. Patrik, Fransız misyonerin mallarının geri verilmesini istemişse de, bu çağrı pek önemsenmedi. Böylece Benvoisin rezil bir şekilde dağlardan ayrılmak zorunda kaldı. Katolik misyoner yaşadığı bu felaketten doğrudan İngiliz misyonerlerini sorumlu tuttu. Saldırı emrini Melik Babu'nun verdiği açıklı, fakat ona göre entrika planını yapan İngiliz misyoner Maclean'dı. Onun hazırlamış olduğu rapora göre Maclean Melik Babu ile görüşmüş ve ondan Katolik din adamların kabileler arasına sızmasına engel olmasını istemiş ve bütün sorumluluğu da üzerine almıştı. Fakat Maclean'ın kendi yazdıklarında onun Melik Babu ile görüştüğüne dair hiçbir şey bulunmaması saldırı hadisesinin Nesturi aşiretinin kendi inisiyatifinde gerçekleştiği ihtimalini daha güçlü kılmaktadır.³⁷⁵

Katolik Dominikenler ile Anglikan misyonu arasındaki ilişkiler adeta kavga şeklindeydi. Katolik misyonu, Katolik olmayan bütün kiliseleri düşman olarak değerlendirmekteydi. Benvoisin'in birkaç yıllık çabasından sonra Katolikler küçük de olsa birtakım başarılar elde ettiler. Katolikliği kabul eden Tuhuplu bir Nesturi İran'da ve Fransa'da eğitim gördükten sonra Katolik misyonu tarafından Hakkâri'ye yerleştirildi. Bu şahıs Koçanis'e gittiğinde saygıyla beraber büyük ilgi gördü. 1886'da Riley'in grubuyla Patrik arasındaki konuşmalarda tercümanlık yapan bu Katolik Nesturi, patriğin meclislerinde Katolikliğin savunuculuğunu üstlenmişti.³⁷⁶

Nesturi Patriği, 1890 yazında bir Keldani keşişin kendisini ziyareti sırasında ona Nesturi toplumunun Katolik Kilisesine katılması halinde ne gibi menfaatlerinin olacağını sormuştu. Patriğin bu sorusu Katolik misyonerleri oldukça heyecanlandırdı. Çok geçmeden Dominiken Misyonu, konunun araştırılması amacıyla Peder J. Rhetore'u Koçanis'e gönderdi. Patriği Diz'de bulan Katolik din adamı üç gününü Patrikle birlikte geçirdi. Bu süreçte patriğin orada yaşayan yaşlı bir Keldani rahibin yanında kalması onu umutlandırmıştı. Rhetore, Patrik Revil'e bir piskoposun Katolik Kilisesine girerek, Nesturileri nasıl destekleyeceklerini bizzat görmesini teklif etti. Bir piskoposluk bölgesinde kendileri tarafından okula açılmasını ve senenin sonunda iki rahibin gönderilmesini tavsiye etmekteydi. Piskoposun ardından patriğin Katolik Kilisesi ile birleşeceğine inancının tam olduğunu belirtmekteydi. Patrik kesin bir karar vermemekle

³⁷⁵ Coakley, **a.g.e.**, s. 173-174.

³⁷⁶ Coakley, **a.g.e.**, s. 172-174.

beraber görüşmeler devam etti. 1892 yazında Keldani Patriği Mar Elia Abunyon ile Nesturi Patriği arasındaki görüşme söylentileri yayılmaya başlayınca Nesturilerin din değiştirme konusu tekrar gündeme geldi. Bir ay sonra Fransız Le Figaro Gazetesi “dalaletin sonu” başlığıyla haber yaptı. Habere göre Nesturi Patriği Revil ve cemaati Katolikliği kabul etmişti; Patrik hayatının geri kalan kısmında Keldani Patriğinin yetkisinde Nesturiler üzerinde dini otoritesini koruyacak, fakat ölümünden sonra yerine yeni bir patrik seçilmeyecek ve topluluğun dini işleri Keldani Patriği ve onun halefleri tarafından atanacak papazlar tarafından idare edilecekti.³⁷⁷

Katolik Kilisesine geçme konusu, Patrik Revil’in, Keldani Piskopos Mar Thoma Audo ve daha sonra da onun aracılığıyla Musul ve Koçanis arasındaki bir yerde Keldani Patriğiyle yaptığı görüşmelerle bir müddet sonra yeniden gündeme geldi. Ayrıca son görüşmede Nesturi Patriğine bir altın saat hediye edildi. Bu sırada durumdan haberdar olan Amerikan ve İngiliz misyonları Amerikan misyoner F.G. Coan’ı ortak temsilci olarak patriklik merkezi Koçanis’e gönderdiler. Eski Nesturi Kilisesinin saflığından ve Katoliklerin baskıcı tutumundan dolayı bu işten Nesturilerin zararlı çıkacağını dile getiren Amerikan misyoner Coan, yeniden düşünmesi için rica ederek onu ikna etmeyi başardı. Fakat Patrik ertesi gün yine Katolik papazlarla toplantıya katılarak kararsız bir tutum sergiledi. Tekrar harekete geçen Coan, nihayetinde Patrik Revil’den Katolikliğe geçmeyeceğine dair bir imza almayı başardı. Ancak yeni Keldani Patriği Mar Abdisho Khayyat, görüşmelerin sürmesi için 1894’te yeniden teşebbüse geçti. Bu sefer Katolikler akademik bir yaklaşım benimsediler. Keldani Patriği Nisan 1895’te Nesturi Patriğine papaya ait mektubun tercümesi ile Nesturiliğin önderlerinin fikirleriyle desteklenen alıntılarla Protestan doktrinine şiddetle saldıran ve Katolik pederlerini savunan iki mektup gönderdi. Ancak Katolikler Nesturi Patriğinden kendisini tersleyen bir cevap aldıklarında hayal kırıklığına uğradılar. Bundan sonra faaliyetlerinde hedef olarak belirlediği kişilerde değişikliğe gittiler. Eskiden reisler üzerine yoğunlaşan faaliyetlerin artık daha çok Nesturi halkına yönelik olması gerektiği kararına vardılar. Bu metotla faaliyete geçerek Mar Yakub köyünde Nesturi çocuklar için bir yatılı okul kurdular. İstenilen boyutta Katolik propagandasını yapmak için elverişli bir ortam olan

³⁷⁷ Coakley, **a.g.e.**, s. 175-176.

bu okul, Beyrut'a tayin edilen Duval'ın 1895'te Musul'dan ayrılmasına rağmen gelişerek devam etti.³⁷⁸

Rus Ortodoks Misyonu'nun kurulması diğer devletlerde olduğu gibi Fransa'yı da alarma geçirdi. 1898 tarihli bir Fransız raporunda, Nesturi Patriği ve cemaatinin Ortodoks Kilisesine geçmesi endişesi hâkimdi. Bu kritik dönemde Van ve Siirt dolaylarında on beş yıldır faaliyet gösteren Dominiken papazlarından Per dö Frans, Fransa'nın Van konsolos yardımcısı olarak görevlendirildi ve doğruca Koçanis'e gönderildi. Amaç Nesturi Patriği Revil'i Ortodoks Kilise'si yerine, Katolik Kilisesine katılmaya ikna etmektir. Nesturi Patriğinin kendileriyle işbirliğine yanaşmaması üzerine Katolik misyonerler, yeni bir strateji daha belirlediler. Patriğe muhalif olan patrik ailesi mensupları üzerine ilgilerini yoğunlaştırma kararı aldılar.³⁷⁹

Konsolos yardımcılığına getirilen Per dö Frans Nesturi Patriğinin amcaoğlu, aynı zamanda muhalifi olan Nemrut Efendi'ye kendi mezhebini kabul ettirmeyi başardı. Zaten, Patriğe karşı destek arayışları içinde olan Nemrut da, Per dö Frans ile ilişki kurmak için harekete geçmiş ve patriğin olumsuz cevabı sonrasında onu kendi ikamet ettiği Khananis köyüne davet etmişti. Per dö Frans, Nemrut'un etkisinde olan köylülere tamamen Katolik Kilisesine dâhil etmeye çalıştı. O, köylülere bir miktar para dağıtmakla birlikte onları Kürtlerden koruma sözü verdi.³⁸⁰ Van havalisindeki Gayri Müslim ahaliden bazılarını Katolik mezhebine dâhil etmeyi başaran Per dö Frans Çölemerik'teki Nesturilerin mezheplerini değiştirmek için onların meskûn olduğu köyleri tek tek dolaştı. Bir defasında Nesturileri bir kiliseye toplayarak onlara vaaz vermişti. Bir iki senelik çalışmasının semeresi olarak Livin Nahiyesinde bulunan Nesturilerden birkaç köy halkına kendi mezhebini kabul ettirmeyi başardı. Per dö Frans Tiyari aşiretini de tahrik etmekten geri durmamışsa da onlar üzerinde pek başarılı olamadı. Mahalli hükümet yetkilileri, konsolos yardımcısı misyonerin bu faaliyetlerini endişe ile takip ettiler ve önlem almak için harekete geçtiler. Çünkü Nesturilerin en büyük aşireti olan Tiyariler üzerinde etkili olduğu takdirde büyük bir hadisenin çıkması muhtemeldir. Fransa, bir misyoner pederi konsolos yardımcılığı görevine getirerek, Katolik misyonerler

³⁷⁸ Coakley, **a.g.e.**, s. 176-178.

³⁷⁹ BOA, A.MKT.MHM., 698/16, 642/2; Coakley, **a.g.e.**, s. 257-258. Dominiken papazının faaliyetleri için bkz: Ek 1.

³⁸⁰ BOA, A.MKT.MHM., 642/2; Coakley, **a.g.e.**, s. 257-258.

aracılığıyla doğrudan siyaset yapmış ve dini politika alet etmiştir. Bu durum, misyon faaliyetlerinin Fransa'nın politik menfaatleri açısından ne derece ehemmiyetli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ya da bunun tam tersi düşünürse, Fransa bir misyonere diplomatik görev vererek misyonerlik faaliyetlerine yardımcı olmaya çalışmıştır.³⁸¹

Per dö Frans, aynı zamanda Kürt ve Nesturi aşiretler arasında mevcut olan meseleleri siyasi bir mesele haline getirmekteydi. Bu tür meselelerde mahalli hükümetin işlerine müdahale etmekte ve İstanbul'daki Fransız elçiliğine bu tür meseleler hakkında aslı astarı olmayan ya da aşırı abartılı olan bilgiler vermekteydi. Örneğin onun raporlarından birinde; Kürtler tarafından 5 kilisenin yağma edildiği, 40 hanenin yakıldığı, bu nedenle 150 Nesturi'nin kayıp olduğu, 300 Nesturi'nin kaçarak dağlarda perişan bir vaziyette yaşadığı, 1100 koyunun gasp edildiği gibi abartılı bilgiler verilmekteydi. Bu şahıs aynı zamanda Nesturiler arasında propaganda yapmakta, hatta Hamidiye alayları aleyhinde konuşmalar yaparak onları Kürtlere ve Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmekteydi.³⁸²

Per dö Frans'ın zararlı faaliyetlerini dikkatle izleyen Osmanlı Devleti, onun Çölemerik'ten uzaklaştırılarak memuriyet yeri olan Van'a gitmesini sağladı. Diğer taraftan hükümet idaresine dokunacak ve halkın galeyanına sebep olacak açık telgraflar çekmemesi için Posta ve Telgraf Nezareti'ni uyardı. Osmanlı Devleti'nin almış olduğu bu tedbirlerden sonra konsolos yardımcısı misyoner açık telgraflar çekmedi ve mahalli hükümetlerle iyi geçinmeye başladı.³⁸³

1903 yılı başlarında bir Fransız dergisi (Euvre d'Orient) altı yıl önceden olduğu gibi Nesturilerin Katolikliği kabul ettiğini duyurdu. İngiliz misyoner Browne'a göre, Nemrut, kuzeni Yukhanan ve onun oğlu Yosip, Musul'a giderek Keldani Katolik Kilisesiyle görüşmelerde bulundular. Bu Nesturi grubu eğer tamamen Katolik olurlarsa karşılığında ne elde edeceklerini sormuştu. Bu görüşme neticesinde iki grup anlaşmış olacak ki, patrik ailesinden beş kişi, dört papaz ve bunlardan başka otuz ruhani Katolik olmayı kabul etti. Hepsi günah çıkararak Keldani Patriğinin ellerinden ekmek-şarap aldılar. Nemrut ve diğer mühtediler Musul'da tam iki ay kaldılar. Mar Abraham isimli

³⁸¹ BOA, A.MKT. MHM., 642/2.

³⁸² BOA, A.MKT. MHM., 642/2.

³⁸³ BOA, A.MKT. MHM., 642/2.

biri Hakkâri metropoliti yapıldı. Bu gelişmelere rağmen Katolikler Nesturileri toplu ihtida ettirme başarısını elde edemediler. Çünkü Nesturi Patriğinin şiddetli tepkisiyle karşılaştılar.³⁸⁴

1903 yılında Patrik Revil öldüğünde onun yerine Katolik misyonerler Nemrut'u seçtirmek istedilerse de başarılı olamadılar. Kendi adayları yerine, rakipleri olan İngiliz misyonerlerin eğitiminden geçmiş olan Benyamin'in patriklik makamına seçilmesi üzerine de, İngiliz meslektaşlarının çeşitli hilelerle ve illegal yollarla kendi adaylarını seçtirdiklerini iddia ettiler.³⁸⁵

Dominiken misyonerlerin Tuhup aşiret bölgesindeki Aşita'da bir okulları vardı. Burada bir tane de Tertiair rahiplerine ait okul bulunmaktaydı.³⁸⁶

Nesturiler üzerine faaliyet gösteren bir başka Katolik misyoner grubu da Lazaristler'dir. Katolik Lazarist misyonerler, 1842'de Urmiye'de misyonlarını kurarak Nesturiler arasında çalışmalarına başladılar. "Sisters of St. Vincent Paul" mensupları da bu Katolik misyonunun faaliyetlerine yardım ettiler. Katolik Lazarist misyonerler Urmiye'de erkek ve kız çocuklar için birer okul, bir yetimhane ve bir hastane açtılar. Aynı zamanda Salmas bölgesinde bir istasyon açarak faaliyet alanlarını genişlettiler.³⁸⁷

Bir değerlendirmeye tâbi tutulacak olursa Katolik misyonerlerin Nesturiler arasına sızmasının barışçıl yollardan olmadığı görülür. Nitekim Nesturi Patriği Abraham Katolik misyonerlerden yılmış olmalı ki, onları "kurtlar"a benzetmekteydi. Ona göre misyonerler Nesturileri papalığa bağlamak için çok çirkin araçlar kullanıyorlardı. Önce konuşma, ikna etme, güzel vaatlerle halkı kandırmaya çalışıyorlar fakat başarılı olamazlarsa insanları baştan çıkaracak şeyleri, parayı vs. kullanıyorlardı. Örneğin bir Katolik kardinali İran'ın Kuhane şehrindeki Nesturilerin ruhani liderine Katolikliği kabul etmesi karşılığında 4.000 Tuman teklif etmişti.³⁸⁸

Nesturiler arasında gerçekleştirilen Katolik misyonerlik faaliyetlerinin tümü göz önüne alındığında en katı ve çirkin tavırlar sergileyenlerin Lazaristler olduğu

³⁸⁴ Coakley, **a.g.e.**, s. 259-262.

³⁸⁵ Coakley, **a.g.e.**, s. 262.

³⁸⁶ Şamil Mutlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1999, s. 169.

³⁸⁷ NARA, Inquiriy Documents, No:363.

³⁸⁸ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 65.

söylenbilir. Çünkü Lazaristler, Nesturi cemaatine “Sizi aforoz ederiz, tırnaklarınızı sökeriz, sizi köy köy avlayıp öldürürüz.” şeklinde tehditler savurarak, onları zorla Katolik yapmak için uğraşmaktaydılar.³⁸⁹

Katolik misyonerler Nesturi halkına ait kültürel değerleri yok ederek kendi kültürlerini daha kolay bir şekilde empoze etmeyi istediler. Bu nedenle onların kültürlerine saldırdılar. Kilise, okul ve manastırlardaki Nesturi kültür hazinelerini yok etmeye çalıştılar. Hatta bunu yaparken Katolik mezhebine gireni Nesturileri kullandılar. Musul’daki büyük bir kütüphanede bulunan Nesturilere ait binlerce kitabı Dicle Nehri’ne döktürerek imha ettiler.³⁹⁰

3.2 Nesturiler Üzerine Protestan Misyonerlik Faaliyetleri

Protestan dünyası Nesturileri 1820’de tanımaya başladı. Bu olay British East India Company (İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası) adına Bağdat’ta memurluk yapan Claude James Rich isimli biri sayesinde gerçekleşti.³⁹¹ Arkeoloji ile derinden ilgili ve kültürlü biri olan Rich, bu tarihte Kutsal Kitapta adı geçen Ninova kentini gezmiş ve bir kitap kaleme almıştı. Bu kitapta yüzlerce yüzyıl sonra İsa ve havarilerinin konuştuğu dile yakın bir dilde konuşan Hıristiyan bir milletten bahsedilmekteydi. Kitaptaki bilgiler Amerika ve İngiltere’deki Protestan misyonerlerde büyük heyecan meydana getirmişti. Acaba Nesturiler Doğu’nun Protestanları olabilirler miydi? Çünkü dinsel olarak Nesturiler, Katoliklerden farklı bir anlayışa sahiplerdi. Kiliselerinde ikonalar ve çarmıha gerilmiş İsa tasvirleri bulundurmuyorlardı. Bakire Meryem anlayışları da Protestanlık inancındakine çok benziyordu. Hal böyle olunca dikkatleri kendinde toplayan bu toplum üzerine araştırma yapmak kaçınılmazdı.³⁹²

1820’de, yani aynı yıl Nesturilerin yaşadığı bölgeye gelen rahip Joseph Wolf, bir Süryanice İncil elyazmasıyla geri döndü. Bu Süryanice İncil, “British and Foreign Bible Society” (İncil ve Yabancı Kitabı Mukaddes Cemiyeti) tarafından basılarak çoğaltıldı.

³⁸⁹ Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk-İngiliz İşlerinde Kürdistan Sorunu, (1918-1928)**, yay. y., Ankara: 1995, s. 99.

³⁹⁰ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 64; Celil, **a.g.e.**, s.138.

³⁹¹ Yonca Anzerlioğlu’nun kaleme aldığı Nesturiler isimli kitapta verilen bilgilere göre ise Protestan kamuoyu İstanbul İngiliz konsoloslukunda görev yapan Rahip Dr. Robert Walsh’ın Nesturiler hakkında kaleme aldığı eseri sayesinde haberdar olmuşlardır.

³⁹² Atiya, **a.g.e.**, s. 309.

1827 yılından itibaren de Nesturilere dağıtılmaya başlandı. O zamana kadar Süryanice İncil'in basımı yapılmamıştı. Bu nedenle yeterli sayıda olmadığından, sadece kiliselerde ve ileri gelen kişilerde elyazması Süryanice İncil bulunmaktaydı. Süryanice İncillerin çoğaltılarak dağıtılmasıyla Nesturi cemaatinin Kutsal Kitaptaki bilgileri öğrenmesine olanak sağlanmış oldu.³⁹³

3.2.1 Nesturiler Üzerine Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri

3.2.1.1 BOARD Nesturi Misyonu'nun Kuruluşu

Amerikan misyonerlik teşkilatı BOARD Nesturilerden haber alınması üzerine harekete geçti. Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Eli Smith ve Harrison Gray Otis Dwight isimli iki misyonerine 1830'da Ortadoğu'da yeni misyonerlik yerleri açmak amacıyla keşif ziyaretleri yaptırdı. Nesturiler arasındaki sondaj çalışmaları sırasında yaşamları boyunca karşılaştıkları en yoğun ilgiyi gördüklerini söyleyen iki misyoner, yaptıkları incelemeler sonucu Nesturiler üzerine çalışmak için misyonerler gönderilmesi gerektiğini kuvvetli bir şekilde tavsiye ettiler. Bununla beraber Nesturilerin, Batı'daki Hıristiyan kardeşlerinden yardım almaya hevesli olduğunu bildirdiler. Smith ve Dwight'in raporları doğrultusunda BOARD, Nesturiler arasında faaliyet gösterecek olan bir misyonun kurulması kararını aldı. Asahel Grant ile Justin Perkins adlı iki misyoneri bu vazife ile görevlendirdi.³⁹⁴

BOARD Nesturiler üzerine yapılacak faaliyetlerde, bu toplumun yoğun olarak yaşadığı en önemli iki yerden biri olan Urmiye'yi merkez olarak seçti. 1835 yılında önce Justin Perkins, kısa bir süre sonra Asahel Grant eşleriyle birlikte Urmiye'ye geldiler.³⁹⁵ Aynı yıl Perkins'in önderliğinde iki Amerikan misyoner tarafından Nesturi misyonunun kurulmasıyla, Nesturiler arasında ilk Protestan misyonerlik faaliyetleri de başlamış oldu. Perkins ve Grant Nesturiler üzerine yürütecekleri çalışmalar için stratejiler belirleyerek işe koyuldular. Kendi aralarında görev paylaşımı yaparak İran Nesturileri arasında Perkins'in, Osmanlı Nesturileri üzerine Grant'ın faaliyet göstermesi yönünde karar

³⁹³ Atiya, **a.g.e.**, s. 310.

³⁹⁴ Asahel Grant, **The Nestorians or The Lost Tribes**, A. Spottiswoode Press. London; 1844, s. 3; The BOARD of Foreign Mission of Presbyterian Church, **A Century Of Mission Work in Iran (1834-1934)**, Printed At The American Press, Beirut, Lebanon, s. 7; Celil, **a.g.e.**, s.136.

³⁹⁵ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 1-3.

aldılar. Misyon müdürlüğü görevi de Perkins'in üzerindediydi. İki Amerikan misyonerden sonra da yeni misyonerler gelmeye devam etti.³⁹⁶

Koçanis'te ikamet eden Nesturi Patriğiyle ilk dolaylı ilişkiler Perkins'in Nesturi Patriğine yazmış olduğu mektuplarla kuruldu. Perkins bu mektuplarda, Amerika'daki Hıristiyanların Nesturilere sevgi beslediklerini ve onların acılarını paylaştıklarını vurgulayarak, bu cemaatin sempatisini kazanmaya çalıştı.³⁹⁷ Perkins 1836'da Nesturi Patriğine yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Mahkemeler ve ızdıraplar, siz ve halkınız bu topraklardaki Müslüman baskısını uzun süre çektiniz. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Hıristiyan din kardeşlerinizin kalplerinde sempati ve ilgi uyandırdınız."³⁹⁸ Nesturi Patriği ile doğrudan ilişkilerin kurulması ise 1839 yılında misyoner Grant'ın patriklik merkezi Koçanis'e giderek Patriği ziyaret etmesiyle başladı.³⁹⁹

3.2.1.2 Osmanlı Nesturileri Üzerine Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri

Urmiye misyonunun açılmasına yardım eden Grant, eşinin ölümünden sonra Osmanlı topraklarına geçti ve Hakkâri'deki Nesturiler arasında faaliyet göstermeye başladı. İlk gidişinde hem Nesturiler hem de Kürtler tarafından konukseverlikle karşılandı.⁴⁰⁰

Grant, hedeflerini daha kolay gerçekleştirebilmek için hem Nesturilerle ve hem de Kürtlerle ilişkilerinde uzlaşmacı bir tutum sergiledi ve onlarla iyi ilişkiler içinde olmaya gayret etti. Her iki toplumun liderlerine ziyaretler gerçekleştirdi ve yürüteceği çalışmalarda kolaylık sağlamak için onların onayını almaya özen gösterdi. Grant'ın amacı, Nesturilerin yoğun olarak yaşamakta oldukları Hakkâri'de bir misyon istasyonu kurmaktı. İran topraklarındaki misyon merkezi Urmiye ile Osmanlı toprakları içindeki Hakkâri arasındaki mesafe çalışmaların zorlaşmasına sebep olmaktaydı. XIX. yüzyılın ortalarında ulaşım araçları ve Nesturilerin yaşamakta olduğu Doğu Anadolu bölgesinin

³⁹⁶ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 66.

³⁹⁷ Yonan, **a.g.e.**, s. 39-40.

³⁹⁸ Celil, **a.g.e.**, s.135.

³⁹⁹ Yonan, **a.g.e.**, s. 39-40.

⁴⁰⁰ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 3.

fiziki coğrafyası göz önünde tutulursa, Hakkâri’de bir misyon istasyonu kurulmak istenişinin nedenleri daha iyi kavranabilir.

Grant, daha ilk gezisinde Patrikle beraber Nesturilerin yaşadığı bölgeleri köy köy dolaştı. Bu suretle, hem kurmayı düşündüğü istasyon merkezi için en uygun yeri bulmaya çalıştı, hem de Nesturileri yakından tanıma imkanı da buldu.⁴⁰¹ Grant, Nesturi Patriğiyle sıkı bir ilişki kurarak, onu kendisine yakınlaştırmayı başardı. Bu iyi münasebetler sonucu patriği büyük bir Nesturi köyü olan Aşita’da bir istasyon merkezi kurmaya ikna etti.⁴⁰² Diğer taraftan Grant, misyon faaliyetlerinin önemli bir parçası olan seyahatlerinde hekimlik yeteneğini kullandı. Bu durum onun sempati kazanmasında ve bölgenin önemli kişileri tarafından kabul edilmesinde etkili oldu.⁴⁰³ İlk karşılaşmasında hasta bulunduğu Hakkâri Beyi Nurullah’ı kısa zamanda sağlığına kavuşturarak, Nesturilerin yanı sıra Kürt liderle de dostluk ilişkileri kurmayı başardı.

Grant’ın Hakkâri’ye yaptığı bu başarılı gezi Avrupa devletlerinde, özellikle de İngiltere’de ilgili çevrelerinin dikkatini çekti. “Kraliyet Coğrafya Kurumu”, Nesturiler üzerine yapılan misyonerlik faaliyetlerini takdirle karşıladı ve misyona para yardımı sağladı. İngiliz kurumlarından yardım alabilmesi Grant’ın önemli bir motivasyon unsuruydu. Grant 1840 yılında Hakkâri’yi ikinci defa ziyaret etti.⁴⁰⁴ BOARD’ın 1841 yılında Hakkâri istasyonunu kurmasından sonra, bölgedeki Nesturiler ile Kürt liderlerden Hakkâri Beyi Nurullah’ın arası açılmaya başladı.⁴⁰⁵

Bu sırada Nesturi Patriği Abraham (1820–1861) Canterbury Başpiskoposluğuna başvurarak yardım istedi. Amerikan misyonerler, 1842’de, Patriğin kendilerine rakip olabilecek İngiliz misyonerlerini davet etmesini kınadılar. Bu durumu kendi faaliyetlerine ve bölgede Hıristiyanlığın gelişmesine engel olacak bir hareket olarak değerlendirdiler ve adı geçen İngiliz misyoner teşkilatından, Nesturi Patriğinin çağrısına karşılık vermemesini istediler. Ancak Amerikan misyonerlerinin Hakkâri bölgesine gelmesi, Nesturi ve Kürt toplumları arasında genel itibariyle dostane bir şekilde seyreden ilişkileri olumsuz yönde etkilemişti. Bölgeye gelen Protestan misyoner halkasına

⁴⁰¹ Yonan, **a.g.e.**, s. 40.

⁴⁰² Celil, **a.g.e.**, s. 137.

⁴⁰³ Kieser, **a.g.e.**, s. 96.

⁴⁰⁴ Celil, **a.g.e.**, s. 137.

⁴⁰⁵ S. Aydın, **a.g.m.**, s. 112.

İngilizlerin de eklenmesi iki toplum arasında bozulmaya başlayan ilişkileri daha da gerginleştirmişti.⁴⁰⁶

3.2.1.2.1 Bedirhan Bey Vakası'nda Amerikan Misyonerler

Amerikan misyoner Grant'ın 1842 yazında Nesturi köylerine yaptığı yeni bir gezi sonrasında Nesturi köylerine misyon kurumlarının kurulması ve Hakkâri'ye Amerika'dan yeni misyonerlerin gelmesi sonucu misyonerlerin Nesturilerle daha sıkı ilişkiler içine girmeleri bölgedeki Kürtlerin hem misyonerlere hem de Nesturilere şüpheyle bakmalarına sebep oldu. Amerikan misyonerlerin Kürt toplumunun gözünü korkutması ve bir sonraki bölümde ele alınacak olan İngiliz misyonerlerin Nesturiler kışkırtması ortamı kısa sürede gerdi. Nihayetinde mevcut gerginlik zirveye tırmandı ve yerini kavgaya bıraktı. Önce Nesturiler, ardından Kürtler birbirlerine karşı saldırılarda bulunmaya başladılar.⁴⁰⁷

Nesturi Patriği, 1830'lu yıllarda Kürt emirlerinin çoğunun tasfiye edilmesiyle oluşan bölgedeki iktidar boşluğundan yararlanmaya çalıştı. Diğer taraftan kendi cemaati üzerinde zayıflayan otoritesini güçlendirmek istedi. Bu nedenle sadece Hakkâri Emiri ile değil, dünyevi otoritenin meliklere ait olmasını savunan çok sayıdaki Nesturi lideriyle çekişme içerisine girdi.⁴⁰⁸ 1843 yılında başına geçtiği Tiyari aşiretinin mevkiine, nüfusunun çokluğuna ve en çok da misyonerler vasıtasıyla Batılı Devletlerin destek vaatlerine güvenerek, etrafındaki Kürt ve Nesturi aşiretlere meydan okumaya ve tecavüzde bulunmaya başladı. Tiyari aşiretine mensup Nesturiler, Bedirhan Beyin emirlerini dinlemediği gibi onun adamlarını da kılıçtan geçirdiler.⁴⁰⁹ Toplayabildikleri kadar çok sayıdaki askerle bir Müslüman köye saldırarak ikisi seyit olan elli civarında Müslüman'ı katlettiler, Müslümanlara ait birçok mal ve eşyaları gasp ettiler ve kadınlara zarar verdiler. Hatta köyün mescidini kiliseye çevirerek buraya bir kesiş tayin ettiler.⁴¹⁰ Yine aynı yıl Tiyari Nesturileri Kürt Beylerinden biri olan Ziver Bey'e saldırıda bulundular ve onun yirmi adamını öldürdüler.⁴¹¹

⁴⁰⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 89; Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁰⁷ Celil, **a.g.e.**, s. 135-139.

⁴⁰⁸ Kieser, **a.g.e.**, s. 95.

⁴⁰⁹ Sevgen, "Kürtler" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. II, S 12, s. 46.

⁴¹⁰ Yıldız, **a.g.e.**, s. 166

⁴¹¹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 30-31.

Bölgenin en büyük lideri olan Bedirhan Bey bütün bu olanlar sonrasında Nesturiler üzerine harekâta geçti. Bedirhan Bey'i bu harekâta sevk eden en önemli sebep, Nesturilerin Kürt hâkimiyetini tanımayarak bölgede saldırgan hareketlerde bulunmalarıdır. Patrik önderliğindeki Nesturilerin, Nureddin ve Bedirhan Beylere karşı itaatsiz tavırları bunu göstermektedir. Nesturilerin saldırgan tutumlarındaki en büyük pay ise bu çalışmanın konusu olan misyonerlere aittir. Çünkü Amerikan ve İngiliz misyonerlerin kışkırtıcı faaliyetleri sonucu Nesturiler, Batılı Devletlere güvenerek pervasızca davranmaya başladılar. Nesturilerin bu şekildeki tutumlarını gören Kürtler, misyonerleri kendi özerk feodal iktidarlarını tehdit eden bir öncü kuvvet olarak değerlendirdiler. Yönettikleri topraklarda zamanla yönetilenler haline gelmekten korktular.⁴¹²

Başta Bedirhan Bey olmak üzere Doğu Anadolu'daki yerli Kürt Beylerinin Musul Valisi Mehmet Paşayla anlaşmazlığa düşmesi fırsatını değerlendirmeye çalışan Amerikan misyoner Grant, daha önceden yerini tespit ettiği Tiyari bölgesinde yer alan Aşita'da büyük bir misyoner merkezinin yapımına girişti. Grant'ın Aşita'da Nesturi halkına yönelik kurduğu misyoner merkezi, beylerinden halkına kadar bütün Kürtleri kuşkulandırdı ve endişeye sevk etti. Çünkü Grant'ın, Kürtlerin ve Nesturilerin yaşadığı bölgenin tam ortasında tek başına duran yüksek bir tepenin zirvesine kurduğu misyon binası, tüm vadiyi gören üstün bir görüş açısına sahipti. Bu yapı misyon istasyonundan daha çok muhkem bir kaleye benzemekteydi. Adeta Nesturilere yönelik bir yabancı Hıristiyan desteğinin cisimleşmiş haliydi. Musul Valisi Mehmet Paşa İstanbul'a yazdığı raporda bu görkemli yapıdan "gizli bir kale" olarak bahsederek, bir anlamda bölgenin statükosunun bozulmak istendiği endişesini bildirmekteydi.⁴¹³

İnşaat haberi Kürtler arasında, Batılıların bölgede Hıristiyanlığı yaymak amacıyla saray yaptırdıkları şeklinde kulaktan kulağa dolaşarak bir anda yayıldı. Bu söylentiye halkın dini duygularını körüklemek isteyen pek çok din adamı da sahip çıktı.⁴¹⁴ Bunun yanı sıra Kürtler arasında misyon binası hakkında, kendilerine karşı saldırı düzenlemek amacıyla kurulan bir kale olduğu veya Nesturileri zengin etmek amacıyla iş çevrelerini Kürt merkezlerinden çekmeye yönelik bir pazar olduğu söylentileri dolaşır oldu. Misyon binasıyla ilgili kuşkularını gidermek isteyen Nurullah Bey, misyoner Grant'ı konağına

⁴¹² Yıldız, **a.g.e.**, s. 167-168.

⁴¹³ Yonan, **a.g.e.**, s. 41-42.

⁴¹⁴ Celil, **a.g.e.**, s.139.

çağırıp gerçek durumu öğrenmeye çalıştı. Grant'ın, binanın bir okul ve misyonerler için bir yerleşim birimi olduğu söylemiş olması da kuşkuyla gidermemiş olacak ki, Nurullah Bey ondan bu konuda yazılı bir belge istemişti.⁴¹⁵

Nesturileri İsrail'in kayıp boyları olarak yorumlayan Grant, onlara parlak bir dönem müjdelemekteydi.⁴¹⁶ Devamlı olarak Nesturilere misyonerlik faaliyetlerinden elde edebilecekleri yararları anlatmaya çalışmaktaydı. Aşita'da yapılan misyon binasında okulun açılmasıyla birlikte kendisine yardım etmek üzere bir yardımcı misyoner gönderildi.⁴¹⁷ Bu arada bölgede dağıtılmak üzere Musul'dan sekiz katır yükü Süryanice İncil getirildi.⁴¹⁸ Ancak bir müddet sonra Nesturi Patriği, Amerikan misyonerlerini kendisi ile cemaati arasına girebilecek bir güç görerek endişeye kapıldı.

Amerikan misyonerlerin, bir taraftan Nesturilere kayda değer çeşitli hizmetler verirken, diğer taraftan Protestanlığı yaymaya çalışmaları Nesturi Kilisesini memnuniyetsizliğe ve endişeye sevk etti.⁴¹⁹ Rakipleri olan İngiliz misyonerler ortak ibadet kurallarını ve hiyerarşiyi vurgularken, onlar Nesturi Kilisesini değişikliğe muhtaç donuk bir yapı olarak görmekteydiler.⁴²⁰ Diğer taraftan Amerikan misyonerleri Nesturi Patriğinin otoritesini sarsacak hareketlerde de bulundular. Nitekim Patrik ile Nesturilerin ileri gelenleri (Aşita'nın önde gelen iki adamı olan Şamaşa Hinno ve Kaşa Jindo) arasındaki mücadelede Amerikan misyonerler patriğin muhaliflerini desteklediler.⁴²¹ 1842 sonlarında Grant'ın Nurullah Beyi ziyaret etmesi de Nesturi Patriğini kızdıran sebeplerden biriydi.⁴²²

Bahsedildiği üzere ilk başlarda Amerikan misyonerleri ile Nesturi Patriğinin arası çok iyi idi. Nesturiler, temasa geçtikleri ilk Protestan misyoner olan Grant'ı iyi karşılamışlardı. Hatta onun Aşita'da misyon merkezi kurmasına destek olmuşlardı.⁴²³ Nesturiler ile Kürtler arasındaki ilk ciddi çatışmaların arifesinde Amerikan misyonerlerle Nesturi Patriğinin arası bahsedilen sebeplerden dolayı açılmaya başladı. Bundan sonra

⁴¹⁵ Waide Jwaideh, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi**, çev. İsmail Çekem, Alper Duman, yay. haz. Nevzat Kırac, İletişim Yay., İstanbul: 2004, s. 134; Foggo, **a.g.e.**, s. 42; Misyon binasında Amerikan misyonuna mensup üç ailenin kalması düşünülmüştü. Kieser, **a.g.e.**, s. 97.

⁴¹⁶ Kieser, **a.g.e.**, s. 96.

⁴¹⁷ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 52.

⁴¹⁸ Yonan, **a.ge.**, s. 41-42.

⁴¹⁹ Atiya, **a.g.e.**, s. 311.

⁴²⁰ Kieser, **a.g.e.**, s. 98.

⁴²¹ Jwaideh, **a.g.e.**, s. 130.

⁴²² Kieser, **a.g.e.**, s. 98.

⁴²³ İleri, **a.g.m.**, s. 166.

Nesturi Patriği Amerikan misyonerlerine güvenmedi ve onlara karşı olumsuz bir tavır takınmaya başladı. Hatta İngiliz Büyükelçisi görevindeki arkeolog Layard'ın ifadesiyle Amerikan misyonerlerine karşı Türk ve Kürtlerden daha sert bir tutum içerisine girdi.⁴²⁴

Patriğin Amerikan misyonerlerine karşı takındığı bu sert ve düşmanca tavırlarda İngiliz misyonerlerin payını da unutmamak gerekir. Çünkü İngiliz misyonerler bu süreçte ve XIX. yüzyılın son çeyreğinde Nesturi Patriğini Amerikan misyonerlerine karşı kışkırtmaya çalıştılar. İngiliz misyoner Ainsworth, daha Nesturi Patriğiyle gerçekleştirdiği ilk görüşmede Amerikan misyonerlerini eleştirerek, küçük düşürmeye çalıştı. Bu suretle Patriği onlardan soğutarak kendi tarafına çekmek istedi. Ainsworth, İran'daki Nesturiler arasında çalışan Amerikan misyonerlerinin dinsel bilgilerinin ve havarilerle bağlantılarının olmadığını, ibadet biçimlerini açıklamadıklarını ve İncil'i eğitim ve baskı yoluyla yaymayı amaçladıklarını söyleyerek onları küçük düşürmeye çalışmıştı.⁴²⁵ Ainsworth'dan sonra Nesturiler arasında faaliyet gösterecek olan Badger isimli İngiliz misyonerin tutumunun da aynı çizgide olduğu Layard'ın verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Zira Layard İngiliz misyonerlerini, Nesturi Patriğini Amerikan misyonerlerine karşı kışkırtmakla suçlamaktaydı:

“Mar Şemun konuşurken, Türk ve Kürt egemenliğine kıyasla Amerikan misyonerlerine karşı daha sert bir tutum içerisindeydi. Ona cemaatini medenileştirmeye ve eğitmeye gayret edenlerin (Amerikan misyonerlerin) Ortodoks Hıristiyan topluluğundan ayrılanlar olduğunu öğretmişlerdi. Eşef duyulması gereken şey bunu öğretenlerin İngiliz Kilisesinden olmalarıydı. Buna göre Amerikan misyonerler dinen kabul edilmiş doktrinleri benimsemeyen, gerçek imanın tüm ayinlerini ve kurallarını reddeden ve Nesturileri kendi ihanetlerine ortak etmeye çalışan insanlardı. Mar Şemun'un korkuları er geç, onların araçları ve eğitimleriyle dünyevi olduğu kadar ruhani otoritesinin de tamamıyla sarsılacağı kaygısına dayanıyordu. Bütün kudretini şiddet ve hoşgörüsüzlükle dolu zulüm eylemlerine yöneltmişti. Bu da ikinci kez halkının olduğu kadar kendinin güvenliğini de tehlikeye atabilirdi. Başaramadıysam da, onu bu anlamsız vahşeti durdurmaya ikna etmeye gayret ettim.”⁴²⁶

Bedirhan Bey Vakası'na yeniden dönülecek olunursa, Nesturilerle Kürtler arasındaki bu çatışmayı inceleyen mevcut kaynakların, misyonerlerin Kürtler ile

⁴²⁴ Jwaideh, *a.g.e.*, s. 135-136.

⁴²⁵ Sonyel, *a.g.e.*, s. 27-28.

⁴²⁶ Jwaideh, *a.g.e.*, s. 134-136.

Nesturileri birbirlerine karşıt duruma düşüren entrikalar düzenlediklerini kanıtlar nitelikte olduğu görülür. II. Bedirhan Bey vakasından (1846) bir müddet sonra misyonerlerin ev ve okullarından oluşan Aşita'daki yıkıntıları gezen, Amerikan misyonerlerin savunuculuğu ile bilinen İngiliz arkeolog Henry Layard, Kürtlerin korku ve endişelerinin anlaşılabilir olduğunu kabul etmiştir. “Nesturi katliamına yol açan öyle durumlar vardır ki bunların üzerine düşünmek çok acı vericidir...”⁴²⁷ diyen Layard, misyon binasının yeri ve büyüklüğündeki seçimi hatalı bulmuştur. Ona göre, misyon binasının Kürtler arasında “kale” diye bilinen eski bir yapının yanında kurulması tahrik edici bir etkidir. Ayrıca misyon binası çok büyük ve gösterişlidir. O Amerikan misyonerlerin böyle tedbirsizce hareket etmelerine çok şaşırılmış ve şu yorumu yapmıştır:

“[Binalar] bütün vadiye hâkim bir tepenin zirvesinde bulunmaktadır. Kesinlikle daha az gösterişli ve nispeten daha mütevazı bir yer seçilmiş olmalıydı; aralarında yerleşmeye geldikleri bu aşiretlerin karakterini şahsen bildikleri halde böyle bir düşüncesizlik yapmaları şaşırtıcıdır.”⁴²⁸

Nesturi-Kürt çatışmasının nedenlerini inceleyen Joseph, Amerikan ve İngiliz misyonerlerin kışkırtıcı rolleri üzerinde durmuştur. “Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy” adlı kitabı kaleme alan Grabil, iki toplum arasındaki gerginliklere ve çatışmalara İngiliz ve Amerikan misyonerlerin arasındaki çekişmelerin neden olduğu fikrindedir.⁴²⁹

Amerikan misyoner Grant, Nesturiler ile Kürtler arasındaki anlaşmazlıkların nedeninin Nesturiler olduğu kanısındadır. Fakat bölgede yürüttüğü faaliyetlerin Kürtleri endişelendirdiğinin ve Nesturilerin pervasızca davranışlar sergilemeye teşvik ettiğinin farkında değilmiş gibi görünmektedir.⁴³⁰ Misyoner Grant, misyoner merkezinin, katliamın bir nedeni olduğu iddiasını kabul etmediği gibi, üstelik kendisinin misyon merkezi Aşita'nın kurtulmasını sağladığını savunmuştur. Fakat ilk Kürt saldırısında kurtulan Aşita'nın ikinci Kürt saldırısında yerle bir edildiği unutulmamalıdır. Aşita'nın

⁴²⁷ Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s. 277.

⁴²⁸ Jwaideh, **a.g.e.**, s. 137; Celil, **a.g.e.**, s.143.

⁴²⁹ L.J. Grabil, **Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy 1810-1927**, Mineapolis: 1971, s. 136-137; Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 54.

⁴³⁰ Celil, **a.g.e.**, s. 139.

ilk saldırıdan kurtulması, esas olarak Bedirhan ve Nurullah Beylerin şehrin daha önce adı geçen iki Nesturi önderiyle işbirliği yapmasıyla alakalıdır.⁴³¹

Grant, Kürt Beylerinin Nesturiler üzerine bir saldırı hazırlığı içinde olduğunu bildiği halde, saldırıyı önlemek için ne herhangi bir gayret göstermiş ne de Nesturileri yapılacak saldırıdan haberdar etmiştir. Çünkü Kürt saldırısının Nesturileri daha çok Allah'a (İsa'ya) bağlayacağı inancına sahiptir. Kürt Beylerinin Nesturileri cezalandırmak için hazırlık yaptığı sırada on gün boyunca onların yanında bulunan⁴³² Amerikan misyoner Grant için önemli olan, sadece kendi hedeflerine ulaşabilmektir. O Kürt Beylerine kendisini “yerel sorunlara karışmayan tarafsız bir aracı” olarak sunmuş, çıkmak üzere olan çatışmaya karışmayacağını bildirmiştir. Sadakatini arz ederek, onlardan sadece misyoner evlerinde bulunan insanlara ve misyoner mal varlıklarına dokunulmamasını istemiştir.⁴³³ Bedirhan Beyin 1846 yılında Nesturiler üzerine gerçekleştirdiği ikinci saldırıdan önce de Amerikan misyonerlerden hekim Austin Wright ve Edward Breath misafir olarak dört hafta Bedirhan Beyin yanında bulunmuşlardır.⁴³⁴

Nesturi Patriği ise cemaatinin uğradığı katliamlardan Amerikalı misyonerleri sorumlu tutarak, onlara düşman kesilmiştir. Hatta o Kürtlerden daha çok Amerikalı misyonerleri suçlamıştır.⁴³⁵ İngiliz misyonerler de katliamın sorumluluğunu Amerikan meslektaşlarına yüklemişlerdir. Onlara göre, Amerikan misyonerlerin Nesturileri dinlerinden döndürme çabaları, onlar arasındaki bölünmüşlüğü derinleştirmiştir.⁴³⁶ Anlaşmazlığın körüklenmesinde İngiliz ve Amerikan misyonerlerin rollerinin belirgin olduğu, haftalık Londra gazetesinin sütunlarında yer almıştır.

⁴³¹ Jwaideh, **a.g.e.**, s.128-129.

⁴³² Matfiyef, **a.g.e.**, s. 69.

⁴³³ Celil, **a.g.e.**, s. 142.

⁴³⁴ Kieser, **a.g.e.**, s. 98.

⁴³⁵ Foggo, **a.g.e.**, s. 76.

⁴³⁶ Jwaideh, **a.g.e.**, s. 135.

3.2.1.2.2 Bedirhan Bey Vakası Sonrasında Amerikan Misyonerlik

Faaliyetleri

Nesturi-Kürt çatışmalarının çıktığı dönemde Osmanlı topraklarında Grant'la birlikte sekiz Amerikan misyoneri faaliyet göstermekteydi. Ancak bunlardan beşi salgın hastalık sonucu hayatını kaybetti. Bedirhan Bey'in Nesturilere ilk saldırısından sonra Musul'a giden Grant da bunlar arasındaydı.⁴³⁷ Grant'ın tifo hastalığı sebebiyle ölümünden sonra hayatta kalan üç Amerikan misyoneri de Doğu Anadolu'daki faaliyetlerini bırakarak Osmanlı topraklarından ayrıldılar ve Urmiye'ye gittiler. Aşita'daki misyon merkezi Bedirhan Bey'in Nesturiler üzerine gerçekleştirdiği ikinci saldırıda yıkıldı. Böylece Amerikan misyonerlerin Osmanlı Nesturileri arasındaki ilk girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.⁴³⁸

İkinci katliamdan sonra İran'da mülteci olarak yaşamaya başlayan Nesturi Patriği Abraham on yıl süreyle orada kalmıştı. Bu süreçte Amerikan misyonerler Nesturi Patriğini etkisi olmayan bir mülteci olarak gördüler ve onunla pek ilgilenmediler. Sürgün hayatı sırasında Amerikan misyonerlerinin kendisine değer vermemesi Patrik Abraham'ın Amerikalılara husumetini daha da artırdı. Hakkâri'ye döndükten sonra da bu tutumunu sürdüren Patrik ömrünün sonuna kadar misyonerlere karşı uzlaşmaz tavrını sürdürdü. Bununla beraber Cilo, Gevar, Pervari ve Şemdinli'deki piskoposlarına yabancı misyonlarla ortak çalışmalara girmemesi konusunda devamlı uyarılarda bulundu. İran'da iken Nesturi Patriğini dışlayan Amerikan misyonu, Urmiye'de misyon çalışmalarında yardımcı olabilecek birkaç Nesturi piskoposu yanına aldı.⁴³⁹

Amerikan misyonerler Bedirhan Bey vakalarından sonra Osmanlı Nesturileri üzerine faaliyette bulunmak için tekrar harekete geçtiler. Hakkâri bölgesindeki Kürt Beylerinin güvenlerini kazanmaya çalışarak yürütecekleri faaliyetlere daha uygun ortam sağlamaya çalıştılar. Özellikle sağlık alanındaki faaliyetler sonucu hekim Amerikan misyonerler Kürtler arasında saygın bir konuma ulaştılar. Amerikan misyonerlerden A. Wright, 1846 sonrasında Kürt Emirlerin ortadan kaldırılmasıyla bölgede politik nüfuzu

⁴³⁷ Bedirhan Beyin ilk saldırısından sonra, kendi misyoner faaliyetleri için yeni objeler belirleyen Grant, Yezidileri kendine hedef edinmişti. Saldırıdan bir yıl kadar sonra Musul'a gitmesinin sebebi buydu. Fakat çok geçmeden ölmesi amaçlarını gerçekleştirmesine fırsat vermedi. Celil, **a.g.e.**, s. 143-144.

⁴³⁸ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁴³⁹ Yonan, **a.g.e.**, s.42-43; Foggo, **a.g.e.**, s. 76.

giderek artan nüfuzlu bir şeyh sülalesi olan Nehrilerin bir temsilcisiyle de ilişkiye geçti. Yanına aldığı iki Nesturi rahiple birlikte Kürt şeyhi Taha Nehri'yi ziyaret etti. Wright, Şeyh tarafından önce ajan olduğu endişesiyle soğuk karşılanmışsa da, Şeyhi durumun öyle olmadığı konusunda ikna ederek, ondan kendisinin dostu olduğunu ve kimse tarafından rahatsız edilmemesini gösteren bir belge almayı başardı. Böylece Amerikan misyonerler Kürtlerin nüfuz sahibi olduğu Hakkâri bölgesinde tekrar faaliyetlere başladılar.⁴⁴⁰

1861 yılında Patrik Abraham'ın ölümüyle patriklik makamına geçen Revil (1861–1903), selefinin Amerikan misyonerlerine karşı tutumunu devam ettirdi.⁴⁴¹ O, biçimsel olarak patrikliğe bağlı, fakat pratikte bağımsız olan İran Nesturilerinin üzerinde büyük etkisi bulunan Amerikan misyonununun tesirlerini zayıflatmak istiyordu.⁴⁴²

BOARD teşkilatına bağlı çalışan Amerikan misyonerler Osmanlı topraklarında Nesturiler için Protestan Kilisesi kurmaya girişmediler. Bu durum Nesturi Patriğinin Amerikan misyonerlerine karşı tutumundan kaynaklanması muhtemeldir. Çünkü aynı teşkilata mensup Amerikan misyonerler İran'daki Nesturiler için Protestan Kilisesi teşkil etmişlerdi. Osmanlı Nesturilerinin yaşadığı Hakkâri bölgesinde ise Nesturilere Amerikan kültürünü ve kendi politikalarını yavaş yavaş geliştirme sorumluluğunu aşlamak istediler. Protestan Kilisesi kurmamışlarsa da İncili vaaz ettiler⁴⁴³ ve onları Protestanlaştırmaya çalıştılar. Nitekim onlar, Nesturileri kendi mezheplerine çekmeye çalışmaları nedeniyle Nesturiler arasında hoşnutsuzluklara sebep oldular.⁴⁴⁴

Amerikan misyonu Urmiye'den 70 mil batıda olan Gevar'da bir istasyon açtı. 1850'li yıllarda Gevar'daki istasyonda misyonerlerden R. M. Reha ile R. M. Coşan ve eşi görev yapmaktaydı. Bu istasyonda görev yapan Amerikan misyonerler, sıcaklık - 20 ila - 30'lara düştüğünde, kulübe gibi küçük evleri tamamen karla örtüldüğünde ve aylarca Urmiye ile iletişim kesildiğinde bile faaliyetlerine devam ettiler.⁴⁴⁵

İngiliz konsolos Taylor'un Amerikan BOARD'ın yıllık raporlarına dayanarak verdiği bilgilere göre, 1868 yılı itibariyle Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Harput ve

⁴⁴⁰ Kieser, **a.g.e.**, s. 98-99.

⁴⁴¹ Kieser, **a.g.e.**, s. 125; Yonan, **a.g.e.**, s. 50.

⁴⁴² Yonan, **a.g.e.**, s. 50.

⁴⁴³ Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 95-96.

⁴⁴⁴ **BOA.**, HR. MKT. 59/36

⁴⁴⁵ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 23.

Mardin’de Nesturiler içerisinde on iki dış istasyonları mevcuttu. Bu istasyonlarda yerli vaiz, öğretmen ve rahip olmak üzere 24 kişi Urmiye merkezli Amerikan misyonerlerinin nezaretinde görev yapmaktaydı.⁴⁴⁶ Amerikan misyonerlerin Hakkâri’de 1880’lerdeki faaliyetleri genellikle birkaç okul açmak ve Mar Şem un’la iyi ilişkileri sürdürmekle sınırlı kaldı.⁴⁴⁷

Amerikan misyonerler Osmanlı Nesturilerine düzenli ziyaretler gerçekleştirmekteydiler. Bu düzenli ziyaretlerden birinde Cochran ve W. A. Shedd, Patrikle görüşmek için 1893 yazında Koçanis’e gittiklerinde onun Vali tarafından gözaltında tutulduğunu öğrenmişlerdi. Bunun üzerine onların hemen patriğin gözaltında tutulduğu Başkale’ye giderek yetkililerle görüştükleri ve Patriğin serbest bırakacağına dair söz aldıkları kayıtlardadır.⁴⁴⁸

Urmiye’deki Amerikan okulunda görev yapan misyonerlerden Coan da Hakkâri bölgesine düzenli ziyaretler gerçekleştirmekteydi. Misyoner Coan’ın faaliyetlerini endişeyle takip eden Osmanlı yerel hükümet yetkilileri, onun Nesturi Patriğini etkilediği görüşündeydiler.⁴⁴⁹ 1899 yılında Nesturilerin arasında dolaşan Coan, Tiyari, Tuhup, Tal, Diz, Baz ve Cilo kabilelerinin bulunduğu yerlerde birer okula açmak istemekteydi. Ancak bir defasında dönemin Hakkâri Mutasarrıfı Nureddin Mahmut ile Şemdinli’de karşılaşması şüpheleri üzerine çekti. Coan, yanında çok miktarda dini kitap ve risale getirmişti ki, bunlar Nesturiler arasında dağıtılacaktı. Hakkâri Mutasarrıfı, Coan’ın bütün evrak ve kitaplarını el koyarak tetkik ettirdi. Coan’ın sahip olduğu matbu bir harita ve iki kroki Mutasarrıfın dikkatini çekmişti ki, bu durum Amerikan misyonerlerin organize olmuş bir şekilde çalıştığına işarettir.⁴⁵⁰

3.2.1.3 İran Nesturileri Üzerine Amerikan Misyonerlik Faaliyetleri

İran’a ilk gelen Protestan misyoner, 1811’de Hindistan’dan Şiraz’a gelen Henry Martyn’di. Martyn İran’da sadece on ay kalmasına rağmen kendisinden sonra buraya

⁴⁴⁶ Sonyel, **a.g.e.**, s. 62.

⁴⁴⁷ Coakley, **a.g.e.**, s. 113.

⁴⁴⁸ Coakley, **a.g.e.**, s. 201.

⁴⁴⁹ **BOA**, Y.MTV., 69/77.

⁴⁵⁰ **BOA**, Y. PRK. UM., 48/69.

gelecek misyonerler için bir ilham kaynağı oldu.⁴⁵¹ Henry Martyn'ın ölümünden yirmi yıl kadar sonra İran'daki Nesturiler üzerinde çalışacak ilk misyoner olan Justin Perkins 20 Kasım 1835'te Urmiye'ye geldi. Kısa bir süre sonra da eşiyle birlikte Asahel Grant geldi.⁴⁵²

Amerikan misyonerler Urmiye'de hem Nesturiler hem de Müslümanlar tarafından samimiyetle karşılandılar. Özellikle Nesturi köylerinde özel bir ilgi gördüler. Amerikan misyonerler Nesturilerle karşılaştıklarında onları çok cahil olarak buldular. Çünkü birisi kadın olmak üzere sadece kırk kişi okumayı bilmekteydi. Nesturi papazlar arasında hem okumayı hem de yazmayı bilen sadece bir kişi mevcuttu. Hatta onun sahip olduğu bu yetenek de tamamen dini kitap çalışmalarıyla sınırlıydı. İncil okunduğunda anlayan yoktu. Eski Süryaniceden modern Süryaniceye çevrilmiş İncil yoktu. Konuşma dili de henüz yazı dili olarak kullanılmamaktaydı.⁴⁵³

İlk gelen bu misyonerlere 1837'de Messrs, Holladay ve Stocking eşleriyle birlikte ilk takviye olarak katıldılar. Onlardan iki yıl sonra gelen Willard Jones'u Dr. Austin Wright ve misyon faaliyetleri açısından önemli bir yeri olan matbaanın kurucusu R. M. Breath izledi.⁴⁵⁴ 1840 yılında Papaz David Stoddard geldi. İlk takviye olarak gelen misyonerlerden sonra Papaz G.V. Coşan ve oğlu F.G. Coşan, Papaz J.H. Shedd ve oğlu Papaz J.G. Shedd, Papaz G. Cochran, Papaz Samuel Reha ve Papaz Benjamin Labaree ve oğulları misyona büyük güç kattılar.⁴⁵⁵

Amerikan misyonerlerin açtıkları okullardaki eğitim sistemi oldukça beğeni gördü. Çünkü o zamanlar modern eğitim Doğu'da neredeyse hiç bilinmemekteydi.⁴⁵⁶ Amerikan misyonerler hemen eğitim faaliyetlerine başladılar. Perkins, Urmiye'ye vardıktan kısa bir süre sonra bir erkek okulu, Grant'ın eşi de bir kız okulu açtı. Okulların sayısı zamanla arttı. 1836 yılı itibariyle Urmiye ve köylerinde erkek çocukları için on

⁴⁵¹ Memleketine dönerken Tokat'ta hayatını kaybeden Martyn, Yeni Ahit'i ve Kitab-ı Mukaddes'teki Mezmurları Farsçaya tercüme etti. Onun çevirisini yaptığı Farsça İncil yayımlandı ve 1882'ye kadar bölgede en çok kullanılan İncil oldu.

⁴⁵² The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 1-3.

⁴⁵³ Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 95; The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 9.

⁴⁵⁴ Grant, **a.g.e.**, s. 7; The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 1-3.

⁴⁵⁵ Aynı zamanda BOARD, Perkins ve Grant'dan çok kısa bir süre sonra papaz J.L. Merrick isimli bir misyoneri de İran'daki Müslümanlar arasına gönderdi. The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 1-3.

⁴⁵⁶ W. Emhart -Lamsa, **a.g.e.**, s. 95.

dört okul, bir erkek ilahiyat okulu ve bir kız yatılı okulu faaliyetteydi.⁴⁵⁷ Amerikan misyonerler ilk on yılda, her biri gerçekten vaaz etmek için birer merkez konumunda olan yetmiş köy okulu kurmayı başardılar. Okullarda çocuklara ve gençlere İncil'i okutmak esas gaye idi. Bu okullarda eğitim gören Nesturilerin zaman gelip de kendi soydaşlarına İncil'in mesajlarını anlatacaklarını umut etmekteydiler. Perkins'in Urmiye'de açtığı küçük okul bir müddet sonra kurulacak olan Urmiye Erkek İlahiyat Okulu'na temel teşkil etti. İlahiyat okulu yıllarca misyonun faaliyetlerinin en güçlü parçası olma özelliğine korudu. Nesturi Kilisesinden bazı papazlar hatta piskoposlar bile misyonerlerin öğrencisi olarak Urmiye'deki ilahiyat okulunda eğitim gördüler.

Grant'ın eşi tarafından açılan kız okulu daha sonra kız ilahiyat okuluna dönüştürüldü. Grant'ın eşinden sonra, 1843'te Fidelia Fiske, bu okulun sorumluluğunu üstlendi ve on beş yılını bu görevde geçirdi. Okul onun adına izafeden Fiske Okulu şeklinde anılmaya başlandı. Fiske Okulu, İncil'i vaaz etme açısından erkek ilahiyat okulundan geri kalmadı. Fiske'nin ardından Kız Okulu'nu yirmi iki yıl Susan Rice yürüttü. Nesturiler için açılan Fiske Okulu'na zaman zaman Müslüman kızlar da kayıt edildi. Kız okulunun öğrencileri mezun olduktan sonra genellikle öğretmen, rahibe ve Hıristiyan evlerinin kurucusu olarak görev aldılar. Sonraki yıllarda bazıları hastabakıcılığı eğitimi vermekle görevlendirildi. Urmiye Erkek İlahiyat Okulu'ndan mezun olanlar Nesturiler ise genellikle köylerde kurulan okullarda öğretmen olarak görev yaptılar.

1879 yılında Amerikan misyonerler Urmiye Koleji'ni kurdular. Bu nedenle Perkins tarafından kurulan ilk erkek okulu Urmiye'ye altı mil uzaklıktaki Seir'e taşındı. Kolejde hazırlık sınıfı ile birlikte ilahiyat ve tıp sınıfları da mevcuttu. Bu okul Shedd, F. Coan ve A. Muller'in yönetimi altında misyon için kalıcı bir güç oldu.⁴⁵⁸

Amerikan misyoner okullarında verilen eğitim sayesinde, Nesturiler arasında sayı bakımından az da olsa öğrenim görmüş bir tabaka oluşmasını sağlandı. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İran'daki birçok Nesturi eğitimden geçmiş oldu. Bir kısmı da Amerika'ya giderek yüksek öğrenim gördü. Bu sayede Nesturilerin eğitim ve kültür

⁴⁵⁷ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 66.

⁴⁵⁸ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 2-19.

seviyesindeki bu artış onlar ile Müslümanlar arasındaki yabancılaşmanın artmasında etken oldu.⁴⁵⁹

Amerikan misyonerler, Nesturi kiliselerini canlandırmanın en etkili aracı olarak İncil’de yazılanları öğretmek ve vaaz etmek olduğuna inanmaktaydılar Fakat vaaz edecek papazlar ve kendi yazı dillerinde İnciller olmaksızın bunu başarmak çok zordu. Nesturiler arasındaki propagandalarını başarıyla yürütebilmek için önce kendilerinin, Nesturilerin kullandıkları dili bilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle Amerikan misyonerlerin Urmiye’ye geldiklerinde yaptıkları ilk iş, Süryaniceyi öğrenmek oldu. Onlar misyondaki ilk yıllarını Süryanice çalışmakla geçirdiler.⁴⁶⁰

Misyonerler, Süryaniceyi öğrendiklerinde ve Nesturilerle arkadaşlıklar kurduklarında İncil’i vaaz etme imkânına kavuştular. Sadece iki ilahiyat okulunda pazar günleri düzenli bir şekilde sohbet etmekle kalmayarak, hafta içinde köy okullarında ve ev ev dolaşarak vaazlar verdiler. Bir müddet sonra kiliselerde vaaz edilmesi için Nesturilerden davet aldılar. İlk başta piskoposların kıskançlığına sebep olmasın diye bu teklifi kabul etmediler. Ancak giderek artan ısrarlara dayanamayarak misyoner okullarında ve ev ziyaretlerinde verdikleri vaazların yanında Nesturi kiliselerinde de vaaz vermeye başladılar. 1840 yılı itibariyle artık bütün Amerikalı misyonerler Süryanice vaaz edebilmekte ve her pazar günü üç farklı kilisede kendi inançlarını doğrultusunda Nesturilere vaaz vermekteydiler. Nesturiler Amerikan misyonerleri tarafından verilen bu vaazlara büyük ilgi gösterdiler ve onların konuşmalarını dikkatle dinlediler. Bunların yanı sıra misyonerlerden R. M. Stocking’in açtığı Pazar Okulu (Sabbath) da büyük ilgi gördü. Nitekim 1845’te Stocking “Son elli günde, yirmi köyde, kırk defa, binlerce insana vaaz verdim.” diye yazmaktaydı.⁴⁶¹

İlk on yıldan sonra misyon okullarında canlanmayı diğer alanlardaki faaliyetler izledi. Böylece Protestanlık İran’da yayılarak yavaş yavaş güçlenmeye başladı. Papaz ve papaz olmayan misyonerlerin çalışmaları sonucu, ikinci on yılda da karşılaşılan çeşitli zorluklara ve eziyetlere rağmen Protestanlığı kabul edenlerin düzenli bir artış görüldü.⁴⁶²

⁴⁵⁹ Yonan, **a.g.e.**, s. 33.

⁴⁶⁰ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 66-67; The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 19.

⁴⁶¹ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 19-20.

⁴⁶² The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 2-3.

İran'daki Amerikan misyonerler için çalışma şartları oldukça elverişliydi. Halkının eğitiminin artırılmasını isteyen İranlı yöneticiler, Amerikan misyonerleri iyi karşılamışlardı. Hatta İran Şahı misyonu kuran Justin Perkins'e kendi himayesi altında olduğu güvencesini vermişti. Ancak yerli ruhbanların misyonerlere karşı İran hükümetinden yardım istemeleriyle durum değişmeye başladı. Çünkü misyonlar arasındaki rekabetin artması, yerli kiliselerden ayrılıkların başlaması ve dönme cemaatlerin oluşması yerli ruhbanları rahatsız etmişti. Ancak o sıralar İran yönetiminin dönme cemaatlerin kurulmasını yasaklaması, Nesturilerin kendi kiliselerinden ayrılmaları için bir engeldi.⁴⁶³ Buna rağmen Protestan Nesturilerin sayıları yıldan yıla arttı. Misyonerler vasıtasıyla birbirlerine yakınlaşan mühtedi Nesturiler organize olmaya başlayarak, ibadetlerinin ve yaşamlarının kurallarını yazdılar. Neticede eski Nesturi Kilisesi içerisinden tamamıyla Protestan öğretiyle donatılmış, yeni bir kilise ortaya çıktı.⁴⁶⁴

Amerikan misyonerlerine göre “Nesturi Kiliseleri fosil idi ve ciddi bir reform yapmaya uygun değildi.” Onlar Nesturilerin Protestanlığı kabul etmesi için çalıştılar. Ancak Nesturileri kiliselerinden ayırmak için zorlamadılar. Nesturi Kilisesinden kopuşlar kısmen kovulma yoluyla, kısmen de Nesturilerin ayrılmasıyla gerçekleşti. Ayrılıklar on beş yıldan fazla bir süreçten sonra ve yavaş yavaş gerçekleşti. 1854'te bir kısım Nesturi basit bir törenle Protestanlığa geçti. Elliden fazla köyde kilise açıldı. Protestan üyelerin sayısı 3.000'i aştı.⁴⁶⁵ İran'da Şah Nasreddin'in bu dönemi içeren uzun süreli hükümdarlığında (1848–1896) Hıristiyanlara gösterilen hoşgörünün resmi devlet politikası haline alması da Amerikan misyonerlerinin işini kolaylaştırmıştı.⁴⁶⁶

1870 yılında BOARD Urmiye'deki misyonu on bir personeliyle birlikte “Presbyterian BOARD of Mission”a (Presbiteryen BOARD) devretti. Misyonun devriyle beraber İran Nesturileri arasında yapılan çalışmalar büyük hareketlilik kazandı.⁴⁶⁷

Presbiteryenler, İran'daki Amerikan misyonunu devraldıktan sonra, Nesturi Kilisesiyle kendi arasına bir çizgi çektiler. Nesturi Kilisesinden ayrılan birkaç yüz

⁴⁶³ Yonan, **a.g.e.**, 63.

⁴⁶⁴ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 24-25.

⁴⁶⁵ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 3, 24-25.

⁴⁶⁶ Yonan, **a.g.e.**, 64.

⁴⁶⁷ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

Nesturi kendi Patriklerinin liderliğinde bağımsızlıklarını resmen ilan ettiler.⁴⁶⁸ Böylece 1870’li yıllara gelindiğinde Nesturi Protestan Kilisesi kuruldu. Urmiye Nesturi Protestan Kilisesi 1871’de bir konferans düzenledi. Konferansa katılanların üçü Urmiye’deki biri de Hakkâri’deki Protestanlığa geçen Nesturilerden oluşmaktaydı. Hakkâri’den bir Nesturi’nin konferansa konuşmacı olarak katılması Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarında da bazı sonuçlar elde ettiğinin göstergesidir.⁴⁶⁹

Görevlerini kültür Protestanlığını yaymak olarak gören Amerikan misyonerleri, dini literatür alanında da yoğun bir çalışma başlattılar. Nesturiler için yeni bir yazı dili olan Modern Süryanicenin hazırlanmasına öncülük ettiler ve konuşma dilini yazı diline uyarladılar. Önce İncil’i, daha sonra da bazı dini literatürü yeni yazı diline aktardılar. Nesturiler üzerine bir misyon dergisi çıkardılar ve Süryani konuşma dilinde çok sayıda kitap ile broşür yayınladılar.⁴⁷⁰

Misyonun kurulmasından birkaç yıl sonra, misyoner Breath tarafından Urmiye’de kurulan matbaada 1892 yılı itibariyle 92.000.000 sayfalık basım yapıldı. Basım işleri I. Dünya Savaşı’na kadar devam etti.⁴⁷¹ Ayrıca Amerikan misyonunun “The War of Journal of Missionary in Persia” ismiyle çıkardığı dergi Amerika’da yayınlanarak, misyonerlerin Nesturilere yaptıkları yardımlar Amerikan kamuoyuna duyurulmaya çalışıldı.⁴⁷²

Amerikan misyonerler sağlık alanındaki faaliyetlere de önem verdiler. Misyonu doktor olarak katılan misyonerlerin sayısı oldukça fazladır. Misyonun kurulmasından itibaren görev yapan onun üzerinde misyoner doktor, sağlık alanındaki faaliyetleri kesintisiz sürdürdüler. Doktorluk tecrübesi olan misyonerlerin bu yetenekleri, kendileri için büyük bir avantaj oldu. Zira misyonerlerin sağlık alanındaki faaliyetleri halkın büyük ilgisini çekti. Bu şekilde doktor misyonerler Nesturi halka daha rahatça yaklaşabilmişler ve anlatmak istediklerini daha elverişli bir ortamda ifade etme imkanı buldular. Grant’dan başka meşhur olan doktor misyonerler de Nesturiler arasında faaliyet gösterdiler. Örneğin Austin Wright, doktorluk yeteneğini yirmi beş yıl boyunca

⁴⁶⁸ Yonan, **a.g.e.**, 64.

⁴⁶⁹ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 2.

⁴⁷⁰ Yonan, **a.g.e.**, s. 32.

⁴⁷¹ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁷² Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 59.

misyonerlik faaliyetlerinde bir araç olarak kullandı. P. Cochran ise 1882’de İran’da yıllarca hizmet edecek olan Westminister Hospital isimli donanımlı bir hastane açtı.⁴⁷³

Uzun bir süre İngiltere büyükelçisi ve konsolosu tarafından temsil edilen Amerikan misyonu 1883’te kendi devletlerinin himayesine kavuştular. Tahran’daki bir misyonerin oğlu olan Benjamin Labaree’nin Amerika Birleşik Devletleri’nin ilk Tahran büyükelçisi olarak atandı. İngiltere’nin Amerikan misyonerlerini himaye etmesinde belli çıkarları vardı. İngiltere Protestan Amerikan misyonunu korumakla, Protestan bir kitlenin oluşumuna katkı sağlamakla birlikte Rusya’nın nüfuz alanındaki bu bölgede Ruslara karşı İngiliz çıkarlarını da korumuş olmaktadır.

XX. yüzyılın başında İran’da Amerikan misyonerleri adına olumsuz bir gelişme oldu. 1904’te Amerikan misyonerlerinden biri bir gezi sırasında bir Kürt tarafından öldürüldü. Olay üzerine Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri hemen harekete geçtiler. İran hükümetinden suçlu Kürt aşiretinin cezalandırılmasını ve maktulün ailesine 30.000 dolar tazminat verilmesini istediler. İran hükümeti, istenilen tazminatı vermesine ve bir Kürt’ü aşiretini temsilen tutuklamasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri diplomatları suçlu Kürt aşiretinin İran birlikleri gönderilerek cezalandırılmasını istediler. Aksi takdirde Amerika’dan İran’a karşı savaş gemileri gönderileceği tehdidini savurdular. İran hükümeti bu politik baskılara dayanamayarak Kürt aşireti üzerine asker göndermek zorunda kaldı. Durumdan anlaşıldığı üzere Amerika Birleşik Devletleri’nin Protestanlık adına faaliyette bulunan Amerikan misyonerlerine sahip çıktığı ve onlar için güvenli bir ortam sağlamaya çalıştığı açıktır. İran’ın baskı altında kalarak kendisinden istenilenleri yapması, daha sonraki süreçte Amerikan misyonerlerine karşı tutumunu mutlaka gözden geçirmesine sebep olacaktır. Yaşanan bu durum, bir taraftan İran hükümetini Amerikan misyonerlerinin güvenliğini sağlamak için tedbir almaya zorlarken, diğer taraftan Amerikan misyonerlerine karşı olan Kürtlere karşı da bir gözdağı niteliğinde olmuştur.

Amerikan misyonerleri her ne kadar Osmanlı Devleti’nde doğrudan bir siyaset yapmamışlarsa da, İran’daki siyasi yaşamla iç içe oldular ve İran’ın iç siyasetine karıştılar. 1906–1909 arasında İran’da meşruti bir monarşinin kurulmasını isteyen bir

⁴⁷³The BOARD of..., a.g.e., s. 3.

devrimci harekete bazı Amerikan misyonerleri de destek verdiler. Hatta devrimcileri destekleyen Amerikalı misyonerden biri olaylar sırasında hayatını kaybetti.⁴⁷⁴

I. Dünya Savaşı'nın başlangıç yılı olan 1914'te Amerikan misyonerlerin kurumları, erkek çocuklarının ve gençlerin devam ettiği ilahiyat okulu, kızlar devam ettiği Fiske Semineri, bir hastane ve bir matbaadan ibaretti. 18 personel misyona bağlı olarak görev yapmaktaydı.⁴⁷⁵

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Nesturileri yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalarak İran'a göç ettiklerinde en büyük yardımı Amerikan misyonerlerden gördüler. Amerikan misyonerler mülteci Nesturilere barınma, yiyecek ve sağlık imkânı sağladılar. Hatta Amerikan misyonerlerden Shedd, Rusların bölgeden çekilirken bıraktığı silahları satın alarak, savaşa devam etmelerini sağlamak için Nesturilere verdi. Shedd'in bu davranışı onun faaliyet gösterdiği topraklara hangi emeller doğrultusunda geldiğini açıkça gösterir niteliktedir. Bu durum karşısında Amerika Birleşik Devletleri'nin Tahran konsolosu Shedd'i uyarmakla yetindi. Başka bir Amerikalı misyoner de Urmiye'nin kuzeyinde bulunan Dilman şehrindeki Nesturilere yardım etti. Ayrıca Amerikan misyonerlerin Nesturilere yaptıkları yardımlar Amerika'da çıkarılan bir dergi sayesinde Amerikan kamuoyuna duyurulmaya çalışıldı.⁴⁷⁶

Savaş sırasında tifişe yakalanan Urmiye'deki on üç Amerikan misyonerinden üçü hayatını kaybetti. Amerikan misyonunun hükümet nezdindeki temsilcisi Shedd ve Packard her gün Türk ve İran makamlarına giderek Hıristiyan halk hakkında bilgi vermekteydiler.⁴⁷⁷ Osmanlı ordusu 1918 Ağustosunda Urmiye'yi ele geçirdiğinde Nesturilerin yanında Amerikan misyonerleri de esir aldı.⁴⁷⁸

Nesturi temsilcilerinin Paris Barış Konferansına delege olarak gönderilmesinde yine en büyük yardımı Amerikan misyoner kuruluşu Presbiteryen BOARD yaptı. Presbiteryen BOARD'ın genel sekreteri, Amerika'da eğitim gören Nesturilerden seçtiği Paul Shimmun ve Isaac Yonan isimli Nesturileri Mayıs 1919'da Paris'e ulaştırmak için büyük çaba sarf etti. Bu sebeple Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığına ve

⁴⁷⁴ Yonan, **a.g.e.**, s. 63-67.

⁴⁷⁵ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

⁴⁷⁶ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 59.

⁴⁷⁷ Yonan, **a.g.e.**, s. 125-149.

⁴⁷⁸ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 59.

konferansa katılacak Amerikan delegelerine müracaat etti. Ancak olumlu bir sonuç alamadı. Bunun üzerine Urmiye'deki misyoner okullarından birinde yetişmiş bir din adamı olan Abraham Yohannan, önce Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığının onayını, sonra da İngiltere'ye giderek Canterbury Başpiskoposu'nun görüş ve tavsiyelerini alarak Paris'e gitti. Diğer taraftan bunlar haricinde Urmiye'den konferansa katılmak için gelenler oldu. Böyle olunca her iki grup isteklerini konferansa sundular. İki grubun ortak hedefi: "Şimdilik otonom, fakat daha sonra bağımsız olacak bir Asur-Keldani devleti kurmak" idi.⁴⁷⁹ Paris Barış Konferansına katılmak için Paris'e gelen Nesturi delegeler, Amerikan misyoner kurumlarında eğitim görmüş ve onlar aracılığıyla Amerika'ya gitmiş fakat sonradan Canterbury Başpiskoposluğu Nesturi Misyonu'na ait kurumlarda görev yapmış misyonerlerdi. Buradan misyonerlerin Nesturi uyanışına hizmet ettiği ve sayıları az da olsa Nesturi entelektüellerinin oluşmasında rol oynadığı söylenebilir.⁴⁸⁰

3.2.2 Nesturiler Üzerine İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri

3.2.2.1 İngiliz-Nesturi İlişkilerinin Başlaması

Nesturilere yönelik İngiliz misyonerlik heyetinin oluşturulmasından önce, onların yerleşik olduğu bölgelere İngiliz bilim adamları, gezgin, diplomat ve subaylarının yoğun ziyaretleri gerçekleşti. İngilizlerin Nesturiler arasındaki faaliyetlerine başlaması, 1838'de "Christian Knowledge Society"nin Misyoner Ainsworth ve Musul Konsolos Yardımcısı C.A. Rassam'ı bölgedeki Hıristiyanlarla ilgili araştırma yapmak üzere göndermesiyle oldu.⁴⁸¹

Bu araştırma gezisi sırasında Ainsworth ile bir araya gelen Nesturi Patriği görüşmenin başında çekingen davrandı. Patriğin çekingenliği, hem cemaatinin inancından uzaklaştırılması endişesinden hem de Kürtlerden çekinmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu görüşmenin Nesturi Patrikliğinin merkezi olan Koçanis yerine bir Ermeni köyünde gerçekleştirilmesi Patriğin Kürtlerden çekindiğine dair bir işarettir. Görüşme sonunda Ainsworth, İngiliz misyonerlerin, Nesturi Kilisesi mensuplarının

⁴⁷⁹ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 98.

⁴⁸⁰ The BOARD of..., **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁸¹ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 53; Matfiyef, **a.g.e.**, s. 67–68.

sahip olduğu medeniyet ve saf bilginin yeniden oluşturulmasına hizmet edeceklerine Patriği inandırdı ve onu işbirliği yapmaya razı etti.⁴⁸²

Önce İngiltere'nin Bağdat'taki maslahatgüzarı Reage sonra da Ainsworth'un Nesturilerle ilgili yazmış oldukları kitaplardaki bilgiler, İngiliz Kilisesini Nesturiler üzerine misyonerlik faaliyetine sevk edecek tavsiyeler niteliğindedir. Bununla beraber aynı yıl İngiltere'nin iki kişiyi "Fırat Keşif Kolları" adıyla görevlendirerek bölge üzerine araştırma yaptırması, Nesturiler üzerine ilgiyi artırdı. Ayrıca East-India (Doğu Hindistan) şirketinin yardımcısı da, Canterbury Başpiskoposu Hawl'e Nesturiler üzerine faaliyete girişilmesini önermişti.⁴⁸³

Nesturi Patriği 1842'de, kendilerine eğitim alanında yardım edilmesi için İngiltere'nin Musul Konsolos Yardımcısı Rassam aracılığıyla Canterbury Başpiskoposluğuna başvurdu. Bununla birlikte Patrik, mektubunda Amerikan misyonerlerin kendilerine yardım etme çabalarına rağmen durumlarının kötü olduğunu belirtmeyi ihmal etmedi. Patriğin Amerikan misyonerlerini gündeme getirmesi, misyonerler arasında rekabet oluşturup, İngilizlerden daha fazla yardım sağlama amacından kaynaklanması muhtemeldir.⁴⁸⁴ Patriğin bu isteği ve daha önce zikredilen gelişmeler üzerine Papaz George Percy Badger'in Ainsworth'dan sonra bölgeye gönderilmesi Canterbury Başpiskoposu Hawl ve Londra Piskoposu Blomfield tarafından uygun görüldü.⁴⁸⁵

1842'de Badger, Doğu Anadolu'daki Nesturiler üzerine çalışmak üzere patriklik merkezi Koçanis'e gitti ve hemen eğitim çalışmalarına başladı. Badger ilk gidişinde Nesturiler arasında bir yıl kaldı. Bu gezisindeki masrafları "Society for the Propagation of the Gospel" (İncil Propaganda Topluluğu) ve "Society for Promoting Christian Knowledge" (SPCK-Hıristiyan Öğretisini Geliştirme Topluluğu) tarafından karşılandı.⁴⁸⁶

⁴⁸² Sonyel, **a.g.e.**, s. 27-28.

⁴⁸³ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 53; Matfiyef, **a.g.e.**, s. 67-68.

⁴⁸⁴ Bkz: Şimşir, **a.g.e.**, s. 89; Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁸⁵ İlk mesleği matbaacılık olan Badger daha sonra kiliseye geçerek din adamı olarak görev yapmaya başladı. Doğu Hindistan Kumpanyası nezdinde Bombay diyakozluğu görevinde bulundu. Nesturiler üzerine faaliyetlerine başlamadan kısa bir süre önce, 1835-1836 yıllarında Beyrut'ta görev yaptı. Badger'in Arapçaya hâkim olması ve Ortadoğu hakkında bilgi sahibi olması onun seçilmesinde etkili oldu. Bkz. Atiya, **a.g.e.**, s. 311.

⁴⁸⁶ Sonyel, **a.g.e.**, s. 28.

3.2.2.2 Osmanlı Nesturileri Üzerine İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri

3.2.2.2.1 Bedirhan Bey Vakası'nda İngiliz Misyonerler

1842 sonbaharında Kürtlerle Nesturiler arasındaki gerginliğin zirveye çıktığı bir sırada Nesturi Patriğini ziyaret eden İngiliz misyoneri Badger, Nesturileri sadece Kürtlerden değil, aynı zamanda Amerikalı misyonerlerden de tecrit etmeyi başarmıştır. Badger, patriğe yalnız Osmanlı hükümetiyle ve Osmanlıların Batılı müttefikleriyle ilişki içinde olması tavsiyesinde ve meydana gelmesi muhtemel olaylar hakkında uyarılarda bulunmuştur. Bu sözlerle Nesturilerin Kürtlerle ilişkilerini kesmesini ima etmiştir. Bu nedenle Nesturi Patriğinin, Badger'i konağında ağırladığı bir sırada gelen Bedirhan Bey'in iki elçisinin kendisiyle görüşme taleplerini kabul etmemesi şaşırtıcı değildir. Zaten Bedirhan Bey'in elçileri Patriğin kendilerini kabul etmemesini, onun yanında İngiliz misyoner Badger'in bulunmasıyla açıklamışlardır. Elçilerden Berçul, 1843 yılındaki Nesturi-Kürt çatışmasından bir yıl sonra karşılaştığı iki misyonerle konuşmasında, Badger'in Bedirhan Bey'in mektubunun içeriğini anladığını ve Nesturi Patriğini, Kürt Miri'yle anlaşma yapmaması gerektiğine ve her durumda İngiltere'nin yardım göndereceğine inandığını iddia etmiştir. Badger bu durumu kendi kitabında doğrulamış, fakat olayları kısmen değişik yorumlamıştır. Badger'e göre Kürt elçileri karşılayan Patrik, kendisini parmağıyla göstererek, bu sebeple anlaşma yapmak istemediğini bildirmiştir. Badger patriğin kendisini göstermesiyle, o sırada başında Türk fesi olduğundan dolayı Türklerin kastedildiğini iddia ederken, Kürt elçiler, Badger'in gösterilmesiyle bu toprakların artık İngilizlere ait olduğunun kastedildiğini iddia etmişlerdir.⁴⁸⁷

İngiliz misyoner Badger'in başka bir ziyareti sırasında ise Nesturi Patriği konağa İngiltere bayrağı çekirmiştir. Bu olay Bedirhan ve Nurullah Beylerin Nesturiler üzerine saldırmasından bir ay kadar önce gerçekleşmiştir. Kürt Beylerine bu şekilde meydan okuyan Patrik, arkasında büyük bir desteğin olduğunu göstermek istemiş ve eğer Nesturilerle Kürtler arasında hoş olmayan bir durum ortaya çıkarsa, İngiltere'nin Nesturilerle yan yana mücadele edeceğini ima etmeye çalışmıştır.⁴⁸⁸ Misyonerler

⁴⁸⁷ Celil, **a.g.e.**, s. 41-42; Yonan, **a.g.e.**, s. 42.

⁴⁸⁸ Erdost, **a.g.e.**, s. 69; Celil, **a.g.e.**, s. 142.

vasıtasıyla Batılı devletlere yönelen Nesturi Patriği, İngiltere konsolosuna yazdığı mektuplar vasıtasıyla, İngiltere'den askeri müdahale yoluyla destek istemiştir. Konsolos, Nesturi Patriğinin talebini reddetmemiş ve mümkün olduğu ölçüde destek sözü vermiştir. Bununla beraber isteklerini çok açık olarak ifade eden Nesturi Patriğine bir öğüt vererek, mektuplarını biraz daha üstü kapalı yazmasını istemiştir.⁴⁸⁹

Nesturi liderler arasındaki mücadelede, İngiliz misyonerler Amerikan misyonerlerin aksine Patriği desteklemişlerdir. Amerikan misyonerlerle İngiliz misyonerlerin birbirlerini kötüleme uğraşlarından İngilizler daha başarılı çıkmışlardır.⁴⁹⁰

Bedirhan Bey'in Nesturileri cezalandırmasından en çok menfaat elde eden İngiliz misyonerler olmuştur. Olayların gelişimini gözlemleyen Badger ve arkadaşları Kürtlerden kaçan Nesturilere yiyecek, giyecek⁴⁹¹ ve para yardımı yaparak onların yanında oldukları mesajını vermeye çalışmışlardır.⁴⁹² 1843'teki Kürt saldırısı sonucu Koçanis'ten kaçan Patriğin Musul'daki İngiltere konsololuğuna sığınması ve misyoner Badger'in yanında kalması da, İngiltere diplomatları ve İngiliz misyonu ile Nesturi patriği arasındaki ilişkilerin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.⁴⁹³

Patrik Abraham, Bedirhan Bey'in 1843'teki saldırısından sonra Badger'e yazdığı mektupta, Kürtlerin kendilerine karşı yeni bir saldırı hazırlığı içinde bulduklarından bahsederek adeta İngiliz misyonerden medet beklemiştir. Nesturi patriği Ocak 1844'te Canterbury Başpiskoposuna ve Londra piskoposuna gönderdiği ikinci mektubunda, Badger ve arkadaşlarının Kürtlerden kaçan Nesturilere yardım ettiklerinden ve kendileriyle ilgilenmesinden dolayı teşekkürlerini sunarak, geri çağrılan İngiliz misyonerlerin çalışmalarını sürdürmesi konusunda ricada bulunmuştur. Ayrıca, durum sakinleştiğinde Nesturi çocuklarının yetişmesi için okullar açılması isteğini dile getirerek, İngiliz misyonerlere çok sıcak baktığı mesajını vermiştir.⁴⁹⁴ Fakat Bedirhan Bey'in 1846 yılında Nesturiler üzerine gerçekleştirdiği ikinci saldırıdan sonra Amerikan misyonerler gibi İngiliz misyonerleri de geri çekilmişlerdir.⁴⁹⁵ Badger'in çekilmesinden

⁴⁸⁹ Celil, **a.g.e.**, s. 140.

⁴⁹⁰ Jwaideh, **a.g.e.**, s. 128-129.

⁴⁹¹ Yonan, **a.g.e.**, s. 46.

⁴⁹² Celil, **a.g.e.**, s. 143.

⁴⁹³ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 54.

⁴⁹⁴ Yonan, **a.g.e.**, s. 44-46.

⁴⁹⁵ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 54.

sonra İngiliz misyonerlerle Nesturiler arasındaki ilişkiler uzun süreliğine kopmuştur. İngiliz misyonerler, Nesturilerin kendilerine en çok ihtiyacı olduğu bir zamanda onları yalnız bırakmışlardı. Bedirhan Bey'in ikinci saldırısından sonra Urmiye'de sürgün hayatı yaşamaya başlayan Nesturi Patriği Abraham, bu nedenle misyonerlere karşı düşmanca tutum sergilemeye başlamıştır. Onun bu uzlaşmaz tavrı ölümüne kadar sürmüştür.⁴⁹⁶

3.2.2.2 Canterbury Başpiskoposluğu Nesturi Misyonu'nun Kuruluşu

1861 yılında Patrik Abraham'ın ölümüyle patriklik makamına geçen Revil, Urmiye'de etkin olan Amerikalı misyonerlere karşı cephe alırken, İngiltere'ye ve İngiliz misyonuna yanaşmak istemiştir. Nesturi Patriği, göreve geldikten kısa bir süre sonra yazmış olduğu dilekçe mektuplarla, önce 1863'te Kraliçe Viktorya'dan, sonra da 1867'de Canterbury Başpiskoposluğu ve Londra Piskoposluğundan yardım istedi. Son dilekçe mektupta elli üç Nesturi piskopos, papaz, diyakoz ve melikin mührü ve imzası mevcuttu. Nesturi Patriğinin görünürdeki isteği dağlık bölgede okullar kurulması için İngiliz misyonerlerin gönderilmesiydi. Asıl amacı ise İngiltere korumasının elde edilmesiydi. Bu mektuplar sayesinde Nesturilerle İngilizler arasındaki ilişkiler ivme kazanmakla beraber Nesturilerin İngiltere'den beklediği bu desteği alamamış olduğu anlaşılmaktadır ki, kısa bir süre sonra Nesturi Patriği Rusya'dan yardım istemiştir. Buradan Nesturi Patriğinin artık bölgede yarış içerisinde olan devletlerin birini diğerine karşı koz olarak kullanma yeteneğini kazandığı çıkarılabilir. Ayrıca Rus Ortodoks Kilisesinin bu tarihlerde henüz misyonerlik faaliyetlerinde bulunmadığı dikkate alınır, Nesturi Patriğinin hem İngiliz hem de Ruslar nezdindeki girişimlerinin politik olduğu çıkarılabilir.⁴⁹⁷

Nesturi Patriğinin tutumu sayesinde Amerikan misyonerlerinin rekabetinden kurtulan İngiliz misyonerlerinin karşısına bu sefer Ruslar çıkmıştır. Nesturi Patriğinin 1868'de Tiflis'teki Rus valisine mektup yollaması üzerine İngiltere konsolosu Taylor, hükümetine yolladığı raporda Nesturilerin Ruslarla yakınlaşma içinde olduğunu, Nesturilerin durumlarının kötü olduğunu, Kürtlerin birtakım huzursuzluklar çıkardığını

⁴⁹⁶ Foggo, **a.g.e.**, s. 76; Yonan, **a.g.e.**, s.42-43.

⁴⁹⁷ Coakley, **a.g.e.**, s. 55; Yonan, **a.g.e.**, s. 50-52; Sonyel, **a.g.e.**, s. 70.

belirterek sahip çıkılmaya muhtaç olduklarını, eğer İngiltere sahip çıkmazsa Rusların Nesturilere sahip çıkacaklarını belirtmişti.⁴⁹⁸ Konsolos Taylor, Patrikle Rusların birlikte çevirmiş olduğu entrikaların ileride Osmanlı Devleti'nin başına büyük gailer açacağını düşünmekteydi. Osmanlı ile Rusya arasında çıkacak bir çarpışmada Nesturilerin, Rusların Van bölgesine, oradan da Muş ve Diyarbakır'a sarkmasına yardımcı olabileceği fikrindeydi.⁴⁹⁹ Bu dönemde İngiltere'nin menfaatleri gereği Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyaseti takip ettiği hatırlanmalıdır. Foreign Office (İngiltere Dışişleri Bakanlığı) ile Diyarbakır'daki İngiltere konsolos vekilinin 1846–1876 arasındaki yazışmalarında da, Nesturilerin, Rusya'nın koruması altına girebilecekleri tehlikesi önemle üzerinde durulan konulardandı.⁵⁰⁰ Mart 1884'de İngiltere Van Konsolos Yardımcısı H.C.A. Eyres de, Canterbury Başpiskoposunun 1881'de misyonerler göndermesine rağmen Hakkâri'deki Hıristiyanların özellikle de Nesturilerin günden güne daha fazla Rusya'nın etkisine girdiğine işaret etmekteydi.⁵⁰¹

Rusların Nesturiler üzerindeki çıkarlarının, İngiltere'nin menfaatlerini tehdit etmeye başlaması İngilizleri birtakım çalışmalar yapmaya ve yapılan araştırmalar sonucu hazırlanan raporlar doğrultusunda tedbir almaya zorlamıştır.⁵⁰² Nesturileri Ruslara kaptırmaktan endişe eden İngiltere hükümeti her Rus-Nesturi yaklaşmasında Nesturiler üzerine daha yoğun mesai harcamıştır.⁵⁰³ 1868'den itibaren on sekiz yıl sonra kurulacak son İngiliz misyonuna kadar ilişkiler, ne tamamen kazandığı bu hızla devam etmiş ne de çok zayıflamıştır.⁵⁰⁴

Nesturilerin yardım talepleri karşısında ağırdan davranan Canterbury Başpiskoposu, ancak 1876'ya gelindiğinde Papaz E.L. Cutts'ı Nesturiler hakkında daha kesin bilgiler elde etmek amacıyla Nesturilerin yaşadıkları bölgeye göndermiştir. Böylece aşağı yukarı yirmi yıl sonra İngiliz misyoner ile Nesturiler arasında tekrar temas kurulmuş oldu. Cutts'ın "Christians Under the Crescent in Asia" (Asya'da Hilal Hâkimiyetindeki Hıristiyanlar) başlığı altında yayınlanan raporlarını değerlendiren Canterbury Başpiskoposu Tait, Nesturileri korumak ve kalkındırmak için bir misyon

⁴⁹⁸ Yonan, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁹⁹ Şimşir, *a.g.e.*, s. 87.

⁵⁰⁰ Yonan, *a.g.e.*, s.50.

⁵⁰¹ Sonyel, *a.g.e.*, s. 76.

⁵⁰² Celil, *a.g.e.*, s. 144-145.

⁵⁰³ Yonan, *a.g.e.*, s.34.

⁵⁰⁴ Coakley, *a.g.e.*, s. 55.

kurulması gerektiğine karar verdi. Ancak bu kararın uygulamaya konulması bir on yıl gecikecektir.⁵⁰⁵ Sonunda, Avusturya doğumlu misyoner Papaz Rudolph Wahl 1881'de Canterbury Başpiskoposluğu tarafından Nesturiler arasına gönderilmiştir. 1882'te Başpiskopos Tait'in ölmesi üzerine Mart 1883'te yerine Edward White Benson'un geçmesi, Nesturiler üzerine yapılan çalışmalar açısından bir şansı ve büyük bir öneme sahipti. Benson Doğu Hıristiyanlığına karşı kişisel bir ilgi duymaktaydı. Benson'a göre, Doğu kiliselerinin Papalığa karşı hasım pozisyonları onların yanında olmak için kuşkusuz önemli bir sebepti. Doğu kiliselerinin o anki zayıf durumları Benson'un şövalye mizacında belirli duyguları uyandırdı.⁵⁰⁶

Rudolph Wahl, Hakkâri'de bulunan Tiyari ve Tuhup aşiret bölgelerindeki köylerde okul açmak için girişimlerde bulundu. Ancak Nesturilerin tepkisi onun bölgeyi terk etmesine sebep oldu.⁵⁰⁷ Wahl, dört yıl görev yaptıktan sonra 1885'te geri çağırıldı.⁵⁰⁸

Bir taraftan Nesturi cemaati Misyoner Wahl'a tepki duyarken, diğer taraftan Nesturi Patriği 7 Ekim 1884'te Canterbury Başpiskoposu Edward Benson'a yeni bir mektup yazarak okulların açılması da dâhil olmak üzere ondan birçok şey istemekteydi. Bunun üzerine Başpiskoposluk, Riley ve Cholmondeley'i bir zemin incelemesi yapmak için Nesturilerin yaşadığı bölgeye gönderdi.⁵⁰⁹ Hakkâri dağlarını ve Urmiye'yi gezen Riley'in 30 Kasım 1884 tarihli raporunda, iki misyon istasyonunun kurulması gerektiği vurgulanmaktaydı. Birisi basım evinin bulunduğu Urmiye, diğeri ise ilahiyat fakültesi kurulması düşünülen patriklik merkezi Koçanis'ti. Başlangıçta hepsi de bekâr ve liderleri ilahiyatçı olan misyonerlere gereksinim duyuldu.

1886'da yirmi yedi yaşındaki Arthur Canon Maclean ve otuz yedi yaşındaki William Henry Browne Nesturiler arasına gönderildi. Üçüncü bir misyoner daha gönderilmek istendiyse de maddi yetersizlikten dolayı gönderilemedi. Daha önceki araştırma gezisi sayesinde Nesturilerin yaşadığı bölgeyi tanıyan Riley'in eşlik ettiği

⁵⁰⁵ Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 101.

⁵⁰⁶ Eski başpiskopos Tait de Nesturilerle ilgilenmekle birlikte özel bir ilgisi yoktu. Bu nedenle resmi biyografisinde Nesturilerden hiç bahsedilmemesi sürpriz değildir. Geniş bilgi için bkz: Coakley, **a.g.e.**, s. 86-106.

⁵⁰⁷ Mutlu, **a.g.t.**, s. 169.

⁵⁰⁸ NARA, Inquiry Documents, No: 363; Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 101-102.

⁵⁰⁹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 78.

misyoner heyeti, başta Patrik olmak üzere hem Urmiye’de, hem de Hakkâri dağlarındaki Nesturi din adamları ve halkı tarafından sevinç ve coşkuyla karşılandı.⁵¹⁰ Urmiye’de bir hafta kaldıktan sonra Patrikle görüşmek için can atan Riley ve arkadaşları Koçanis’e hareket ettiler. Riley, Nesturi kabileler arasında bir miktar dolaştıktan sonra iki misyon papazını görev yerlerinde bırakarak Kasım ayında İngiltere’ye döndü. İki din adamı da adeta kendilerini adanmış oldukları misyonerlik çalışmalarına başladılar. Nihayetinde, Maclean’ın yönetiminde “Arcbishop of Canterbury’s Asyrian Misssion” adını taşıyan İngiliz Nesturi Misyonu resmi bir şekilde Urmiye’de açıldı (1886).⁵¹¹

İngiliz misyoner heyetinin doğrudan Nesturi patrikhanesine gitmesi, hem Osmanlı Devleti hem de Rusya tarafından İngiltere hükümetinin bir politikası olarak değerlendirilerek eleştirildi. Londra’daki Osmanlı elçisi Rüstem Paşa, Doğu Anadolu’da kurulacak bir misyon istasyonunun çalışmalarının bölgede ciddi karışıklıklara sebep olacağı endişesini İngiltere hükümetine bildirmişti. Diğer taraftan Osmanlı Maarif Nazırlığı, Nesturilerin ihtiyacı olan okulları açmak için çalışmalara başladığını bildirerek ruhbanların gönderilmesini engellemeye çalıştı. Osmanlı hükümeti politik nedenlerden dolayı İngiliz misyonerlerin kendi topraklarına yerleşmesine izin vermemekteydi.⁵¹² Çünkü Canterbury Başpiskoposu her ne kadar tam tersini söylese de Türkiye’deki misyon politik olacaktı. Sıkı eğitim çalışmaları, Nesturilerin Türk otoritelerine daha açıktan muhalefet göstermelerine yardım edecekti. Zaten İstanbul’daki İngiltere elçisi ile Nesturi Misyonu’nun organizatörü olan Riley de Osmanlı Devleti yetkililerinden farklı düşünmemekteydiler. İngiltere elçisine göre, İngiltere’nin Nesturilerin iyi ve güvenli bir

⁵¹⁰ NARA, Inquiry Documents, No: 363; Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 101-102; Coakley, **a.g.e.**, s. 99-101. Birkaç aday arasından seçilerek görevlendirilen Canon Maclean Cambridge mezunudur. Episkopal Kilisesinin İskoçça bilen nadir papazlarından. Bir katedrale bağlı papaz olarak görev yapmakta iken kendisine Nesturiler üzerine misyonerlik görevi teklif edilmiştir. Bu görevi kabul etmesini isteyen başpiskopos tarafından kendisine çok büyük hediyeler takdim edilmiştir. Diğer papaz, William Henry Browne köken itibarıyla Avusturyalıdır. Tıp alanına özel bir ilgisi olan Browne, Wahl’ın raporlarını okuyarak tıp yeteneğini nasıl kullanabileceğini kafasında şekillendirmiş ve Doğu yolculuğunu beklediği birkaç ay esnasında Londra Hastanesinde staj görmüştür. İki misyoner beşer yıllığına görevlendirilmişlerdir. Fakat bu süre sonradan uzatılacaktır. Bkz: Coakley, **a.g.e.**, s. 99-101.

⁵¹¹ Urmiye’de önemli din adamlarından Mar Gauriel’in de aralarında olduğu elli süvari, 9 Ağustos 1886’da İngiliz misyoner heyetini şehrin dışında karşıladılar ve kalabalığın içinden geçerken onlara eşlik ettiler. Ayrıca Nesturilerin ileri gelenlerinden birçok kişi de şehir merkezinde misyonerleri karşıladı. Osmanlı topraklarına ilk girişte Vali tarafından iyi muamele gören misyonerler, Nesturiler arasında saygın bir kişiliği olan ilahiyatçı Rabban Yonan’dan da büyük ilgi gördüler. Hatta Nesturi din adamları Maclean ve Browne’a Urmiye’de açılacak okulun ne şekilde ve nasıl olması gerektiği konusunda yardımcı oldular. Bkz: Coakley, **a.g.e.**, s. 106-108.

⁵¹² Yonan, **a.g.e.**, s.56-57.

halde bulunmalarını istemesi, onların yalnız Hıristiyan olmalarından değil, daha çok İngiltere'nin siyasi menfaatlerinden ileri gelmekteydi.⁵¹³ Riley ise Başpiskopos Benson'a şöyle yazmaktaydı: "Türk hükümetine bizim iyi ve arkadaşça niyetlerimizi belirtmek tamamen faydasızdır. Hakkâri'de bir misyonun kurulması Osmanlı hükümetinin çıkarlarına doğrudan terstir ve eğer otoriteler misyonerleri bölgeden kovmazlarsa, misyonerler Osmanlı Devleti'nin aleyhine çalışacaklardır."⁵¹⁴

İngiliz misyonerlerinin, hükümetlerine sürekli gizli raporlar ve henüz yayımlanmamış belgeler göndermeleri, Nesturi Misyonu'nun asıl görevinin politik olduğuna büyük bir kanıttır. İngiliz misyonunun kuruluş tarihi olan 1886'dan itibaren misyonerlerden gelen haberler Canterbury Başpiskoposluğu kanalıyla İngiltere hükümetine düzenli olarak iletilmiştir. "Asur Soykırımı" isimli kitabın yazarı Gabriel Yonan'a göre bu iddiayı doğrulamak için Canterbury Başpiskoposluğu arşivindeki belge ve raporlara bakmak yeterlidir.⁵¹⁵ Konsolos Taylor'un Foreign Office'e gönderdiği 19 Mart 1869 tarihli raporda, İngiltere'nin amacı açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu rapora göre, İngiltere için doğuda Ermenilerin yanı sıra Nesturiler, Hıristiyan toplumunun en önemli sınıfını oluşturmaktadır, fakat bu önem onların zenginliklerinden veya zekiliklerinden kaynaklanmayıp, dağlık yurtlarından, İran sınırına yakın olmalarından, sayılarından, savaşçı ruhlarından ve pratikte bağımsız bir durumda olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle İngiltere hükümeti Nesturiler üzerinde her geçen gün daha fazla nüfuz sahibi olmak istemiştir.⁵¹⁶ Neticede Osmanlı ve Rus yetkililerin eleştirileri sonucu İngiliz misyonerler misyonlarını Hakkâri'de değil de, Urmiye'de kurmak zorunda kalmışlardır.

3.2.2.2.3 Hakkâri İstasyonu'nun Faaliyetleri

İngiliz misyonerlik heyetinin Hakkâri'yi ilk ziyareti sırasında İngiliz papazlardan birinin Koçanis'te kalması için ısrar eden Nesturi Matranı Mar İsaac Khananisho, üçüncü bir misyoner geldiğinde misyonerlerden birinin Hakkâri'ye geleceği sözünü almıştı. Ancak Osmanlı topraklarında faaliyet göstermek için gerekli ortamın hazırlanması

⁵¹³ Nazmi Sevgen, "Kürtler" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. III, S. 13, Eylül 1969, s. 40.

⁵¹⁴ Coakley, **a.g.e.**, s. 124.

⁵¹⁵ Yonan, **a.g.e.**, s. 35, 64.

⁵¹⁶ Sonyel, **a.g.e.**, s. 60.

gerekliydi. Canterbury Başpiskoposluğu, 1886'da, henüz Browne Koçanis'e yerleşmeden önce, Nesturi çocuklarının talim ve terbiyesi için Çölemerik civarındaki Şemseddin adlı mahalde mektep açmak ve buraya iki öğretmen göndermek istediğini Londra Elçiliği aracılığıyla Maarif Nezaretine bildirmiş ve okulun açılması için Osmanlı Devleti'nden ruhsat almak istemişti.⁵¹⁷

Canterbury Başpiskoposluğu göndereceği öğretmenlerin sadece Nesturilerin dini eğitimi ile uğraşacağı, mahalli hükümete hoş görünmeyecek her hangi bir harekete girişmeyeceği, politika işlerine karışmayacağı ve kanunlara uyacakları teminatını vererek güven telkin etmek istemiştir. Bunun yanı sıra merkezi yönetimin istediği zaman okulu teftiş ve kitapları tetkik edebileceğini bildirmiştir. Bütün bu teminatlara rağmen Osmanlı Devleti İngiliz misyonerlere güvenmemiştir. İngiliz misyonerlerin Osmanlı topraklarına hangi amaçlar doğrultusunda geldiklerini çok iyi bilen Osmanlı yetkilileri, Nesturilerin yabancılara bakışlarını da dikkate alarak Canterbury Başpiskoposluğuna okul açma ruhsatı vermemiştir. Bununla beraber Nesturilerin ihtiyacı olan mekteplerin, devlet tarafından açılacağını uygun bir lisanla Londra Elçiliğine bildirmiştir. Çünkü misyonerlerin, Nesturiler üzerinde İngiltere'nin politik etkisini artırmak için çalışacağı aşikârdır.⁵¹⁸

Şemseddin isimli yerde misyon okulu kurulmasında ciddi güçlükler olduğunu bildiren İngiltere Büyükelçisi, Osmanlı yönetiminin bu konudaki kararlılığını kavramış olacak ki, Başpiskopos Benson'un en azından bir misyonerin Osmanlı topraklarında yaşamasına müsaade edilmesi iddiasından bile vazgeçmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin, İngiliz misyonerlerinin topraklarına girmesini engellemek için oldukça çaba harcadığını göstermektedir.⁵¹⁹

Van'daki İngiltere Konsolos Yardımcısı H. D. Barnham, Hakkâri Valisi Fikri Paşa'dan, kurulmak istenen misyon, inşa edilecek binalar ve açılacak okullar konusunda söz almak için Kasım 1886'da Hakkâri'ye gitmiştir. Bu isteğe pek sıcak bakmayan Vali Fikri Paşa, İngiliz misyonerlerinin Patrik tarafından sadece politik nedenlerle çağrılmış olduğu ve kendi yönetimine müdahale edileceği düşüncesinde olmuştur. Bu nedenle

⁵¹⁷ BOA., A.MKT.MHM., 489/25.

⁵¹⁸ BOA., A.MKT.MHM., 489/25.

⁵¹⁹ Coakley, a.g.e., s. 103.

önce misyonun kurulmasına rıza göstermemişse de Barnham'ın ısrarları neticesinde bir misyon binasının inşa edilmesini kabul etmiştir. Ancak okul açılmasına izin vermemiştir.

Urmiye'de misyonun kurulmasından bir yıl sonra İngiliz misyonerler, Osmanlı topraklarındaki Nesturiler üzerinde çalışmak için harekete geçtiler. Maclean gerçekleştirmiş olduğu ziyaretler sırasında misyon evi ve okul kurmak için Tiyari bölgesindeki Lizan'ı belirledi. Kasım 1887'de üçüncü misyoner Lang'ın Urmiye'ye gelmesinden sonra Browne Lizan'a gitmek için yola çıktı, fakat Diz sınırına vardığında gözaltına alındı. Mutasarrıf, Browne'u sekiz gün gözaltında tutmasının yanında onun kitaplarına el koydu ve incelenmesi için onları Valiye gönderdi. Daha sonra Browne, Tiyari reisi Melik İsmail'in husumet göstereceğini öğrenmiş olduğundan dolayı Tiyari'ye gitme planından vazgeçti ve Patriğin davetine icabet ederek Koçanis'e gitti. Böylece Browne, ömrünün son yirmi üç yılını geçireceği patriklik merkezi Koçanis'e yerleşti.⁵²⁰

Kaldığı bu süre zarfında Browne, Nesturi Patriği ile yakın bir arkadaşlık kurmuş, patrik ailesinin danışmanlığını üstlenmiş ve hatta patriğin yeğenlerinin öğretmenliğini yapmıştır.⁵²¹ Browne, Nesturi Patriğiyle genelde iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Oturduğu ev, patriğin evine bitişik ve patrikhaneye yakın olduğundan sık sık Patrikle görüşme imkânı bulabilmiştir. Browne'a Patriğin yakınlarındakiler de oldukça yardımcı olmuşlardır. Örneğin, ikamet ettiği ev, patriğin kardeşi İshai'ye aittir. Patriğin hizmetkârı pınardan suyunu getirmiştir. Yemekler Patriğin kardeşi Sulta tarafından pişirilmiş ve Patriğin mutfağından servis yapılmıştır.⁵²²

Kullanılan şeylerin Doğu'ya özgü olmasına İngiliz misyonerler tarafından oldukça dikkat edilmiştir. Yere serilen sofraya bezine kadar her şey titizlikle Nesturilerin kullandıkları gibi seçilmiştir. Örneğin Browne, Urmiye'den masa ve sandalye getirmiş olmasına rağmen yemeklerini Nesturiler gibi yerde yemiştir. Ana yemekleri yerken Nesturiler gibi parmaklarını kullanmıştır.⁵²³

Browne Osmanlı topraklarına gelir gelmez eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Osmanlı Devleti okul açma izni vermeyince Browne, Nesturi Patriği adına okullar

⁵²⁰ Coakley, **a.g.e.**, s. 123-125.

⁵²¹ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

⁵²² Yonan, **a.g.e.**, s. 35, 57; Coakley, **a.g.e.**, s. 129.

⁵²³ Coakley, **a.g.e.**, s. 129.

açarak amacına ulaşmaya çalışmıştır. Hakkâri'nin çeşitli nahiye ve köylerinde Nesturi Patriği adına birçok köy okulu açmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinden edinilen bilgilere göre, 1901 yılında Nesturi Patriği adına açılan İngiliz misyonerlerine ait köy okullarının sayısı on dokuzdur. Bu okulların ikisi patriklik merkezi olan Koçanis'te, altısı Tiyari Nahiyesi'nin çeşitli köylerinde, beşi Gevar Kazası'nın çeşitli nahiye ve köylerinde, üçü Çölemerik Kazası'nın Tuhup Nahiyesi'nin farklı köylerinde, bir tanesi de Özi Köyü'ndeydi. Ayrıca Aşağı Tiyari'de köy okulunun yanında İngiliz papazına ait bir de ev bulunmaktaydı.⁵²⁴

Köy okullarının yanı sıra Browne, Nesturi diyakoz ve diyakoz adaylarını yetiştirmek için Koçanis'te ilahiyat okulu kurmuştur. Bu okulun açılmasından önce Osmanlı topraklarındaki Nesturi diyakoz ve diyakoz adayları Urmiye'deki ilahiyat okuluna gitmişlerdir. İlk olarak 1888–1889 kışında eğitim-öğretime başlayan okulda o dönem on iki diyakoz eğitim görmüştür. Browne'un Patrik tarafından dışlandığı sırada okulun sorumluluğu, yirmi beş dolar ücret bağlanarak Nesturi Matranına verilmişse de okul kısa süre sonra kapanmak zorunda kalmıştır. Browne, 1890–1891 yıllarındaki kısa ikametinin sonunda Tiyari'den ayrılırken, oradaki Nesturilere, kendisinin veya başka bir misyonerin ilahiyat okulunu devam ettirmek amacıyla geri geleceği sözünü vermiştir. Ancak Tiyari'de yeniden açılması düşünülen ilahiyat okuluna öğretmenlik yapacak misyoner bulunamamıştır. Bu nedenle okulun tekrar açılması epey zaman almıştır.⁵²⁵

Browne Nesturiler arasında bazen doktor sıfatıyla dolaşarak ilaç dağıtmakta bazen de papaz sıfatıyla dolaşarak dini telkinlerde bulunmaktaydı.⁵²⁶ Ancak Browne'un pratisyen doktorluk yapabilmesi için 1871 yasaları gereğince bir tıp diplomasına sahip olması gerekmektedir. Diploması olmadığından bu kanunu ihlal etmiş durumda olan Browne'un⁵²⁷ sergilediği tavırlara bakılırsa, himayesinde çalıştığı İngiltere'ye çok güvendiği ve çıkabilecek herhangi bir meselenin İngiltere hükümetinin ağırlığını koymasıyla diplomatik yollarla kolayca çözebileceği kanaatinde olduğu anlaşılır. Bir defasında Osmanlı devlet yetkilileri tarafından okul açmak ve doktorluk yapmak için ruhsatnamesi ve diploması olup olmadığı sorulduğunda Browne'un, “doktorluk

⁵²⁴ BOA., YPRK. KOM., 10/ 73.

⁵²⁵ Coakley, a.g.e., s. 110-111, 131-132, 250-251.

⁵²⁶ BOA., Y.PRK. BŞK., 14/ 15.

⁵²⁷ Coakley, a.g.e., s. 125.

diplomasının ve okul açmak için ruhsatnamesinin olup olmadığını ancak İstanbul'daki İngiltere elçisinin sorabileceği” cevabını vermesi İngiltere'ye olan güvenini göstermektedir.⁵²⁸

Browne, fırsat buldukça Hakkâri tarafındaki Ermenileri de tahrikten geri durmamıştır.⁵²⁹ Browne'un yaptıklarından birisi de İngiltere konsolosluklarına Kürtlerin koyun hırsızlığıyla ilgili ayrıntılı raporlar göndermek olmuştur. Bu durum kuşkusuz Valinin canını sıkmıştır. Çünkü misyonerler tarafından gönderilen bu raporların Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak için İngiltere tarafından bir bahane olarak değerlendirilmesi muhtemeldir.⁵³⁰

İngiltere, öteden beri takip ettiği Doğu Hıristiyanlarını himaye etme politikasıyla Nesturiler üzerinde nüfuz tesis ederek, onları Osmanlı Devletine karşı tahrik etmiş ve Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya çalışmıştır. İngiltere'nin Nesturiler üzerinde nüfuz tesis etmek için kullandığı en etkili araç İngiliz misyonerleri olmuştur. İngiltere'den bazen 'çantaları parayla dolu olarak' Nesturilerin yanlarına gidip gelen seyyah ve papaz görünümlü insanlar, Patrik ve meliklerle görüşerek, Nesturi liderleri ile halkını Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmişlerdir.⁵³¹

İngiltere, Nesturilerle misyonerler vasıtasıyla kurmuş olduğu yakınlığı Nesturi Patriğine maaş bağlayarak pekiştirmiştir.⁵³² Ayrıca Patriğin daha fazla sempatisini kazanmak için İngiltere Van konsolos kâtibi vasıtasıyla Nesturi Patriğine, üzerinde misyonerlerin bağlı bulunduğu teşkilatın ismi olan “Canterbury” ve patriğin unvanı olan “Mar Şemun” yazılı bir altın saat hediye edilmiştir.⁵³³

Nesturi Patriği, misyoner Browne'a yazdığı mektupta bir taraftan Osmanlı Devleti'nin Hıristiyanlara düşmanca davrandığını ve misyoner faaliyetlerine engel olmaya çalıştığını belirterek şikâyetle bulunmuş ve İngiliz misyoner faaliyetlerinin devam etmesini arzuladıklarını bildirmiştir.⁵³⁴ Bu mektup Browne tarafından İngiliz diplomatlara gönderilmiş olmalı ki, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne siyasi baskı

⁵²⁸ BOA., Y.PRK. BŞK., 14/ 15.

⁵²⁹ BOA., Y.PRK.DH., 8/ 25.

⁵³⁰ Coakley, **a.g.e.**, s. 125.

⁵³¹ BOA., Y. EE., 132/26.

⁵³² BOA., Y.PRK. DH., 9/26.

⁵³³ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 55.

⁵³⁴ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 55-56.

yapması söz konusu olmuştur. Van vilayetine yazılan Ağustos 1896 tarihli bir yazıda Nesturi Patriğine ve yanında bulunan misyoner Browne'a iyi davranılması ve misyonerin Patrikle birlikte herhangi bir saldırıya maruz kalmaması için tedbir alınması istenmiştir. Bu istekler aslında İngiltere elçiliğinin isteğidir ve aynen Van Vilayetine bildirilmiştir. Misyoner Browne ve Nesturi Patriği İngiltere Devlet'i tarafından korunmaktadır.

“Hakkâri sancağında Nesturi reîs-i ruhânisi Mar Şemun'un nezdinde bulunan İngiltereli misyoner Browne nâm zâtın hüsnü muhâfazası, sefâretten iltimâs olunan mumâileyhin ve Mar Şemun'un bir gûnâ taarruza dũcâr ittirilmeyerek muhafazaları esbâbının istihsâli matlûbdur.”⁵³⁵

Aynı şekilde İngiltere elçisi Haziran 1897'de Hakkâri'de bulunan Nesturilerin isyan halinde buldukları bahanesiyle baskı yapıldığını öğrendiklerini, bu nedenle Nesturiler aleyhinde bir harekette bulunulmamasını Hariciye Nazırına tavsiye etmiştir. Fakat bu iddialar bir öncekinde olduğu gibi asılsızdır. Van Vilayetinden verilen cevap, Nesturiler hakkında şimdiye kadar dostça muamelede bulunulduğu ve hiçbir suretle baskı politikasının ne icra edildiği ne de düşünülüşü yönündedir.⁵³⁶

Osmanlı arşiv belgelerinden İngiliz misyonerlerin Nesturileri kışkırtmak amacıyla yoğun propaganda faaliyetlerinde buldukları anlaşılmaktadır. Doktor Browne ve Maclean, Kürt aşiretlerin İran sınırında bulunan Nesturileri katletmek amacıyla tecavüzlerde bulunduğu şayiasını yaymışlardır. Fakat bu şayianın asılsız olduğu ve kimler tarafından ne maksatla çıkarıldığı Osmanlı Devleti'nin Tahran Elçiliği tarafından yapılan tahkikat sonucu ortaya çıkarılmıştır. Tahran elçisi adı geçen misyonerlerin buralardan uzaklaştırılmaları münasip olacağını Hariciye Nezaretine bildirmiştir. Buradan Osmanlı Devleti'nin zararlı faaliyetlerini önlemek amacıyla misyonerleri sıkı bir takibata aldığı söylenebilir. Osmanlı yetkilileri bu takibatı sadece kendi topraklarında değil, aynı zamanda Nesturilerin yoğun olarak yaşadığı başka bir yer olan İran'da da sürdürmüştür. Maclean, yapılan tahkikata rağmen Osmanlı topraklarındaki Nesturiler arasına gelerek bir hafta kalmıştır.⁵³⁷

⁵³⁵ BOA., A.MKT. MHM., 669/1.

⁵³⁶ BOA., A.MKT.MHM., 670/13.

⁵³⁷ BOA., DH. MKT, 1552/59; Y.PRK. BŞK., 14/ 15.İngiliz misyonerlerinin propaganda faaliyetleri için bkz: Ek 2.

Aynı zamanda misyonerlerin gerek kendileri, gerekse eşleri Nesturiler hakkında gerçekliği olmayan şeylerle Batı kamuoyunu yanıltmaya çalışmışlardır. 1897’de bir İngiliz misyonerin eşi İran ve Kuzey Irak’taki durumu, parlamento üyelerinden ve bazı rahiplerden oluşan Gladston başkanlığındaki bir toplantıda Osmanlı Devleti aleyhine olacak şekilde anlatmıştır. Fakat bu açıklamaları İngiltere Hariciye Müsteşarı bile doğru bulmamıştır.⁵³⁸

Bir İngiliz misyonerine ait 14 Mayıs 1894 tarihli iki mektup Van’ın Başkale kazasında ele geçirilmiştir. Bu mektuplardan biri Canterbury Başpiskoposuna ve diğeri İran’ın Urmiye şehrinde faaliyet gösteren başka bir İngiliz misyonerine yazılmıştır. Tercüme ettirilen bu mektuplarda, fesat fikirler içeren birtakım planlar ve İngilizlerin siyasi gayelerle Nesturileri kendi taraflarına nasıl çekeceklerini anlatan oldukça zararlı bilgiler yer almaktadır.⁵³⁹

İngiliz misyonerler, Nesturilerle Kürtler arasındaki sorunları körüklemelerinin yanında Nesturi kabilelerini birbirlerine karşı kışkırtmaktan da geri kalmamışlardır. Tiyari ve Guli isimindeki iki Nesturi kabilesinin birbirlerine düşman olmalarında İngiliz misyonerinin rolü büyüktür. Bu Nesturi kabilelerinin aralarındaki kavgaya sonradan Kürtleri de çektikleri görülmüştür. 1888 yılındaki bu tür bir vakada Tiyari kabilesi Kürt Artuş aşiretiyle, Guli kabilesi de Kürt Balkani aşiretiyle kendi soydaşlarına karşı ittifak etmişlerdir.⁵⁴⁰

İngiliz misyonerler dini nitelikli kitap ve risaleler dağıtma yoluyla da Nesturilere tesir etmeye çalışmışlardır. Nesturilere dağıttıkları bu kitap ve broşürlerin basımını Urmiye’deki kendi matbaalarında yapmışlardır. Bir kaç İngiliz papazın Gevar ve etrafındaki köylerde dolaşarak Nesturilere bu türden yayınlar dağıtmış olduklarını Osmanlı arşiv belgelerinde yer almaktadır.⁵⁴¹

Misyonun kurulmasından kısa bir süre sonra yayın işlerine el atan İngiliz misyonerler, birçok eski Nesturi kitabının basımını yapmışlardır.⁵⁴² 1887–1888 eğitim öğretim yılının başında misyonun doktrinel öğreti ağırlığını taşıyan, 267 soru-cevaptan

⁵³⁸ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 54.

⁵³⁹ **BOA.**, Y. PRK. UM., 30/10.

⁵⁴⁰ **BAO.**, Y.PRK. BŞK., 14/15.

⁵⁴¹ **BOA.**, İ. DH., 1274/ 100258.

⁵⁴² Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 102.

ve 108 sayfadan oluşan bir ilmihal hazırlamışlardır. Misyon matbaasında öncelikle Nesturilere ait en eski ve en önemli metinlerin basımını yapmışlardır. “The Liturgy of Addai and Mari” bunlardan biridir. Piskoposların el kitabı olarak bilinen “Taksa” ile beraber başka iki dini kitap daha basılmıştır. Basımı yapılanlar, vaftiz ibadeti, çeşitli ayin ve dua kitaplarıdır. Özellikle ayin kitaplarının basılması Nesturilerce memnuniyetle karşılanmıştır. Daha sonra da klasik ve modern Süryaniceye dair önemli gramer kitaplarının ve okullarda okutulmak üzere İngilizce ders kitaplarının basımı yapılmıştır.⁵⁴³

1886–1891 yılları arasında misyonun müdürlüğünü yapan Maclean, Yeni Aramca lehçelerine de ilgi göstermiş ve bu lehçeler üzerine birtakım araştırmalar yapmıştır. O zamanlarda yayınladığı sözlük ve dil bilgisi kitabı bugüne kadar Yeni Aramca lehçelerinin incelenmesinde temel oluşturmuştur. Ayrıca o, daha önce bahsedilen kitapların hepini de basıma hazırlayan kişidir. Bu nedenle Maclean’ın bu konuda göstermiş olduğu gayret büyük önem arz eder. 1903’te misyon müdürlüğü görevine gelen Wigram, Nesturiler üzerine kitaplar ve bir dizi politik içerikli broşürler yayınlamıştır. İngilizce yayımlanan misyon dergisinde ise Nesturilerle ilgili haberler ve Nesturilerin yaşam biçimleri üzerine incelemeler yer almıştır.⁵⁴⁴

Osmanlı Devleti’nin hem merkezi hem de mahalli yönetimi Nesturiler üzerine yapılan misyonerlik faaliyetlerini, özellikle de, İngiliz misyoner Browne’un çalışmalarını, onun hal ve hareketlerini pür dikkat ve endişeyle takip etmiştir. Browne’un zararlı çalışmalarını gören merkezi ve mahalli hükümet yetkilileri onu ülkeden uzaklaştırmak istemişlerdir. Çünkü onların tespitlerine göre Browne’un amacı, Nesturileri Osmanlı Devleti’nden soğutmaya çalışmak, çeşitli mal ve teşviklerle İngiltere’ye ısıdırmak ve Protestanlık mezhebini kabul ettirmektir. Bu nedenlerden dolayı Osmanlı yöneticileri Browne’un çalışmalarından endişelenmiştir. Misyonerlerin ne tür faaliyetler içinde olduğundan haberdar olan Dâhiliye Müsteşarı Ahmet Refik Bey, Osmanlı Devleti’nin zararında olan girişimlerinden dolayı misyoner Browne’u Hakkâri’den çıkarmak istemiştir. Bu nedenle o, mahalli yöneticilerden Browne’u

⁵⁴³ Misyon matbaasında ya Anglikan Kilisesince sapkın kabul edilen Nesturilere ait kitapların yayınlanmamasına çalışılmış ya da mümkün olabildiğince göz ardı edilebilecek eserler basılmıştır. Coakley, **a.g.e.**, s. 138-148.

⁵⁴⁴ Yonan, **a.g.e.**, s. 34.

Nesturilerin yaşadığı bölgeden uzaklaştırabilmek için yeterli bir sebep bulmalarını istemiştir.⁵⁴⁵

İngiliz misyonerlerini başından beri istemeyen Osmanlı hükümeti zaman zaman açıktan açığa Browne'un çalışmalarına engel olmaya çalışmıştır. Örneğin 1894'ün sonunda Van Valisi Bahri Paşa, Mar Bişi köyündeki misyoner okulunu kapattırması ve Browne'un kitaplarına el koymuştur. Bu olay üzerine köy okullarının misyon tarafından açılmadığı ve Nesturilere ait olduğu konusunda ısrar eden yeni İngiltere Büyükelçisi Philip Currie, Osmanlı hükümetini protesto etmiştir. Browne ise ters bir izlenim vermemek için faaliyet gösterdiği yerlerdeki okullara düzenli olarak yaptığı ziyaretleri geçici bir süre için askıya almıştır.⁵⁴⁶

Mahalli hükümetin, Browne'un hekimliğinin önünü kapama, para cezasına çarptırma gibi doğrudan yaptırımları söz konusu değildir fakat onu o bölgeden çıkarmak için birtakım girişimleri olmuştur. Bunlardan bir tanesi Browne'u Koçanis'ten çıkarması için Nesturi Patriğine tebligat gönderilmesidir. Bu tebligat üzerine Patrik, Browne'u Koçanis'ten uzaklaştıracağını taahhüt etmişse de bu sözünde durmayarak İngiliz misyonerini barındırmaya devam etmiştir.⁵⁴⁷ Bu nedenle Osmanlı hükümeti verdiği maaşı keserek, Nesturi Patriğini bir çeşit cezalandırma yoluna gitmiştir.⁵⁴⁸

Osmanlı Devleti Browne'un Osmanlı topraklarından çıkarılması için uluslararası girişimde de bulunmuştur. Londra'daki Osmanlı Büyükelçisi 12 Kasım 1888'de Browne'un katliam söylentileriyle Nesturileri kışkırttığını İngiltere Dışişleri Bakanlığına ileterek İngiliz misyonerlerin Osmanlı topraklarından geri çekilmesini istemiştir. Fakat bütün İngiliz diplomatlar Browne'u temize çıkarmaya uğraşmışlardır. Van'da konsolos yardımcılığı görevinde bulunan Devey'e yaptırılan araştırma ile Browne haklı çıkartılmıştır.⁵⁴⁹ Dışişleri Bakanı Lord Salisbury, 10 Aralık 1888'de Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa'ya Osmanlı hükümetinin Browne hakkında yanlış bilgilendirilmiş olduğunu söylemiş ve Browne'u savunur mahiyette cevap vermiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Canterbury Başpiskoposluğuna ait misyonerler ile onların rakibi olan Amerikan ve Fransız misyonerlerinin Nesturiler arasında

⁵⁴⁵ BOA., Y.PRK. UM., 27/64; Y.PRK.DH., 8/25.

⁵⁴⁶ Coakley, a.g.e., s. 199.

⁵⁴⁷ DH. MKT 1552/59; Y.PRK. BŞK. 14/15.

⁵⁴⁸ Coakley, a.g.e., s. 125.

⁵⁴⁹ Coakley, a.g.e., s. 127.

kışkırtıcılık yaparak, huzursuzluğa, hatta kargaşaya sebebiyet verdiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁰ Browne İngiltere Parlamentosunda da gündeme gelmiş ve övülmüştür. Misyona komitesi Browne’u hiç de geri çekmek niyetinde olmamıştır. Çünkü onun geri çekilmesi gerçekten de güçsüzlüğün, zayıflığın bir ifadesi olacaktı. Bunun İran otoriteleri tarafından keşfedilmesi durumunda İran’daki misyonerlik faaliyetlerine zarar vereceği göz önünde bulundurulmuştur.⁵⁵¹

Misyonaerlerin faaliyetlerini dikkatle izleyen Osmanlı Devleti, Nesturilerin misyonerlere olan ilgisini azaltmak için de bazı tedbirler almıştır. Gerekli olan bu tedbirleri ortaya koyabilmek için hükümet tarafından bir komisyon kurulmuştur. Komisyon yapmış olduğu çalışmalar sonucu hazırlamış olduğu Nisan 1882 tarihli kararnamede, Nesturi nüfusunun en yoğun bulunduğu ve patriğin merkez ikameti olan Çölemerik kazasının vilayet merkezi olmasını ve buranın önemli bir noktasında, Müslim ve Gayri Müslim vatandaşlar için okul açılmasını lüzumlu görmüştür. Bunların yanı sıra uygun görülen başka kazalara Osmanlıca eğitim veren birer ilkokul açılması bu tedbirleri takviye edecektir. Patriğin çeşitli şekilde taltif edilip gönlünün hoş tutulmasıyla misyonerlere ve onların devletlerine meyil etmesi engellenmeye çalışılmıştır. Patriğe muhalif itibarlı aşiret liderlerine, haysiyet ve itibarlarının korunması için nahiye müdürlükleri verilmesi uygun görülmüştür. Gevar ve Beytüşşebap dağları gibi Nesturilerin yerleşik olduğu yerlerde yazın Bağdat, Musul ve Doğu Anadolu’nun farklı yerlerinden hayvan otlatmaya gelen 30.000-40.000 hane Kürt aşiretinin sarkıntılıklarının engellenmesi Nesturilerin yabancılara şikâyetlerini ve ilgisini azaltacağından etkili bir önlem olarak görülmüştür.⁵⁵²

Hakkâri Mutasarrıfı, Browne’un bölgedeki faaliyetlerinin devlete çok zarar verdiğini görmüş olmalı ki, ondan “şeytanların üstadı” olarak bahsetmiştir. Browne’un yakın bir gelecekte bir gaile çıkarmasından endişe etmiştir.⁵⁵³ Başka bir Osmanlı arşiv belgesinde ise misyoner Browne’dan müfsit olarak bahsedilmiştir.⁵⁵⁴

Nesturi Patriğinin 1890’da Katolik papazlarıyla görüşüğünü öğrenen İngiliz misyonerler, Patriğin Katoliklerle birlikte entrika peşinde olduğunu ve Katolik

⁵⁵⁰ Sonyel, **a.g.e.**, s. 80.

⁵⁵¹ Coakley, **a.g.e.**, s. 127.

⁵⁵² **BOA.**, İ.HUS., 4/1310/Ra/06.

⁵⁵³ **BOA.**, Y. PRK. UM., 48/69.

⁵⁵⁴ **BOA.**, Y.PRK. BŞK., 14/15.

misyonerlerinin dağlı kabilelerin arasına girmesine izin verildiğini düşünmüşlerdir. Bu olayın İngiliz misyonuna etkisi ne olursa olsun yine de İngiliz misyonerler bu kötü durumun geçici olacağına inanmışlardır. Riley'e göre, eğer Patrik Katolikliğe geçecek olursa Nesturi Matranı, patriğin yeğeni Mar Abraham'ı patrik olarak kutsar ve misyon çalışmaları eskiden olduğu gibi devam ederdi. Sonuç ne olursa olsun misyonun çalışmalarının boşa gitmeyeceğini düşünen misyon müdürü Maclean mevcut duruma serinkanlı yaklaşmıştır. Çünkü Katolik misyonerler Nesturi Patriğini Katolikliğe geçmeye razı etseler bile kabileleri razı etmek daha zor olacaktı. Bu durum çok para harcamalarını gerektireceğinden dolayı Katolik misyonerlerin işini epey zorlaştıracaktır. Bunun yanı sıra Katolik misyonerlerin, Nesturilerin dini kitaplarını değiştirmeye başladıklarında hemen bir isyanının patlak vereceği beklenilmiştir. Bu sırada Urmiye'de bulunan Browne olayların akışından misyonun zarar görmemesi için bir süreliğine Koçanis'e gitmemeyi uygun görmüştür.⁵⁵⁵

Browne'un özellikle ciddi bir şekilde üstlendiği bir meşguliyet Patriğin yeğenleri Benyamin ve Surma'nın eğitimiydi. Browne, müstakbel Patriği yetiştiren kişiydi. Benyamin'in İngiliz misyonundan aldığı eğitim mutlak suretle onun fikirlerini etkileyecektir.

Browne Surma'ya da çok zaman ayırdı ve ona İngilizce öğretti. Elli yaşındaki Browne ile on üç yaşındaki Surma'nın başkalarından ayrı olarak İngilizce çalışmaları ve beraber yemek yemeleri dedikodu konusu oldu. Dedikodu büyük bir skandal olarak Başpiskopos Benson'a kadar ulaşınca Şubat 1896'da Browne, Başpiskoposa gereken açıklamayı yapmak zorunda kaldı. Browne Surma ile evlenerek Nesturiler arasına yerleşme fikrini izah etti. Böylece Surma din değiştirerek Protestan olacaktı. Daha da önemlisi bir misyonerin Patriğin damadı olması hasebiyle misyonun Nesturiler üzerine kesin nüfuz sağlanacaktı. Aslında bu fikir daha önce, 1895 başlarında hasta olan Nesturi Patriğini tedavi etmek amacıyla Koçanis'e gelen David Jenks isimli bir başka İngiliz misyoner için söz konusu olmuştu. Başpiskopos Benson her iki misyonerin de teklifini kabul etmemekle birlikte Browne'a karşı daha sert bir çıkış yaptı. Benson'a göre böyle bir evlilik Browne'un bütün bağımsızlığını kaybetmesi, patrik ailesinin bir üyesi haline gelmesi demektir. Bu durum misyonun aptalca bir görüntü oluşturması anlamına

⁵⁵⁵ Coakley, **a.g.e.**, s. 176.

gelmekteydi. İki misyonerin kaleyi içten fethedebilmek için yapmış olduğu sinsice plan, Benson'un muhalefetine takılınca gerçekleşme imkânı bulamadı.⁵⁵⁶

Browne ile Nesturi Patriği arasındaki ilişkilerin her zaman çok iyi gittiği söylenemez. Zaman zaman Patrik, Browne'a karşı olumsuz tavır takındı ve ona birtakım problemler çıkardı. Browne'un Patrik ve ailesiyle ilişkileri ilk zamanlar çok iyiydi. Hatta Browne ilk geldiğinde, Valinin onu Koçanis'ten çıkarma isteğine patriğin karşı çıktığı göze çarpmaktadır. Ancak iki yıl kadar sonra Nesturi Patriği Browne'a sorun çıkarmaya başladı. Browne, 1889 baharında Tiyari'den Koçanis'e döndüğünde kendisini Patrikle kavga içinde bulmuştu. Bazı köylüler Browne'u, Nesturilerin sunağında uygunsuz bir şekilde ekmek-şarap ayini kutlamaları düzenlediğinden dolayı şikâyet etmişlerdi. Köylülerin isteklerine çanak tutan Patrik, kiliselerin kullanılması konusunda Browne'a daha önce verdiği sözleri geri çekti. O zaman Browne kendine bir ev ve küçük bir kilise yapmak için Patrikten söz aldı. Browne'un ev ve kilise yapmasına vali de razı oldu. Browne araziyi satın aldı. Ancak dağlarda seyrek ve aynı zamanda pahalı olan inşaat taşlarını toplamaya başladığında Patrik inşaatın başlamasını belirsiz bir şekilde durdurdu. Browne yılmıştı ve şöyle diyordu: "Mar Şemun som balığının oynadığı gibi benimle oynayacak...."⁵⁵⁷

Patriğin bu tutarsız tavırları üzerine misyonun koordinatörü görevini yapan Riley, Patriğe misyonun faydalarını anlatan ve misyona karşı takınılan bu tutumun devam etmesi durumunda İngiliz misyonerlerin geri çekileceğini belirten bir blöf mektubu yazdı. Riley mektubunda, eğer Patrik İngiliz misyonuna, kiliselerine düşman olan diğer misyonlardan daha fazla ehemmiyet vermeyecekse, İngiliz misyonerlerin burada kalmasının hiçbir anlamı kalmayacağını söyleyerek gözdağı verdi. Riley, beş ay sonra ikinci bir mektup göndererek: "Eğer bizim misyonerlerimiz kutsallığınız konusunda şüpheye sebep olacaksa, onların faaliyetlerini sürdürmesi zor olacaktır." demektedir. Bununla beraber matran ve diğer Nesturi liderlerinin, İngiliz misyonunun devam etmesini isteyip istemediklerine karar vermeleri için Patrikten bir toplantı düzenlemesini istedi. Riley'in blöflerine rağmen Patrik herhangi bir yumuşama göstermedi. Browne, kısa bir Urmiye ziyareti sonrasında Koçanis'e döndüğünde (Şubat 1890) Nesturi Patriğini her zamankinden daha fazla sert ve gergin buldu. Bunun üzerine

⁵⁵⁶ Geniş bilgi için bkz: Coakley, **a.g.e.**, s. 197-199.

⁵⁵⁷ Coakley, **a.g.e.**, s. 130-131.

İngiliz misyonerlerden Edington ve Neasan Nisan 1890'da kendilerine verilen talimatlarla birlikte Nesturi matranını da yanlarına alarak Koçanis'e gittiler. Onlar misyonun altı isteğinden oluşan bir listeyi Patriğe sundular. Nesturi Patriğinden bu listede bulunan şu şartların kabul edilmesi istediler:

- 1) Misyon davetinin Patrik tarafından yeniden teyit edilmesi
- 2) Browne'un evinin Koçanis'e veya başka yere inşa edilip edilemeyeceği kararı
- 3) Okul açma izni için hükümete başvurma sözü
- 4) Nesturi kiliselerinde kutlamalar için İngiliz din adamlarına izin verilmesi
- 5) İngiliz misyonuna diğer misyonlardan daha fazla imtiyaz tanınması
- 6) Köy okullarını ziyaret etmek amacıyla Browne'a, aşiretler arasında seyahat yetkisi sağlayacak, patriğin mührünü taşıyan bir mektubun verilmesidir.

İstek listesi kendisine sunulduğunda İngiliz misyonerlere olumsuz cevap veren Patrik, daha sonra matranın da etkisiyle bu şartlarını kabul etti. Yazın Koçanis'e dönen Browne'a tekrardan çok iyi davranmaya başladı. Hatta Browne, Aşağı Tiyari'de kalmayı düşünürken Patrik Revil onu sonbahar sonuna kadar Koçanis'te tuttu.⁵⁵⁸

Osmanlı yetkililerinin Browne'a oldukça fazla zorluk çıkardığına değinilmişti. Browne güçlükle de olsa bir küçük kilise ve ev yapma izni almayı başarmıştı. Fakat 1893 Temmuz'unda ev ve kilise inşaatına başladığında Patrik yeniden inşaatın durdurulmasını istedi. Browne, konsolos yardımcısı Devey aracılığıyla validen yeniden izin istemişse de, vali bu iznin yerel yönetimden alınması gerektiğinde ısrarcı davrandı. Mutasarrıf ise Browne'un gizlice bir okul inşa ettiğine inandığından izin vermedi.⁵⁵⁹ Aynı yıl İngiliz misyoner heyetinin ikameti amacıyla arsa satın almak için yapılan girişimler de Osmanlı Devleti'nin muhalefetiyle karşılaştı.⁵⁶⁰ 1895'te tekrar izin alındıktan sonra küçük bir kiliseyi de içeren zemin kat aynı yıl içinde bitirildi ve Browne'un apartmanı olan üst kat da 1898'de eklendi. İngiliz misyonunun Osmanlı

⁵⁵⁸ Coakley, **a.g.e.**, s. 130-133.

⁵⁵⁹ Coakley, **a.g.e.**, s. 200.

⁵⁶⁰ **BOA.**, Y. MTV., 92/30.

topraklarında yaşayan Nesturiler arasındaki tek mekânı olan bu bina, İngiliz misyonunun görünmez bir sembolü oldu.⁵⁶¹

1899 sonunda, F. N. Hezell isimli misyonerin Tiyari'ye gelmesiyle ilahiyat okulu yeniden açıldı. Aşağı Tiyari bölgesinin merkez köyü Salabekan'da karargâhını kuran Hezell, buranın reisi olan Melik Berkhu'nun arkadaşça korumasına sahipti. Melike ait bir evi misyon adına kiralayan Hezell, üç kişiyi burada geçirdi. Mümkün olduğu kadar Tiyari ve Tuhup'daki köy okullarını ziyaret etti ve burada bulunan halka ilaç dağıttı. Bir misyon öğretmeni olan Nesturi Rabban Werda okullarda Haezell'e yardım etti. İlk başlarda tercüman olarak da Yosip de Keletia isimli bir Nesturi'den yararlandı. İlk yıl okulun, çoğunluğu yetişkinlerden oluşan on bir öğrencisi vardı. İlahiyat okulu öğrenci sayısı bakımından ikinci yılında biraz daha gelişti. Öğrenciler daha önceden kurallara göre yaşamaya alışkın olmadıklarından okula uyum sorunu çektiler. Bu nedenle okul döneminin henüz ilk haftalarında, öğrencilerden okulu terk edenler mutlaka olmaktadır. Osmanlı topraklarında Nesturilerin yaşadığı iki büyük aşiret bölgesi olan Tiyari ve Tuhup'un farklı köylerinden gelen on dört öğrenci ile ikinci okul senesi de tamamlandı. O yaz Haezell Koçanis'e gittiğinde Tiyari'den gelen bir temsilci kendisinin Tiyari'ye geri dönmesinin istenilmediği bildirmişti. Genel olarak, "Başka bir dinden olan İngiliz papazlarının aramızda yaşamasına ve böylece inançlarımızı bozmasına izin verdiğimiz için Tanrı bize kızgındır." fikri işlenmekteydi. Fakat Haezell birkaç hafta sonra davet edilince tekrar Salabekan'a döndü. Haezell her zaman olduğu gibi 1902'de Paskalya Yortusu'nda Tiyari'den ayrıldığında bu sefer bir daha geri dönmedi.

Üç yıllık katılımdan sonra okuldan mezun olan dört öğrenci misyondan sertifika aldı. Okul yeteri kadar gelişmişti. Ancak 1904 tarihli misyon raporunda, Osmanlı hükümetinin zorluklar çıkardığından bahsedilmekteydi. Çünkü ruhsatsız olarak açılmış olan ilahiyat okulu, hâlâ izinsiz olarak devam etmekteydi. Diz mutasarrıfı okulu kapatmakla tehdit etmişti. Bununla beraber Haezell'in çekilmesinin taktiksel bir geri çekilme olması da muhtemeldir. Çünkü bu sıralar Urmiye'de bulunan misyon

⁵⁶¹ Coakley, **a.g.e.**, s. 200.

merkezinin Osmanlı topraklarına taşınması kararı alınmıştı ve şartların olgunlaşması beklenilmekteydi.⁵⁶²

3.2.2.2.4 Misyon Merkezinin Van'a Taşınması

XIX. yüzyılın son yıllarına gelindiğinde İngiliz misyonerlerin faaliyetleri misyon merkezinin bulunduğu İran'da kötüleşmeye başladı. İngiliz misyonerler, 1897'de Rus Ortodoks misyonerlerin İran'da faaliyete başlamasıyla büyük darbe yediler. Sepurgan piskoposu Mar Yonan'ın izinden çok sayıda Nesturi'nin de Rus Ortodoks Kilisesine geçmesi, İngiliz misyonu için büyük bir hezimetti.⁵⁶³ Rus Ortodoks Kilisesinin başarısı İngiliz misyonunu oldukça endişelendirmişti. Osmanlı Nesturilerini de kaybetme endişesi içinde olan İngiliz misyonu acele olarak bir misyonerini patriklik merkezine gönderdi. Nesturi Patriğinden, Osmanlı Nesturilerinin Rus Ortodoks mezhebini savunanlarla bir ilişkisi olmadığını belirten resmi bir belgeyi Van Valisine götürmesi konusunda ısrarcı oldu.⁵⁶⁴

Rus misyonerlerin İran'daki Nesturiler üzerindeki etkin nüfuzu nedeniyle misyon merkezin Osmanlı topraklarına taşınması konusu 1899'dan itibaren tartışılmaya başlanmış ve uygun görülüyordu. Ancak Osmanlı hükümetinden çalışma izni alınması ve okulların Ortodoks Kilisesine pürüzsüz bir şekilde devir teslimi için bir süre daha Urmiye'de kalınması kararlaştırıldı. Sonunda, misyon binası yapımı için Osmanlı hükümetinden izin alınamamasına rağmen 1903 yılında misyon merkezi Van'a taşındı. Riley ve Browne Rusya'nın İran'daki faaliyetleri ne derecede olursa olsun, Osmanlı coğrafyasındaki İngiliz misyonerlik çalışmalarının etkilenmeyeceğini düşünerek, Osmanlı topraklarındaki misyonun geleceğinden umutluydular. Rus misyonerlerinin Hakkâri'deki İngiliz misyonerlik faaliyetlerine olabilecek muhtemel etkisi; Rusların, misyonlarını Hakkâri dağlık bölgesine genişletmeyi planlayıp planlamamalarına ve patriklik ailesi üzerine oynayıp oynamamalarına bağlıydı. İkinci alternatif göz önüne alındığında Browne, Patriğin kendi misyonlarına sadık kalacağı fikrindeydi. Diğer taraftan Rus misyoner papazlarının İran dışındaki Nesturiler üzerine herhangi bir

⁵⁶² Coakley, **a.g.e.**, s. 250-253.

⁵⁶³ Yonan, **a.g.e.**, s. 36.

⁵⁶⁴ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 72-73.

girişimde bulunma gayretini sezmemişlerdi. Çünkü Ruslar herhangi bir zemin incelemesinde bile bulunmamışlardı.⁵⁶⁵ Diğer taraftan Ortodoks propagandası tehlikesine karşı Hakkâri dağlarındaki Tiyari ve Tuhup Nesturilerinin yaşadıkları bölgeye yeni bir misyonerler gönderildi.⁵⁶⁶

Nesturi Patriğinin dilekçe mektubundan otuz yedi yıl geçtikten sonra İngilizler misyon merkezini Osmanlı topraklarında kurdular.⁵⁶⁷ Van, mevki bakımından uygun bir seçenek olmamasına rağmen bazı avantajlarından dolayı tercih sebebiydi. Koçanis'in 100 km kadar kuzeyine düşmekteydi ve buradaki Hıristiyan nüfusun hemen hemen hepsi Ermenilerden oluşmaktaydı. Misyon merkezinin Nesturilerin yoğun olduğu Hakkâri değil de Van'a taşınmasında en büyük etken İngilizlerin burada konsolosluk açmış olmalarıydı. Bu şekilde İngiliz misyonerler daha fazla himayeye sahip olacaklardı. Misyonerlere karşı kötü tavır takınan Çölemerik, Diz gibi merkezlerin yerel yönetimleri dikkate alındığında da Van yine tercih sebebiydi. Misyonu karşı düşmanlık beslemeyen o sıradaki Van Valisi Tahir Paşa İngiliz misyonerlerce sevilen birisiydi. 1903 baharında misyon binasının kurulması için henüz ortada bir ferman yoktu, fakat geç de olsa verileceği umudu vardı. Hezell misyon için bir ev kiralamak ve çeşitli düzenlemeler yapmak amacıyla Van'a gitti.⁵⁶⁸ Misyon merkezinin Van'a taşınmasıyla birlikte misyonun başına W.A. Wigram geçti.⁵⁶⁹

Van'da kalıcı bir misyon binasının yapılmasına ihtiyaç vardı, fakat bunun önünde iki büyük engel bulunmaktaydı. Birincisi misyonun gelirinin son zamanlarda giderek azalmasıydı. 1897'de £ 3740 olan gelir, sonraki üç yıl devamlı azaldı ve 1900'de de £ 2629'a düştü. Sonraki iki yıl az miktarda artmışsa da, 1903'e gelindiğinde gelir £ 2.432'a kadar geriledi. Aynı yıl harcamalar £ 3.261'dir. Yeni açılan Van istasyonu da misyona £ 258 yük getirdi. 1903'ün sonunda £ 748 açık ortaya çıktı. İkincisi ise Osmanlı Devleti'nin misyon binası yapımına izin vermemekte direnmesiydi. Misyon bu izni alabilmek için yaklaşık altı yıl bekledi. Şubat 1909'da Van Valisi Ferit Paşa tarafından

⁵⁶⁵ Bkz: Coakley, **a.g.e.**, s. 225-227.

⁵⁶⁶ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

⁵⁶⁷ NARA, Inquiry Documents, No: 363; Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 54; Yonan, **a.g.e.**, s. 35.

⁵⁶⁸ Coakley, **a.g.e.**, 254.

⁵⁶⁹ Yonan, **a.g.e.**, s. 35.

Van'da yeni misyon binasının yapımına izin verildi.⁵⁷⁰ Hatta Van vilayeti dâhilindeki Sancaki köyünde Nesturiler için bir okul ve kilise inşasına müsaade edildi.⁵⁷¹

Van merkez olarak seçilince ilahiyat okulu da buraya taşındı. Dağlık Doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen Nesturiler bu okula devam etmekteydiler.⁵⁷² Browne'un Koçanis'ten topladığı yirmi öğrenci ilk yıl eğitim görecekti. Urmiye'den gelen Wigram, Neasan ve eşine, yeni görev verilen Q. Awimelk isimli Nesturi papaz da eşlik etti. Van'daki ilk yıl okul açısından sakin ve umut verici bir şekilde geçti. Yaz tatilinde Wigram ve Awimelk tarafından Koçanis'e getirilen öğrenciler, Nesturi Patriği için bir temsil (oyun) sundular. Koçanis ziyareti ve temsil sunumu geleneksel hale getirilerek sürdürüldü. Yazın Wigram ve Awimelk dağlık bölgelerde öğrenci velilerini ziyaret ettiler. Bu şekilde öğrencilerin aileleriyle de yakın temas kuruldu. Okul ikinci yılında iki İngiliz ve bir yerli papazdan oluşan öğretim kadrosu ve yirmi dört öğrenci ile öğretime başladı. Neasan'ın Urmiye'ye dönmesiyle yerini Bowdon adlı misyoner aldı.⁵⁷³

Van'daki okul yavaş yavaş misyonda ağırlığını hissettirmeye başladı. Okul bir taraftan papaz yetiştirirken diğer taraftan genç erkek çocuklarına da hizmet vermekteydi. Genç erkek çocuklar çoğunlukla papazların veya meliklerin çocuklarından seçilmekteydi. Nesturi ileri gelenlerinin çocuklarına verilen eğitimle, bir taraftan Nesturi liderleri üzerinde etkin olmak hedeflenirken diğer taraftan onlar arasında milli önderler yetiştirmek hedefi güdülmekteydi. Okulun müfredatında Klasik Süryanice, İncil, Kilise Tarihi, Coğrafya, Aritmetik ve Türkçe dersleri vardı. İngilizce bazı durumlar haricinde öğretilmemekteydi. Batılı konular hâlâ Nesturilerce tasvip edilmemekteydi. Buna rağmen erkek öğrenciler zaman zaman Batılı kıyafetler giymekteydiler. Okul öğretmenleri Wigram ile Bowdon'u uğraştıran ve kızdıran bazı konular mevcuttu. Bunlardan birisi Van'daki Keldani Piskoposu Mar Yakup Manna'nın kendilerine karşı olan düşmanca tavırlarıydı. Keldani piskoposu 1905'te bir olaydan sonra çocukların bazılarını hediyeler vermiş ve İngiliz misyonu aleyhinde telkinlerde bulunmuştu. İkincisi ise 1906'da Van'da ortaya çıkan kolera salgını idi. Bu olumsuz durum okulun o

⁵⁷⁰ Çok önceden çizilen plana göre misyon binası iki katlıydı. Bina büyük bir okul, yatak odaları, mutfaklar, ahırlar, avlu ve Nesturiler ile İngilizler için ayrı ayrı yapılması planlanan küçük kiliselerden oluşmaktaydı. Coakley, **a.g.e.**, s. 302.

⁵⁷¹ **BOA.**, DH.İD., 123/4.

⁵⁷² **NARA**, Inquiry Documents, No: 363.

⁵⁷³ Coakley, **a.g.e.**, s. 254-255.

yıllık eğitiminin yarıda kesilmesine sebep oldu. Salgından zarar görmemek için Wigram'ın okul çocuklarıyla beraber Koçanis'e gitmesine ve okulun iki Nesturi öğretmenle idare edilmesine karar verildi. Aslında okulun geçici bir süre için Koçanis'e taşınması misyona önemli bir katkı sağladı. Çünkü Koçanis'te Nesturi Patriğinin on üç yaşındaki Polus ve Zaya isimindeki ikiz olan kardeşleri de okula başladılar. İkiz kardeşler ertesi yıl on beş yaşındaki ağabeyleri Hormuzd ile beraber İngiliz okulunda eğitim almak için Van'a gittiler. Bu arada iki Nesturi daha okulda göreve başladı. Okulda Nesturi kökenli görevlilerin artması, Nesturi Patriğinin okulun patronu gibi gösterilmesi bakımından bir şanstı. İngiliz misyonerler okulu Nesturi Patriğine aitmiş gibi göstererek devletin takibatından kurtulmak istediler. Urmiye okullarının kapanmasıyla, buradaki otuz öğrenci de Van'daki okula nakledildi. Bu öğrencilerin gelmesiyle öğrenciler arasında kıyasıya bir yarış olacağına da inanılmaktaydı. Mevcut evin kapasitesi Urmiye'den gelen öğrencilere yetmeyince yeni bir ev kiralandı.⁵⁷⁴

Van'ın güneyindeki Nesturi köylerinde de yavaş yavaş köy okullarının açılmasıyla İngiliz misyonerlik faaliyetleri devam etti.⁵⁷⁵ Wigram, Bowdon ve Reed Van havalisinde keşfettikleri on sekiz Nesturi köyünü ziyaret ettiler. Bu köylerden biri hariç diğerleri küçük ve fakirdi. Hepsi de Katolik etkisi altında olan bu köylerin okullara ihtiyacı vardı. Bu köylere adı geçen misyonerlerin yanında Nesturi kökenli Awimelk'in yerini alan okul papazı Q. Ishu, başka bir öğretmen Rabban Werda ve yüksek rütbeli kabul edilen Patriğin kardeşi Hormuzd tarafından da düzenli olarak ziyaretler gerçekleştirilmekteydi. 1906–1907 döneminde beş okul maddi olarak desteklendi. 1909–1910 döneminde desteklenen okulların sayısı on ikiye yükseldi. Khinu isimli köyde halkın yaptığı kilisenin inşaat ustasının masrafları da misyon tarafından karşılandı.⁵⁷⁶

Bu arada Hindistan papazlarından birisi 1894 başlarında Nesturi Patriğine verilmek üzere Musul konsolosu Rassam'a bir mektup göndermişti. Onun Patrikten ricası, Hindistan'a bazen kral tarafından davet edilen Keldani ve Latin papazları gibi bilgili bir piskopos gönderilmesi idi. Fakat Nesturiler arasında o kabiliyette pek kimse bulunmamaktaydı. Daha önce Hindistan'a bir misyoner olarak gitmek istediğini açıklayan, baş diyakoz unvanına sahip Awimelk, Browne ve Wigram tarafından en

⁵⁷⁴ Coakley, **a.g.e.**, s. 225-227.

⁵⁷⁵ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

⁵⁷⁶ Coakley, **a.g.e.**, s. 301-302.

uygun kişi olarak görüldü. 1904'e gelince adı geçen ki misyoner Nesturi Patriğini bu konuda razı ettiler. Ancak misyon komitesi bu görüşe pek olumlu bakmadı. Browne'un önce kendisinin Hindistan'a gidip gerekli incelemeleri yapma teklifi, misyon komitesi ve Başpiskopos tarafından uygun görüldü. Browne, 1906'da tatil için İngiltere seyahati dönüşünde doğrudan Hindistan'a geçti. Bu İngiltere seyahati Browne'un Ortadoğu'daki yirmi üç yıllık görevinde ikinci tatilidir. O, Malabar'daki Hıristiyanların Nesturi Kilisesiyle birleşme istediğine gerçekten inanmıştı. Bu durumda Aralık 1897'de Awimelk, Patrik tarafından Mar Timotheas unvanıyla Malabar metropoliti olarak kutsandı ve Hindistan'a gönderildi. İngiliz misyonunda görev alan bir Nesturi diyakozun İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan'daki bir kiliseye atanması İngiltere'nin oradaki Nesturi halka daha yakın olması demektir.⁵⁷⁷ Hatta İngiltere, sömürgesi olan Hindistan'da büyük bir Nesturi nüfusunun olduğu bahanesini öne sürerek, Osmanlı tebaası olan Nesturiler üzerinde himaye hakkı istemekteydi. Hıristiyan azınlıklar lehine Osmanlı Devleti'nden birtakım ıslahatlar isteyen ülkelerin başında gelen İngiltere, bu şekilde Osmanlı yönetimi üzerindeki etkisini güçlendirmeye çalıştı.⁵⁷⁸

Musul bölgesindeki Keldaniler, 1908'de Nesturi Kilisesine geçmek için teşebbüste bulundular. Badger döneminden beri Nesturi Kilisesine ve İngiliz Kilisesine geçmek için çeşitli girişimler söz konusuydu. Ancak Keldani Patriğinin baskıları nedeniyle bir sonuç elde edilememişti. Alkosh papazlarından birisi olan Q. Giwargis, Patrik Benyamin tarafından piskopos olarak kutsanarak Alkosh Köyü'ndeki kiliseye atandı. Bölgedeki Keldanilerin Nesturilerle birleşmesinde aracı rolü İngiliz misyonerler oynadılar. İhtida etmek isteyen Keldaniler bu harekete başladıklarında Browne'a mektuplar yazarak ondan yardım istediler. Bu talepler üzerine Browne, misyonu Musul'da bir istasyon kurmaya ikna etmeye çalıştı. Ancak yeni bir istasyonun kurulması için misyonun sermayesi yeterli olmadı. Hatta o sırada misyon maddi bakımdan açık verir duruma geldi.⁵⁷⁹ Bununla beraber İngiliz misyonu Katolik mezhebinden Nesturiliğe geçenleri desteklemek için Alkosh piskoposuna maaş bağlanmayı uygun gördü ve yeni bir misyoner gönderdi.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Coakley, **a.g.e.**, s. 277-302.

⁵⁷⁸ Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 54-55.

⁵⁷⁹ 1908 yılında misyonun geliri £ 2.500 civarında iken, gideri £ 3200 civarındadır.

⁵⁸⁰ Coakley, **a.g.e.**, s. 306.

Misyon müdürü Wigram, 1908 Jön Türk devriminin ardından yeni yasalar altında daha rahat faaliyet göstereceklerini, Hıristiyan tebaanın eskisi gibi yabancı devlet desteğine çok gereksinim duymayacaklarını belirtmekteydi. Bu durumda Keldanilerin Fransa'nın desteğine ihtiyacı olmayacağını ve çoğunun Nesturi Kilisesine katılmak isteyeceklerini düşünmekteydi. 1910 Şubatı'nda bu miktarı yüzde % 75 olarak tahmin etmekteydi. Ancak misyon merkezinin Van'da bulunmasından dolayı Keldanilerin yaşadığı bölgeye uzak kalınması büyük dezavantajdı. Misyonerlerin daha önceki tecrübelerinden özellikle kış mevsiminde iletişimde büyük zorluklar yaşanmakta olduğu bilinmekteydi. Eğer bir gün bölgeyi çok iyi tanıyan Browne'un yerini alabilecek biri bulunamazsa bu zorluk daha ciddi hale gelebilirdi. Daha önce belirtildiği üzere maddi yetersizlik sebebiyle yeni bir istasyon açılması da çok zor görünmekteydi. Bu sebeplerle Wigram, Reed'le birlikte Musul çevresinde keşif yaptıktan ve Patrikle bazı istişarelerde bulduktan sonra Başpiskopos Davidson'a misyon merkezinin Musul'a daha yakın bir yerlere taşınması fikrini onaylattı.⁵⁸¹ İngiliz misyonerler Van'da okul ve kilise kurmak amacıyla büyük güçlüklerle ruhsat almalarına rağmen, burada herhangi bir bina inşaatına girişmediler.⁵⁸² 1910'da misyon merkezi Başpiskopos Davidson'un onayının alınmasıyla Van'dan İmadiye'ye taşındı.

Bu değişiklikte asıl amaç son zamanlarda Nesturi Kilisesine geri dönüşleri ivme kazanan Keldaniler ile bir kısım Yakubi arasında faaliyetleri genişletmekti. Bununla beraber İmadiye'nin konumunun Hakkâri'deki Nesturiler üzerine misyonerlik faaliyetleri yürütmek için Van'dan daha elverişli olması önemli bir etkendi. Zira İmadiye Hakkâri'nin güney kenarındaydı. Tiyari'den ve Tuhup'dan sadece bir dağ sırtıyla ayrılmış vaziyetteydi. Bu nedenle dağlı Nesturilerin buraya ulaşması Van'a ulaşmasından çok daha kolay olacaktı. Aynı zamanda misyonun sahip olduğu ilahiyat okuluna Tigris Vadisindeki Nesturilerin ulaşımı da kolaylaşacaktı.⁵⁸³

⁵⁸¹ Coakley, **a.g.e.**, s. 306-307.

⁵⁸² **BOA.**, DH.İD., 123/ 4.

⁵⁸³ **NARA**, Inquiry Documents, No: 363; Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 56.

3.2.2.2.5 Misyon Merkezinin İmadiye'ye Taşınması

16 Ağustos 1910 tarihinde İmadiye'ye hareket edildi. Yirmi beş katır yükü kitap ve mobilya İmadiye'ye, oradan da 5 km batıdaki Bibaydi Köyü'ne nakledildi. Wigram burada iki veya üç ev kiraladıktan sonra yapılacak eğitim faaliyetlerine gerekli ortamı oluşturmak için hemen çalışmalarına başladı. Van'ın Sancaki Köyü'nde misyon kurumları inşa etmek için alınan ferman İmadiye için geçerli olmadı. Bunun üzerine İmadiye'de bir okul ve matbaayı içine alan bir binanın inşa edilmesine müsaade edilmesi için yeniden müracaatta bulunuldu.⁵⁸⁴ Aynı yıl Van'daki ilahiyat okulu da İmadiye'ye nakledildi. Urmiye'deki basımevinin de buraya getirilmesi kararlaştırıldı. En azından nakledilinceye kadar daha kolay faydalanabilmek imkânı sağlayacaktı.⁵⁸⁵

Browne'un Başpiskopos Davidson'a yazdığı son mektubunda, Patriğin kendisine karşı ilgisiz tutumundan dolayı baharı İmadiye'de geçirmek istediğinden bahsetmesi dikkat çekicidir. Nesturi Patriğinin Browne'a karşı ilgisizliğinin, Rus misyonerlerle ilişkilerini geliştirmesinden kaynaklanması mümkündür. Çünkü birkaç yıl sonra Nesturi Patriği Ruslarla anlaşarak I. Dünya Savaşı'na müdahil olacaktır. Uzun süre Nesturiler arasında misyonerlik yapan Browne 1910 yılının Eylül ayında vefat etti. Nesturilere yardım için kendi parasını bile harcamaktan çekinmeyen Browne'un ölümüyle misyonun işlerinde bir durgunluk görüldü.⁵⁸⁶

Osmanlı arşiv belgelerinden, bu sıralar İngiliz diplomatik temsilcilerin de doğrudan misyoner gibi hareket ettiği sonucuna varılmaktadır. İngiltere'nin Musul konsolos yardımcısı, misyon merkezinin İmadiye'ye taşınma kararı alınmasından sonra, üç ay boyunca Musul ve çevresinde dolaşmış, gittiği yerlerdeki Kürt ve Nesturi aşiret reisleriyle münasebette bulunmuş, bazı mühim noktalarda İngiliz misyoner okullarının açılması için girişimlerde bulunmuştur. Birçok zararları olacak böyle bir durumdan dönemin Musul milletvekilleri Fâzıl ve Dâver Busfati Beyler, göndermiş oldukları 22.09.1910 tarihli telgrafla Dâhiliye Nezaretinin dikkatini çekmişlerdir.⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ Coakley, **a.g.e.**, s. 307.

⁵⁸⁵ **NARA**, Inquiry Documents, No: 363.

⁵⁸⁶ Coakley, **a.g.e.**, s. 306-315.

⁵⁸⁷ **BOA.**, DH.İD., 123/4.

Musul konsolos yardımcısı daha sonra İmadiye'ye gelerek kaza merkezinde bir okul açmak istemiştir. Misyon müdürü Wigram'ı da beraberinde getirmiştir. Misyonerlerin barınması için bir ev temin etmek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Ancak Musul'un İmadiye kazasında yaşayan Süryani, Nasranî ve Yahudi halk, kazalarında okul açmak isteyen İngiliz misyonerleri istememişlerdir. Onların İmadiye'de ikametlerini ve faaliyetlerini engellemek için hem Musul Valiliğine hem de Sadaret'e şikâyette bulunmuşlardır.⁵⁸⁸ Bunun üzerine Sadaret, Van Valisi'nden binanın ruhsatsız olarak inşa edilmesine göz yuman sorumluların cezalandırılmasını istemiştir. Misyon merkezinin İmadiye Kazası'na değil de, İmadiye'ye yarım saat mesafede bulunan Bibaydi Köyü'ne nakledilmesi, İngiliz misyonerlerin yerel hükümetten ve buradaki halktan gördükleri tepkinin büyüklüğüne işarettir.⁵⁸⁹

İmadiye merkezinde uygun ortam bulamayan İngiliz misyonerler, bu kazaya bağlı Bibaydi Köyü'nde okul inşası için hazine topraklarından bir dönüm tarla satın almışlardır. Okul açılması için ruhsat almadan önce binanın inşaatına başlamışlardır.⁵⁹⁰ Bu arada İmadiye kazasında olduğu gibi Bibaydi köyünde de halk, İngiliz misyonerlerden rahatsız olmuş ve onlar tarafından yapılmakta olan okul inşaatının durdurulmasını istemiştir. Çünkü halka göre İngilizler okul namıyla adeta bir kale inşa etmişlerdir. Bu nedenle köy halkı, Musul Valiliğine ve Dâhiliye Nazırlığına yirmi sekiz imzalı bir şikâyet dilekçesi göndermiştir. Şikâyet dilekçesinde, Mecelle sayesinde eğitimin her tarafa yayılmakta olduğu ve Osmanlı Devleti'nin tebaasının çocuklarının talim ve terbiyesini taahhüt ettiği belirtilmiştir. Bu nedenle onlara göre misyoner okullarına asla ihtiyaç yoktur. Ayrıca onlar Misyonerlerin Bibaydi'ye yerleşmelerini engellemek için her türlü kanuni yollara başvuracaklarını bildirmişlerdir.⁵⁹¹

İngilizlerin Nesturilerle süregelen ilişkilerinin ileride büyük bir gaileye sebep olacağı düşüncesi köy muhtarlarının da zihinlerinde yer etmiştir. Onlara göre bölgedeki Nesturiler dik başlılık göstermişler ve Osmanlı hükümetini yok saymışlardır.

Dâhiliye Nezaretinden 22 Eylül 1910 tarihinde cevap olarak Musul vilayetine yazılan yazıda, misyonerlerin yeniden ruhsatsız okul açmalarına müsaade edilmemesi

⁵⁸⁸ BOA., DH.İD., 123/4. Süryani, Nasranî ve Yahudi halk tarafından yazılan şikâyet dilekçesi için bkz: Ek 3.

⁵⁸⁹ BOA., DH.İD., 123/4.

⁵⁹⁰ BOA., DH.İD., 123/4.

⁵⁹¹ BOA., DH.İD., 123/4; Coakley, *a.g.e.*, s. 308.

istenmiştir. Bibaydi köyünde yapılmakta olan binanın yapımının durdurulmadığı takdirde ahalinin menfi bir teşebbüste bulunacağı endişesi hâkimdir. Nitekim Sadaret, Bibaydi Köyü'ndeki ahalinin müdahalesiyle uygunsuz bir olaya meydan verilmemesini ve gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.⁵⁹²

Sonuçta İngiliz misyonerler 1911 başlarında Bibaydi'de eğitim öğretime başladılar. Ancak köy evlerinde bir düzineden daha az öğrencileri olmuştur. 1912 Şubatı'nda okulun açılması için ferman yayınlanmışsa da işler umulduğu gibi gitmemiştir. Bunun üzerine bir müddet sonra İngiliz misyonerler Osmanlı topraklarını terk etmeye başlamışlardır.⁵⁹³ 1912'de sadece Amerikan uyruklu yerli papazlardan Neasan kalmıştır.⁵⁹⁴ Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin birbirine düşman olduğu I. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte Canterbury Başpiskoposluğu Nesturiler arasındaki faaliyetlerini tamamen geri çekmeyi uygun görmüştür.⁵⁹⁵

3.2.2.3 İran Nesturileri Üzerine İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri

Misyon müdürü olan Maclean Urmiye'deki misyoner okulunun da müdürüydü. Urmiye'de ikamet etmekteydi. Ancak kendisine bağlı olarak çalışan misyonerler ile yapılan faaliyetleri kontrol etmek ve bölgedeki Nesturileri ziyaret etmek için zaman zaman Hakkâri ve çeşitli yerlere ziyaretler düzenledi⁵⁹⁶.

İngiliz misyonerlerin bölgeye geldikleri 1886 yılı içinde Urmiye'de erkek çocuklar için bir okul kuruldu. Bu okula daha sonra kızlar için bir okul, Nesturi piskopos ve diyakozlar için bir kolej ve bir basımevi eklendi. Browne üçüncü misyoner Lang'ın gelmesiyle, bir yıl sonra, 1887'de Urmiye'den ayrılarak, patriklik merkezi Koçanis'e taşındı.⁵⁹⁷ Nesturilere de misyonda görev verildi. Sh. Yosip isminde bir Nesturi hizmetli, Q. Oshana isminde bir Nesturi sekreter ve öğretmen, David isminde bir başka Nesturi de çevirmen olarak misyona çalışmaya başladılar. Bu kişilerin üzerinde faaliyet gösterilen milletten olmaları hasebiyle inandırıcılık güçlerinin ve etkilerinin daha fazla olması

⁵⁹² BOA., DH.İD., 123/4.

⁵⁹³ Coakley, a.g.e., s. 308-314.

⁵⁹⁴ Yonan, a.g.e., s. 35.

⁵⁹⁵ NARA, Inquiry Documents, No: 363; Anzerlioğlu, a.g.e., s. 56-57.

⁵⁹⁶ BOA. Y.PRK. BŞK., 14/15.

⁵⁹⁷ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

muhtemeldi.⁵⁹⁸ İngiliz misyonunda diğer misyonların tersine yerli yardımcılara ücret ödenmedi.⁵⁹⁹

Ağustos 1887’de Maclean Koçanis’i ikinci defa ziyaret etti ve orada beş gün kaldı. Aşiret bölgelerini dolaşmak için Koçanis’ten ayrılan Maclean Musul’a gitti. Daha sonra Diyarbakır’a uğradı. Burada beklemediği bir gelişme oldu. Maclean Vali tarafından burada tutuklatıldı. Vali başvurmuş olduğu bu girişimde haklıydı. Çünkü Maclean’ın kimliğinin vizesi yoktu. Ancak İngiltere’nin Van konsolos yardımcısının araya girmesiyle sekiz gün sonra Maclean serbest bırakıldı. Maclean tutuklu olduğu sırada İstanbul’daki büyükelçisi William White’a telgraf çekti fakat bir sonuç alamadı. Büyükelçinin Van valisini haklı gören tutumu ve durumu itirazsız kabul etmesi onu çok kızdırdı. 7 Nisan 1888’de Başpiskopos Benson’a: “Dışişleri Bakanlığı müdahale etmedikçe biz büyükelçi William White’dan gerçek bir koruma ümit edemeyiz.” diye yaması üzerine Benson, misyonun daha iyi temsil edilmesi için Dışişleri Bakanlığına müracaat etti.⁶⁰⁰

1887’de Urmiye bölgesinin kuzey kısmındaki Sepurgan’da erkek çocuklar için bir lise açıldı. Bu sıralarda dağlık Hakkâri bölgesinde olduğu gibi, Urmiye’de yavaş yavaş birçok köy okulu açılmasına başlandı.⁶⁰¹ İngiliz misyonerler tarafından sağlanan eğitim, Presbiteryen (Amerikan Protestanları) ve Katolik kurumlarındaki yüksek standartlarla hiçbir şekilde kıyaslanamazdı; fakat İngiliz misyonerlerin arkadaşça tutumu Nesturi ve İngiliz Kiliseleri arasında güçlü bir bağ oluşturdu. Henüz Batılı misyonerlerin ilk defa el atmış olduğu dağlık bölgelerden gelen binlerce Nesturi eğitim aldı. Bunların arasında piskoposlar, papazlar ve daha düşük rütbeli dini görevliler bulunmaktaydı.⁶⁰² Aynı zamanda Nesturi papazlar sayesinde düzenli olarak vaazlar verildi.⁶⁰³

Urmiye’de İngiliz Misyonu’nun açtığı ilahiyat okulundaki durum şöyleydi: Yatakları evlerinden getirttirilen öğrenciler cumartesi günü evlerine gidiyorlar ve pazartesi günü yanlarında bir haftalık kahvaltı ve akşam yemeklerinde yiyecekleriyle beraber geri dönüyorlardı. Öğrenciler yemeklerini okulda yiyorlardı. Sürekli kavgadan

⁵⁹⁸ Coakley, **a.g.e.**, s. 108.

⁵⁹⁹ Yonan, **a.g.e.**, s. 65.

⁶⁰⁰ Coakley, **a.g.e.**, s. 123-124.

⁶⁰¹ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

⁶⁰² Emhart-Lamsa, **a.g.e.**, s. 102.

⁶⁰³ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

dolayı üst sınıflar, alt sınıflardan daha fazla sıkıntı veriyordu. Dersler 08.30'da başlıyordu. Öğle yemeği için 12.00 de ara veriliyordu. Bütün öğrenciler yerde yemek yiyorlardı. Yere serilen sofraya kadar her şey titizlikle Doğu'ya ve Nesturilere özgü seçilmişti. Öğle yemeği arasından sonra 13.30'da başlayan dersler 16.00'ya kadar devam ediyordu. Cumartesi ve pazartesi günleri eğitim yarım gündü. Cumartesi öğleden sonra, pazartesi ise öğleden önce okul yoktu. Dersler bittikten sonra bazen konferans veriliyordu. Okulda Eski Süryanice, İngilizce, aritmetik, coğrafya ve İncil'in yorumlanmasıyla ilgili bir ders vardı. Öğrenciler günlük bir saat din dersi almaktaydılar. İngilizce seçmeli bir ders olmasına rağmen öğrenciler tarafından oldukça talep görmekteydi. Yılbaşında on günlük tatil veriliyordu. 4 Ocak'ta kutlanan bir yortuda da üç günlük izin veriliyordu. Browne tarafından Osmanlı topraklarında ilahiyat okulu açılıncaya kadar Urmiye'deki ilahiyat okuluna Hakkâri'deki Nesturilerden de gelenler oluyordu.

Maddi durumlar elverdiğinde daha fazla misyoner papaz gönderileceğine söz verilmişti. 1888 baharında dördüncü ve bir yıl sonra da beşinci papaz Urmiye'ye gönderildi. Bunlardan ilk gönderilen misyoner 27 ya da 28 yaşında olan Arthur R. Edington'du. Altı yıllığına bu görevi kabul etmişti. Bu arada Riley de İran ve Osmanlı topraklarına üçüncü ayı zamanda son gezisini gerçekleştirdi. Edington yeni okul döneminde Urmiye'deki okullarda Lang'ın sorumluluğunda çalıştı. Beşinci olarak gelen misyoner papaz daha öncekilerden farklıydı. Yaroo Micheal Neasan ismindeki bu papaz aslen bir Nesturi'ydi. Neasan, Amerikan misyoner okulunda biraz İngilizce öğrendikten sonra 18 yaşındayken, bir başka öğrenci İsaac Dooman'la birlikte eğitim almak için Amerika'ya götürülmüştü. Presbiteryen okullarında okuyan bu iki öğrenci yolları üzerindeki Londra'da St. Paul'u ziyaret etmişler ve orada Anglikan Kilisesine katılmaya karar vermişlerdi. Neasan daha sonra bir zenginin yardımıyla ABD'de bir İlahiyat Fakültesinde eğitim almış ve burada arkadaşlarının, fakülte dekanının ve New York Papazının dikkatlerini çeken biri olmuştu. Kendisi, Amerika'da Canterbury Başpiskoposluğu misyonuna, Nesturilerin dini edebiyatı ve okulların sponsorluğu için para toplama işini teklif etti. Onun isteği Başpiskopos Benson tarafından memnuniyetle

karşılandı. Neasan Başpiskopos Benson'un Nesturi Misyonu'nda görev yapma teklifini kabul ederek Edington'la birlikte Urmiye'ye geldi.⁶⁰⁴

“Sisters of Bethany” isimli bayanlar grubu İngiliz Nesturi Misyonu'na bağlı olarak 1890'da Urmiye bölgesindeki kadınlar ve çocuklar arasında çalışmalarına başladı. Bayanların misyonda görev alması fikri 1888'de Urmiye'yi ziyareti sırasında Fransız “Vincentian Kız Kardeşler” ve Amerikan misyonundaki bayanların çalışmaları üzerinde olumlu izlenimler edinen Riley'e aitti. Bu izlenimler onda Nesturi kızlar için bir okul açılması düşüncesini oluşturmuştu. Okullardaki görevlerinin dışında rahibeler, ev toplama, yemek pişirme gibi aslında kadınlara özgü olan işleri de üstlenebilirlerdi. Böylece sağlanacak olan rahatlık ve işlerinin hafiflemesi sayesinde misyon papazları görevlerini daha iyi yapma imkanına kavuşacaklardı. Ancak kızların görevi Nesturi kadınların eğitimini sağlamak olarak tanımlandı. Erkeklerin ev işlerini görmesinden bahsedilmedi.⁶⁰⁵

Dört kız ve Jervis'den oluşan grup Seir köyü yerleşim yeri olarak seçtiler. Jervis ve bayanlar Maclean'dan Süryanice dersi aldılar. 1890 yazında yaşları sekiz ile on altı arasında değişen otuz yatılı öğrenciye eğitim verecek bir kız okulu açtılar. Okula bağlı yerli papazlar kiliselerinde çocuklara dua öğretiler. İlmihal dersi de papazlar tarafından verildi. Bunun yanında İncil, Eski ve Modern Süryanice, coğrafya, aritmetik dersleri müfredatta yer alan derslerdi. Ev işlerinin bütün branşlarında eğitim gerekli görüldü. İlk başlarda müfredatta olmayan İngilizce dersi daha sonraki senelerde verilen derslerdendi. Bayanlar kız okuluna ayırdıkları vaktin yanında köyleri de ziyaret ettiler. Köylerde toplayabildikleri kız ve kadınlara dini içerikli sohbet yaptılar. Köy ziyaretleri kışın kesilmekle birlikte baharda tekrar başlamaktaydı. Bu şekilde rutin bir şekilde devam ettiler. Köy ziyaretlerine giden bir ya da daha fazla bayana genellikle misyon papazlarından birisi eşlik etti. Nesturi kız ve kadınlar ya kocalarının zorlarıyla ya da dikiş yapma ve meyve toplama gibi misyonun verdiği işleri kaybetmeme korkusuyla bu okullara devam ettiler. Kızların yaptıkları başka bir iş de tıbbi çalışmalardı. Katherine Mildred ve Ellen Joanna hastane eğitim görmüşlerdi. Onların gelmesiyle misyonun tıbbi

⁶⁰⁴ Coakley, **a.g.e.**, s. 110-120.

⁶⁰⁵ İngiltere'deki çalışmalarına 1868'de başlayan “Sisters of Bethany” kızlarının lideri kırk yaşındaki Katherine Mildred idi. Dokuz yıllık iş tecrübesi olan Katherine Mildred'e otuz yedi yaşındaki Ellen Joanna, otuz sekiz yaşındaki Gabrielle Marie ve yirmi beş yaşındaki Martha eşlik etmekteydiler. **NARA**, Inquiry Documents, No: 363; Coakley, **a.g.e.**, s. 150-151.

çalışmaları artarak devam etti. Ancak 1898 yılına gelindiğinde “Sisters of Bethany”nin kızlarından birisi vefat etti, ikisi de çeşitli sebeplerden dolayı İngiltere’ye döndü. Urmiye’de kalan bayan da 1898’de Rus misyonerlerin buradaki etkinliği sonucu oluşan sırasında Başpiskoposluk tarafından geri çağrıldı.

Sisters of Bethany grubuyla misyondaki diğer misyonerler arasında problemler çıktı. Jervis’e göre, Nesturilerin amaçları daha çok para desteği ve politik koruma idi. Riley’in kendisine söylemiş olduğu, Nesturilerin İngiliz misyonundan beklentileri sadece eğitim ve manevi destekten oluşmaktaydı. Bu nedenle Jervis, Riley ve Maclean’ın Nesturiler hakkındaki propagandaları ile kandırıldıklarını düşünmekteydi.⁶⁰⁶

İki Rus papazının 1897’den itibaren İran topraklarında faaliyetlerine başlamasından sonra Sepurgan piskoposu Mar Yonan’ın izinden çok sayıda Nesturi’nin Rus Ortodoks Kilisesine geçmesi İngiliz misyonu için büyük bir hezimet oldu.⁶⁰⁷ Misyonun Urmiye’deki faaliyetlerinin büyük zarar göreceği endişesi hâkimdi. Bununla beraber İngiliz misyonerler mevcut durumlarını korumak veya en az zararla faaliyetlerine devam etmek için mücadele ettiler. İngiliz misyonunun geri çekilmesi söz konusu değildi. Diğer taraftan Başpiskoposluk bir tek yeni misyoner göndermeye bile hazır olmaması oldukça düşündürücüydü.⁶⁰⁸

Sepurgan ve Urmiye bölgelerinde Rus misyonerleriyle rekabet edemeyen İngiliz misyonerler, 1899 sonbaharında bu bölgelerdeki köy okullarının yönetimini Rus meslektaşlarına devrettiler. Fakat Rus misyonu İran’da Nesturilerin yaşadığı bazı uzak yerlere gitmediğinden, İngiliz misyonerler buralardaki faaliyetlerini eskiden olduğu gibi devam ettirdiler. Bununla beraber Urmiye’deki diğer çalışmalar da sürdürüldü. Rus Ortodoks Kilisesinin hükmü altındaki öğrenciler İngiliz misyonuna bağlı okullardan uzaklaştırıldı.⁶⁰⁹

Misyon merkezi 1903 yılında Osmanlı topraklarına taşınmış olsa da, İngiliz misyonerler Urmiye istasyonunu ayakta tutmaya çalıştılar. İngiliz misyonunun yardımını isteyen Nesturi grubundan asla vazgeçilmemesi kararını aldılar. Hâlâ Rusların nüfuz edemedikleri iki ya da üç İran bölgesindeki Nesturi Kiliselerini desteklediler. Merkezin

⁶⁰⁶ Coakley, **a.g.e.**, s. 153-159, 234.

⁶⁰⁷ Yonan, **a.g.e.**, s.36.

⁶⁰⁸ Coakley, **a.g.e.**, s. 225.

⁶⁰⁹ NARA, Inquiry Documents, No: 363; Coakley, **a.g.e.**, s. 238.

taşındığı sene matbaa, ilahiyat okulu ve erkeklerin eğitim gördüğü bir okul Urmiye'deki faaliyetlerine devam etti. 1909 yılında İngiliz misyonu, İran'da yirmi altı köy okuluna sahipti. Bu okulların hepsi de Urmiye dışındaydı.⁶¹⁰

Bu sırada misyon müdürlüğüne gelen Oswald Hutton Parry 1897 yılında Urmiye'ye geldiğinde Misyonun geri çekilmeye zorlandığını görünce hayal kırıklığına uğramıştı. Temple, misyonun yıllık toplantısında Rus misyonunun resmi olmadığını ve İngiliz misyonunun eskisi gibi devam edeceğini söylemekteydi. Fakat Komite üç hafta sonra toplandığında genel görüş misyon merkezinin Osmanlı topraklarına taşınması gerektiği yönündeydi. İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Salisbury de onurlu bir geri çekilmeden bahsetmekteydi. Diğer farklı fikirde olanlar ise, Nesturi Patriği ve Rus misyonerlerle görüşmeler yapıncaya kadar çekilme kararının askıya alınması taraftarı idiler.⁶¹¹

Urmiye'de büyük güç kaybeden İngiliz misyonerler Rus meslektaşlarıyla işbirliği içine girdiler. Rusların misyon matbaasından faydalanmasına olanak sağladılar. Rus misyonerlerin ricası üzerine köy okullarındaki faaliyetlerini bir süre daha devam ettirdiler.

1899'da misyon merkezinin taşınması kararı alınırken, Urmiye'deki faaliyetlerin de istasyon bazında devam ettirilmesi kararlaştırıldı. Çünkü hâlâ İran topraklarında İngiliz misyonunun yardımını isteyen Nesturi grubu vardı. Ekim 1900'de okul veznedarlığı görevini üstlenmek için Urmiye'ye gelen Arthur Longdn isimli misyoner öğretmenlik görevini de üstelendi. Öğrencilerin büyük bir bölümünün Rus misyonerler nedeniyle ayrılmalarından dolayı, Parry'nin sorumluluğundaki okulda birçok yönlerden değişikliğe gidildi. 1899 sonbaharında okulda on bir papaz ve otuz beş erkek öğrenci mevcuttu ve bu rakamla birkaç yıl daha eğitim sürdürüldü. Parry, gelecek için umut vaat edici sözlerle genç diyakozların okula bağlılığını sağlamaya çalıştı. Hatta bu öğrencilerden biri mezun oldu ve misyon okulunda öğretmenlik yapmaya başladı. Bu arada Urmiye'de basım-yayın işleri de devam etti. Süryanice olarak kaleme alınmış otuz iki makale bir bütün halinde basıldı.

⁶¹⁰ Coakley, **a.g.e.**, s. 279.

⁶¹¹ Coakley, **a.g.e.**, s. 231.

1902'nin Ekim ayında Paul Shimun isimli bir Nesturi Urmiye'ye geldi. Amerikan misyonierleri vasıtasıyla Amerika'da Episkopal (Piskoposluk) Kilisesine katılan ve New York'ta ilahiyat okulu bitiren Shimun sonradan İngiliz misyonuna katıldı. O, kızların halı yapımında çalışacağı ve aynı zamanda temel eğitimini alacakları bir sanat okulu kurdu. Masraflarının tamamı İngiliz bir yardımsever kadın tarafından karşılanan Sanat Okulu, ilk döneminde yirmi kız öğrenciye eğitim verdi. Her ne kadar Urmiye'deki köy okulları Rus misyonierlere devredilmişse de yeni girişimlerin olması umut vericiydi. Shimun'dan bir yıl sonra İsaac D' Shlemon isimindeki başka bir Nesturi Episkopal papazının Amerikan karısıyla birlikte Shimmon'a yardımcı olarak gelmesiyle İngiliz misyonunda biraz hareket görüldü.

Parry 1902 yılında Petersburg yoluyla İngiltere'ye gitti. Petersburg'ta Urmiye'de bulunan İngiliz misyonuna ait yerlerin Rus Ortodoks Kilisesine devredilmesi konusunda müzakerelerde bulundu. Yaz mevsimini İngiltere'de geçirdikten sonra dönüşte yeni bir misyonier papaz, William Ainger Wigram'ı ve papaz olmayan F. R. Earp isminde gönüllü bir yardımcıyı yanında getirdi. Haziran 1903'te Heazell'in ayrılmasıyla yerine W. S. Bowdon isminde başka bir genç papaz geldi. Bu sırada misyon personeli yedi kişiden oluşmaktaydı ve Browne hariç diğerlerinin hepsi Urmiye'deydi.⁶¹²

1903 yılında İran'daki Kürtler tarafından bir Nesturi'nin ve bir Amerikan misyonierinin öldürülmesi, Amerikan misyonunu dehşete düşürdü. Olaydan sonra Tahran İngiliz konsolosu aylarca Urmiye'de kalarak onlara destek olmaya ve diplomatik garanti sağlamaya çalıştı. Zaten Urmiye köylerindeki çalışmalarını durduran İngiliz misyonierler, kendilerini şehirde hapis kalmış gibi hissediyorlardı. Yeni Nesturi Patriği Benyamin'in misyonun bastığı kitaplar konusunda rahatsızlığı mevcuttu. Yaşadığı devirlerde büyük ün sahibi olmuş Nesturi doktorların isimlerinin basılan kitaplarda yer almaması Patriğin yanı sıra Nesturi aşiret reislerini ve papazlarını da kızdırmıştı. Patriğin gönlünü almak isteyen Parry, yazdığı mektupta ona misyondan beklentilerini sorarak, her ne isterse bir çözümü olabileceğini belirtiyordu; para isterse de, politik destek isterse de, konuşup bu doğrultuda neler yapılabileceğini beraber belirleyebileceklerini söylüyordu.

⁶¹² Coakley, a.g.e., 233-246.

1909 yılında İngiliz misyonu İran'da 26 köy okuluna sahipti. Bu okulların 16'sı Tergavar, 3'ü Mar Bişi, 3'ü Bradost, 1'i Salmas ve 1'i de Solduz'da bulunmaktaydı.⁶¹³ Ancak I. Dünya Savaşı sebebiyle İran'daki Nesturiler üzerine faaliyet gösteren İngiliz misyonerler de İmadiye'dekiler geri çekildiler. Urmiye istasyonundaki da mal ve mülklerini Amerikan misyonuna devrettiler.⁶¹⁴

3.2.3 Diğer Protestan Misyon Teşkilatların Nesturiler Üzerine Faaliyetleri

Nesturiler üzerine faaliyet gösteren Protestan misyonerlik teşkilatlarından biri Basel Petistik Misyonu idi. Bu teşkilata bağlı olarak çalışan Pfander isimli misyoner, 1831 yılında Tebriz ve Urmiye'deki Nesturiler arasında dolaştı. Pfander gittiği yerlerde Nesturilere Süryanice İncil dağıttı. Adı geçen misyoner teşkilatı Urmiye'de bir istasyon kurmayı planladı ise de politik nedenlerden dolayı tasarladığı planı gerçekleştirme imkânı bulamadı. Misyonun Tebriz'de var olan istasyonu da 1836 yılında kapandı.⁶¹⁵

Evangelist-Lutherist bir misyon olan Hermannsburg misyonu 1875-1910 yılları arasında Nesturiler arasında faaliyet gösterdi. Misyon, açmış olduğu okulda on Nesturi'ye ilahiyat eğitimi verdi. Yetiştirdiği Nesturi papazlar sayesinde İran'da iki veya üç Lutherist-Süryani cemaati kurdu. Başka bir misyon teşkilatı olan "Evangelist Yardımlaşma Derneği", Gevar'ın hatırı sayılır ailelerinden olan Mar Bişo ailesiyle kurduğu iyi ilişkiler sayesinde etkili olmak istedi. Bu dernek, XX. yüzyılın başlarında Gevar civarındaki faaliyetlerinde bir kısım yerli Nesturi papazla işbirliği içinde çalışarak hedeflerine ulaşmaya çalıştı. Metodist ve Baptist misyonerleri ise XX. yüzyılın başlarında Urmiye'de faaliyet gösterdiler. Bu cemiyetlerin mensupları küçük bir cemaat oluşturmayı başardılarsa da cemaatleri kısa süre sonra dağılmak zorunda kaldı.⁶¹⁶

Danimarkalı Luteryanlar, kendi kiliselerine geçmiş olan Urmiye Nesturilerinden George Malech adlı biri vasıtasıyla bu millet arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulundular. Malech, babasının Süryanice olarak kaleme aldığı bir kitabın çevirisini yaptı. Malech'in Luteryan misyonu adına çalışmalar yaptığı sırada aynı zamanda Nesturi

⁶¹³ Coakley, **a.g.e.**, s. 249-279.

⁶¹⁴ NARA, Inquiry Documents, No: 363; Anzerlioğlu, **a.g.e.**, s. 56-57.

⁶¹⁵ Yonan, **a.g.e.**, s. 33.

⁶¹⁶ Yonan, **a.g.e.**, s. 33-34.

Kilisesinde patrik yardımcısı unvanını ve patrikhane yönetimindeki sandalyesini muhafaza etmesi ilginçtir.⁶¹⁷

“United Lutheran Church of America” isimli teşkilat, misyonerlerini 1905’te Urmiye’ye gönderdi. Alman Lutheran Kilisesi de Nesturiler üzerine çalışan misyonunu 1906’da kurdu. Amerikan ve Alman Luteryan kiliseleri Urmiye bölgesinde vaaz veren yerli papazlara sahiplerdi. Luteryan kiliseleri bir yere kadar İngiliz misyonerlerle işbirliğine gittiler ve bir basım evi açtılar. Alman “Orientmission” (Doğu Misyonu) da dağlardaki Nesturileri dikkate alarak Urmiye dışında bir yetimhane açtı ise de 1910 yılı içinde kapatmak zorunda kaldı.⁶¹⁸

Nesturiler arasında faaliyet gösteren misyonlardan birisi de Dr. Johannes Lepsius’un⁶¹⁹ 1895’te kurduğu “Alman Doğu Misyonu” idi. Lepsius, 1896 yılında halı tüccarı kimliğinde Osmanlı topraklarına geldiğinde iki yetimhane kurdu. Misyon, 1896–1899 yılları arasında Osmanlı ve Kuzeybatı İran topraklarındaki çalışmaları sonucu yedi istasyon kurmayı başardı. Urfa merkezli çalışan Alman Doğu Misyonu Urmiye’de de faaliyet gösterdi ve burada bir yetimhane açtı. 1899’da Lepsius tarafından açılan Urmiye’deki yetimhanede müdürlük görevini 1914’e kadar sürdüren Anna Friedemann’ın dışındaki personel ve öğretmenler Nesturi idi. Burada yüz Nesturi kız çocuğuna eğitim verilmekteydi. Ayrıca Alman Doğu Misyonu Urmiye’deki Rus garnizonunda görev yapan Alman kökenli Protestanlar için Pazar Ayinleri düzenleyerek hizmet vermekteydi.⁶²⁰

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında Nesturilerin yoğun olarak yaşadığı Urmiye şehri ve Hakkâri dağlık bölgesi birçok yabancı misyonun çalışma sahası olmuştur. Böyle bir durumda yabancı misyonlar birbirleriyle rekabet içinde olmuşlardır. Daha önce adı geçen Protestan misyon teşkilatların yanı sıra “Evangelical Association for the Advancement of the Nestorian Church”, “Plymouth Brethren” (İngiltere),

⁶¹⁷ Atiya, **a.g.e.**, s. 310..

⁶¹⁸ **NARA**, Inquiry Documents, No:363.

⁶¹⁹ Lepsius ilahiyat öğreniminden sonra ilk Doğu deneyimini 1884-1886 arasında Filistin’deki Alman cemaatine öğretmenlik ve yardımcı vaizlik yaparak kazandı. Daha sonra Südhaz’da papaz olarak görev yaptı.

⁶²⁰ Yonan, **a.g.e.**, s. 260-262.

“Holiness Methodist”, “Southern Baptsist” ve “English Congretionalist” misyonları da Urmiye’de çalışmalar başlatmak istemişlerdir.⁶²¹

3.3 Nesturiler Üzerine Rus Misyonerlik Faaliyetleri

Nesturilerle Ruslar arasındaki ilişkiler Amerikan ve İngilizlerde olduğundan farklı olarak, misyonerler kanalıyla değil de askeri kanallar yoluyla gerçekleşti. Bu iki toplum arasındaki ilk temaslar Amerikan ve İngiliz misyonerlerin kendileriyle temasa geçmesinden çok daha öncelere dayanır.

3.3.1 Rus-Nesturi İlişkilerinin Başlaması

İlişkileri başlatma isteği, daha önceki devletlerin mensuplarından farklı olarak Nesturilerden geldi. Rus ordularının Kafkasya cephesinde gerçekleştirdiği bir dizi başarılı operasyonunun ardından meydana gelen 1804–1813 İran-Rus ve 1807–1812 Osmanlı-Rus savaşları sırasında Batı Kafkasya’nın Hıristiyan halkları gibi Nesturiler de Rusya’ya sempati beslemeye başladılar ve bakışlarını kuzeye çevirdiler. O dönemin Nesturi Patriği, 1810 yılında Tiflis’teki Rus Generali Tormasov’a bir mektup gönderdi. Mektubunda, cemaatinin Rusya’nın himayesine girmeye hazır olduğundan bahsetmekteydi.⁶²²

Rusya’nın, bütün Doğu Hıristiyanlığının savunucusu olarak sahneye çıkması Nesturileri ümitlendirdi. Rusya’nın Osmanlı topraklarına yönelik emelleri Nesturilerin umutlarını kuvvetlendiren başka bir etkendi. Bu gelişmeler üzerine Nesturiler, Rusların silah zoruyla kendilerini Osmanlı ve İran hâkimiyetinden kurtaracağını düşündüler. Bu nedenle Nesturiler, XIX. yüzyılda Rusya’ya ard arda çağrıda bulundular. Hatta 1827 yılı gibi erken bir tarihte bir kısım Nesturi aile sınırı geçerek Rusya’ya iltica etti.⁶²³

1840’lı yıllara gelindiğinde yeni bir teşebbüs İran’daki Nesturi rahiplerden biri olan Salamon’dan geldi. Salamon önce Rusların Kafkasya kaymakamını ziyaret etti, arkasından Rusya Dışişleri Bakanı’na mektup yazdı. O, Rus makamlarından bir kısım

⁶²¹ Yonan, **a.g.e.**, s. 34.

⁶²² Celil, **a.g.e.**, s. 144-145.

⁶²³ Atiya, **a.g.e.**, s. 310.

Osmanlı ve İran Nesturisi'ni Rus topraklarına yerleştirmek için izin istedi. Ancak bu istek Rus makamlarınca uygun görülmedi.⁶²⁴

1850'lerde İran'daki Nesturi rahiplerden biri olan Mihail, Petersburg'ta Rus yetkilerle görüşmeler yaprak 30.000 Osmanlı ve İran Nesturi ailesinin Rus uyruğuna ve Ortodoks mezhebine geçmesine yönelik girişimde bulundu. Konunun incelenmesini kararlaştıran Rusya hükümeti, Safony adında birini bu konuda rapor hazırlamakla görevlendirerek İran'a gönderdi. Osmanlı yönetiminden korkarak imzalı bir yazı göndermeyen Nesturi Patriğinin, elçiler aracılığıyla şifahi olarak birleşmeyi onayladığı belirtilmektedir. İran'daki Ortodoksluğa geçmek isteyen aileler ise Safony'e altı piskopos tarafından imzalanan bir mektup yolladılar. Safony'in 1863 yılında bitirmiş olduğu raporu inceleyen Rus hükümeti, ikinci defa Nesturilerin isteğini reddetti.

Kırım Savaşı (1853–1856) sırasında Nesturi-Rus ilişkilerinin yoğunluğu biraz daha arttı. Rus General Matfiyef, Kırım Savaşı'nda Nesturi Patriğinin, Osmanlı Devleti'nin karşısında Rusya saflarında yer almak isteğini açıkladığını, daha sonra da Nesturilerin Rus Ortodoksluğu ile birleşmesi konusunda görüşmeler yapılmasını önerdiğini belirtmektedir. Osmanlı Nesturilerinin böyle bir harekete giriştiğine dair herhangi bir bilgi yer almadığına göre patriğin isteği Rus hükümeti tarafından reddedilmiş olmalıdır. Ancak daha önce Rusya'ya göç eden Nesturiler Kırım Savaşı'nda Rus ordusu saflarında yerlerini aldılar.⁶²⁵

1883'te İran'daki Nesturi din adamlarından birisi, Rus Ortodoks Kilisesiyle birleşme konusunda Tiflis'te girişimde bulundu. Rusya hükümeti ve Rus Ortodoks Kilisesi bölgedeki mevziilerini sağlamlaştırmak amacıyla konuyu temsilcilerine araştırttıktan sonra, 1885'te on binlerce Nesturi ailesini bünyelerine almayı uygun gördüler. Bu kitlesel geçişte Matfiyef, 30.000 İranlı Nesturi'nin Rus Ortodoks Kilisesine geçtiğinden bahsetmektedir.⁶²⁶ Ancak verdiği rakam oldukça abartılı olsa gerektir. Matfiyef on beş yıl sonra 9.000 Nesturi'nin daha Ortodoks Kilisesine geçtiğini söyleyecektir. Ancak İranlı Nesturilerin hepsi Ortodoksluğa geçmediği gibi Amerikan misyonerlerinin kayıtlarında İran Nesturilerinin sayısı I. Dünya Savaşı'nın arifesinde

⁶²⁴ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 70.

⁶²⁵ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 70.

⁶²⁶ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 71-72.

35.000 olarak gösterilmekte olup, bu rakam Ortodoksluğa geçtiği iddia edilen Nesturilerin toplamından bile azdır.⁶²⁷

3.3.2 Ortodoks Misyonu'nun Kuruluşu ve İran Nesturileri Üzerine Faaliyetleri

Bir kısım Nesturi 1887'de Rus Çarına gönderdikleri mektup ile Urmiye kentindeki Nesturilerin Rus Ortodoks mezhebine geçme isteklerini ve Urmiye kentine bir Rus başkonsolosu tayin edilmesi arzularını belirttiler. Fakat onların bu isteği dokuz yıl kadar sonra gerçekleşecektir. Rus sinodunun dini temsilcilerinden oluşan bir heyeti 1896 yılında Nesturiler üzerine çalışmalar yapmak amacıyla İran'a gönderme kararı almasıyla Rus Ortodoks misyonerlik faaliyetleri başlayacaktır.⁶²⁸ On dört ruhbandan oluşan bir Nesturi kafilesinin İran'da Kürtler tarafından katledilmesi ve bunun hemen akabinde yapılan politik gösteriler, Nesturilerin kendilerini himaye edecek bir güce gereksinimlerinin arttığını göstermekteydi.⁶²⁹

Türkmençay Anlaşması'ndan (1828) sonra İran topraklarında yaşayan Nesturilerden Rusya'ya göç edenler olmuştu. 1895-1896'da Rusya topraklarına göç etmek için Van ve Albak bölgelerinde bulunan bir miktar Nesturi'nin Van'daki ilgili kurumlara pasaport almak için başvurdukları,⁶³⁰ daha sonra da yaşadıkları yerleri terk ettikleri görüldü. Rusya'ya giden Nesturilerin hepsi de Rus Ortodoks inancına geçtiklerini ilan ettiler. Bu durum İngiltere konsolosu Taylor tarafından, görünürde dil öğrenmek bahanesiyle Hakkâri'de bulunan bir Rus ajanının Nesturileri teşvik etmesinin bir sonucu oldu.⁶³¹ Rusya zaman geçtikçe daha çok Nesturi'nin hamisi konumuna geldi. Diğer taraftan Rus Ortodoks Kilisesi Rusya'ya gelen Nesturileri daha sıkı bir sisteme bağlamak arzusuyla Rus hükümeti ile anlaşmaya yaptı. Nesturiler için okul açtı, matbaa kurdu ve dergi yayınladı. Bu şekilde mülteci Nesturileri Rus Ortodoks Kilisesine bağlamış oldu.⁶³²

⁶²⁷ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

⁶²⁸ Matfiyef, a.g.e., s. 71-72.

⁶²⁹ Yonan, a.g.e., s. 65.

⁶³⁰ Bir Osmanlı arşiv belgesinde, Osmanlı yetkililerince yapılan tahkikat sonucu 100 kadar Nesturi'nin Rusya'ya geçerken pasaport parası vermemek için sınırın kaçak geçmeye çalıştıkları bilgisi yer almaktadır. BOA., Y.EE., 131/45.

⁶³¹ Sonyel, a.g.e., s. 66.

⁶³² Anzerlioğlu, a.g.e., s. 57-58; Yonan, a.g.e., s. 36.

XIX. yüzyılın sonlarında Rusya topraklarında Rus Ortodoks Kilisesine bağlı bir kısım Nesturi halkın yanı sıra Nesturi papazlar da mevcuttu. Bu papazlardan Koilassarlı Şamun, Viktor Mahiloviç isimli bir Rus papazla birlikte terk etmiş olduğu İran topraklarına Rus Ortodoks Kilisesinin bir misyoneri olarak geri döndü. Gavilan'da 10.000 Nesturi tarafından sevinçle karşılanan iki Ortodoks misyoner papaz, piskopos Mar Yonan'ı makamında ziyaret ettiler.⁶³³ Köy köy dolaşarak ruhbanlarla ve halkla görüştüler. Rus Ortodoks Kilisesine katılmaları konusunda Nesturilerle bir ön anlaşma imzalamayı başardılar. Bu durum yeni kurulan Rus Ortodoks Misyonu için çok iyi bir sonuçtu. Çünkü Rus koruyuculuğu altına girmek isteyen Nesturiler tereddütsüz imza attılar. Arkasından Sepurgan Piskoposu Mar Yonan, Mart 1898'de birkaç papazla birlikte gittiği Petrogat'ta Aleksandr Nevski Kilisesindeki mecliste İran'daki Nesturiler adına Rus Ortodoks Kilisesiyle birleşme yemini etti. Yani Rus Ortodoks Kilisesine giriş belgesini imzalayarak meseleye son noktayı koymuş oldu. Anlaşmanın imzalanması ve bir grup İranlı Nesturi'nin Rus Ortodoks Kilisesine katılması münasebetiyle bir gün sonra Petersburg'taki Alexandr Nevski garında büyük bir tören düzenlendi. Böylece, 9.000 civarında Nesturi Rus Ortodoks Kilisesine katılmış oldu. Mar Yonan, Rusya'dan Nisan 1898'de bir Ortodoks piskoposu olarak geri döndü.

Rus Ortodoks Kilisesinin bu zaferiyle Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerin Urmiye'deki çalışma alanları daraldı. Hatta İngiliz misyonerler yavaş yavaş Urmiye'yi terk ederek İran'ın başka bölgelerinde bulunan Nesturilere yönelmeye başladılar.⁶³⁴ Diğer taraftan Rus Generali Matfiyef'in verdiği bilgilere göre Avrupalı büyük devletlerin temsilcileri, İran yönetiminden, ülkede anarşiye sebep oldukları gerekçesiyle Rus kuruluşlarının İran topraklarından çıkarılmasını istediler. Ayrıca İran'daki Nesturiler arasında faaliyet gösteren Alman, İngiliz, Fransız ve Amerikan misyonerler, rüşvet yoluyla İranlı yetkilileri Rus misyonerlerine karşı kışkırtmaya başladılar.⁶³⁵

Coakley'e göre, İran'da Rus ve İngiliz misyonerlerin ilişkileri, aralarındaki rekabete rağmen nezaket ve dayanışma çizgisindeydi. Hatta İngiliz misyonerlerin matbaası, Rus Ortodoks misyonerlerin Nesturileri Ortodoks Kilisesine kayıt ederken kullandıkları formları basmaktaydı. Bunun yanı sıra Rus misyonerler İngiliz misyonunda çalışan yerli

⁶³³ Yonan, **a.g.e.**, s. 66.

⁶³⁴ Coakley, **a.g.e.**, s. 231; Matfiyef, **a.g.e.**, s. 71-72.

⁶³⁵ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 72-73.

görevlilerinin kendi kiliselerine kayıt etmek için misyon müdürü Parry'nin iznini istemekten bile çekinmemişlerdi. Misyon görevlilerine Ortodoks Kilisesine katılmakta serbest oldukları söylendiğinde, misyon okullarında görev yapan iki baş öğretmen (Q. Khoshaba ve Q. Elisha) da dahil olmak üzere bütün yerliler bu kiliseye katıldılar. Bununla beraber Rus misyonerlerin ricası üzerine İngiliz misyonu bir süre daha köy okullarındaki faaliyetlerine devam etti. İngiliz misyonu için bunlardan çok daha önemli olan şey, Rusların misyonlarını Osmanlı topraklarının içine kadar genişletme planlarının olmadığı onlar tarafından doğrulanmasıydı. Buna göre Rus misyonerler hiçbir Osmanlı tebaasını kiliselerine kaydetmeyeceklerdi.⁶³⁶

Ortodoks misyonunun faaliyetleri Rusya hükümeti tarafından desteklendi. Rus diplomatlar İranlı yetkililerle temaslarda bulunarak, Ortodoks misyonerlere daha rahat bir çalışma ortamı sağladılar. Bu dönemde İran üzerinde etkin bir Rus nüfuzunun olması bu ortamın sağlanmasında etkiliydi. Nitekim Urmiye'de yaşamak için Tahran'daki yetkililerden yazı getirmeksizin İngiliz misyonerlerini topraklarına sokmayacağını açıklayan aynı İranlı yetkililer, çıkarmış olduğu kararnamelerle Rus misyonunu çalışmasına ortam hazırladılar. Hatta Rusya'nın Tebriz konsolosu Ortodoks misyonerler için ziyafet bile verdi.⁶³⁷

Kısa bir müddet sonra Rus Ortodoks Kilisesi İran'a gönderdiği misyonerleri vasıtasıyla Urmiye şehrinde "Kyril ve Method Kardeşliği" isimli misyonunu kurdu. Rus misyonu burada inşa ettirmiş olduğu büyük bir misyon binasının yanına bir okul ve büyük bir kilise yaptırdı.⁶³⁸ Başpapaz olarak geri dönen Rus misyonerler, Urmiye'de Canterbury Başpiskoposluğuna bağlı çalışan İngiliz misyonerlerine ait arazinin hemen yanında bir ev kiraladılar. Hemen şehirdeki Nesturileri Ortodoks Kilisesine kaydetmeye başladılar. Çoğu köydeki kiliselere el koydular ve buralarda yeniden düzenlemeye gittiler.⁶³⁹ Rus misyonerler ayrıca bir matbaa kurdular. Ya kısa bir sürede inşa ettikleri ya da İngiliz misyonerlerden devraldıkları altmış okulda Nesturi çocuklarına eğitim vererek etkili olmaya çalıştılar.⁶⁴⁰

⁶³⁶ Coakley, **a.g.e.**, s. 232-233.

⁶³⁷ Yonan, **a.g.e.**, s. 66-68.

⁶³⁸ Yonan, **a.g.e.**, s. 35, 66-68.

⁶³⁹ Coakley, **a.g.e.**, s. 231-232.

⁶⁴⁰ Atiya, **a.g.e.**, s. 310-311.

Rus misyonerler bu faaliyetleriyle oldukça büyük bir başarı kazandılar. Nitekim misyonlarını kurduktan henüz iki yıl sonra (1900) 20.000 İranlı Nesturi'nin Rus Ortodoks Kilisesine geçtiğini iddia etmekteydiler.⁶⁴¹ Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerine göre I. Dünya Savaşı öncesinde Rus propagandası sayesinde Urmiye ve Salmas'taki Nesturi ve Keldanilerden 15.000 kişi kendi kiliselerinden ayrılarak Rus Ortodoks Kilisesine geçtiği belirtilmektedir. Bunların elli tanesinin papaz olması, bu kitleyi peşinden sürükleyenlerin din adamları olduğu izlenimi vermektedir.⁶⁴² Amerikan misyonundan Doktor Shedd de 1909'da yaptığı açıklamasında, Urmiye'deki Hıristiyanların büyük bölümünün Rus Kilisesinde kalmış olduğunu söylemekteydi. Bununla beraber ilk başlarda sadece Nesturilerin büyük bir bölümü değil, çok sayıda Protestan ve Katolik Nesturi de Ortodoks Kilisesine katıldı.⁶⁴³

Ortodoks Kilisesine kaydolun Nesturilerin inanç ve ibadetlerinde önemli değişiklikler oldu. Mühtedi Nesturiler artık bireysel olarak günah çıkartmaya başladılar. İsa'nın tek kişiliğe sahip olduğunu, Meryem'in Tanrı anası olduğunu, Nestorius, Theodore gibi Nesturiliğin kurucularının aforozunu onaylamak zorunda kaldılar. Hatta Wilson'a göre, bir Nesturi Nestorius'a küfretmeye başlamış ve onu hayvanlardan daha aşağı bir konumda olduğunu haykırmıştı. Diğer taraftan bu Nesturiler, Rus Ortodoks Kilisesinin "yediler konseyi" ve "dokuzlar meclisini" n otoritesini açıkça kabul ettiler. Bununla beraber isimleri Rus takviminde bulunan aziz isimlerinden olmayan Nesturilere bu isimlerden alma zorunluluğu getirildi. Örneğin Rehana, Abraham; Baba, Alexandr oldu.⁶⁴⁴

Eski Doğu kiliselerinden herhangi birisinin bu kadar sayıda çok mensubunun büyük bir törenle başka bir kiliseye geçtiği pek görülmemiştir. Bu nedenle bu olay kilise tarihi açısından da önemli bir yere sahiptir. Diğer taraftan Nesturilerin Ortodoks Kilisesine katılmasında politik yönün dini yöne göre daha ağır bastığı ve daha önemli olduğu görülür. Osmanlı topraklarından ziyade İran'ı hedef alan bu misyon, birkaç yıl sonra Kuzeybatı İran'ı istila edecek olan Rus alaylarının öncü kuvvetiydi.⁶⁴⁵ Ayrıca

⁶⁴¹ Atiya, **a.g.e.**, s. 310-311.

⁶⁴² **BOA.**, DH. EUM.YŞB. 23/113.

⁶⁴³ **NARA**, Inquiry Documents, No: 363.

⁶⁴⁴ Coakley, **a.g.e.**, s. 231-232.

⁶⁴⁵ 1907'den I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadarki süreçte Ruslar kuzeybatı İran'da yavaş yavaş nüfuzlarını artırdılar. 1907 Rus-İngiliz anlaşması ile çoktandır denetim altında tutmak istediği bölgede

misyonerlerle aynı mekânı paylaştılar, Rus misyonerliğinin siyasi boyutuyla birlikte emperyalizmle ilişkisini de açık bir şekilde gösterir. Mar Yonan'ın konuştuğu Petrogat'taki Aleksandr Nevski Kilisesindeki mecliste yüksek rütbeli Rus bürokratlar da hazır bulundular. 1898'de misyonun açılışına Rus konsolosu, Urmiye'de şubesi olan bir bankanın ve bir Rus ticaret şirketinin birer temsilcileri de katıldı.⁶⁴⁶ Ortodoksluğa geçmeyen bir Nesturi papazı da şöyle demekteydi:

“Bütün bu hareket kilise karakterli değil, tersine dünyevi bir karakteri var. Gerçekte istenen, Müslümanlara karşı Rusya'nın koruyuculuğunu elde etmektir. Rusya'nın Kuzey İran'daki nüfuzu da böylece artmış oldu. Kadim Süryani Kilisesinin Hıristiyanları yenik düştüler ve Rusya'dan çok şeyler bekliyorlar.”⁶⁴⁷

Rus dini propaganda kurumları da, diğer dini heyetler gibi Nesturiler arasında huzursuzluklar çıkarmaktan geri durmadılar. Nesturileri çeşitli yollarla birbirlerine karşı kıskırttıkları gibi, Müslümanlara karşı da tahrik ettiler. Bir Rus diplomatı, ülkesinin Dışişleri Bakanlığına “Heyet üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar ve düşmanlıklar, müthiş başıbozukluk, kargaşa ve kavgalar, bazılarının yaptığı huzuru bozma girişimleri, sonunda heyetimize utanç damgasını vurmuştur.” şeklinde yazmaktaydı.⁶⁴⁸ Rus misyonerleri, çok sayıda Nesturi'yi Ortodoks Kilisesine dâhil etmeyi başardılar, ancak onların kilise ile sağlam temeller üzerinde birleşmesini sağlama konusunda yetersiz kaldılar, dolayısıyla da başarısız oldular. Başarısızlığın temel sebebi ise misyonerlerin birbirleriyle anlaşamamaları ve sık sık değiştirilmeleriydi. Ortodoks misyonerlerin arasından misyon çalışmalarını yürütecek yönetici ve örgütleyici birilerinin çıkmaması da, misyonun kendisinden beklenen çalışmaları yapamamasında ve zayıflamasında önemli bir etken oldu.⁶⁴⁹ Rus misyonerlerin faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte İran Nesturileri arasında Ortodoks misyonuna karşı bir hayli memnuniyetsizlik oluştu.

rakipsiz kalan Rusya Urmiye'de bir konsolosluk açtı. Rus emperyalizminin göstergesi olan bazı banka ve ticaret firmalarının şubelerinin de kuzeybatı İran'da yavaş yavaş açıldığı görüldü. Urmiye ve çevresinin Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesi endişesine sahip olan Rusya, Kuzey İran'da askeri bir varlık oluşturmakta gecikmedi. 1909-1911 yılları arasında bir Kazak alayını Tebriz'e ve sekiz piyade taburunu da Urmiye, Hoy, Dilman, Maku, Maraga ve Saçbulak kentlerine yerleştirdi. Bundan sonra Urmiye'deki Rus konsolosu bölgenin en yüksek otoritesiydi. Sonunda bütün ovanın yönetimi Nesturiler tarafından desteklenen Ortodoks papazların eline geçti.

⁶⁴⁶ Yonan, **a.g.e.**, s. 35-36.

⁶⁴⁷ Yonan, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁶⁴⁸ Matfiyef, **a.g.e.**, s. 73.

⁶⁴⁹ Yonan, **a.g.e.**, s. 36.

Ortodoks Kilisesinin ne yapmak istediğini tam ve net olarak açıklamaması Nesturileri kızgınlığa iten sebebi.⁶⁵⁰ Diğer taraftan büyük umut besledikleri Rus ordularının gelmemiştir. Rusların kendilerini Osmanlı ve İran hâkimiyetinden hâlâ kurtarmaması, Rus Ortodoks Kilisesine geçmiş Nesturilerin hayal kırıklığı içinde eski kiliselerine geri dönmelerine neden oldu.⁶⁵¹ Rus misyonerlerin Urmiye'deki Hıristiyanların büyük bölümünü üzerinde etkin olduğunu söyleyen Amerikan misyoner Shedd de Ortodoks Kilisesine katılanların sonradan tekrar eski mezheplerine geri döndüğünü belirtmektedir.⁶⁵²

3.3.3 Ortodoks Misyonu'nun Osmanlı Nesturileri Üzerine Faaliyetleri

Nesturi Patriği Revil, göreve geldikten iki yıl sonra, 1863'te Kraliçe Viktorya'dan, 1867'de de Canterbury Başpiskoposluğundan ve Londra Piskoposluğundan yazmış olduğu mektuplarla yardım istemiştir. Patrik, İngilizlerden beklediği yardımı alamamış olacak ki, kendilerinin desteklenmesi amacıyla 1868'de Tiflis'teki Rus valisine bir mektup yolladı. Nitekim İngiltere konsolosu Taylor da Nesturi Patriğinin Rusya'ya yönelmesini, İngiltere'nin Nesturilere karşı duyarsız davranmış olmasıyla açıklamıştı.⁶⁵³

Nesturi Patriği 1879'un sonlarında Rusya'nın korumasını isteyen bir mektubu Grand Duke Michael'a gönderdi. Grand Dük'e mektup yazması meliklerin isteği doğrultusunda idi. Mektupta melikler, böyle bir korumanın karşılığı olarak kendilerinden talep edilen bütün şartların kendileri tarafından kabul edilmesine hazır olduklarını belirtmekteydiler. Hatta onlar Ermeni başpapaz yardımcısına da böyle bir koruma talep etmelerini önermekteydiler. Ermeni Patriği Ohannes, Nesturi Patriğine bu konuda almış olduğu kararın yanlış olduğunu yazdığı anda, Nesturi Patriği, aslında kendisinin böyle bir şeye karşı olduğunu, meliklerin bu konuda kendisine itaat etmediğini ve bahsi geçen dilekçeyi onların ısrarları sonucu imzalamak zorunda kaldığını itiraf etmişti. Ancak patriğin mektuplarına önem vermeyen Rusya böyle bir teklifi yine kabul etmedi. Ancak

⁶⁵⁰ NARA, Inquiry Documents, No: 363.

⁶⁵¹ Atiya, a.g.e., s. 310-311.

⁶⁵² NARA, Inquiry Documents, No: 363.

⁶⁵³ Yonan, a.g.e., s. 50-52.

Nesturi liderler devamlı reddedilmelerine rağmen Rusya'nın korumasını elde etmek için girişimlerini devam ettirdiler.⁶⁵⁴

1884'de İngiliz Van Konsolos Yardımcısı H.C.A. Eyres, 1881'den itibaren bir İngiliz misyonerin Nesturiler arasında çalışmalarını sürdürmesine rağmen Nesturilerin gündün güne daha fazla Rusya'nın etkisine girdiğini itiraf etmekteydi. Ona göre, Rusya'nın koruma fikrine karşı çıkan Nesturiler de vardı, fakat bunların sayısı oldukça azdı. Rusya, koruma fikrini benimsetmek için Nesturilere bir miktar para bile dağıtmıştı. Eyres'e göre, Rusya'nın Van Konsolos Yardımcısı Nesturilerin Rusya tarafına yönelmesini sağlamaya çalışmak için bilhassa gönderilmişti. Rusya onun aracılığıyla Patrik ve diğer Nesturilere nişan ve madalyalar dağıtmıştı. Diğer taraftan Musul Vilayetindeki bazı Nesturiler Ortodoks mezhebini benimsediklerini ve Rus korumasını elde etmek istediklerini açıklamışlardı.⁶⁵⁵

Rusya, İngiltere'nin Doğu Anadolu'daki çalışmalarını ilgi ve endişeyle takip etti. İngiliz misyoner heyetinin doğrudan Nesturi Patrikhanesine gitmesi, Osmanlı hükümetinin yanı sıra Rus hükümeti tarafından da bir İngiliz politikası olarak değerlendirildi ve eleştirildi. Çünkü burada bir İngiliz misyonunun olması kendileri aleyhine çalışan bir casus yuvasının bulunması demektir. Daha İngilizlerin Doğu Anadolu'da misyon açma planları ortaya çıkar çıkmaz Rusya bir taraftan Van konsoloslarından raporlar isterken, diğer taraftan bir istihbaratçısını Nesturi Patrikliğinin merkezi Koçanis'e gönderdi. Rusların hasımca tavırları İngiliz misyonerlerin Urmiye'ye daha ilk gelişleri esnasında kendini göstermişti. Time Dergisi'nin 20 Temmuz 1886'da verdiği habere göre, Canterbury Başpiskoposluğundan Riley, Maclean ve Browne'dan oluşan misyoner heyeti Tiflis'te Rusya tarafından engellenmeye çalışılmıştı. İngiliz misyonerlerin misyon merkezlerini Urmiye'de kurmalarına rağmen Rus eleştirileri ve suçlamaları daha sonra da devam etti. Bir Rus gazetesi, İngiliz misyonerlerin Rusya sınırında propaganda yaptıklarını belirterek, İngiltere'yi o güne kadar Rusya'nın koruması altında olduklarını iddia ettikleri Nesturiler arasında politik çalışma yapmakla suçlamaktaydı.⁶⁵⁶ Bu iddiasında Rus yetkililer oldukça da haklıydılar. Zira İngiltere'nin Van konsolos yardımcısı Barnham'ın, Van'daki Rus konsolosuna İngiliz Misyonu'nun

⁶⁵⁴ Sonyel, a.g.e., s. 53, 73-74.

⁶⁵⁵ Sonyel, a.g.e., s. 76-77.

⁶⁵⁶ Yonan, a.g.e., s.56-57.

“ismen eğitimsel fakat dolaylı olarak politik” olduğunu itiraf ettiğine daha önce değinilmişti.⁶⁵⁷

İngilizlerin Nesturiler üzerinde doğrudan siyaset yapmakla suçlayan Ruslar da bu arada pek boş durmadılar. Nesturi aşiretleri üzerinde nüfuz sahibi olmak amacıyla Tiyari Meliki İsmail ile temasa geçtiler. Bu dönemde Rus konsolosunun Nesturi Patriğine gümüş bir saat hediye etmesi, Rusların Nesturilerle ilişkilere artık çok sıcak baktığının bir göstergesiydi. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Nesturi Patriğinin yeğeni, aynı zamanda rakibi olan Nemrut, İngilizler aleyhinde ve Ruslar lehine çalışmaktaydı. Nemrut melikler arasında Patrikten daha fazla taraftara sahipti. Böyle birinin kendi tarafında olması Rusya için büyük bir avantajdı. Ancak Nemrut çok yönlü siyaset yapmaktaydı. Katolik misyonerlerin faaliyetlerinden bahsedilirken değinildiği gibi, Katolik misyonerlerle çok yakın bir ilişki kurmuş, hatta Katolikliği bile kabul etmişti. Diğer taraftan Osmanlı yönetimiyle ilişkileri iyi tutmaya çalışmıştı. Nemrut’un böyle bir politika izlemesinin en büyük sebebi Nesturi Patrikliğini ele geçirmektir.⁶⁵⁸

Ruslar, yaşadıkları coğrafya ve yaşam tarzları açısından Nesturilere İngiliz Amerikan ve Fransız meslektaşlarından daha yakındılar. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Nesturilerin yaşadıkları Doğu Anadolu ve Urmiye bölgesinde en fazla nüfuzu olan ülke kuşkusuz Rusya idi. Rusya 93 Harbi sonrasında yapılan Berlin Anlaşması ile Kars ve Ardahan’a sahip olarak, Nesturilerin yaşadıkları coğrafyaya daha da yakınlaşmıştı.⁶⁵⁹ İngiltere de bölgede nüfuz sahibiydi ve diplomatik yollarla Osmanlı Devleti’ni baskı altında tutabilmekteydi. Ancak ayaklanma durumu gibi bir fırsat ortaya çıktığında doğrudan müdahale edemeyecek derecede bölgeden uzaktı. Böyle bir durumda Rusya’nın güneye inerek Nesturilere yardımda bulunması ise çok zor olmayacaktı. Nesturilerin birçok defa Ruslarla bağ kurarak, onların yanında yer almak istemesini, hatta Rus Ortodoks Kilise’sinden herhangi bir talep olmaksızın Ortodoksluğa geçmek için girişimlerde bulunmalarını bu sebebe bağlamak mümkündür. Nitekim 1891 yılında Nesturi Patriği, aşiretlerin başında bulunan üç melike yazdığı bir mektupta Sultan

⁶⁵⁷ Coakley, a.g.e., s. 112.

⁶⁵⁸ BOA, Y.PRK. DH., 9/26.

⁶⁵⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1995, s. 353.

Abdülhamit'e hakaretler savururken, Rusya'yı övmesi Nesturilerin Rusya'yı övmekteydi.⁶⁶⁰

Nesturi Matranı'nın Urmiye'deki iki Rus Ortodoks papazına gönderdiği mektuptan, Rus misyonerlerinin Osmanlı topraklarındaki Nesturi nüfusu hakkında herhangi bir bilgilerinin olmadığı açıktı. Rus misyonerlerin herhangi bir zemin incelemesinde bile bulunmaması, başlangıçta onların İran dışındaki Nesturiler üzerine herhangi bir girişimde bulunma gayretlerinin olmadığına göstergesiydi. Zira Rus Ortodoks misyonu, Rus dış politikasının İran algısı eksenindeydi. Benzer argümanlar Osmanlı coğrafyası için kullanılamazdı. Osmanlı Devleti, çok zayıflamış olsa bile İran'dan daha güçlüydü. Diğer taraftan Rusya, Osmanlı Devleti üzerinde İran'daki kadar nüfuz sahibi değildi.⁶⁶¹

1906 yılının Temmuz-Ağustos aylarında Patriklik makamına üç yıl önce gelen Patrik Benyamin ile Rus diplomatik temsilcileri arasında bir görüşme oldu. Patrik bu görüşmede Rus diplomatı Tilmen'e, Ruslar Van'ı ele geçirip Nesturileri silahlandırabilirse 40.000 kişilik bir ordu hazırlayabileceğini, bu orduyla Bitlis-Musul arasındaki yerleri Rusya adına işgal edebileceğini bildirmekteydi. Bunun yanı sıra Patrik, Rusya'nın gerekli gördüğü yerlere göndermek üzere 20.000 kişilik bir ordu hazırlayabileceğini sözlerine eklemekteydi. Bölge arazisiyle stratejik mevkilerin belirlenmesinden sonra Rus konsolosuna, Nesturilerin olası bir Osmanlı-Rus savaşında önemli rol oynayabilecekleri sonucuna vardı.

Kürt saldırıları sonucu cemaatinin durumunun kötüye gitmesi üzerine Nesturi Patriği, Rusya konsolosuna başkaldırmaya hazır olduklarını ve Rusların yardımını beklediklerini bildirdi ise de Rusya Dışişleri Bakanı'ndan olumsuz bir cevap aldı. Rus yetkililer Osmanlı Nesturilerinin isteklerinin normal şartlarda karşılanmasının mümkün olmadığını belirterek konuyu kapatmak istediler. Ancak Rusların yardım talebine karşılık vermemesi Nesturi Patriğini kızdırmıştı. Bunun üzerine Rus diplomatlar patriğin kızgınlığını hafifletmeye çalıştılar. Aynı zamanda Urmiye'deki Rus Ortodoks misyonerlik heyetinin Osmanlı ve İran'daki Nesturiler arasında Rus nüfuzunu güçlendirmek için daha etkin kullanılmasına karar verdiler. Sonuçta bölgedeki durumu

⁶⁶⁰ BOA., İ.HUS. 4/1310/Ra/06. Bkz: Belge 1.

⁶⁶¹ Coakley, a.g.e., s 225-227.

daha da güçlenen Rusya rakiplerinden öne geçti. Ortodoks misyonu açısından bu avantajlı durum, 1911’de Salmas, 1912’de Derkaver, 1913’te Soldoz, 1914’te Mergaver ve Bradost’ta bulunan Nesturilerin Ortodoksluğa geçişlerini beraberinde getirdi.⁶⁶²

1893 yazında Rusya Devleti’ne hitaben yazılmış olan Nesturi Patriğine ait iki mektup Van vilayetinde ele geçirildi. Patrik, Osmanlı Devleti’nde asayiş bozacak entrikaların da yer aldığı mektuplar vasıtasıyla Rusya’dan kendilerini himaye etmesi talebinde bulunmaktaydı.⁶⁶³ Bu nedenle patrik, mektupların ele geçirilmesiyle güürültüsüzce Van’ın Albak Kazası’na çağırılarak sorguya çekildi. Aynı zamanda mektupların entrikalarla dolu içeriği dikkate alınarak, patriğin asayiş ihlal edecek planlarını izale etmek ve gerekli tedbirleri almak için harekete geçildi.⁶⁶⁴ Nesturi Patriği bu süreçte bir aydan daha fazla bir süre Van Valisi tarafından gözaltında tutuldu. İngiliz misyoneri Browne’un iddiasına göre ise bu mektuplar Nesturiler üzerinde nüfuz tesis etmek isteyen Rusya Devleti lehine çalışmakta olan Tiyari aşiretinden Q. Tuma tarafından gönderilmişti. Ona göre Q. Tuma, Nesturi Patriğinin imza ve mührünü taklit etmişti.⁶⁶⁵

Musul’daki Rus okullarında Nesturilerden de öğrenciler bulunmaktaydı. Musul Valisi misyonerlerin Nesturiler üzerine faaliyetlerinden ciddi bir şekilde endişe duymaktaydı. O, düşünce ve davranışlarından yola çıktığı Patriği, halkını ve mezhebini muhafaza edebilecek yapıdan ve kabiliyetten yoksun biri olarak görmekteydi. Hatta bu durumda Nesturilerin birkaç seneye kadar kitleler halinde Ortodoks ve Katolik mezhebine geçeceğini düşünmekteydi.⁶⁶⁶

Osmanlı yöneticileri Urmiye taraflarındaki Nesturilerin Rus papazlarının teşvikiyle Ortodoks mezhebini kabul etmekte olduklarından haberdar olduklarında Rusların Osmanlı topraklarında faaliyet göstermesinden endişe ettiler. Rusya papazlarının bir müddet sonra Çölemerik cihetine geçmiş oldukları tespit edilmesiyle gerekli takibatın başlatılması kararını aldılar.⁶⁶⁷

⁶⁶² Matfiyef, **a.g.e.**, s. 76-77.

⁶⁶³ **BOA.**, Y. MTV., 73/195.

⁶⁶⁴ **BOA.**, İ.HUS., 12/1310/Za-86.

⁶⁶⁵ Coakley, **a.g.e.**, s. 201.

⁶⁶⁶ **BOA.**, İ. DH., 1274/100258.

⁶⁶⁷ **BOA.**, A. MKT.MHM., 698/16.

II. Meşrutiyetin ilan edildiği (24 Temmuz 1908) sıralarda Rus ajanları Osmanlı Nesturileri üzerine faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. Balkan savaşları sırasında da Van bölgesindeki Nesturiler arasındaki faaliyetlerine devam ettiler.⁶⁶⁸ Bir Osmanlı arşiv belgesinden elde edilen bilgilere göre 1913 kışında Çölemerik Kaymakamı, Nesturi Patriğinin Rus propagandasına meyilli olmadığını, fakat Nesturilerin sakin olduğu Çölemerik kazasında son senelerde Rus misyonerler tarafından az çok Ortodoks telkinlerinin mevcut olduğunu Hariciye Nezaretine bildirmekteydi. Bununla beraber bir gaileye sebep olabileceğini düşündüğü misyonerlik faaliyetlerin tesirlerinin önlenilip, izale edilmesine veya azaltılmasına son derece önem verdiklerini söylemekteydi.⁶⁶⁹ Ancak 1913 yılı sonbaharında Rus misyonerleri ve ajanları Nesturi kabileler arasında gizli ve değişik suretlerle dolaşarak, Ortodoks Kilisesine girmeyi kabul etmeleri şartıyla onlara modern silahlar ve çok değişik hediyeler dağıttılar. Rus Ortodoks mezhebini kabul eden Nesturilere Rus hükümeti tarafından aylık 3–5 lira arasında para verilmesi bu fakir halkı cezbeden önemli teşviklerden biri oldu.⁶⁷⁰ En önemlisi ise her türlü maddi ve manevi yardımın yanında Nesturilere Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını elde edebilmelerinde yardım vaat ettiler.⁶⁷¹ Rus misyonerler tarafından Nesturiler arasında gerçekleştirilen dini propaganda I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadarki süreçte Osmanlı-İran sınır bölgesinde her geçen gün daha fazla yayılarak devam etti. Bu süreçte Patrikle Ruslar arasındaki iletişim mektuplaşmalar sayesinde kesintisiz sürdü.⁶⁷²

Ruslar bu arada Nesturi milleti içinde etkin olan kişileri çeşitli iltifatlarla elde etmeye çalıştılar. Bunlardan birisi Çölemerik Kazası ahalisinden olan Aga Petros'tur. 1910'da Osmanlı Devleti'nin Urmiye fahri konsolos vekilliğinde bulunan bu şahıs dört yıl sonra, 1914'te, Urmiye Rus konsolos tercümanı olarak görev yapmaya başladı. Bazı menfaatler elde ettiğinden dolayı 1912 yılından itibaren Rusya'ya meyil etti. Osmanlı yetkililerinin kendisinden hain olarak bahsettiği Aga Petros, Ruslar adına casusluk yapmaya, Kürt aşiretlerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya ve entrikalar çevirmeye başladı. Urmiye, Salmas ve bu civarda ikamet eden 15.000'e yakın Nesturi'nin Rus Ortodoks mezhebine girmesi hususunda Ruslara büyük hizmet etti. Daha sonra Gevar,

⁶⁶⁸ Sonyel, **a.g.e.**, s. 82.

⁶⁶⁹ **BOA.**, DH. İD., 116/57.

⁶⁷⁰ **BOA.**, DH. EUM.YŞB., 23/113.; İ. DH., 1274/100258; Sonyel, **a.g.e.**, s. 84.

⁶⁷¹ Öke, **Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)**, s. 187; Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)**, s. 135.

⁶⁷² Sonyel, **a.g.e.**, s. 84.

Şemdinli, Çölemerik, İmadiye kazalarında bulunan Osmanlı Nesturilerini Rus Ortodoks mezhebine çekmek ve Nesturi Patriğini Ruslara meylettirmek için çaba sarf etti. Bunların yanı sıra kendi uydurduğu yalan haberlerle Nesturi milletini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaktan geri durmadı. Rusya adına casusluk ve propagandacılık yapmayı sürdüren bu şahsın Urmiye’de Rus Erkan-ı Harbiye Reisi Miralayı Gusporin Andoryan Feksi mahiyetindeki Osmanlı-İran tahdid-i hudud (sınır belirleme) komisyonuna alınması Osmanlı yöneticilerinin dikkatlerini üzerine yöneltti. Bu komisyon Rusya’dan hareket ettiğinde Osmanlı yetkilileri durumdan endişe ederek hemen harekete geçtiler. Çünkü Petros’un Osmanlı hududunda dolaşırken Nesturileri, özellikle de aşiret reislerini ayartmasından endişe edildi. Bu nedenle Aga Petros komisyon memurları arasında çalışmaya başladığında, hemen oradan uzaklaştırılmasının gerektiği Urmiye Şehbenderi Mehmet Ragıb Bey tarafından 29.07.1914 tarihli bir arıza ile bildirildi. Dâhiliye Nezareti, Urmiye Konsolosu’nun tedbir isteklerini dikkate alarak, mahallerinde asayişin temin edilmesi için Van, Musul ve Erzurum vilayetlerine şifreli bir telgraf çekti. Aynı zamanda bu telgrafta Nesturi Patriğinin Osmanlı hükümetine ısındırılması da istendi.⁶⁷³

⁶⁷³ BOA., DH. KMS., 23/43.

SONUÇ

Nesturilere karşı 1830'larda başlayan Protestan misyonerlerin ilgisi bütün Kürt liderlerini ve Kürt halkını kuşkulandırmıştır. Yönetici oldukları topraklarda zaman gelip de yönetilenler haline gelmekten korkan Kürtler, misyonerlerin bölgede yaptıkları propagandaları kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılamışlar ve onları kendi özerk feodal iktidarlarını tehdit eden bir öncü kuvvet olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü Kürtler, Nesturilerin misyonerler vasıtasıyla Batılı devletlerce himaye edeceğine ve her türlü yardımın yapılacağına dair söz verildiğini düşünmüşlerdir. Zira Nesturiler, misyonerlerle ilişkiye girip, onların desteğini aldıktan sonra kendilerini güçlü hissetmeye ve pervasızca davranmaya başlamışlardır. Cemaatinin dini lideri, eline silah alınca da generali olan Nesturi Patriği, Nesturilerin yüzyıllarca itaat ede geldiği Hakkâri Emiri'ne karşı üstünlük yarışına girişmiştir. Nesturi Patriğinin, bir İngiliz misyonerin kendisini ziyareti sırasında konağına İngiliz bayrağı çektirmesi, Kürtlere mesaj vermesi bakımından önemlidir. Bununla kalmayan Nesturiler, misyonerler vasıtasıyla Batılı Devletlere güvenerek 1843 tarihinde etrafındaki Kürt aşiretlerine meydan okumaya ve tecavüzde bulunmaya başlamışlardır. Misyonerlerin kışkırtıcı faaliyetleri sayesinde Nesturilerin bölgede üstünlük mücadelesine girişmeleri, Kürt lider Bedirhan Bey'i 1843 yılında Nesturiler üzerine harekete sevk eden en önemli sebep olmuştur. Neticede misyonerlerin Nesturiler arasındaki faaliyetleri, onların bölgeye gelmelerinden önce genelde dostane bir şekilde seyreden Kürt-Nesturi ilişkilerini bozmuş ve iki millet arasında kalıcı bir düşmanlık oluşmasına yol açmıştır.

Misyonerler, tıpkı Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki azınlıkları paylaştıkları gibi, Nesturi Patrikliği adayları olan Patriğin yeğenlerini paylaşma yoluna giderek, Patrik ve ailesi üzerinde nüfuz tesis etmeye ve daha fazla etkin olmaya çalışmışlardır. Patrik Revil (1861–1903) tarafından dışlanan Amerikan misyonerler, ilk başlarda patrikliğin en büyük varisi olan Patriğin yeğenlerinden Abraham'la arkadaşlık kurmayı başarmışlardır. Fransız menşeli Katolik misyonerler, Patriğin Nemrut ismindeki bir başka yeğeniyle temasa geçmişler ve onu Katolik mezhebine dâhil etmeyi başarmışlardır. Bu arda Patrik Revil'e büyük muhalefet gösteren Nemrut'un çıkarları

doğrultusunda aynı zamanda Ruslara yakınlık göstermesi, patriklik makamı için daha büyük bir mücadelenin yaşanmasına sebep olmuştur. Nesturi patriği ile en fazla doğrudan ilişki kuran İngiliz misyonu diğerlerinden daha avantajlı olmuştur. Tam yirmi üç yıl Nesturiler arasında faaliyet gösteren bir İngiliz misyonerinin, bu sürenin bir kısmını patriğin evine bitişik bir evde ikamet ederek geçirmesi, müstakbel Patrik Benyamin'in eğitimini ve Patrik ailesinin danışmanlığını üstlenmesi, Nesturiler üzerinde ne ölçüde etkili olabileceğini çıkarmaya yetecektir.

Misyonerlerin, Nesturiler üzerindeki faaliyetlerinin temel sebebi siyasidir. Nesturilerin yaşadığı Hakkâri ve Urmiye bölgeleri stratejik bakımdan büyük önem teşkil etmiştir. Giriş kısmında değinildiği üzere Rusya, Akdeniz'e açılmak için kuzey-güney doğrultusunda bu koridordan geçmek istemiş, İngiltere de Uzakdoğu'daki sömürgelerinin güvenliği açısından Rusya'nın emellerine engel olmaya çalışmıştır. Bu nedenle İngiltere ve Rusya, Ermenilerde olduğu gibi Nesturiler üzerinde de nüfuz tesis etmek için birbirleriyle yarışmışlar ve hamiliğini yaptıkları misyonerleri vasıtasıyla Nesturiler arasında nüfuzlarını güçlendirmeye çalışmışlardır.

Batılı Devletler, misyoner ve diplomatları aracılığı ile politik çıkarlarına hizmet edebileceklerine inandıkları yapay bir "Asur Milleti" yaratma çabalarına girerek, tıpkı diğer azınlık milletler için yaptıkları gibi Nesturilerin milli duygularını ortaya çıkarmaya ve onları Osmanlı yönetiminden soğutmaya çalışmışlardır. XIX. yüzyılda Nesturiler arasında faaliyette bulunan İngiliz, Rus, Amerikan ve Fransız misyonerlerin çalışmaları, himayesinde oldukları devletlerin politikaları doğrultusunda olmuştur. Ancak Amerikan misyonerlerin, dış politika manevralarında, diğer ülkelere mensup misyoner teşkilatları gibi doğrudan ve etkin bir şekilde rol almadıklarını belirtmek gerekir. Ancak onlar da başta kendi hayat alanlarını ilgilendiren konular olmak üzere pek çok alanda politikaya başvurmaktan çekinmemişlerdir.

Nesturilerin misyonerlere yakınlaşmalarının esas sebebi de siyasidir. Çünkü Nesturiler Osmanlı ve İran'a karşı güçlü bir Batılı devletin himayesini sağlamak istemişlerdir. Ancak XX. yüzyıla gelindiğinde bu himaye isteği bağımsızlık isteğine dönüşmüştür. Çünkü Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan gibi milletlerin Avrupa'nın büyük güçleri, özellikle de Rusya sayesinde Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını elde etmeleri, aynı bölgede yaşadıkları Ermenilerin bu

yolda mücadele etmesi Nesturilerin bağımsızlık hülyalarına kapılmalarında etkili olmuştur. Nesturi liderler, girişecekleri bağımsızlık mücadelesinde daha etkin olacaklarını düşündükleri Rusya'ya daha meyilli olmuşlardır. Çünkü adı geçen milletler, bağımsızlık mücadelelerinde en büyük desteği Rusya'dan almışlardır. Bununla beraber Rusya, Nesturilerin yaşadığı Osmanlı-İran sınır bölgesinde en fazla nüfuza sahip devlet idi. Rus misyonerlik faaliyetlerinin, diğerlerinden çok sonra başlamasına rağmen Nesturiler arasında en fazla başarı kazanmasının sebebi budur. Neticede I. Dünya Savaşı'nı bu siyasi emellerine ulaşmak için büyük bir fırsat olarak gören Nesturiler, önce Rusların sonra da İngilizlerin saflarında, vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye girişmişlerdir. Fakat onarılması mümkün olmayan bu hataları, onların yüzyıllarca yaşadıkları yurtlarından olmalarına ve birçoklarının da hayatını kaybetmesine yol açmıştır.

Misyonerler, Nesturilerin kendi aralarında dini açıdan bölünmelerine sebep olmuşlardır. Nesturiler arasında ilk parçalanma, XVI. yüzyılda Katolik misyonerler sayesinde gerçekleşmiş ve Nesturi Kilisesinden ayrı olarak Keldani Kilisesi ortaya çıkmıştır. 1890'ların başlarında Nesturilerin tümünden Katolikliğe geçmesi için Nesturi Patriği ile Katolik misyonerler arasında pazarlıklar yapılmışsa da sonuç alınamamıştır. Amerikan misyonerler, 1870'li yıllarda İran'daki Nesturilerden dönme Protestan Nesturi cemaati oluşturmayı başararak, Nesturi Protestan Kilisesini kurmuşlardır. 1898'de Urmiye'de Rus Misyonu'nun kurulması, İran'daki Nesturilerin kitleler halinde Rus Ortodoks Kilisesine geçmesiyle sonuçlanmıştır. İngilizlerin Nesturi misyonu ise bu toplum arasında yoğun faaliyet göstermiş olmasına rağmen dönme cemaat kurmayan tek misyon olma özelliğine sahiptir. Nesturiler üzerine yapılan misyonerlik faaliyetlerinin tümü dikkate alındığında misyonerler İran'daki Nesturiler üzerinde daha fazla başarılı olmuşlardır.

Misyonerler, Nesturilerin mezhep bakımından parçalanmalarına sebep olmaktan başka, Nesturi liderler arasındaki anlaşmazlıkların körüklenmesinde etkili olmuşlardır. Patriğin, cemaatin önde gelenlerinin muhalefetiyle karşılaştığı durumlarda misyonerler olaya müdahil olmuşlar, bir kısmı patriği, bir kısmı da patriğin muhaliflerini desteklemişlerdir. Örneğin 1840'lı yıllarda Nesturilerin iki dini lideri Şamaş Hinno ve Kaşa Jindo ile Patrik arasında meydana gelen bir çatışmada Amerikan misyonerler,

patriğin muhaliflerini desteklerken, İngiliz misyonerler de sempatisini kazanmak istedikleri Nesturi Patriğinin destekçisi olmuşlardır.

Vaaz, eğitim, sağlık, yayın sahalarında faaliyetlerde bulunan misyonerler, açtıkları okullar vasıtasıyla derin bir cehalet içerisinde bulunan Nesturiler arasında sayıca az olsa da öğrenim görmüş bir tabakanın oluşmasını sağlamışlardır. Neredeyse tamamı ibadetlerde rehberlik edecek bilgilerden ve cemaate dinin ilkelerini öğretmekten aciz olan Nesturi ruhban sınıfına ilahiyat eğitimi vererek, gerek eski Nesturi Kiliselerinin gerekse yeni oluşan Nesturi Kiliselerinin canlılık kazanmasını sağlamışlardır. Nesturi ileri gelenlerinin ve papaz çocuklarının eğitimini daha fazla önemseyerek geleceğin melikleri ve din adamları üzerinde nüfuz tesis etmek istemişlerdir. Nesturilere ait en eski ve en önemli metinlerin basımını yaparak bu kitapların çoğaltılmasını sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti, ülkenin tamamına yönelik misyoner faaliyetlerine karşı almış olduğu tedbirlerin yanı sıra Nesturiler üzerine yapılan misyonerlik faaliyetlerini de yakından takip etmeye çalışmıştır. Devlet yetkilileri, bazen bir misyonun topraklarında kurulmasını engellemek, bazen de devlet aleyhine çalışan misyonerlerin geri çekilmesini sağlamak için uluslararası diplomatik girişimlerde bulunmuşlardır. Diğer taraftan devlet, Nesturi Patriğini ve diğer önemli Nesturi liderlerini kontrol altına tutmaya çalışmış ve yabancılara meyletmelerini engellemek için maaş, makam, hediye vs. çeşitli taltiflerle onları kendine ısındırmaya çalışmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin almaya çalıştığı tedbirler, misyonerlerin tahrik ve teşvikleri sonucu önce Osmanlı ve İran yönetimlerine karşı yabancı koruma isteğine, sonra da bağımsızlık hayallerinin peşine düşen Nesturileri kendisine bağlamaya yetmemiştir.

Nesturiler arasında faaliyet gösteren misyonerler arasında derin rekabet yaşandığı gibi bazen de ortak düşmana karşı birlikte hareket edilmiştir. İngiliz ve Amerikan misyonerler, birbirlerinin etkinliğini azaltmak için mücadele ederlerken; Ruslar, İngiliz misyonerlerin Nesturiler arasında faaliyet göstermesini büyük tepkiyle karşılamışlar; Katolik misyonerler Nesturileri Ruslara kaptırmamak için konsolos yardımcısı sıfatıyla bu toplum üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır. Her ikisi de Protestan olan Amerikan ve İngiliz misyoner grupları, Rus ve Katolik misyonlarının etkin olduğu dönemlerde rekabeti bir tarafa bırakarak beraber hareket etmişlerdir.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV KAYNAKLARI

I- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Âli Evrak Odası, İrade-i Hususiye Defteri

Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti

Dâhiliye Nezareti İdari Kısım

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi

Sadaret Mektubî Kalemi Mühime Odası

Yıldız Perâkende Evrakı, Dahiliye Nezareti Maruzatı

Yıldız Perâkende Evrakı, Komisyonlar Maruzatı

Yıldız Perâkende Evrakı, Mâbeyn Başkitabeti

Yıldız Perâkende Evrakı, Umum Vilayetler Tahriratı

Yıldız Sarayı Mütenevvî Maruzat Evrakı

II- ABD Milli Arşivi (NARA)

Inquiry Documents (Special Reports and Studies)

B- İNCELEME ve ARAŞTIRMALAR

“Keldani Katolik Kilisesi” **Ana Britanica**, C. XIII, Ana Yay., İstanbul: 1989, s.148.

“Nesturilik”, **Ana Britanica**, C. XVI, İstanbul: 1989, s. 418.

“Nesturilik”, **Meydan Larousse**, C. IX, İstanbul: 1999, s. 299.

“Süryaniler”, **Meydan Larousse**, C. XI, Meydan Yay., İstanbul: 1981, s. 670-671.

Açıkses, Erdal, “Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi”, **Türkler**, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 543–554.

Açıkses, Erdal, “*Tanzimat Sonrası Harput'ta Amerikan Misyoner Faaliyetleri*”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara: 1991.

Hamdi, Ahmet, , **İngiliz Misyoneri**, yay. haz. Hüdavendigâr Onur, Edile Yay., İstanbul: t.y.

Albayrak, Kadir, **Keldaniler ve Nasturiler**, Vadi Yay., Konya: 1997.

Anzerlioğlu, Yonca, **Nasturiler**, Tamga Yay., Ankara: 2000.

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, TTK Yay., Ankara: 1999.

Atiya, Aziz S., **Doğu Hıristiyanlığı Tarihi**, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yay., İstanbul: 2005.

Aydın, Suavi, “Doğu ve Batı Hıristiyanlığı Arasında Son Hesaplaşma: Modernleşme ve Doğu Hıristiyanlığı Üzerinde Misyon Faaliyetleri”, **Süryaniler ve Süryanilik**, yay. haz. Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. III, Orient Yayınları, Ankara: 2005, 101-129.

Aydın, Mehmet, “Türkiye’ye Yönelik Katolik Misyonerliğin Dünü ve Bugünü”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 93–122.

Bilge, Yakup, **Geçmişten Günümüze Süryaniler**, Zvi-Geyik Yay., Ankara: 2001.

Bruinessen, Martin Van, **Ağa, Şeyh, Devlet**, çev. Banu Yalkut, İletişim Yay., İstanbul: 2003.

Bruinessen, Martin Van, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, çev. N.Kıraç vd., İletişim Yay., İstanbul: 2005.

Celil, Celile, **XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler**, çev. Mehmet Demir, Özge Yay., Ankara : 1992.

Cilacı, Osman, **Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: 1992.

Coakley, J.F., **The Church of the East and the Church of England: A History of Archbishop of Centerbury’s Assyrian Mission**, Clarendon Press, Oxford: 1992.

Çelik, Mehmet, **Süryani Tarihi**, Ayraç Yay., Ankara: 1996.

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara: 1998.

Doğuştan Günümüze Büyük İşlam Tarihi, ed. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yay., İstanbul: 1993.

Emhart, William Chauncey- Lamsa, George M., **The Oldest Christian People**, The Macmillan Company, Newyork: 1926.

Emine Kocamanoğlu, “Osmanlı Dönemi’nde Robert Kolej’de Din Eğitimi”, **Osmanlı**, C. V, Ankara: 1999, s. 360-368.

Ercan, Yavuz, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Turhan Kitabevi, Ankara: 2001.

Erdem, Mustafa, “Türkiye’de Azınlıklara Yönelik Misyoner Faaliyetleri”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 271-290.

Erdost, Muzaffer İlhan, **Şemdinli Röportajı**, İstanbul 1987.

Foggo, Hacer Yıldırım, **Kırmızı Püskül: 1843-1846 Nesturi Katliamı**, Chiviyazıları Yay., İstanbul: 2002.

Gökkır, Bilal, “Oryantalizmi Yeniden Okumak”, **Batı’da İşlam Çalışmaları Sempozyumu**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara: 2003, s. 391-397.

Grabil, L.J., **Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy 1810-1927**, Mineapolis: 1971.

Grant, Asahel, **The Nestorians or The Lost Tribes**, A. Spottiswoode Press. London; 1844.

Gündüz, Şinasi - Aydın, Mahmut, **Misyonerlik**, Kaknüs Yay., İstanbul: 2002.

Güngör, Erol, **Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri**, İstanbul: 1999.

Halidi, Mustafa-Ferruh, Ömer, **Misyonerler ve Tarihçeleri**, Araştırma Yayınları, İstanbul: 1991.

Halidi, Mustafa-Ferruh, Ömer, **Misyonerler, Eğitim ve Siyaset**, Araştırma Yayınları, İstanbul: 1991.

Hall, Stuart G., **Doctrine and Practice in the Early Church**, SPCK Press, London: 1991.

Hamlin, Cyrus, **My Life and Times**, y.y., Boston: 1983.

Harman, Ömer Faruk, “Genel Olarak Misyonerlik”, **Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 25-36.

Haydaroglu, İlknur Polat, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara:1990.

Haydaroglu, İlknur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s.181-188.

İleri, Cihangir, "Osmanlı Devletindeki Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları", **Süryaniler ve Süryanilik**, yay. haz. Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C.I, Orient Yay., Ankara: 2005, s. 141-161.

İmbert, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yenileşme Hareketleri**, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: 1981,

İrtem, Süleyman Kani, **Şark Meselesi**, Temel Yay., İstanbul 1999.

Jwaideh, Wadie, **Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi**, çev. İsmail Çekem, Alper Duman, yay. haz. Nevzat Kırac, İletişim Yayınları, İstanbul: 2004.

Kaçar, Turhan, "Eskiçağ İskenderiye Kilisesinde Politik Bir Araç Olarak Şiddet", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XVII, S. 2, s. 17-37.

Karpat, Kemal, (**Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**), çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul: 2003.

Kieser, Hans-Lukas, **Iskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet (1839-1938)**, çev. Atilla Dirim, İletişim Yay., İstanbul: 2005,

Kelly, J.N.D., **Early Christian Doctrines**, A-C Black Press, London: 1993.

Kocabaş, Süleyman, **Misyonerlik ve Misyonerler**, Vatan Yay., İstanbul: 2002.

Kocabaşoğlu, Uygur, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları", **Osmanlı**, C. V, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 1999, s. 340-366.

Kocabaşoğlu, Uygur, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika**, Arba Yay., Ankara: 1989.

Kuzgun, Şaban, "Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerliğinin Doğuşu", **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Kayseri: 1983, s. 59-82.

Küçük, Abdurrahman, "Misyonerlik ve Türkiye", **Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri**, Türk Diyanet Vakfı Yay., 1996.

Malkoç, Mustafa Numan, "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", **Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2004, s. 161-193.

Mutlu, Şamil, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1999.

Roussos-Milidonis, Markos N., “XIX. yüzyıl İstanbul’unda Katolik Azınlık” **XIX. yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler**, çev. Foti-Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul: 1989, s. 86-92.

Matfiyef, K.P., **Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu**, çev. Vahap Kelat, Kaynak Yay., İstanbul: 1996.

Mayewski, Van-Bitlis Vilayetleri Askeri İstatistiği, çev. Binbaşı Sadık Bey, İstanbul: 1930.

Nikitin, “Nesturiler”, **İA**, MEB Yay, İstanbul: 1964, s. 207–212.

Öke, Mim Kemal, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Kürdistan Sorunu, (1918-1928)**, Yay. y., Ankara: 1995.

Öke, Mim Kemal, **Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul: 1991.

Öke, Mim Kemal, **Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)**, Bilge Karınca Yay., İstanbul: 2002.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, **Dinler Tarihi**, İstanbul: 1983.

Sertoğlu, Midhat, **Süryani Türklerinin Siyasi ve İçtimai Tarihi**, Baba Matbaası, İstanbul: 1974.

Sevgen, Nazmi, “Kürtler” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. II, S 12, Eylül 1968.

Sevgen, Nazmi, “Kürtler” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C. III, S. 13, Eylül 1969.

Sezer, Ayten, “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 1999, s. 181–191.

Sırma, İhsan Sürayya, **Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri**, Beyan Yay., İstanbul: 1984.

Sonyel, Salahi R., **The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy**, TTK Yay., Ankara: 2001.

Şener, Cemal, **Türkiye’de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar**, Etik Yay., İstanbul: 2004.

Şimşir, Bilal, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856–1880)**, çev. Şinasi Orel, Bilgi Yay., Ankara: 1986.

Şişman, Adnan, “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler”, **Genel Türk Tarihi**, C. VII, Ankara: 2002, s. 595–606.

Şişman, Adnan, “Misyonerlik ve Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s.173–179.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK. Yay., Ankara: 1999.

The Board of Foreign Mission of Presbyterian Church, **A Century Of Mission Work in Iran (1834-1934)**, Printed At The American Press Beirut, Lebanon.

Tozlu, Necmettin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Misyoner Okulları”, **Osmanlı**, C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 329–339.

Tozlu, Necmettin, **Kültür ve Eğitim Tarihimize Yabancı Okullar**, Akçağ Yay., Ankara: 1991.

Turan, Kemal, “Başlangıçtan Günümüze Türk-Alman Eğitim İlişkileri”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 2002, s. 197-203.

Turan, Ömer, “19. Yüzyıl Osmanlı Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri”, **XIII. Türk Tarihi Kongresi**, C. III, TTK Yay., Ankara: 2002, s. 1547-1564.

Turan, Ömer, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri”, **Osmanlı**, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara: 1999, s. 204–211.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1914)**, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1995.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, kısım II, TTK Yay., Ankara 1985.

Vahapoğlu, Hidayet, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, Boğaziçi Yay., İstanbul: 1992.

Xemgin, Etem, **Osmanlı-Safevi Döneminde Kürdistan Tarihi**, C. III, Doz Yay, İstanbul: 1997.

Yeğin, A.- Badıllı, A.- İsmail, H.- Çalım, İ., **Osmanlıca-Türkçe Büyük Lûgat**, Tür Dav Yay., İstanbul: 1981.

Yıldız, Hatip, “Bedirhan Bey ve Nasturiler”, **Süryaniler ve Süryanilik**, yay. haz. Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. I, Orient Yay.,Ankara: 2005, s. 161-186.

Yonan, Gabriele, **Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust**, çev. Erol Sever, Pencere Yay., İstanbul: 1999.

EKLER

Ek 1: Fransa'nın, Dominiken papazlarından Per d  Frans'ı konsolos yardımcılığına getirerek, Nesturiler arasına göndermesine dair belge

Ek 1'in Tercümesi: BAO, A. MKT MHM 698/16

Bâb-ı Âlî

Daire-i Nezâret-i Dâhiliye

Adet

2610

Huzûr-ı Sâmi-i Hazreti Sadâretpenâhiye

Ma'rûz-ı Çakerkemineleridir

Van Vilâyetinden bi'l-vurûd sûreti leffen takdîm kılınan 31 Ağustos 314 tarihli telgrafnâmede Fransa konsolosunun Çölemerik cihetine gittiği ve bundan maksadı merkez-i vilâyet Ermenileriyle Nesturileri arasında olduğu gibi Çölemerik Nesturilerince de izhâr-ı eser eden Katolik meylinden istifade etmek için Musul'dan gelmiş bir papasla görüşmekden ibaret olacağı ve İran'ın Rûmiye cihetindeki Nesturilerin umûmu Rusya papaslarının teşvikiyle Ortodoks mezhebini kabul itmekde olarak bunların bizim taraftaki Nesturileri de celb etmek hevesinde bulduklarından Katolik papaslarının mevki' ehven bulunduğu beyân ıyla istifsar-ı muamele edilmiyor. 4 Ağustos 314 tarihli ve 1760 numrulu tezkire-i Sâmiyye-i Cenâb-ı Sadâretpenâhileriyle tebliğ buyurulan irâde-i seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhi hükmü âliyesince Ermenilerin Katolik mezhebine duhûlleri bi'l-vucûh gayr-i câiz olarak bundan inbiâs idecek mehâzir akdimce takdîm kılınan 23 Temmuz 314 tarihli tezkire-i âciziyle arz ve beyân olunmuş idi. Vilâyet-i müşârün-ileyhümânın sûret-i işârına nazaran icâbının Huzûr-ı Âlî-i fehimânelerinden istizânına tesrî' muâmelât komisyonu ifadesiyle ibtidâr kılındı. Ol bâbda emr u ferman hazreti men lehül emrindir.

Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliye

3 Cemâzi-yel-evvel 316 ve 7 Eylül 314

imza

Ek 2: İngiliz misyonerlerden Browne ve Maclean'ın Krt airetlerin İran sınırında bulunan Nesturileri katlettikleri yönnde yaydıkları asılsız ayiaya dair belge.

Ek 2'nin Tercümesi: BOA, Y.PRK. BŞK. 14/15.

Van'dan

Bizim taraf aşâirinin İran hududu üzerinde bulunan Nesturileri katl-iâm itmeleri üzerine İranca neşr olunacağı tecavüz rivâyâtının esâtir olduğuna dâir cevâben vukû'bulan işâr-ı âcizânem üzerine Tahran Sefaret-i Seniyyesinden alınan tahrirâtda şayiâ-i mezbure Koçaniz civarında sâkin Doktor Browne ve Maclean nâm İngiliz misyonerleri tarafından tasnî' edildiği anlaşıldığından merkûm misyonerlerin teb'idleri münâsib olacağı ve keyfiyet tarafından Hâriciye Nezâret-i Celîlesine derdest-i iş'âr ittiği bildirilmiştir. Merkûmandan Doktor Browne'un bundan bir sene evvel gelerek Nesturi milleti reîs-i ruhânisi Mar Şemun'un sâkin olduğu mezkûr Koçaniz karyesinde ikâmet itmekte olup bunun Mar Şemun-ı mümâileyhe vukû'bulan tebligât üzerine def' ideceğini söylemekte ise de şâyet def' itmeyecek olur ise merkûm hakkında ne muâmele olunmak lâzım geleceğinin emr-i iş'ârı ve tahkikâta nazaran merkûm Maclean iki gün evvel Nesturi içine gelerek bir haftadır kalmış ise de yine gitmiş ve el'ân İran'ın Rûmiye mevkî'inde vâki' Protestan mektebinin nâzırı iddigü ve merkûm Doktor Browne'un dahi merkûm Maclean'ın taht-ı nezâretinde olacağı anlaşılmış iddigü merkûm doktor Browne'un karye-i mezkûreye gelmesi mekteb küşâdı maksadına mütebenni olmasına ve böyle bir teşebbüse kıyâm itmesine binâen ruhsat-ı resmi istihsâl iylemediği cihetle mülgâ Hakkârî Vilâyeti tarafından men' idilmesi üzere icrâ-i tababet için geldiğini söylemiş ve şhadetnâmesi olup olmadığı istizâh kılındıkda mekteb küşâdı hakkında ruhsatnâmesi ve tababetine dâir şhadetnâmesi bulunub bulunmadığını ancak Der-sadetdeki sefiîri suâl idebileceği yolunda cevâb i'tâ iylemiş olduğu ve bu bâbda Bâb-ı Âlî ile Vilâyet-i mezkûre beynindeki bazı gûne muhaberât dahi cereyân iylediği alınan ma'lûmât üzerine ma'rûzdur. Keyfiyet Dâhiliye Nezâreti Celîlesine bildirilmiştir. 18 Eylül 304

Ek 3: Musul'a baęlı İmadiye Kazası'nda yařayan Sűryani, Nasranî ve Yahudi halkın Sadârete çektikleri űikayet telgrafı

Ek 3'ün Tercümesi: BOA., DH.İD, 123/4.

Der-i Âliyyeye Sadâret-i Azîmeye

19 Mayıs 327

Bulduğumuz İmâdiye kazası dâhilinde ikâmetleri Meclis-i irâde-i kazaca ekîden mahzûr gösterilen kendilerini İngiliz nâmıyla tesmiye iden ve kendileri aslen Anglikan Doktor Vikram (Wigram) ve refîki bu kazaca ikâmetleri ve bilâ-ruhsat mekteb küşâd itmelerine meydan verildiği halde ahvâl-i tevahhuşları ma'lûm olan ahâli ve aşâir beyninde ihtilâl-i azîm zuhûruyla ahvâl-i ma'rûzaları sâ'ikasıyla bu zevât hakkında dürlü mu'âmele icrâsı melhûz ve burada ikâmetleri mahzurdan gayri sâlim olub ve buna dâ'ir ahâli tarafının mufassalan Vilâyet-i Celileye arzuhâl edilmiş ve hakkında cevâb gelmiş ise de yine ikâmet itmekden men'-i ikâmeleri çâresinin istikmâli adaleten millet nâmına müsterhimdir.

Yahudi milleti nâmına

Nasrâni milleti nâmına

Süryani milleti nâmına

Yakûb

Şemâs Ziya

Yusuf

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Ankara ilinin Çamlıdere ilçesine bağlı Peçenek köyünde doğdu. İlköğrenimini Peçenek İlkokulu ve Yeşilevler Ortaokulu'nda tamamladı. Ortaöğrenimini Yenimahalle Anadolu Meslek Lisesi'nde tamamladı. 1998 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başladığı lisans öğrenimini 2002 yılında bitirdi. Aynı yıl Tarih Anabilim dalında tezli yüksek lisansa başladı. Bu arada 2003 yılında Selçuk Üniversitesi'nde başladığı Ortaöğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim dalı, Tarih Öğretmenliği Bilim dalından 2004 yılında mezun olarak Tezsiz Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. Aralık 2005'te Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başladığı Araştırma Görevliliği görevini halen sürdürmektedir.